STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.3-7

CZU: 811.135.1'38:82-97

O ABORDARE STILISTICĂ A TEXTULUI RELIGIOS

Iraida CONDREA

Universitatea de Stat din Moldova

Textele religioase au stat la baza culturii scrisului în limba română. Studierea cărţilor religioase publicate la Chişinău în secolul XIX contribuie la depistarea unor particularităţi lexico-sintactice şi terminologice inedite, în funcţie de tipul lucrării. Ediţiile de carte religioasă din acea perioadă pot reprezenta retipăriri, adaptări, traduceri, fiecare înscriindu-se într-o arie tematică şi stilistică deosebită. Limbajul lor se caracterizează prin împrumuturi terminologice, adaptări şi interferenţe. Evaluarea acestui patrimoniu lărgeşte şi aprofundează informaţiile ce ţin de stilistica textului şi de domeniul discursului religios. Sunt caracterizate diverse varietăţi ale textelor cu tematică religioasă, argumentându-se existenţa separată a unui stil religios.
Cuvinte-cheie: *text religios, discurs religios, limbaj religios, stil, adaptare, traducere, împrumut*.

A STYLISTIC APPROACH TO THE RELIGIOUS TEXTS

Religious text constitutes the base of the writing culture in Romanian. Depending on the type of the work, religious texts published in the XIX century contribute to the discovery of some unprecedented lexico-syntactical peculiarities. The editions of religious books from that period can represent reprintings, adaptations, translations, but each of them is part of a specific thematic and stylistic area. Their language is characterized by terminological loans, adaptations, and interferences. The evaluation of this heritage enlarges and deepens the information referring to the stylistics of the religious texts and the religious discourse.
Keywords: *religious text, religious discourse, religious language, style, adaptation, translation, loan*.

Textele religioase reprezintă o parte importantă a culturii noastre spirituale, prin ele au pătruns în mase învăţătura creştină şi valorile perene ale umanităţii. De la primele tipărituri în limba română şi până astăzi, cartea religioasă a constituit o sursă de lumină pentru toate generaţiile care s-au aplecat asupra ei. Respectiv, studiul textului religios a antrenat specialişti din cele mai diverse domenii ale ştiinţelor – teologia, filosofia, istoria, filologia ş.a. Pentru limba şi literatura română limbajul bisericesc constituie „o variantă funcţională paralelă şi echivalentă cu ceea ce am putea numi limbajul laic... Varianta literară religioasă reflectă dimensiunea spirituală a culturii noastre" [1, p.445].

Cărţile bisericeşti, datorită importanţei lor pentru cultul religios şi a răspândirii masive, au fost tipărite de-a lungul secolelor în repetate rânduri, iar fiecare ediţie veche ajunsă până la noi prezintă, de regulă, o piesă de patrimoniu, care, în afară de informaţia concretă la tema respectivă, conservă şi fapte de limbă specifice anumitor perioade, urme ale diverselor influenţe şi contacte cu alte limbi şi culturi. Astfel, textele religioase au constituit subiecte a multe exegeze de înaltă ţinută academică şi culturală.

Au existat însă şi perioade mai puţin prielnice pentru această tematică, din motive ideologico-politice. În spaţiul basarabean, de exemplu, în perioada sovietică tematica religioasă era interzisă, complet tabuizată, astfel că s-a format cu timpul un imens vid în ceea ce priveşte investigaţiile în domeniul tematicii creştine, în general, şi în domeniul studiului filologic al textelor de acest fel, în particular. În Republica Moldova textele religioase rămân încă la periferia cercetărilor ştiinţifice, iar despre particularităţile stilistice şi de limbaj, practic, nu se discută. Niciun autor de aici nu aminteşte despre existenţa unui stil/limbaj/text religios, acestea lipsind chiar şi în cele mai recente studii cu privire la stil. Despre anumite texte cu tematică religioasă s-a scris foarte puţin şi, în mod tradiţional, doar în cadrul tematicii care ţine de literatura română veche, deoarece texte precum *Cazania* lui Varlaam sau *Psaltirea în versuri* de Dosoftei puteau fi abordate (bineînţeles, de pe poziţii ideologice de partid) chiar şi în perioada sovietică. Această arie de cercetare, lărgită şi înnoită, se menţine şi în prezent [2], iar ca o realizare mai proeminentă în acest domeniu putem remarca publicarea în 1991 la Chişinău a operelor mitropolitului Varlaam, ediţie unică, deocamdată, în spaţiul românesc, care a permis pentru toată lumea accesul la textul celebrei „Cazanii" [3].

În ultima perioadă, în Republica Moldova cărţile religioase se bucură de o atenţie sporită din partea **istoricilor**, care documentează şi scot în evidenţă valoarea de patrimoniu a lucrărilor aflate în diverse colecţii,

examinează circumstanţele în care au fost editate/difuzate/răspândite/valorificate cărţile de cult, rolul unor personalităţi istorice în amenajarea vieţii religioase în spaţiul dintre Prut şi Nistru, inclusiv prin deschiderea de tipografii, biblioteci, instituţii de învăţământ [4-7].

Conform studiilor realizate de istorici, după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus în 1812 autorităţile ecleziastice au iniţiat o activitate intensă de tipărire a cărţilor religioase în limba română, reeditate, traduse sau compilate, care au păstrat diverse caracteristici ale epocii în care au apărut, iar studiul filologic al acestora se află abia la etapa iniţială. Pentru a stabili repertoriul cărţilor de cult, publicate la Chişinău în secolul XIX, a fost examinat catalogul alcătuit de istoricul Igor Cereteu „Carte românească veche şi modernă în fonduri din Chişinău" (Iaşi 2011), din care au fost extrase doar titlurile ediţiilor apărute la Chişinău. S-a constatat că în această perioadă au apărut 78 de publicaţii, printre care se numără cărţi liturgice cu mai multe ediţii: *Liturghie* – anii 1815, 1837, 1859, 1860; *Psaltire* – anii 1818, 1857, 1907; *Evanghelie* – anii 1855, 1912 (3 ediţii). De asemenea, au avut mai multe ediţii *Molitvelnicul, Ceasoslovul, Cartea de rugăciune, Acatistul Maicii Domnului* ş.a. Aceste texte, publicate după formarea în 1813 a Eparhiei Basarabiei în frunte cu mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, aveau anumite particularităţi ce le deosebeau de ediţiile anterioare, în special prin inserţia unor informaţii cu privire la înalta oblăduire a împăratului Rusiei, a dedicaţiilor elogioase aduse întregii familii imperiale ş.a. [8].

Se ştie că una dintre condiţiile impuse de Sinodul de la Sankt-Petersburg era ca în Tipografia Eparhială din Chişinău să fie publicate cărţi traduse din „limba slavenească", precum şi alte interdicţii sau indicaţii în legătură cu activitatea tipografică [6]. Or, după cum arată informaţiile incluse în foile de titlu, publicaţiile de la Chişinău nu erau (şi nici nu puteau fi) doar texte traduse. Existau câteva tipuri de ediţii:

a) reeditarea textelor publicate anterior în limba română, de exemplu, *Liturghierul*, *Evanghelia*, *Psaltirea* ş.a., pentru care pe foaia de titlu se indica: *<u>s-au tipărit cartea aceasta</u>, ce se numeşte Liturghie, în exarhiceasca tipografie a Basarabiei (Liturghie, 1815); Dumnezăiasca Scriptură, a legii vechi şi a ceii noao, <u>de pe tălmăcire românească, carea mai întâiu s-au tipărit în Transilvanie,</u> iară acum s-au tipărit cu chieltuiala Rossieneştii Soţietăţi a Bibliei, în păzita de Dumnezeu, împărătească cetate Sanktpeterburg, în anul de la zidirea lumii 7327, iară de la întruparea Cuvântului lui Dumnezeu 1819. (Biblia de la Sankt-Petersburg); Împărătească, de Dumnezeu păzită, cetate Sanktpăterburg, <u>de pe cea din Transilvanie tipărită românească tălmăcere.</u> <u>Acum de al doilea s-au tipărit</u>, Noul Testament, cu chieltuiala şi osârdiia Rossieneştii Soţietăţi a Bibliei. În anul de la întruparea Cuvântului lui Dumnezeu 1819; <u>S-au tipărit cartea aceasta, ce să numeşte Tipicon, după cel ce au ieşit întâi în Iaşi</u>, în duhovniceasca tipografie, în păzitul de Dumnezeu oraş Chişinău, a oblastiei Bessarabiei, la anu de la facerea lumii 7365. Iară de la naşterea ce după trup a lui Dumnezeu Cuvântul 1857. Iunie 20. Indictul 15.*

De menţionat că în cărţile liturgice, cum ar fi *Liturghierul, Psaltirea, Triodul, Apostolul,* pe tot parcursul secolului XIX s-a menţinut indicaţia „s-au tipărit cartea aceasta", ceea ce ar însemna că respectiva lucrare este o reproducere după o ediţie românească, nefiind implicate aici traduceri sau adaptări din limba slavonă, făcute în timpul publicării;

b) cărţi adaptate, completate cu anumite secvenţe, care cuprindeau menţiuni de tipul*: <u>îndreptată întocma după rânduielile ce sînt aşăzate în cărţile sloveneşti</u> şi să întrebuinţază în pravoslavnicile bisearici a împărăţiei Rossiei (Rânduiala sfinţirii bisericii, 1820.*

Ajustările făcute şi motivarea acestora sunt explicate făcându-se trimitere şi la diverse surse, de exemplu: *Iară cu blagosloveniia prea sfântului, îndreptătoriului Sinod şi a prea osfinţitului Gavriil Exarh Mitropolit Chişinăului şi Hotinului. Cartea aceasta ce să numeşte Molitvennic, <u>după aşezarea Molitvennicului slovenesc, ce să întrebuinţază în pravoslavnicile bisearici a împărăţiei Rossiei,</u> <u>**îndreptat şi a doao ne asemănat mai mult decât cel ce au ieşit mai nainte în Iaşi.**</u> S-au tipărit în exarhiceasca tipografie a Basarabiei, ce se află în sfânta Mitropolie a Chişinăului şi a Hotinului, în Chişinău. La anul de la facerea lumii 7328. Iară de la naşterea cea după trup a lui Dumnezeu Cuvântul, 1820. Indictul 8. În luna lui avgust;*

c) traduceri propriu-zise „din limba slovenească" sau, mai târziu, din limba rusă, care conţin menţiunile respective: *<u>s-au tălmăcit pre limba românească de pre cea slovenească</u> cărticica aceasta (Pentru datoriile presviterilor, 1823); <u>s-au tălmăcit moldoveneşte de pre cel slovenesc</u> şi s-au tipărit în duhovniceasca tipografie a Bessarabiei, în Chişinău, anul 1823 (Tipic, 1823); Iară <u>de pre cea slavenească s-au tălmăcit pe limba moldovenească</u> (Instrucţia Blagocinului, 1827); s-au tălmăcit de pre cea rusască şi s-au tipărit în duhovniceasca tipografie a Bessarabiei (Cântare de rugăsiune pentru vreme de epidemie, 1830). <u>S-au tălmăcit pe</u>*

limba românească din cea slavenească şi s-au tipărit în exarhiceasca tipografie din Mitropoliia Chişinăului la anul 1816 în luna lui noiemvrie (Urmarea cântării de rugăciune); Scos din cel slavenesc şi tipărit în exarhiceasca tipografie a Chişinăului. Anul dela H(risto)s 181. (Catihisis, 1816); Slujba şi acathistul Acoperemântului Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu. Moldoveneşte dres de protoiereul Iustin Ignatovici după cărticica russască din Kiev de la anul 1890 şi după cărticica moldovenească a Episcopului Romanului Melhisedec de la anul 1887. Traduse de el din slavenească după cărticica, tot din Kiev, de la anul 1878. Chişinău. Tipografiia Eparhială, 1913.

O bună parte dintre textele traduse se referă la organizarea vieţii bisericeşti în cadrul Imperiului Rus în general sau conţin texte specifice ale unor slujbe, rugăciuni, acatiste etc., care nu circulau în centrele ecleziastice româneşti. Ca tematică, structură şi limbaj, aceste texte, tipărite în secolul XIX la Chişinău, conţin numeroase informaţii şi particularităţi specifice, care reflectă perioada în care au fost editate. Marea lor diversitate reclamă şi o abordare diferenţiată în procesul de analiză, pentru a încadra fiecare text într-o categorie concretă. Este important ca prin studierea cărţilor de cult publicate în secolul XIX să se completeze şi cercetările de stilistică, în general, cu încadrarea stilului religios, în particular, deoarece în spaţiul basarabean până în prezent s-au făcut doar referinţe sumare cu privire la stilul şi limbajul religios sau la particularităţile generale ale unor texte consacrate, atribuite mai mult literaturii.

Or, textele religioase reprezintă o mare diversitate structurală şi funcţională, iar pentru investigaţiile filologice este de o importanţă primordială clasificarea acestor texte şi delimitarea anumitor categorii/substiluri în baza unor trăsături definitorii, lucru destul de anevoios, după cum arată cercetările de ultimă oră. Stilistica studiază faptele de limbă, specifice unor anumite tipuri, tematici, situaţii de comunicare, având în vizorul său fenomenele de limbă cu cea mai mare pondere şi cu cea mai mare eficienţă în cazurile respective şi scoţând în evidenţă particularităţile concrete şi fenomenele caracteristice de expresivitate. Majoritatea studiilor de stilistică sunt făcute în baza textelor reprezentative pentru toate domeniile vieţii – artă, cultură, ştiinţă, educaţie, mass-media, drept, economie, politică ş.a., deoarece fiecare domeniu a dezvoltat un limbaj şi o mare varietate de texte cu elemente specifice sferei în care sunt folosite.

De cele mai multe ori, textele sunt incluse în unul dintre stilurile funcţionale tradiţionale – *beletristic, ştiinţific, administrativ-juridic, publicistic*, la care diverşi autori adaugă şi altele – *stilul colocvial, stilul epistolar, stilul oratoric, stilul religios* etc. Această repartizare/identificare a stilurilor creează o anumită ordine în multitudinea de texte, dar, după cât se pare, totdeauna se mai găseşte loc pentru schimbare, cu atât mai mult cu cât unele stiluri sau texte din diferite stiluri au şi particularităţi comune. Astfel că „mai puţin întemeiată şi nu foarte productivă pare astăzi ideea unei clasificări omogene, în care stilurile funcţionale să apară ca unităţi de acelaşi rang, net separabile: complexitatea fenomenelor stilistice, dependenţa lor de factori culturali şi sociali se opune reducţionismului bazat pe opoziţii binare şi ierarhizării rigide" [9, p.4]. Chiar dacă nu se pot face delimitări absolute, stilurile se identifică prin particularităţi specifice de limbaj, dar şi prin delimitarea unor substiluri, cu texte, tematici, limbaje mai mult sau mai puţin uniforme.

De remarcat că până în anul 1989 printre stilurile funcţionale ale limbii române nu se regăsea un stil religios sau bisericesc, iar textele religioase erau analizate ca şi cum în afara vreunui stil, vorbindu-se totuşi despre elementele caracteristice ale limbajului acestora, văzut, în general, ca o importantă etapă istorică în dezvoltarea limbii române literare, pentru că limba textelor religioase a reprezentat mult timp varianta cea mai cultivată şi mai unitară a limbii române [10].

În ceea ce priveşte denumirea stilului/limbajului, cercetătorii au mai multe păreri, propunându-se denumiri ca *stil religios, limbaj religios, limbaj bisericesc, stil ecleziastic, limbaj sacerdotal* ş.a. [11, p.241], precum şi *„limba cărţilor bisericeşti", „limba textelor religioase", „limba bisericii", „limbaj teologic"* [12]. Fiecare dintre denumirile enumerate are un suport logic, deoarece reflectă particularităţi caracteristice unuia şi aceluiaşi obiect de studiu. Toate aceste denumiri-caracterizări se referă, în fond, la **textele cu tematică religioasă**: acestea sunt foarte diferite atât ca stil, cât şi ca structură, iar în baza unor particularităţi lingvistice proeminente pentru fiecare scriere se pot încadra în diverse stiluri, pentru că pot acoperi practic orice domeniu – ştiinţific, administrativ-juridic, beletristic, publicistic. În acest sens, Gh.Chivu consideră că „scrisul religios, realitate diversă şi complexă, ce acoperă şi ilustrează domenii multiple, de la creaţia literară până la exegeza ştiinţifică de aleasă ţinută, de la textul de tip tehnic şi administrativ până la publicistică, este, în mod indiscutabil, o componentă structurală definitorie a culturii româneşti" [13, p.54].

Spre deosebire de alte tipuri de scrieri, o mare parte dintre **textele cu tematică religioasă**, ce formează baza culturii spirituale, se perpetuează pe parcursul secolelor, acestea fiind reluate şi retipărite în permanenţă, pentru că sunt indispensabile cultului religios. Este important a menţiona că pentru creştinism o valoare primordială au **cărţile bisericeşti,** ca parte componentă a spiritualităţii creştine, a slujbelor religioase şi a tradiţiilor ecleziastice. Cea mai importantă carte bisericească este *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, care a generat o serie de alte cărţi, bazate pe extrase din *Biblie – Evanghelia* (sau *Evangheliarul*), *Apostolul, Psaltirea*. Anume acestora li se atribuie **limbajul biblic/bisericesc de bază**, care poate fi identificat şi în multe alte lucrări, texte, cărţi cu tematică religioasă.

O altă categorie de cărţi bisericeşti, indispensabile creştinismului, o constituie **textele liturgice,** cu caracter imnologic, în conformitate cu care se desfăşoară **cultul divin public**, slujbele în biserici şi alte activităţi, ritualuri, ceremonii religioase. Acestea sunt *Liturghierul, Mineiul, Ceaslovul sau Orologiul, Molitvelnicul sau Evloghiul, Octoihul, Triodul, Penticostarul, Tipicul*, cărţi nelipsite în biserici. Multiple texte cu tematică religioasă se regăsesc sub formă de o*milii/predici, acatiste, pastorale, rugăciuni, vieţile sfinţilor, învăţături* ş.a.

Studiile ştiinţifice referitoare la cultul creştin se referă la domenii teologice concrete ca *liturgica, morala, dogmatica, omiletica, istoria religiilor* şi la alte aspecte ale vieţii bisericeşti. Nu în ultimul rând, tematica religioasă este prezentată în **lucrări cu caracter publicistic – reviste, ziare, portaluri media** ş.a. ce reflectă evenimente şi activităţi din domeniul religios, expuse în formele tradiţionale ale genului – reportaj, interviu, articol, cronică, masă rotundă ş.a.

Includerea tuturor acestor tipuri de texte într-un singur stil pare anevoioasă şi chiar artificială în anumite cazuri, dată fiind marea diversitate tematică şi structurală pe care o acoperă. Or, liantul esenţial al acestor scrieri este, pe de o parte, domeniul lor tematic religios, iar, pe de altă parte, sunt elementele stilistice specifice, reflectate în lexic, morfosintaxă, prozodie, topică. Toate acestea sunt argumente reprezentative şi suficiente pentru constituirea unui stil aparte – **stilul religios**, care ar trebui să completeze lista tradiţională a stilurilor funcţionale ale limbii române.

Autorii care studiază anumite texte religioase concrete adoptă de multe ori denumirea de *limbaj religios* [14-16], cu specificarea domeniului din care face parte textul respectiv. În acest sens, este elocventă următoarea sinteză prezentată de Ana Maria Bărbuleanu (Tereche): „În funcţie de ramurile religiei căreia îi este destinat, se disting următoarele **<u>varietăţi interne</u>** (subl.n. – *I.C.*) ale limbajului religios:

- Limbajul biblic – cel mai vechi şi cel mai conservator;
- Limbajul liturgic – apropiat în privinţa caracterului refractar la inovaţii de cel biblic;
- Limbajul tehnic religios – comparabil cu limbajele socioprofesionale specifice variantelor laice ale limbii române literare;
- Limbajul omiletic – mai liber decât celelalte două variante şi care permite o evidentă personalizare a mesajului;
- Limbajul dogmatic sau teologic – priveşte expunerea şi fundamentarea teoretică a izvoarelor şi a dogmelor religioase.

Dintre toate acestea, dominant este **limbajul biblic**, datorită faptului că el reprezintă nucleul obiectului de referinţă confirmată şi de tradiţie în cultura românească" [17, p.20].

În repertoriul cărţilor religioase publicate la Chişinău în secolul XIX se regăsesc texte ce etalează toate varietăţile limbajului religios; or, în funcţie de categorie, de „paternitatea" fiecăruia, particularităţile lexico-gramaticale sunt diferite. Datorită faptului că multe dintre ele au fost traduse sau „aşezate" după modelele slave, se poate observa o mare fluctuaţie şi diversitate terminologică, în special în lucrările cu caracter prescriptiv administrativ, cum ar fi *Tipicul* (1823) sau *Instrucţia blagocinului* (1827), dar şi texte panegirice, cum ar fi *Slujba prea cuvioşilor părinţilor noştri întocma cu Apostolii Metodie şi Chiril,* (1865)*; Acatistul Preasfintei stăpânei noastre Născătoarei de Dumnezeu bucuria tuturor scârbiţilor* (1909). Împrumuturile, unele structuri sintactice şi particularităţi de topică etc. sunt rezultatul procesului de traducere, al transferului lingvistic, ce constă în preluarea de către un idiom scris a unor structuri proprii altui idiom [18, p.17]. În funcţie de tipul textului, de structura acestuia, el reprezintă o componentă a discursului religios, studiat pe larg de mai mulţi autori [*a se vedea:* 19, 20].

Aceste publicaţii din secolul XIX reprezintă o etapă de dezvoltare a limbajului şi a stilului religios în procesul său de devenire, în special în spaţiul basarabean, şi oferă un bogat material pentru investigaţiile filologice şi teologice consacrate evoluţiei discursului religios.

Referinţe:

1. CHIVU, Gh. O variantă ignorată a românei literare moderne – limbajul bisericesc. În: *Limba română*, XLIV, 1995, nr.9-12.
2. *Ipostaze ale literaturii române vechi şi premoderne (secolele XVI-XVIII). Studii şi texte /* Alcătuire: Vlad Chiriac. Coordonare şi îngrijire a textelor: Pavel Balmuş, Svetlana Korolevski. Chişinău, 2007.
3. VARLAAM, mitropolitul Moldovei. *Opere*. Chişinău, 1991.
4. FUŞTEI, N. *Издательская деятельность митрополита Гавриила Бэнулеску-Бодони*. În: *Codrul Cosminului*, XIX, 2013, nr.1, p.25-46.
5. CERETEU, I. *Carte românească veche şi modernă în fonduri din Chişinău. Catalog*. Iaşi, Tipo Moldova, 2011.
6. DANILOV, M. *Cenzura sinodală şi cartea religioasă în Basarabia, 1812-1918*. Chişinău, 2007.
7. CERETEU, I. *Cartea bisericească în mănăstirile din Republica Moldova. Ediţie enciclopedică.* Chişinău, 2016. 472 p.
8. CONDREA, I. Structura primelor cărţi religioase în limba română, tipărite în tipografia exarhicească din Chişinău. În: *AKADEMOS*, 2016, nr.1, p.115-119.
9. ZAFIU, R. *Diversitate stilistică în româna actuală*. Bucureşti, 2001.
10. ŢÂRA, V.D. *Discursul religios, model şi normă de exprimare îngrijită în epoca veche.* http://www.diacronia.ro/en/indexing/details/A6/pdf
11. OBORCEA, N. Încercare de definire a stilului religios. În: *AUT (Analele Universităţii Timişoara)*, XLII-XLIII, 2004-2005, p.241-248.
12. DIACONIŢĂ, G. *Stilul religios în diacronie.* https://www.academia.edu/19884501/Stilul_religios_in_diacronie
13. CHIVU, Gh. Scrisul religios, componentă definitorie a culturii vechi româneşti. Locul textelor bisericeşti în cadrul scrisului românesc. În: *DACOROMANIA* (Cluj-Napoca), serie nouă, XVII, 2012, nr.1, p.54-67.
14. DELEANU, M.M. *Limbaj bisericesc sau stil religios?* http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A13033/pdf
15. DRĂGHICESCU, R. *Expresivitatea nivelurilor limbii în limbajul rugăciunii*. http://revistateologica.ro/wp-content/uploads/2016/01/4.-Expresivitatea-nivelurilor-limbii-in-limbajul-rugaciunii.pdf
16. TELEOACĂ, D.L. *Tradiţie vs inovaţie. Cu referire la limbajul bisericesc (catihetic) actual* http://www.agonia.net/index.php/essay/14059021/email.html
17. BĂRBULEANU (TERECHE), A.-M. *Limbajul religios românesc actual.* Craiova, 2013.
18. MUNTEANU, E. *Lexicologie biblică românească.* Bucureşti: Humanitas, 2008.
19. OBREJA RĂDUCĂNESCU, D. *Discursul religios – discurs specializat* http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A126/pdf
20. GUIA, S. *Discursul religios. Structuri şi tipuri.* Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2014.

Prezentat la 03.09.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.8-11

CZU: 811.135.1`367

CONCEPTUL DE RAPORT/RELAŢIE SINTACTIC(Ă) ŞI TIPOLOGIA RAPORTURILOR SINTACTICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Marcela BURNETE, Gheorghe COLŢUN
Universitatea de Stat din Moldova

Atât în lingvistica generală, cât şi în cea românească există diferite opinii în privinţa conceptelor de „raport" şi de „relaţie" sintactic(ă) şi a tipologiei acestora.

În studiul de faţă utilizăm termenul „raport sintactic", prin care înţelegem legăturile gramaticale care se stabilesc în interiorul grupurilor sintactice şi între unităţile sintactice de acelaşi rang, de niveluri diferite sau de niveluri interdependente.

În ceea ce priveşte tipologia raporturilor sintactice, considerăm că în limba română sunt trei raporturi sintactice fundamentale: coordonarea, subordonarea şi inerenţa. Celelalte „aşa-zise" raporturi sintactice sunt varietăţi ale raporturilor de bază sau se prezintă ca nişte invenţii ocazionale, particulare sau individuale ale cercetătorilor.

Cuvinte-cheie: *raport sintactic, relaţie sintactică, coordonare, subordonare, inerenţă, raport de echivalenţă sau apozitiv, incidenţă, raport mixt.*

THE CONCEPT OF SYNTACTIC CONNECTION / RELATION AND TYPES OF SINTACTIC CONNECTIONS IN ROMANIAN

Both in general linguistics and in Romanian linguistics there are different opinions regarding the concepts of syntactic "connection" and syntactic "relation", as well as their number.

In the present paper the term "syntactic connection" is used to designate grammatical relations that are established within syntactic groups and between syntactic units, whether they are at the same level, different levels, or interdependent levels.

Regarding their number, we consider that in Romanian there are three fundamental syntactic connections: coordination, subordination, and predication. The other "so-called" syntactic connections are occasional, specific or individual inventions of the researchers.

Keywords: *syntactic connection, syntactic relation, coordination, subordination, predication, the relation of equivalence or apposition, incidence, mixed relation.*

În ştiinţa despre limbă, în general, există opinii diferite în privinţa termenilor „raport" şi „relaţie" sintactic(ă).

Termenul „*raport*" a fost promovat în lingvistica generală de către F. De Sausure [1, p.135-138], iar Louis Hjelmslev a pledat pentru termenul „*relaţie*" [2, p.38].

În lingvistica românească sintagma „*raport sintactic*" apare încă la I. Heliade-Rădulescu în 1828: „ca să vorbim şi să scrim nu este destul a şti toate formele fiecăreia ziceri, ci şi relaţia" [3, p.319], în „Gramatica limbii române", II, [4, p.231-232], la C.Dimitriu [5, p.1122], E.Tambă Dănilă [6, p.99-106], R.Hagy [7, p.102], M.Secrieru [8, p.65] ş.a.

Sintagma „*relaţie sintactică*" este utilizată de V.Stati [9, p.110], V.Guţu Rumalo [10, p.41], Gh.Trandafir [11, p.385-391), I.Iordan şi Vl.Robu [12, p.546], D.Irimia [13, p.369], A.Merlan [14, p.7) ş.a.

Unii lingvişti întrebuinţează paralel ambii termeni, nefăcând nicio deosebire între „raport" şi „relaţie", considerând aceşti termeni ca echivalenţi: „prin termenul *relaţie* sintactică înţelegem *raportul*..." [12, p.546]; „*relaţia*, în sens general, reprezintă aşadar un *raport*" [15, p.248] ş.a. Acest lucru se întâmplă frecvent, deoarece majoritatea dicţionarelor prezintă termenii respectivi ca sinonimici: *relaţie, raport, conexiune, proporţie, legătură* [16, p.1485]. M.Secrieru menţionează că „preferinţa pentru unul sau altul din aceşti doi termeni este o opţiune, pentru că, la nivelul metalimbajului lingvistic, ei sunt întrebuinţaţi ca sinonime totale şi au o frecvenţă de utilizare comparabilă" [8, p.65].

Din punctul de vedere al lingvistului Petru Tolocenco, „sinonimia în cazul termenilor ar trebui să fie evitată pentru a nu provoca echivocuri de interpretare a noţiunilor. Deşi între *raport* şi *relaţie* nu se poate face o demarcare tranşantă de înţeles, totuşi între îmbinările *raport sintactic* şi *relaţie sintactică* semantica lor trebuie să se reducă la anumite conotaţii de sens.

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.8-11

Relaţia sintactică ţine de gradul de solidaritate, coeziune, dintre elementele structurale ale unităţii sintactice. Parametrii relaţiei sintactice sunt foarte largi – de la legătura indispensabilă dintre constituenţi (coeziune maximă), până la autonomia deplină a lor" [17, p.387].

P.Tolocenco menţionează că „*raportul sintactic* ia naştere între constituenţi sintactici aflaţi într-o relaţie sintactică şi este susţinut de semantica lor. Raportul semantic este predeterminat de gradul de legătură între elementele ce generează acest raport. Raportul sintactic va contribui la apariţia funcţiei sintactice – această abstracţie generată de corelaţia dintre raportul sintactic şi raportul semantic ale constituenţilor, susţinută de elementele joncţionale" [17, p.387]. Autorul accentuează în concluzie că „între relaţia sintactică şi raportul sintactic există o corelaţie, însă ea nu este determinantă. De exemplu, elementele propoziţiei se pot afla în raport de acord, recţiune puternică, recţiune slabă, aderare, acestea operând şi anumite funcţii, însă raportul sintactic este unul, cel de subordonare" [17, p.387].

Pentru a stabili conceptul de raport sintactic, e necesar să pornim de la actul de comunicare, care implică din partea locutorului două operaţii: a) *selectarea* unităţilor lingvistice din plan paradigmatic, în acord cu intenţia de comunicare şi b) *combinarea* acestor unităţi în plan sintagmatic, într-un ansamblu organizat de asemenea manieră, încât locutorul să transmită informaţia dorită, să ceară o informaţie ori să-şi exprime voinţa, intenţia etc., iar receptorul s-o poată recupera [14, p.7]. A.Merlan explică detaliat cum decurg aceste două operaţii: „Integrat într-un ansamblu – un enunţ-propoziţie, cuvântul îşi depăşeşte statutul de unitate lexicală, întrucât încetează de a mai fi izolat. Între el şi celelalte cuvinte ce alcătuieşte ansamblul, se stabilesc diferite *conexiuni*, în baza cărora acesta îndeplineşte o identitate funcţională ca formă (dacă este cuvânt flexibil), o anumită poziţie ierarhică (domină, este dominat, este egal ca importanţă altor cuvinte-părţi de propoziţie) sau îşi actualizează în contextul dat (dacă este cuvânt polisemantic) unul dintre sensurile virtuale" [14, p.7]. A.Merlan utilizează termenul „unitate sintactică", pe care îl defineşte astfel: „legăturile sau conexiunile, sau raporturile ce se stabilesc între unităţile unei propoziţii sau, la un nivel superior, între unităţile unei fraze, conferindu-i acesteia caracter organic" [14, p.7].

În literatura de specialitate, raporturile/relaţiile sintactice sunt definite astfel: un raport, o proporţie sau o legătură necesară care se stabileşte între componentele unui întreg [18, p.3]; element de bază prin care se realizează procesele de structurare şi de funcţionare a unităţilor sintactice asigurând coeziunea sintactică şi coerenţa semantică [15, p.252]; „interpretarea" lingvistică a unor raporturi logice [13, p.330]; relaţiile/ legăturile – marcate lingvistic – ce apar la nivelul unităţilor sintactice, care au astfel un conţinut şi o formă [5, p.1122]; legăturile care se stabilesc la nivelul *unităţilor sintactice*, legături atât semantice, cât şi marcate formal, având şi „*conţinut*" *raportual* (identificabil prin nivelul *unităţilor sintactice* unde se contractează aceste raporturi sintactice), şi formă *raportuală* specifică (reprezentată de *mărcile* care individualizează fiecare raport sintactic [6, p.100]; raportul sintactic este un instrument al coeziunii la nivelul expresiei şi al coerenţei conţinutului unei unităţi sintactice, instrument cuantificabil lingvistic şi desfăşurat, de regulă, între doi poli [7, p.106] ş.a.

În opinia noastră, *prin raport sintactic* trebuie să se înţeleagă *legăturile gramaticale care se stabilesc în interiorul grupurilor sintactice (subordonare: acord, recţiune şi aderenţă), între diverse unităţi sintactice de acelaşi rang sau de aceeaşi importanţă (propoziţii coordonate: copulativ, adversativ, disjunctiv, conclisiv şi juxtapus), între două unităţi sintactice de rang diferit sau cu valori inegale (subordonare necircumstanţială şi subordonare circumstanţială) sau între unităţi sintactice ale căror valori nu pot exista de sine stătător, adică ele se află într-o dependenţă bilaterală sau reciprocă, sau interdependenţă (la nivelul propoziţiei: între subiect şi predicat, iar la nivelul frazei – între propoziţiile subiective şi predicatul impersonal din propoziţia precedentă sau între predicative şi verbe de relaţie – predicate incomplete din propoziţia precedentă.*

* * *

Sintacticienii încă nu au ajuns la un accept comun, la consens, în privinţa tipologiei raporturilor sintactice, adică în privinţa numărului şi a denumirilor acestora. În literatura de specialitate se afirmă că există de la un tip de raport până la opt tipuri de raporturi sintactice. I.Diaconescu menţionează că „diversitatea de opinii se motivează, ca şi în alte situaţii, pe de o parte, prin perspectiva conceptuală sau metodologică din care este investigat fenomenul lingvistic, iar, pe de altă parte, prin insuficienţa operaţională a criteriilor, care, datorită neadecvării lor la obiect, nu conduc la o delimitare şi o ierarhizare riguroasă a proceselor relaţionale" [18, p.9-10].

„Gramaticile de orientare generativ-transformaţională operează cu **un singur tip de relaţie**, *de dependenţă,* pe care o transpun în relaţii sintagmatice. O viziune asemănătoare se întâlneşte şi la unii structuralişti, care consideră că relaţia sintactică, numită *subordonare* sau *dependenţă*, domină de raporturi sintagmatice (asociative)" [Apud: 18, p.10], unind un termen superior cu un termen inferior.

În sintaxa tradiţională, de tip clasic, a limbii române se operează cu **două tipuri de raporturi sintactice**: de *coordonare* şi de *subordonare* [4, p.78-79, 231-232; 19, p.301; 20, p.45-51; 21, p.94; 22, p.232] ş.a. Subordonarea se stabileşte atât între părţile secundare ale propoziţiei sau propoziţiile subordonate şi elementele lor regente, cât şi între părţile principale ale propoziţiei, adică între subiect şi predicat, relaţie care este prezentată fie ca o dependenţă a subiectului, fie ca o dependenţă a predicatului [23, p.17].

Unii sintacticieni consideră că exisă **trei tipuri de raporturi sintactice**: *de coordonare*, *de subordonare* şi *de inerenţă*, ultimul având mai multe denumiri: *predicativ* (*de predicaţie*), *de nondependenţă, interdependenţă, de solidaritate, dependenţă bilaterală, interdependenţă, dependenţă reciprocă* etc., raport ce se stabileşte între subiectul şi predicatul unei propoziţii. Se operează şi cu alte denumiri ale acestor trei raporturi: *de dependenţă/de subordonare, de adordonare şi de supraordonare* [15, p.252 şi p.256-417]; *de inerenţă, de subordonare* şi *de coordonare* [24, p.36-37]; *de interdependenţă (inerenţă), de coordonare* şi *de subordonare* [25, p.32-40]; *de coordonare, de subordonare* sau *de apoziţionare* [26, p.347].

În unele studii de sintaxă se propun **patru raporturi sintactice**: *de subordonare, de coordonare, predicativ* şi *apoziţional* [27, p.134] sau *de dependenţă, de coordonare, de echivalenţă* şi *de repetare* [10, p.32]; *de coordonare, de subordonare, de interdependenţă* şi *apoziţional* [28, p.10-14]; *de coordonate, de subordonare* şi *apozitiv* (la nivelul frazei) şi acestora li se mai adaugă la nivelul propoziţiei *raportul predicativ* [29, p.271]; *de coordonare, de subordonare, relaţia apozitivă* şi *inerenţa* [30, p.435].

Unii cercetători propun **cinci raporturi sintactice**: *de interdependenţă, referenţial, de coordonare, de subordonare* şi *de dublă subordonare* [31, p.45-46 şi p.320-325]; *de coordonare, de subordonare, apozitiv, zero* şi *mixt binar* [11, p.385-391]; *de coordonare, de subordonare, de interdependenţă* (sau *de inerenţă*), *apozitiv* şi *explicativ* [32, p.17]; *de interdependenţă, de dependenţă, de coordonare, de apoziţie* şi *de incidenţă* [13, p.369-523].

Există lingvişti care consideră că în limba română sunt **şase raporturi sintactice**: *de apartenenţă, de subordonare, de coordonare, de referinţă, de interdependenţă* şi *de constelaţie* [33, p.87]; *de inerenţă, de coordonare, de subordonare, mixt, explicativ* şi *de incidenţă* [34, p.122]; *de interdependenţă, de dependenţă (verbală* şi *nominală), de dublă dependenţă, de coordonare, de apoziţie* şi *de incidenţă* [13, p.369-523]; *de interdependenţă, de dependenţă sau de subordonare, de coordonare, intermediară explicativ-justificată, apozitivă* şi *de incidenţă* [14, p.14-15]; *independenţă absolută, independenţă relativă, interdependenţă, dependenţă, apoziţie* şi *incidenţă* [17, p.385-386].

Numărul raporturilor sintactice ajunge la unii autori până la **şapte**: *de nondependenţă, de interdependenţă bilaterală, de interdependenţă bilaterală mediată, de interdependenţă trilaterală, de nondependenţă apozitivă, de dependenţă unilaterală* şi *de dublă dependenţă unilaterală anticipată* sau *reluată* [12, p.546-558; 5, p.1146]; *de inerenţă, de coordonare, de subordonare, de incidenţă, mixt, explicativ* şi *de dublare* [6, p.103].

Amplificarea tipurilor de raporturi sintactice ajunge până la **opt**: *de inerenţă, apozitiv, mixt, explicativ, de incidenţă, de coordonare, de subordonare* şi *de dublă subordonare* [8, p.65-131]; *de coordonare, de subordonare, de dublare, de inerenţă, apozitiv, mixt, explicativ* şi *intenţional* [7, p.106].

Referindu-se la diversitatea punctelor de vedere ce ţin de stabilirea tipurilor de raporturi sintactice, R.Hagy explică acest lucru prin „complexitatea problemei şi interesul pe care-l manifestă specialiştii pentru construirea tipologiilor raporturilor sintactice, opiniile nefiind în relaţie de contradicţie, ci de complementaritate, pentru realizarea unei analize sintactice „fără rest"" [7, p.107]. D.Ivănuş concretizează că „diversitatea de opinii poate fi motivată atât din perspectiva conceptuală sau metodologică din care acestea sunt investigate, cât şi prin insuficienţa operaţională a criteriilor de determinare a lor" [32, p.17].

Problema respectivă fiind foarte complexă, e natural să apară chestiuni legate de **terminologie**. De exemplu, pentru un singur concept raportual se folosesc doi şi mai mulţi termeni, fapt datorat omogenităţii relative a raporturilor sintactice [5, p.1129]. Aşa s-a ajuns ca raportul dintre subiect şi predicat să fie numit cu termeni diferiţi, în funcţie de opţiunea (mai mult sau mai puţin subiectivă) a cercetătorului [6, p.103]. Iată termenii respectivi: *inerenţă* [12, p.534; 5, p.1147; 7, p.106 ş.a.]; *interdependenţă* [13, p.369-523; 14, p.14]; *interdependenţă bilaterală* [12, p.554]; *relaţie predicativă* [27, p.134]; *relaţie de dublă condiţionare* [35, p.109] ş.a.

Conform opiniei noastre, în limba română există două raporturi sintactice fundamentale: *coordonare, subordonare* şi un raport specific, care se stabileşte doar între subiect şi predicat (la nivelul propoziţiei) şi între propoziţiile subiective, predicative şi propoziţiile (de obicei) precedente (la nivel frastic), numit *inerenţă*.

Raportul apoziţional sau apozitiv, sau de echivalenţă, poate fi considerat o varietate a raportului de subordonare (apoziţia fiind la origine un atribut). Considerăm că raport de incidenţă nu există în general, nu în zadar el este numit de specialişti şi raport „zero"; or, „zero" semnifică ceva inexistent. Celelalte, aşa-zise „raporturi sintactice", cum ar fi: raportul mixt, raportul de dublare etc., sunt nişte invenţii ocazionale, particulare sau individuale ale unor sintacticieni, care vor să se impună prin noutăţi mult discutate, unele – incredibile.

Referinţe:

1. SAUSURE, F. de. *Curs de lingvistică generală*. Iaşi: Polirom, 1997. 280 p.
2. HJELMSLEV, L. *Prolégomènes à une théorie du langage*. Paris: Les Editionn de Minuit, 1971. 240 p.
3. HELIADE-RĂDULESCU, I. *Gramatica românească*. Bucureşti: Eminescu, 1980. 557 p.
4. *Gramatica limbii române*, II. Bucureşti: EA, 1963. 588 p.
5. DIMITRIU, C. *Tratat de gramatică a limbii române*. II, *Sintaxa*. Iaşi: Institutul European, 2002. 1605 p.
6. TAMBĂ Dănilă, E. *Vechi şi nou în sintaxa limbii române*. Iaşi: Demiurg, 2004. 198 p.
7. HAGY, R. *Sintaxa limbii române. Unităţi, raporturi şi funcţii*. Iaşi: Institutul European, 2005. 404 p.
8. SECRIERU, M. *Nivelul sintactic al limbii române*. Iaşi: Sedcom Libris, 2007. 227 p.
9. STATI, S. *Teorie şi metodă în sintaxă*. Bucureşti: EDP, 1967. 274 p.
10. GUŢU RUMALO, V. *Sintaxa limbii române*, Bucureşti: EDP, 1973. 209 p.
11. TRANDAFIR, Gh. Relaţiile sintactice în cadrul frazei. În: *Limba Română*, XIII, 1974, nr.5, p.385-391.
12. IORDAN, I., ROBU, Vl. *Limba română contemporană*. Bucureşti: EDP, 1978. 685 p.
13. IRIMIA, D. *Gramatica limbii române*. Iaşi: Polirom, 1997. 544 p.
14. MERLAN, A. *Sintaxa limbii române. Relaţii sintactice şi conectori*. Iaşi: Universitatea „Al.I. Cuza", 2001. 285 p.
15. DIACONESCU, I. *Sintaxa limbii române*. Bucureşti: EE, 1995. 435 p.
16. COBEŢ, D., MANEA, L. *Dicţionar general de sinonime*. Chişinău: Gunivas, 2013. 2010 p.
17. TOLOCENCO, P. Relaţii, raporturi şi funcţii sintactice. În: *Omagiu profesorului şi omului de ştiinţă Anatol Ciobanu*. Chişinău: CEP USM, 2004, p.386-391.
18. DIACONESCU, I. *Sintaxa limbii române. II, Relaţiile sintactice*. Bucureşti: Universitatea din Bucureşti, 1993. 162 p.
19. AVRAM, M. *Gramatica pentru toţi*. Bucureşti: Humanitas, 1997. 597 p.
20. DRAGOMIRESCU, D.D. *Teze şi antiteze în sintaxa limbii române*. Cluj: Glusium, 1997. 287 p.
21. MOCEANU, O. *Limba română. Compendiu*. Braşov: Aula, 1998. 183 p.
22. GOGA, M. *Limba română. Morfologie. Sintaxă. Ghid de analiză morfosintactică*. Cluj-Napoca, 2000. 330 p.
23. *Gramatica limbii române*. *II, Enunţul*. Bucureşti: EA, 2005. 1036 p.
24. EŢCU, I. *Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în sintaxologie*. Chişinău: Institutul de Lingvistică al AŞM, 2000. 184 p.
25. POPESCU, F.D. *Sintaxa limbii române*. Bucureşti: Editura Fundaţiei „România de Mâine", 2003. 200 p.
26. *Gramatica de bază a limbii române* / Coord. G. Pană Dindelegan. Bucureşti: Univers Enciclopedic gold, 2010. 586 p.
27. STATI, S. *Elemente de analiză sintactică*. Bucureşti: EDP, 1972. 189 p.
28. MITREA, C. *Sintaxa limbii române*. Galaţi: Porto-Franco, 1996. 387 p.
29. CONSTANTINESCU, D.Gh. *Sintaxa limbii române*. Bucureşti: EŞ, 1998. 568 p.
30. *Dicţionar de ştiinţe ale limbajului*. Bucureşti: Nemira, 2005. 606 p.
31. ŞERBAN, V. *Sintaxa limbii române*. Ed. a II-a. Bucureşti: EDP, 1970. 443 p.
32. IVĂNUŞ, D. *Teoria şi topica propoziţiilor subordonate necircumstanţiale*. Craiova: Universitaria, 1994. 220 p.
33. ŞERBAN, V. *Teoria şi topica propoziţiei în româna contemporană*. Bucureşti: EDP, 1974. 236 p.
34. DIMITRIU, C. *Gramatica limbii române explicată. Sintaxa*. Iaşi: Junimea, 1982. 383 p.
35. ZUGUN, P. Realizarea suficientă şi realizarea insuficientă a funcţiilor sintactice. În: *Limba Română*, XII, 1992, nr.1-2, p.109-111.

Prezentat la 09.09.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.12-16

CZU: 811.135.1'276.6:82-97

LIMBA TEXTELOR RELIGIOASE PUBLICATE LA TIPOGRAFIA EXARHICEASCĂ DIN CHIŞINĂU: PARTICULARITĂŢI SINTACTICE

Claudia CEMÂRTAN

Universitatea de Stat din Moldova

Textul religios a constituit, în istoria limbii române, un model de scriere şi pentru textele din alte registre stilistice. Însă, după secolul al XVIII-lea stilul bisericesc devine complementar celui laic, diferenţiindu-se tot mai mult de acesta la toate nivelurile lui. Cercetarea unor tipărituri executate într-un spaţiu românesc rupt de la teritoriile neamului – în tipografia exarhicească din Chişinăul secolului al XIX-lea, sub presiunea politică şi lingvistică a noilor stăpâni ruşi – poate oferi date preţioase ce caracterizează limba utilizată în această epocă în oficierea slujbei religioase pe meleagurile Basarabiei.

Cuvinte-cheie: *text religios, structură sintactică, construcţie perifrastică, regim verbal, topică, eliziune.*

LANGUAGE OF RELIGIOUS TEXTS PUBLISHED IN EXARCHIAL TYPOGRAPHY FROM CHISINAU: SYNTACTIC PARTICULARITIES

Religious text was, in the history of Romanian language, a model of writing and for texts from other stylistic registers, but, after the eighteenth, the church style become complementary to the secular, differing more than it's at all levels. Research of prints executed in a Romanian space broken from the national territories - in Exarchal Typography from Chisinau in nineteenth century, under the political and linguistic pressure of new Russian masters - can provide valuable data that characterize the language used in this era in celebration of religious services in Bessarabia.

Keywords: *religious text, syntactic structure, periphrastic construction, verbal regimen, topical, elision.*

Studiul textului religios a suscitat, de-a lungul timpului, interesul cercetătorilor din variate domenii, aceştia fiind motivaţi, în primul rând, de importanţa limbajului religios în istoria limbii române, dar şi de multiplele posibilităţi de abordare, care conduc la cercetări originale. E.Coşeriu opina, la timpul său, că orice limbă literară este, în acelaşi timp, istorică şi momentană, că „istoria limbii depăşeşte antinomia dintre sincronie şi diacronie, pentru că este negarea diacroniei atomiste şi, totodată, nu se găseşte în contradicţie cu sincronia" [1, p.244], sincronia şi diacronia fiind prezente în oricare dintre etapele de evoluţie a limbii, iar I.Oprea, dezvoltând această idee, preciza că „într-o limbă literară chiar şi diacronia reală poate deveni sincronică, adică poate fi prezentă în orice moment, fiindcă textele mai vechi se cunosc şi pot fi oricând reluate elemente din ele, pot fi deci cunoscute şi revalorificate, reluând o competenţă a diacroniei în sincronie" [2, p.99].

Limba veche bisericească a fost, multa vreme, identică, în trăsăturile sale generale, cu limba oficială din ţinuturile româneşti şi a devenit apoi un model pentru româna literară modernă. Fenomenul cultural general de separare progresivă dintre domeniul laic şi cel religios a condus, începând cu secolul al XVIII-lea, spre o variantă a limbii literare, varianta bisericească, complementară celei laice. În această ordine de idei, cercetarea unor tipărituri executate într-un spaţiu românesc rupt de la teritoriile neamului poate oferi date preţioase ce ar caracteriza limba utilizată în această epocă în oficierea slujbei religioase pe meleagurile Basarabiei.

Anexarea la Rusia, în 1812, a regiunii dintre Nistru şi Prut, conform tratatului ruso-turc de la Bucureşti, a influenţat viaţa politică şi socială din Basarabia în perioada imediat următoare şi a avut ca rezultat o serie de mutaţii în plan social-politic, dar şi cultural, care nu puteau rămâne fără urmări şi la nivel lingvistic. Aceste urmări pot fi remarcate şi în cazul textelor religioase redactate în epoca respectivă. Este evident că până la 1812 bisericile din Moldova de Est îşi procurau cărţile de slujbă necesare din centre editoriale româneşti, mai ales de la Iaşi şi Târgu-Neamţ. Însă, după anexar, achiziţionarea lor devenea din ce în ce mai anevoioasă. Lipsa cărţilor de slujbă bisericească, necesitatea de a comunica poporului basarabean hotărârile noii stăpâniri, precum şi nevoia de a avea cărţi începătoare de învăţătură sunt cauzele care au motivat înfiinţarea unei tipografii proprii, care să soluţioneze aceste probleme [3, p.596]. În anul 1814, la solicitarea argumentată a mitropolitului G.Bănulescu-Bodoni, Sinodul din Petersburg a aprobat deschiderea „tipografiei exarhiceşti din Basarabia", căreia, bineînţeles, i s-au impus şi un şir de restricţii, stipulate în Ucazul Sinodal, trimis mitropolitului: cărţile de slujbă urmau să fie tipărite în slavoneşte, după ediţiile sinodale de la Moscova, dar şi în

„moldoveneşte", traduse numaidecât după aceleaşi ediţii slavone [4, p.6], ca să poată fi pe înţelesul băştinaşilor. În realitate insă, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, toate cărţile bisericeşti apărute la Chişinău sunt, de fapt, retipăriri ale ediţiilor de la Iaşi, Neamţ, Buzău, Buda, Blaj sau Râmnic, cărora, pentru necesităţile de respectare a „literei" legii, li se punea pe foaia de titlu un adaos că ar fi fost „traduse din slavoneşte", ceea ce era, în unele cazuri, adevărat, deoarece fuseseră transpuse din această limbă încă în ediţia originală. Dar ele purtau girul lingvistic al limbii române literare folosite şi în celelalte provincii romaneşti [5, p.272]. Şi alţi cercetători susţin această idee: cărţile tipărite aici erau cópii ale unor exemplare româneşti şi mult mai rar erau traduceri ale unor ediţii ruseşti apărute la Moscova sau Petersburg [6].

Tipografia exarhicească din Chişinău a funcţionat până în 1883, când, prin hotărârea Sfântului Sinod rus, este închisă [7, p.18], reuşind totuşi să publice numeroase titluri de carte religioasă, printre care, în 1861, şi *Antologhion*-ul, ce reproduce, după unele opinii, o ediţie din Moldova de peste Prut [8, p.57], chiar dacă indicaţiile Sinodului rus fuseseră altele.

Document de limbă scrisă din acest spaţiu românesc izolat, *Antologhion*-ul de la 1861 constituie – prin particularităţile fenomenelor de limbă de ordin fonetic, gramatical şi prin fondul lexical conţinut – un material interesant pentru cercetarea filologică. Vom încerca să ne argumentăm afirmaţia printr-o prezentare a unor particularităţi ale structurilor sintactice din *Antologhion*-ul amintit *supra*, în privinţa cărora se impun câteva observaţii privind specificul lor în raport cu limba literară a epocii şi cu faptele din alte texte de acest tip.

Este bine ştiut că traducătorii textelor sacre (din ebraică, greacă sau slavonă), fiind obligaţi să respecte şi litera, şi duhul originalului, se aflau într-o situaţie cu totul ingrată. Traducând noţiuni şi concepte care aparţineau unor spaţii, epoci şi tradiţii culturale complet diferite, ei se confruntau atât cu problema de a găsi corespondenţe perfecte, cât şi cu cea de a identifica echivalentele corecte în limba-ţintă, având grijă să le formuleze într-un limbaj accesibil cititorului. Fără să aibă cunoştinţele moderne de traductologie, autorii traducerilor biblice recurg la diferite tipuri de echivalenţe, cunoscute astăzi: exacte, inexacte, parţiale, cu termeni multipli, non-echivalenţe [9, p.114]. Şi aceasta din cauza că, aşa cum afirmă unii cercetători, limba română din acea epocă era „o limbă încă prea tânără, încă nedesăvârşită, şi nu în sensul în care orice limbă, ca orice organism viu, evoluează şi se degradează, ci în sensul de încă nenăscută, niciodată ajunsă la un „ideal" de normă" [10, p.40].

Sintaxa *Antologhion*-ului oferă numeroase exemple ce pot fi încadrate în categoria unor fapte de limbă arhaică, pe care limba română literară actuală nu le mai păstrează, dar care se mai regăsesc în limbajul religios contemporan. Ne vom opri, în primul rând, asupra acelor fenomene care atrag atenţia printr-o frecvenţă sporită.

Printre acestea se remarcă, în primul rând, numărul considerabil de construcţii în care predicatul verbal sau verbul copulativ al predicatului nominal este elidat, fenomen specific literaturii române vechi. Spre exemplu: *Pogorâtu-s-au în iad slava Ta şi* ***multă veselia ta*** [a fost]*: supt tine vor aştearne gunoaie şi* ***acoperământul tău viermi*** [a fost] (p.120); *Dumnezeu* ***în mijlocul ei*** [stă] *şi nu se va clăti* (p.294); *Domnul puterilor* ***cu noi*** [este], *sprijinitorul nostru, Dumnezeul lui Iakov* (p.294); *Acesta* ***Dumnezeul nostru*** [este] *şi nu se va adaoge altul spre dânsul* (p.299); *că din tine va ieşi mie căpetenie, ca să fie domn întru Israel: şi ieşirea lui* ***din început*** [este], ***din zilele veacului*** (p.314). Absenţa verbului copulativ, precum şi eliziunea predicatului verbal, semnalate, de altfel, şi în limbajul bisericesc actual [11, p.151], se explică, la fel ca şi alte fenomene de tip arhaic, prin fidelitatea traducerilor religioase făcute din slavonă, care „se caracteriza, între altele, şi prin elipsa copulei" [12, p.322], fenomen specific, de altfel, şi limbilor slave moderne.

Este de observat şi prezenţa unor structuri de predicat verbal compus, alcătuite, de cele mai multe ori, după tiparele care s-au păstrat ulterior: *...în sfânta Biserică* ***ai iubit a te sălăşlui*** (p.149); *Pentru aceasta* ***vrând a o lăuda*** *pre Dânsa* (p.151); ***a te ruga... nu înceta*** (p.207); ***au sârguit a să închina*** *lui Hristos cu daruri* (p.266); ***să ne sârguim a-l întâmpina*** *pre acesta* (p.272), alteori – într-un mod ceva mai deosebit: ***nu tăcea a striga*** (p.202); *cu apele duhovniceşti veselii* ***a-i umplea nu înceta*** (p.167) ş.a. Remarcabil e că acest semiauxiliar – *a înceta* – se mai construieşte, în textul vizat, cu gerunziul: *Şi acum, prea fericite Nicolae,* ***nu înceta rugându-te*** *lui Hristos Dumnezeu* (p.199); *Pentru aceasta* ***rugându-te nu înceta*** (p.201); *Maică Fecioară,* ***să nu încetezi rugând*** *pre Domnul ca să ne izbăvească pre noi* (p.92); *...pre acesta ca pre un Dumnezeu pururea pentru noi* ***rugându-l nu înceta*** (p.173). Este posibil ca asemenea construcţie să fie rezultatul unei influenţe a altor structuri perifrastice constituite din verbul *a fi* şi un gerunziu, prezente masiv în textele religioase anterioare celui discutat aici, despre care se crede că „au fost preluate din textele religioase slavoneşti, ai căror traducători le imitaseră din greceşte" [13, p.XLII]. Numărul atestărilor acestor construcţii perifrastice sunt în continuă creştere pe parcursul secolelor al XVII-lea şi al XVIII-lea şi cad în desuetudine în secolul al XIX-lea, în limba

literară [13, p.XLII], persistând, după cum observăm, în textele religioase, care întotdeauna au avut un caracter mai conservator în raport cu alte stiluri.

Un fenomen datorat tot influenţelor textului de origine străină este prezenţa gerunziilor adnominale, care, în opinia unor cercetători, sunt nişte calchieri după limba greacă, rezultate în urma traducerii anumitor participii greceşti [14, p.95], care ar fi trebuit echivalate prin propoziţii atributive (*mergând = care merge*). Spre exemplu: *şi să vedem pre Fecioara cu simţirile ceale sufleteşti mergând să nască în peşteră pre Domnul tuturor şi Dumnezeul nostru* (p.284-285) [*pre Fecioara ... mergând să nască = pre Fecioara ... care mergea să nască*].

Trebuie semnalată şi frecvenţa sporită a elementului predicativ suplimentar: *şi întru ani Cel fără de ani să veade* ***prunc*** (p.266); *şi să se arate* ***prunc*** *cu scutece înfăşat* (p.267); *Hristos Cel ce vine* ***izbăvire*** (p.270); ***Domn*** *pre Tine ştiindu-te ceriurile* (p.270); *pre carele l-au pus* ***moştenitoriu*** *tuturor* (p.295); *şi Dumnezeu* ***om*** *s-au făcut* (p.275) ş.a.

Printre fenomenele care au urmat o altă evoluţie în istoria limbii române se înscrie şi recţiunea unor verbe din textul *Antologhion*-ului, între care regimul prepoziţional deosebit de cel din limba română literară actuală, conservat însă în textul contemporan de rugăciune [15, p.13]: *... cătră tine caz, preacurată, îndură-ţi* ***spre mine*** *mila ta* (p.117); *să se milostivească* ***spre noi*** (p.73), *... ca să se milostivească* ***spre smeritul mieu suflet*** (p.73); *în ce chip doreaşte cerbul* ***de izvoarele apelor****, aşa doreaşte sufletul mieu* ***cătră Tine****, Hristoase Dumnezeule* (p.161); *Dorind* ***de cruce****, ucenice al lui Hristos* (p.169); *Pentru aceasta mă închin, Fiiule, milostivirii Tale ceii multe şi măririi ceii negrăite, care ai arătat* ***spre mine*** (p.265); *Fericit bărbatul care nădăjduiaşte* ***spre dânsul*** (p.311) etc.

Unele verbe (locuţiuni / expresii verbale, perifraze), care, în limba actuală, se construiesc prepoziţional, cunosc în textul analizat un regim datival, fenomen de asemenea atestat în textul contemporan de rugăciune [15, p.14]: ***Vieţii îngereşti*** *să râvnim* (p.131); *... ca* ***păcatelor*** *murind, să vieţuim* ***dreptăţii*** (p.160); ***Slavei*** *s-au învrednicit de la Hristos Dumnezeu de unde ai fost podoaba cuvioşilor şi cetăţean pustiei dupre vrednicie lăudat* (p.192); *Strălucit ca fulgerul spre lumină* ***păgânilor*** *ai ieşit* (p.172); *... ca să ne învrednicească* ***iertării*** *de greşeale* (p.195); *... raiul ai deschis, Mântuitoriule, tâlhariului celui ce cu credinţă au venit la Tine, şi* ***desfătării*** *s-au învrednicit mărturisindu-să Ţie* (p.57); *Deci pre cei ce nădăjduiesc întru Tine, învredniceaşte-i* ***Dumnezeeştei slave*** (p.62); *Ce voiu răsplăti* ***Domnului*** *pentru toate care au dat mie* (p.87); *Şi* ***mireazmei*** *Mirului miei să ne împărtăşim* (p.110); *Tu şi talantul cel dat ţie l-ai înmulţit şi* ***celor ce au venit după tine*** *nu le-ai pizmuit* (p.201); *Prin gând s-au învăţat Daniil iubitoriule de oameni* ***tainelor*** *tale* (p.225); *şi* ***ţie*** *să vieţuim,* ***Stăpânului nostru şi făcătoriului de bine*** (p.308); *Şi aşa urmând* ***poruncilor*** *Tale...* (p.308); *Veniţi să ne bucurăm* ***Domnului*** (p.312); *şi eu* ***desfătării*** *raiului mă împărtăşesc* (p.312) ş.a.

Dativul are, de foarte multe ori, valoare posesivă, pronumele posesiv sau personal fiind reluat uneori printr-un adjectiv posesiv: *...ca pre un lăcuitoriu şi păzitoriu* ***cetăţii aceştia*** (p.66); *Te-ai arătat lăcaş* ***luminii ceii neapropiate şi Dumnezeieşti*** (p.135); *Liman* ***văduvelor*** *şi Părinte* ***săracilor****, agiutoriu* ***celor din necaz****, prea ales,* ***celor ce plâng*** *mângâiare, păstoriu şi povăţuitoriu* ***tuturor*** *celor ce rătăcesc...* (p.208).

Complementul direct animat se construieşte, de regulă, cu prepoziţia ***pe / pre***, conform unei norme fixate demult în limba literară, şi fără prepoziţie în cazul complementului direct inanimat: *vine acum ... împăratul păcii, Fecioară, să sfărâme* ***pre vrăjmaşii*** *ca un puternic şi să împace* ***viaţa*** *noastră cea de războiu împresurată* (p.275); *pre cela ce cu Cuvântul de fapta cea necuvântătoare ne-au dezlegat* ***pre noi*** *pământeanii* (p.285). Destul de numeroase însă sunt construcţiile cu funcţie de complement direct, exprimate prin forme pronominale personale accentuate şi neaccentuate, care se succedă, generând structuri de tip pleonastic: *păstorii cu îngerii vor să-****L*** *slăvească* ***pre El*** (p.265); *Cum* ***Te*** *va încăpea peştera* ***pre Tine****?* (p.266); *Mai nainte* ***te****-au văzut* ***pre tine*** *munte oarecând Daniil prorocul* (p.273); ***Pre Tine Te*** *laud, Împărate cel înfăşat cu scutece* (p.275); *din stăpânia celui strein izbăvindu-****ne pre noi*** *cei supuşi stricăciunii* (p.290); *Fiiule prea dulce, cum* ***Te*** *voiu hrăni* ***pre Tine*** *Cela ce dai hrană tuturor; cum* ***Te*** *voiu ţinea* ***pre Tine*** *Cela ce ţii toate cu voia; cum* ***Te*** *voiu înfăşa* ***pre Tine****, Cel ce înfăşuri tot pământul cu neguri?* (p.291).

Atributul acordat antepus are, de cele mai multe ori, forma nearticulată, numele determinat fiind definit: *Lăudăm* ***mare şi înfricoşată*** *taina ta* (p.167); *... ca să dobândim* ***Dumnezeiască*** *strălucirea Fiului Tău* (p.175); *... nu trece* ***amară*** *suspinarea mea* (p.176).

Au fost atestate numeroase structuri în care cazurile genitiv-dativ sunt articulate la toţi constituenţii grupului nominal. Se ştie că, în limba română, encliza articolului definit, care şi-a păstrat mai bine decât numele

flexiunea cazuală, a suplinit pierderea desinenţelor cazuale latine şi a consolidat, în acest fel, tiparul latin, caracterizat prin postpunerea mărcilor de caz. Aşadar, dubla articulare a grupului nominal (la nume şi la adjectivul antepus sau postpus) se corelează cu funcţia articolului enclitic de marcă a cazului genitiv-dativ. De exemplu: ***Binecredinciosului*** *şi* ***Blagoslovitului*** *şi de Hristos* ***iubitoriului*** *sângur* ***Stăpânitoriului Marelui Domnului*** *nostru de Dumnezeu* ***încununatului*** *şi prea* ***înălţatului*** *Alexandru Nicolaevici,* ***împăratului*** *şi a toată Rossia sângur* ***Stăpânitoriului***... (p.305).

O construcţie veche, frecvent remarcată în scrisul românesc din secolul al XVII-lea – al XVIII-lea [14, p.86], prezentă în textul analizat, dar menţinută şi în limbajul religios actual [11, p.151], este apoziţia acordată: *...întreită cântare* ***lui Dumnezeu îndreptătoriului*** *cu buze de văpaie cântaţi* (p.121); *Cetatea* ***lui Dumnezeu împăratului*** *tuturor* (p.43); *carii s-au închinat* ***Ţie, Împăratului*** *şi Dumnezeu* (p.268); ***lui Hristos împăratului*** *tuturor* ***celui*** *ce s-au născut daruri aduc, aur şi smirnă şi tămâie* (p.287-288).

Sunt atestate şi cazuri de exprimare a atributului genitival postpus unui nume definit însoţit de articolul ***a.*** Spre exemplu: *... şi slujitorilor* ***ai Cuvântului*** *să dezlegaţi pre toţi de legăturile a multe greşeale* (p.174); *Omule* ***a lui Dumnezeu*** *şi credincioasă slugă şi ispravnice* ***al tainelor*** *Lui* (p.201).

Sintaxa *Antologhion*-ului, ca, de altfel, şi a altor texte religioase, se caracterizează şi printr-o topică aparte, fidelă normelor limbii române literare vechi. Printre particularităţile acesteia remarcăm:

a) antepunerea atributelor acordate (iar uneori şi neacordate): *... ca să laud* ***slăvita şi purtătoarea de lumină şi fericită*** *pomenirea ta cu cântări* (p.87);

b) postpunerea adverbului *foarte* faţă de verbul-regent: *Iară şi văzind Steaua, s-au bucurat cu bucurie mare* ***foarte*** (p.304); *Atuncea Irod văzind că s-au batjocorit de Maghi, s-au mâniat* ***foarte*** (p.307);

c) ordinea dislocată a cuvintelor, calchiată după modelul grecesc: *Al tainelor lui Dumnezeu celor negrăite şi Dumnezeieşti văzind în Fecioară darul arătat şi plinit cu adevărat mă bucur* (p.151); *Ale Strămoşilor astăzi credincioşii săvârşind poruncile* (p.229); *Ale prorocilor celor de Dumnezeu grăitori cuvintele acum s-au plinit* (p.275) ş.a.

Succintele observaţii asupra structurilor sintactice găsite şi realizate în scopul respectării cât mai fidele a originalului textului religios, reprezentat aici prin *Antologhion*-ul tipărit la Chişinău, ilustrează clar efortul autorilor de a reda cât mai exact posibil construcţiile inerente unui text de acest tip. Evoluţia ulterioară a stilului religios a demonstrat viabilitatea sau efemeritatea modeleleor propuse de vechii traducători ai textului sacru.

Referinţe:

1. COŞERIU, E. *Sincronie, diacronie şi istorie: problema schimbării lingvistice* / Trad. de N.Saramandu. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1997. ISBN 973-45-1203-4
2. OPREA, I. *Curs de filozofia limbii*. Suceava: Editura Universităţii Suceava, 2001, ISBN: 973-8293-00-6
3. MIHAILOVICI, P. Tipăriturile româneşti în Basarabia (1812-1918). În: *Revista Fundaţiilor Regale*, 1941, nr.8-9, p.596-601.
4. FUŞTEI, N. 200 de ani de la înfiinţarea Tipografiei Eparhiale de la Chişinău. În: *Curierul ortodox*, 2014, nr.3 (273).
5. MIHAIL, Z. Rezistenţa prin cultură în Basarabia în secolul al XIX-lea. Predică religioasă. În: *Români majoritari, români minoritari: interferenţe şi coabitări lingvistice, literare şi etnologice* / Materialele Simpozionului internaţional, Iaşi, 19-21 septembrie 2007. Iaşi: Alfa, 2007, p.271-289.
6. RUSNAC, M. *Circulaţia cărţilor bisericeşti în Basarabia ţaristă* [Accesat: 21.09.2016], Disponibil http://www.istoria.md/articol/450/Circulaţia_cărţilor_bisericeşti_în_Basarabia_ţaristă
7. COLESNIC-CODREANCA, L. *Limba română în Basarabia (1812-1918)*. Studiu sociolingvistic pe baza materialului de arhivă. Chişinău: Museum, 2003, ISBN: 9789975906791
8. CIOBANU, Şt. *Cultura Românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chişinău: Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi", 1992. ISBN 588 55 00452
9. CHIRILĂ, A., ŢÂRA, G.B. Opţiuni şi constrângeri lexico-semantice în traducerile textului biblic. În: *Perspective asupra textului şi discursului religios*. Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2013, p.111-123.
10. LUNGU BADEA, G. *Idei şi metaidei traductive româneşti (secolele XVI-XIX)*. Timişoara: Eurostampa, 2013. ISBN 978 6065696266 6065696269
11. DIMA, V.S. Elemente arhaice în limbajul bisericesc actual – Molitvelnicul. În: *Limba Română*, LI, 2002, nr.4-6, p.143-164.
12. GHEŢIE, I (coord.), CHIVU, Gh., FRÂNCU, C. et al. *Istoria limbii române literare: epoca veche (1532-1780)*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 1997. ISBN 9732705736

13. ARVINTE, V. *Normele limbii literare în* ***Biblia de la Bucureşti*** *(1688)*. Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2004. 188 p.
14. MOLDOVANU, I. Structura lingvistică a Bibliei de la Bucureşti şi problema contribuţiei sale la dezvoltarea limbii române literare. În: *Anuar de Lingvistică şi Istorie Literară* (Iaşi), 2012, nr.5, p.65-100.
15. TELEOACĂ, D.-L. Particularităţi morfosintactice ale textului contemporan de rugăciune (I). În: *Limba Română* (Chişinău), XXI, 2011, nr.11-12, p.12-16.

Prezentat la 20.10.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.17-20

CZU: 81`36:226(1912)+22(1990)

MORFOSINTAXA TEXTELOR „EVANGHELIEI" (1912) ŞI „BIBLIEI SAU SFINTEI SCRIPTURI" (1990)

Emilia OGLINDĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Particularităţile lingvistice ale textelor religioase sunt examinate în numeroase studii de specialitate care conţin o descriere detaliată, în plan sincronic şi diacronic, a unor variate fenomene. Oscilarea între tradiţie şi inovaţie este o trăsătură inerentă a textelor în cauză. În articolul de faţă ne propunem să confruntăm textul bilingv româno-rus al „Evangheliei", publicat în grafie chirilică la Tipografia eparhială din Chişinău în anul 1912, cu cel al „Bibliei sau Sfintei Scripturi", tipărit la Bucureşti în 1990, cu scopul de a dezvălui asemănările şi deosebirile dintre acestea. Ne vom referi, în special, la unele capitole ale „Evangheliei de la Matei" din Noul Testament.

Cuvinte-cheie: *text biblic, arhaism lexical, formă gramaticală arhaică, dislocare, perifrază, mod verbal.*

MORPHO-SYNTAX ASPECTS IN THE TEXTS OF „GOSPEL" (1912) AND THE „BIBLE OR THE HOLY SCRIPTURES" (1990)

The lingvistic particularities of religious texts represent the subject of numerous studies of specialty which contain a detailed description, in the diachronic, syncronic plan of a variety of phenomena. The oscillation between tradition and innovation is a inherent trait of the texts in question. In this article we propose to collate the bilingual Romanian – Russian text of the „Gospel" published in Cyrillic script at the diocesan typography of Chisinau in 1912 with the "Bible or the Holy Scriptures", printed in Bucharest in 1990, with the aim of revealing the similarities and differences between these. We refer, in particular, in some chapters of the "Gospel of Matthew" in the New Testament.

Keywords: *biblical text, lexical archaism, archaic grammatical form, dislocation, periphrases, verbal mode.*

Particularităţile lingvistice ale textelor religioase suscită atenţia specialiştilor în materie, care descriu detaliat, în plan sincronic sau din perspectivă diacronică, fenomene de ordin fonetic, lexical, morfosintactic, stilistic [1, p.91-108]. Oscilarea între tradiţie şi inovaţie este o trăsătură inerentă a textelor în cauză, ceea ce subliniază exegeţii. În domeniul vizat, cercetătoarea D.L.Teleoacă constată tendinţa de a elabora „un *cod specific* ... care reprezintă în mod evident rezultatul unei intenţii arhaizante" [2, p.167].

Textul biblic exercită o influenţă considerabilă asupra altor tipuri de texte religioase, întrucât acesta, „în calitatea sa de text fondator, a oferit un model, care a proliferat extinderea tiparului respectiv dincolo de graniţele literaturii vetero- şi neotestamentare, fiind posibilă inclusiv în virtutea unui spirit stilistic specific textului religios; prin urmare, astfel de structuri sunt mai mult decât nişte tipare sintactice arhaice, rod al imitaţiei unui model, ele situându-se (şi) în continuitatea stilistică a textului fondator" [3]. După cum subliniază M.C. Neculai, conservatorismul constituie, „în mediul religios, o consecinţă a tradiţiei Bisericii şi chiar o garanţie a autenticităţii mesajului transmis spre credincioşii proprii" [4, p.5]. În opinia lingvistei R.Zafiu, în scrierile bisericeşti „nu e uşor de găsit raportul ideal între conservatorism, – deci arhaicitate, respectare a dogmei şi a unei terminologii specifice, riguroase – şi inovaţie, apropiere de stiluri moderne ale limbii, accesibilitate" [5].

În legătură cu cele menţionate, prezintă interes lucrările axate pe analiza contrastivă a faptelor de limbă excerptate din ediţiile bilingve sau pe compararea textelor religioase româneşti tipărite în aceeaşi perioadă [6, p.468-478] ori în perioade diferite. În articolul de faţă ne propunem să confruntăm textul bilingv româno-rus al „Evangheliei", publicat în grafie chirilică la Tipografia eparhială din Chişinău în anul 1912, cu cel al „Bibliei sau Sfintei Scripturi", tipărit la Bucureşti în 1990, cu scopul de a dezvălui asemănările şi deosebirile dintre acestea şi noile tendinţe în limbajul religios. Ne vom referi, în special, la unele capitole ale „Evangheliei de la Matei" din Noul Testament.

Pentru a descrie fenomenele morfosintactice în textele indicate, este necesar să evidenţiem unele particularităţi de ordin lexical, în special elementele arhaice relevante. Materialul lingvistic disponibil ne permite să remarcăm în textul „Evangheliei" (1912) atât formele arhaice ale unor verbe: *a se pogorî (a coborî)*, *a se plini (a se împlini)*, *viind (venind)*, *voiu răbda (voi răbda)*, *dişchizând (deschizând)*, *să puie (să pună)* ş.a., cât şi sensurile, actualmente învechite, atribuite lexemelor verbale: *a judeca* (a deosebi, a percepe), *a cerca* (a căuta),

a socoti (a vedea), *a urgisi* (a dispreţui), *a cuprinde* (a înţelege), *a ţine* (a respecta), *a purta* (a suferi), *a căuta* (a cere socoteală), *a fi slobod* (a i se permite), *a certa* (a opri, a interzice), *a păzi* (a păstra), *a ierta* (a absolvi), *a ispiti* (a întreba), *a sălăşlui* (a rămâne), a *ţine* (a socoti, a considera) ş.a.

Lexemelor în cauză le corespund alte unităţi lexicale în textul „Bibliei" (1990): „ ... нꙋ тóцй кꙋпринд кꙋвꙟнтꙋл ӑчéста, чѝ кърора ле єсте дáт" [Evangh., p.109], „Iar El le-a zis: Nu toţi pricep cuvântul acesta, ci aceia cărora le este dat" [Bibl., p.1121]; „Сокотѝцй, съ нꙋ оурцисѝцй пре ўнꙋл..." [Evangh., p.102]; „Vedeţi să nu dispreţuiţi pe vreunul..." [Bibl., p.1119]; „..цѝне порꙋнчиле" [Evangh., p.110], „... păzeşte poruncile" [Bibl., p.1121]; „ ... ам пꙋртáт греꙋтáтѣ ȥѝлїй шѝ кълдꙋра" [Evangh., p.114], „...am dus greutatea zilei şi arşiţa" [Bibl., p.1122].

Sunt de semnalat formele arhaice ale substantivelor (*ceriu, muştariu, priatin, roduri, slobozenie, dajdi* ş.a.), ale adjectivelor (*turbure, preacurvariu* ş.a.), ale pronumelor (*nimărui, carii, fieştecarele, fieşte ce, oare cine* ş.a.), ale adverbelor (*de osăbi*), ale prepoziţiilor (*pre, fără, numai* ş.a.), ale conjuncţiilor (*drept aceea*) etc. În capitolele „Evangheliei" (1912) sunt întrebuinţate cu tentă arhaică lexemele: *prunc* (copil), *gloată* (mulţime, popor), *temniţă* (închisoare), *strâmbătate* (nedreptate), *moştean* (moştenitor), *moşie* (moştenire), *neam* (seminţie), *scaun* (tron), *muncitor* (chinuitor, călău), a *preacurvi* (a săvârşi adulter), *curvie* (desfrânare) ş.a.

În domeniul gramaticii, textele investigate denotă variate fenomene, cum ar fi formele inversate ale verbelor, fluctuaţii ale categoriei de persoană, construcţiile tautologice, structurile intensive, formaţiunile perifrastice, dislocările etc., menite a reliefa „unitatea limbii scrierilor bisericeşti ortodoxe" [7, p.47].

Comparând întrebuinţarea modurilor personale, observăm conjunctivul dotat cu diverse valori (iussivă, optativă, prohibitivă ş.a.), folosit în ambele texte: „... ώмꙋл съ нꙋ деспáртъ" [Evangh., p.108], „Deci, ce a împreunat Dumnezeu, omul să nu despartă" [Bibl., p.1120]; „Дóамне, съсе дешкѝдъ ώкїй" [Evangh., p.118], „Doamne, să se deschidă ochii noştri" [Bibl., p.1123]; „... дин тѝне рóд съ нꙋсъ фáкъ" [Evangh., p.122], „... să nu mai fie rod din tine în veac!" [Bibl., p.1123]. Conjunctivul iussiv, alături de sinonimul său funcţional – imperativul – se atestă în aceeaşi ambianţă: „Ꙇисꙋс ӑꙋ зис: съ нꙋ оу҆чѝзи... Чинстéше пре тáтъл тъꙋ шй҆ пре мꙋма тá..." [Evangh., p.110], „Iar Iisus a zis: Să nu ucizi.... Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta" [Bibl., p.1121]. Formele scurte ale pronumelor personale pot anticipa sau succeda verbele la imperativ: „Ꙇисꙋс аꙋ зис лώр:: къꙋтáцй шѝ въ пъȥѝцй де алꙋáтꙋл фарисèилωр шѝ саддꙋкèилωр" [Evangh., p.92]; „Iar Iisus le-a zis: Luaţi aminte şi feriţi-vă de aluatul fariseilor şi al sadducheilor" [Bibl., p.1117].

În calitate de elemente regente ale verbelor la conjunctiv, în construcţiile cauzative apar lexemele: *a porunci, a ruga, a îngădui, a zice* ş.a.: „Атꙋнчй аꙋ порꙋнчѝт оу҆ченѝчилωр Съй, ка нимърꙋй съ нꙋ спꙋе..." [Evangh., p.94], „Atunci a poruncit ucenicilor Lui să nu spună..." [Bibl., p.1117]. În „Evanghelia" (1912) este întrebuinţat, cu precădere, infinitivul obiectiv în construcţiile *dativ cu infinitiv* şi *acuzativ cu infinitiv*, pe când în „Biblia" (1990) modul în cauză este substituit prin conjunctiv: „ ... слóбод єсте ώмꙋлꙋй а лъсá фемèѧ сá" [Evangh., p.107], „Se cuvine, oare, omului să-şi lase femeia sa..." [Bibl., p.1121]; „Ꙇисꙋс аꙋ зис лώр: лъсáцй пре прꙋнчй, ши нꙋй ωпрѝцй пре єй а венѝ ла Мѝне..." [Evangh., p.109], „Iar Iisus a zis: Lăsaţi copiii şi nu-i opriţi să vină la Mine" [Bibl., p.1121]. În unele anturaje, construcţia infinitivală este suprimată în „Biblia" (1990): „... шѝ пре єл лáꙋ фъкꙋт ӑ шъдѣ дѣсꙋпра лώр" [Evangh., p.119], „...iar El a şezut peste ele" [Bibl., p.1123].

În textul „Evangheliei" infinitivul este deseori preferat în contextele în care „Biblia" (1990) atestă conjunctivul, de exemplu, în funcţie de subiect, complement direct ş.a.: „Моѵсѝ аꙋ порꙋнчѝт а дá кáртє дє слобоȥѐнїє..." [Evangh., p.108], „Moise a poruncit să-i dea carte de despărţire ..." [Bibl., p.1120].

Pe lângă verbele *sentiendi*, este folosită construcţia *acuzativ cu gerunziu* sau subordonata completivă, uneori în aceeaşi ambianţă: „ ... ӑꙋ афлáт пре ӑлцй стꙟнд фъръ де лꙋкрꙋ" [Evangh., p.113], „ ... a găsit pe alţii stând fără lucru" [Bibl., p.1122]; „Ꙗръ възинд архїєрѐїй шѝ кънтꙋрáрїй минꙋнилє, кáрє лѣꙋ фъкꙋт, шѝ прꙋнчїй стригꙟнд... " [Evangh., p.121], „Şi văzând arhiereii şi cărturarii minunile pe care le făcuse şi pe copiii care strigau..." [Bibl., p.1123].

Modul nominalizat anticipează sau succede formele personale ale verbelor la începutul enunţului: „Шѝ венѝнд оу҆ченѝчїй Лꙋй де чѐѧ пáрте, ӑꙋ оу҆йтáт съ ꙗ пꙟйне" [Evangh., p.91], „Şi venind ucenicii pe celălalt ţărm, au uitat să ia pâini" [Bibl., p.1117]. A se compara: „Атꙋнчй ӑпропїѝндꙋсъ кътръ Дꙟнсꙋл, Пѐтрꙋ ӑꙋ зис..." [Evangh., p.104], „Atunci Petru, apropiindu-se de El, I-a zis..." [Bibl., p.1120]. În următorul exemplu, verbul la gerunziu este utilizat pleonastic: „Ꙗръ глоáтеле ... стригá, зикꙟнд: ώсаннá Фїюлꙋй лꙋй Давѝд..." [Evangh., p.120], „Iar mulţimile ... strigau zicând: Osana Fiului lui David" [Bibl., p.1123].

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.17-20

În textul „Evangheliei" (1912) gerunziul posedă valoare predicativă: „Чє вѝсъ пáрє вóꙋъ? Дєва авѣ оун ѡ́м ѡ схтъ дє ѡ́й, шѝ ва рътъчѝ оуна дѝнтрꙋ ачѐлѣ; аꙋ нꙋ лъсꙗнд чѐлє нóꙋӡєчй шѝ нóꙋъ ... , шѝ мъргꙗнд кáꙋтъ прє чѣ рътъчѝтъ?" [Evangh., p.103], „Ce vi se pare? Dacă un om ar avea o sută de oi şi una din ele s-ar rătăci, nu va lăsa, oare, pe cele nouăzeci şi nouă şi ducându-se va căuta pe cea rătăcită?" [Bibl., p.1119].

Textele comparate conţin multiple exemple care comportă diferenţe privind acordul predicatului cu subiectul. În „Evanghelia" (1912) consemnăm cazurile în care nu se realizează acordul în persoană: „Ꙗръ єй кꙋџєта ... ӡикꙗнд: къ нáм лꙋáт пꙗйнй" [Evangh., p.92], „Iar ei cugetau ..., zicând: Aceasta, pentru că n-am luat pâine" [Bibl., p.1117]; „Атꙋнчй аꙋ порꙋнчѝт оу҆чєнѝчилѡр Съй, ка нимърꙋй съ нꙋ спꙋє, кꙋм къ Ел єстє Ïисꙋс Христóс" [Evangh., p.94], „Atunci a poruncit ucenicilor Lui să nu spună nimănui că El este Hristosul" [Bibl., p.1117]; „Ꙗръ норóадєлє ӡичѣ: Ачѐста єстє Ïисꙋс, Пророкꙋл чѐл дин Наӡарѐтꙋл Галилѐїй" [Evangh., p.120], „Iar mulţimile răspundeau: Acesta este Iisus, Prorocul din Nazaretul Galileii" [Bibl., p.1123].

În ceea ce priveşte regimul verbal, există unele deosebiri faţă de cel din româna contemporană. De exemplu, verbul *a crede* este urmat de substantive la cazul dativ în funcţie de complement indirect, şi nu de cele la acuzativ: „Къ ăꙋ венѝт ла вóй Ïѡáнн Ботезътóрюл шѝ нáцй крезꙋт лꙋй..." [Evangh., p.124], „Căci a venit Ioan la voi în calea dreptăţii şi n-aţi crezut în el" [Bibl., p.1124].

Textele analizate includ variate îmbinări de cuvinte şi perifraze: *a săvârşi laudă, a fi într-un înţeles*: „ ... дин гꙋра прꙋнчилѡр шѝ ă чѐлѡр схгътóрй ăй съвършѝт лáꙋдъ" [Evangh., p.121], „Au niciodată n-aţi citit că din gura copiilor şi a celor ce sug Ţi-ai pregătit laudă?" [Bibl., p.1123]; „ ... шѝ ꙗꙋ тъмъдꙋѝт прє єй..." [Evangh., p.121], „ ... şi i-a făcut sănătoşi" [Bibl., p.1123].

Unor sintagme nominale Subst. + Prep. + Subst. (acuz.) le pot corespunde îmbinările Subst. + Subst. (gen.): „Єрá оун ѡ́м стъпꙗн дє кáсъ, кáрєлє аꙋ съдѝт вїє..." [Evangh., p.124], „Era un om oarecare stăpân al casei sale, care a sădit vie" [Bibl., p.1124]; „...кáса Мѣ, кáсъ дє рꙋгъчꙋнє съва кїємá: ꙗръ вóй ѡ́ацй фъкꙋт пєшѐръ тълхáрилѡр" [Evangh., p.120], „Casa mea, casă de rugăciune se va chema, iar voi o faceţi peşteră de tâlhari" [Bibl., p.1123].

Textul „Evangheliei" (1912) conţine locuţiuni formate după modelul Adv. (bine) + V. (a fi), succedate de pronumele personal în dativ în funcţie de subiect logic al infinitivului *a fi*: „Дóамнє, бѝнє єстє нóꙋъ а фѝ аѝчй..." [Evangh., p.96]. În „Biblia" (1990) enunţul corespunzător inserează aceeaşi locuţiune urmată de verbul *a fi* la conjunctiv: „Doamne, bine este să fim noi aici" [Bibl., p.1118].

Comparând ordinea cuvintelor în textul „Evangheliei" (1912) şi în cel al „Bibliei" (1990), remarcăm unele remanieri de topică. În „Evanghelia" (1912) sunt de relevat formele inversate de viitor şi perfect compus indicativ, scrise fără cratimă, cărora le corespund forme neinversate: пїꙗрделва (piarde-l-va), афлáлва (afla-l-va), зѝсаꙋ (zis-au), ca în enunţurile: „Зѝсаꙋ Ꙇисꙋс лꙋй ... мéрџи, вѝнде ăвéрѣ тá ..." [Evangh., p.111], „Iisus i-a zis: ... du-te, vinde averea ta" [Bibl., p.1121]; „Адꙋсаꙋ ăсина шѝ мꙗнзꙋл..." [Evangh., p.119], „Au adus asina şi mânzul..." [Bibl., p.1121]; „Зѝсаꙋ лѡ́р: дáр вóй чѝнє ӡѝчєцй, къ сꙗнт Єꙋ?" [Evangh., p.93], „Şi le-a zis: Dar voi cine ziceţi că sunt?" [Bibl., p.1117]; „Къ чéл чє ва врѣ съ мꙗнтꙋꙗскъ сꙋфлєтꙋл съꙋ, пїꙗрделва, ꙗръ чéл чє ва пїꙗрдє сꙋфлєтꙋл съꙋ пéнтрꙋ Мѝнє, афлáлва прє єл" [Evangh., p.95], „Că cine va voi să-şi scape sufletul, îl va pierde, iar cine îşi va pierde sufletul pentru Mine îl va afla" [Bibl., p.1118].

În textul „Evangheliei" (1912) subiectul poate fi postpus în raport cu verbul predicat, pe când în cel al „Bibliei" (1990) topica părţilor principale ale propoziţiei este directă: „Шѝ лáꙋ чєртáт прє єл Ꙇисꙋс: шѝ аꙋ єшѝт дин трꙗнсꙋл дрáкꙋл, шѝ саꙋ тъмъдꙋѝт прꙋнкꙋл..." [Evangh., p.99], „Şi Iisus l-a certat şi demonul a ieşit din el şi copilul s-a vindecat..." [Bibl., p.1118]; „Зѝсаꙋ Ꙇисꙋс лꙋй: ашá дáр слóбоӡй сꙗнт фѝїй" [Evangh., p.100], „Iisus i-a zis: Aşadar, fiii sunt scutiţi" [Bibl., p.1119].

O altă particularitate a „Evangheliei" (1912) este dislocarea părţilor principale şi secundare ale propoziţiei în cadrul enunţului: „Шѝ тóатє ѡрй кꙗтє вéцй чéрє ..., вéцй лꙋá" [Evangh., p.122], „Şi toate câte veţi cere, ... veţi primi" [Bibl., p.1124]. Astfel, subiectul poate să apară în postpoziţia verbului predicat, iar atributul, complementul direct şi circumstanţialul – să preceadă cuvintele determinate. Sunt concludente exemplele: „Шѝ ăꙋ мéрс дꙋпъ Дꙗнсꙋл глóатє мꙋлтє..." [Evangh., p.107], „Şi au mers după El mulţimi multe..." [Bibl., p. 1120]; „Адевър зѝк вóꙋъ" [Evangh., p.95], „Adevărat grăiesc vouă..." [Bibl., p.1118].

În variate ambianţe, verbele la infinitiv în diverse funcţii sunt dislocate în raport cu verbele *a fi, a putea* ş.a. şi cu alte părţi de propoziţie: „...ă шъдѣ де дрѣпта Мѣ, шѝ де стꙗнга Мѣ, нꙋ єсте ăл Мїéꙋ ă дá, чи чéлѡр че єсте гътѝт дела Тáтъл Мїéꙋ" [Evangh., p.116], „...a şedea de-a dreapta şi de-a stânga Mea nu este al Meu a da, ci se va da celor pentru care s-a pregătit de către tatăl Meu" (Bibl., p.1122); „Фъцáрничєлѡр,

фáца чєрюлѵ҃й шѝцй а о жѵдєкá, ꙗръ сéмнилє врéмилѡр нѵ лє пѵтéцй?" (Evangh., p.91), Făţarnicilor, faţa cerului ştiţi să o judecaţi, dar semnele vremilor nu puteţi!" (Bibl., p.1117).

Este de menţionat că adverbul *foarte* în funcţie de circumstanţial de mod succede, de regulă, verbul predicat: „Ꙗръ оўченѝчїй Лѵй аѵзѝнд съ мирá фóарте" [Evangh., p.111], „Auzind, ucenicii s-au uimit foarte" [Bibl., p.1121]; „Шѝ аѵзѝнд оўченѝчїй, ӑѵ къзѵт пре фáца сá шѝ сáѵ спъймѫнтáт фóарте" [Evangh., p.97], „Şi, auzind, ucenicii au căzut cu faţa la pământ şi s-au spăimântat foarte" [Bibl., p.1118].

În enunţul „Шѝ дєминѣца (ꙁичéцй):астъꙁй ва фѝ врéмє тѵрбѵрє: къ съ рѵшéшє посоморѫт чєрюл" [Evangh., p.91], subiectul *ceriul* al subordonatei cauzale *că se roşeşte posomorât ceriul* este întrebuinţat în postpoziţia predicatului verbal *se roşeşte* şi a numelui predicativ suplimentar *posomorât*. În enunţul corespunzător din „Biblia" (1990) este respectată ordinea directă a cuvintelor, acelaşi substantiv în funcţie de subiect este urmat de predicatul nominal *este roşu-posomorât*: „Iar dimineaţa ziceţi: Astăzi va fi furtună, pentru că cerul este roşu-posomorât" [Bibl., p.1117].

Cele relatate *supra* ne permit să conchidem:

1. În domeniul gramaticii, textele investigate denotă variate fenomene, cum ar fi formele inversate ale verbelor, fluctuaţii ale categoriei de persoană, construcţiile tautologice, structurile intensive, formaţiunile perifrastice, dislocările ş.a.

2. Comparând întrebuinţarea modurilor personale, observăm conjunctivul dotat cu diverse valori (iussivă, optativă, prohibitivă ş.a.), concurat, îndeosebi, de infinitiv. Dintre modurile nepersonale, în textul „Evangheliei" (1912) infinitivul în funcţie de subiect, complement direct ş.a. este preferat în ambianţele în care „Biblia" (1990) inserează conjunctivul.

3. Cât priveşte ordinea cuvintelor în textul „Evangheliei" (1912) şi în cel al „Bibliei" (1990), remarcăm unele remanieri de topică. „Evanghelia" (1912) atestă frecvent formele inversate de viitor şi de perfect compus indicativ.

4. O altă particularitate a „Evangheliei" (1912) este dislocarea părţilor principale şi secundare ale propoziţiei în cadrul enunţului. Astfel, subiectul poate să apară în postpoziţia verbului predicat, iar atributul, complementul direct şi circumstanţialul – să preceadă cuvintele determinate.

Referinţe:

1. TELEOACĂ, D.L. Morfosintaxa textului biblic actual. Evanghelia după Matei. În: *Limba română*, LXI, nr.1, p.91-108.
2. TELEOACĂ, D.L. *Aspecte lexicale arhaice în textul biblic*. [Accesat: 23.08.2015] Disponibil: www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V931/pdf.
3. TELEOACĂ, D.L. Conservatorism şi expresivitate în literatura religioasă. Posibile repere de definire a unui stil ştiinţific (didactic) în context religios. În: *Limba română*, LXII, 2013.
4. NECULAI, M.C. *Caracteristici lingvistice ale scrierilor religioase româneşti de rit apusean*. Rezumatul tezei de doctorat. Bucureşti, 2009.
5. ZAFIU, R. *Arhaism şi inovaţie în limbajul religios*. Disponibil: http://ebooks.unibuc.ro/filologie/Zafiu/28.htm [Accesat: 31.05.2015]
6. CONDREA, I. Aspecte ale limbajului cărţilor religioase publicate în Basarabia în secolul XIX – începutul secolului XX. În: *Biserica Ortodoxă din interfluviul pruto-nistrean (1813 – 2013)* / Coordonatori: Pr. dr. Octavian Moşin, conf. univ., dr Ion Gumenâi. Chişinău, 2013, p.468-478.
7. TELEOACĂ, D.L. *Op. cit.*

Surse utilizate şi abrevierile lor

1. *EVANGHELIE*. Chişinău: Tipografia eparhială, 1912 – **Evangh.**
2. *BIBLIA sau SFÂNTA SCRIPTURĂ tipărită sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a prea fericitului părinte TECTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod*. Bucureşti: Editura Institutului biblic şi de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990 – **Bibl.**

Prezentat la 23.11.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.21-24

CZU: 81`373.44:82-97

MODALITATEA DIN PERSPECTIVĂ TIPOLOGICĂ

Emilia OGLINDĂ

Universitatea de Stat din Moldova

În studiile de tipologie sunt elucidate diverse probleme ce ţin de universaliile lingvistice, unele dintre care vizează domeniul categoriilor funcţional-semantice, cum ar fi modalitatea, aspectualitatea sau temporalitatea, ce denotă un caracter universal. Elaborate în procesul dezvoltării limbii, ele stau la baza structurilor semantice ale acesteia, asigurându-i funcţionarea. Modalitatea, menită a dezvălui atitudinea locutorului faţă de realitatea extralingvistică şi faţă de conţinutul mesajului, trebuie analizată multilateral, într-un cadru tipologic. Categoria menţionată este greu de definit, pornind doar de la mijloacele de redare a ei într-un singur idiom, ceea ce solicită îmbinarea demersurilor intra- şi interlingvistic, îndeosebi la demarcarea semnificaţiilor modale. În articolul de faţă vom examina unele aspecte tipologice ale modalităţii, legate de definirea şi clasificarea acesteia.
Cuvinte-cheie: *text biblic, arhaism lexical, formă gramaticală arhaică, dislocare, perifrază, mod verbal.*

TYPOLOGICAL ASPECTS OF THE MODALITY

Different typology studies elucidate issues related of the linguistic universals, some of them points the functional-semantic categories as the modality, aspect or temporality, which denotes a universal feature. Ocurring in the process of language development, they underlay its structures, providing its functioning. The modality, aimed at revealing the attitude of the speaker toward the extra-lingvistic reality and toward the content of the message, has to be analysed multilaterally, within a typological framework. The mentioned category is difficult tom define, if we consider only its rendering means in a single idiom.This aspect requests the combination of intra- and inter-linguistic approaches, peculiarly when the modal significances are delimited.We will examine in this paper some of the typological aspects of modality, relates to its definition and classification.
Keywords: *biblical text, lexical archaism, archaic grammatical form, dislocation, periphrases, verbal mode.*

În studiile de tipologie sunt elucidate diverse probleme ce ţin de universaliile lingvistice, unele dintre care vizează domeniul categoriilor funcţional-semantice. Orice idiom atestă universalii care îl aproprie, în temeiul unor însuşiri comune, de alte limbi ale lumii. Interpretarea neunivocă a conceptului *universalie lingvistică* suscită dificultăţi la identificarea şi descrierea diverselor tipuri de universalii. În opinia unor exegeţi [1], un spectru amplu de fenomene – cuvintele motivate în corelaţie cu cele nemotivate, crearea metaforelor lingvistice, polisemia lexicală, sinonimia, omonimia, constantele lexicale – ar constitui universalii semantice.

Din perspectiva menţionată, urmează să distingem universaliile funcţional-semantice, cum ar fi modalitatea, aspectualitatea sau temporalitatea, ce denotă un caracter universal. Elaborate în procesul dezvoltării limbii, ele stau la baza structurilor semantice ale acesteia, asigurându-i funcţionarea. Modalitatea, menită să exprime atitudinea locutorului faţă de realitatea extralingvistică şi faţă de conţinutul mesajului, ar trebui analizată într-un cadru tipologic. Considerată drept element al „registrului universal al gramaticii" [2, p.94-95], categoria vizată este greu de definit, pornind doar de la mijloacele de redare a ei într-un singur idiom, ceea ce solicită îmbinarea demersurilor intra- şi interlingvistic, îndeosebi la demarcarea valorilor modale.

Dificultăţile de interpretare a variatelor tipuri de modalitate pot fi soluţionate apelând la teoria câmpurilor funcţional-semantice ai cărei promotori acordă prioritate semanticii unităţilor de limbă. O atare abordare este întru totul justificată, întrucât limba constituie o integritate ale cărei elemente interdependente se presupun reciproc. Ele posedă, alături de însuşirile inerente, şi cele condiţionate de raporturile lor cu alte unităţi [3, p.76-99], ceea ce oferă posibilitatea de a aprecia modalitatea şi alte categorii similare drept câmpuri funcţional-semantice. Cunoscutul funcţionalist A.V. Bondarko defineşte câmpul funcţional-semantic ca „un ansamblu de mijloace de la diferite niveluri ale limbii, ce interacţionează în baza funcţiilor semantice comune, reprezentând variante ale unei categorii semantice" [4, p.17]. Orice câmp lingvistic este disociabil în *centru* şi *periferie*: centrul comportă concentrarea maximă a trăsăturilor specifice câmpului în cauză, pe când periferia include fenomene marginale şi cele intermediare în raport cu alte câmpuri [5, p.21-23].

Cercetarea entităţilor menţionate necesită aplicarea unui tip special de analiză ce preconizează multiple principii de structurare. Constituenţii câmpului funcţional-semantic vor fi identificaţi pornind de la o trăsătură

semantică invariantă, stabilindu-se componentele centrale şi periferice şi raporturile dintre ele. Odată determinată structura câmpului investigat, se vor reliefa conexiunile dintre acesta şi alte câmpuri funcţional-semantice. Categoria modalităţii se pretează analizei indicate, încorporând un număr considerabil de câmpuri funcţional-semantice, multe dintre care au tangenţe. Pentru a le descrie detaliat, este important să se ia în considerare tipologia modalităţii. În unele studii se vehiculează ideea că nucleul câmpului funcţional-semantic al modalităţii, în ansamblu, îl formează mărcile morfologice, şi anume – verbele modale, iar la periferie se află modurile verbale, evaluate drept mijloace sintactice, şi unităţile frazeologice, în calitate de mijloace lexicale ale modalităţii. O asemenea repartizare a elementelor de centru şi de periferie ni se pare discutabilă. Dat fiind faptul că modalitatea obiectivă, axată pe opoziţia realitate – irealitate, este actualizată, de obicei, cu ajutorul modurilor verbale, prin opoziţia indicativ vs conjunctiv / condiţional-optativ / prezumtiv, ar rezulta că unităţile specializate în desemnarea acesteia s-ar afla la periferia câmpului funcţional-semantic al modalităţii.

Modalitatea pune în lumină „atitudinea cognitivă, volitivă sau evaluativă" a locutorului „faţă de stările de lucruri, reale sau potenţiale, descrise prin limbaj" [6, p.671]. Specialiştii în materie ne informează despre interdependenţa dintre modalitate, modalizare şi modalizatori [7, p.198], notând diverse tipuri ale categoriei analizate. Este preferată clasificarea ternară, ce conţine modalităţile epistemică sau cognitivă, deontică (prescriptivă sau voluntativă) şi cea apreciativă sau evaluativă, acceptate, în fond, de către autorii „Gramaticii limbii române" (2005). Este delimitat „spaţiul cunoaşterii", al *modalităţii epistemice,* axată pe imaginar, pe de o parte, şi „spaţiul angajării în activitate", al *modalităţii deontice,* pe de altă parte. În cea dintâi arie semantică procesul este înfăţişat drept fictiv / probabil / sigur, pe când în a doua arie semantică acesta este prezentat ca dorit / realizabil / permis / obligatoriu / interzis / efectuat, urmărindu-se etapele de transformare a procesului în activitate [8, p.258-260].

În diferite limbi, se face distincţia dintre modalitatea *obiectivă* şi cea *subiectivă*. Cea dintâi pune în lumină corelaţia dintre enunţ şi realitatea extralingvistică prin prisma realităţii vs irealităţii. Modalitatea irealităţii marchează o acţiune posibilă, dorită, ipotetică [9, p.371-383], conturând imaginarul, ceea ce nu se manifestă în momentul de faţă [10, p.103]. Modurile verbale, dotate cu „un conţinut modal fundamental", în anumite condiţii, sunt apte să exprime „şi alte conţinuturi modale, prin asocierea formei modale cu diverşi modalizatori" – adverbe modale, semiauxiliare de mod ş.a. [11, p.541]. Modalitatea *obiectivă* este interpretată, în principiu, univoc de către lingvişti, pe când modalitatea *subiectivă* este comentată controversat. În sens larg, i se atribuie capacitatea de a exterioriza atitudinea locutorului faţă de conţinutul comunicării [12, p.424], dar şi o multitudine de semnificaţii emoţional-expresive. Acestea sunt redate cu ajutorul unor variate mărci: cuvinte cu sens modal, modurile verbale (conjunctiv, condiţional-optativ ş.a.) [13, p.75-92], elemente incidente, îmbinări şi construcţii sintactice, interjecţii, intonaţie, topică. Un rol deosebit are categoria *evaluării modale* [14, p.19], care elucidează tipul de *legătură* (factuală, contrafactuală sau potenţială) între *subiect* şi *însuşirea* ce-i este conferită în actul predicativ. Sunt pertinente următoarele concepte: *subiectul* evaluării modale (locutorul); *obiectul* evaluării modale (raportul dintre conţinutul unui enunţ şi realitate); *mijloacele* evaluării (unităţi de la diferite niveluri).

Este de observat că unii cercetători [15] nu admit definirea amplă a modalităţii subiective, eliminând valorile emoţional-expresive din sfera acesteia. O altă opinie emite V.A. Plunghian, care semnalează două noţiuni fundamentale: 1) *evaluarea*, adică atitudinea locutorului faţă de o anumită situaţie, şi 2) *irealitatea*, ce evidenţiază raportul ei cu lumea reală. Lingvistul este de părere că „întreaga varietate a sensurilor modale (chiar şi în cazul celor mai largi interpretări ale modalităţii), într-un fel sau altul, are legătură cu unul dintre aceste concepte (nu arareori, cu ambele, concomitent)" [16, p.309]. Aşadar, sunt relevante raportul dintre enunţ şi realitatea extralingvistică, atitudinea locutorului faţă de conţinutul relatat şi finalităţile comunicative ale enunţului.

Din perspectivă comunicativă, în componenţa enunţurilor asertive, imperative, hortative, interogative ş.a., clasificate după scopul comunicării, este relevată modalitatea *ilocutivă* sau *intersubiectivă* (asertivă, hortativă, interogativă etc.) [17], redată prin modurile personale, prin cuvinte interogative, intonaţie şi variate construcţii sintactice. Sunt de amintit, în această ipostază, conjunctivul şi imperativul, ca mărci ale modalităţii în cauză, atestându-se tangenţe între modalităţile deontică, ilocutivă şi subiectivă, uneori greu de disociat: „*Să*-mi *daţi* pământ. Dreptul meu *să* mi-l *daţi*. Partea mea de pământ *să* mi-o *daţi*" [Stancu, C., p.36]; „Mai bine *dă*-i o bucăţică de pământ. *Să isprăvim* odată. *Să scăpăm*" [Stancu, C., p.86]; „*Străduiţi-vă să nu vă îmbolnăviţi*. Nicio boală n-a fost vreodată tratată la Kolâma, îi preîntâmpină el" [Dabija, TA, p.89].

Între modalitatea ilocutivă şi cea subiectivă nu există limite tranşante: semnificaţiile modale de aprobare, dezacord, îndemn, avertizare, ameninţare, prohibiţie etc. ar putea fi raportate fie la modalitatea subiectivă, fie la cea ilocutivă: „Auzi? Încordează-ţi voinţa. Când va fi să fie, *să*-ţi *strângi* fălcile şi *să taci*" [Stancu, U., p.183]. La exteriorizarea celei din urmă, emiţătorul i se adresează destinatarului, cu scopul de a-l determina să înfăptuască o anumită acţiune, pe când în cazul modalităţii subiective nu se preconizează obligatoriu prezenţa acestuia.

În legătură cu problema menţionată, prezintă interes corelaţia dintre modalitatea epistemică şi evidenţialitate. Modalitatea epistemică, raportată la domeniul cognitiv, cuprinde multiple semnificaţii: /cert/, /incert/, /probabil/, /ipotetic/, /exclus/, /concesie/ ş.a. În calitate de modalizatori epistemici se utilizează condiţional-optativul, prezumtivul şi, nu în ultimul rând, conjunctivul, ce posedă o remarcabilă „forţă modală", întrunind „toate modalităţile stabilite" [18, p.163]. Sunt concludente exemplele:

/cert/: „*Cum să nu-i vină să se lungească* în drum şi *să moară*?" [Stancu, Ş., p.217]; „*Cum să nu reuşim*?! E posibil oare să nu reuşim?" [Dabija, TA, p.114]; „*I-ar fi recunoscut* numaidecât zâmbetul ei luminos..." [Dabija, TA, p.115];

/incert/: „*Poate să fie* adevărat… pentru multe pricini care se ştiu şi se aud. *Vor* mai *fi fiind* şi altele care nu se ştiu" [Sadoveanu, FJ, p.370]; „*Oi fi ştiind* eu carte … dar uite, că-mi pierd banii din cauza dumitale…" [Petrescu, UNDÎNR, p.41];

/probabil/, /ipotetic/: „După felul cum vorbise, *s-ar fi putut crede* că Ţugurlan se gândea tot timpul la pământ…" [Preda, M., p.97]; „Ar fi bine să facem un popas... *Vor fi ostenit* şi urşii" [Stancu, Ş., p.67]; „Acum mă duc că m-*o fi aşteptând* tata" [Sadoveanu, FJ, p.49]; „Felix *s-ar fi simţit* dezonorat *să facă* un gest îndoielnic" [Călinescu, EO, p.89]; **„**Deci mama şi fata *poate să fi scăpat* într-un ascunziş" [Sadoveanu, FJ, p.210];

/nedumerirea/, /dubiul/: „ De ce *s-o fi grăbind* şatra să *plece*?" [Stancu, Ş., p.65]; „Lisandra! Unde *o fi* Lisandra? O căută în căruţă şi n-o găsi" [Stancu, Ş., p.102];

/exclus/: „Nici *să nu te apropii* de ei…"; „Cu Otilia *nu şi-ar fi îngăduit* asta niciodată" [Călinescu, EO, p.126];

/concesie/: *„Chiar de-ar fi vrut să se* mai *ascundă, n-ar mai fi avut timp*" [Preda, M., p.13];

/detaşarea de cele afirmate/, /nesiguranţa/: „Pe unde-*i fi umblat* dumneata, mări şi ţări, precum spui …" [Sadoveanu, FJ, p.50]; „Nu ştiu ce Dumnezeu *o fi având…*" [Călinescu, EO, p.297]; „Pogorî în mine o adâncă nelinişte. Ce *s-o fi întâmplat* la Korgan?" [Stancu, U., p.203].

Evidenţialitatea, „categorie lingvistică din sfera modalizării epistemice" [19], se referă la circumstanţele în care locutorul apreciază o anumită situaţie în care se află (evidenţialitatea directă), transmite informaţia comunicată de o altă persoană sau invocă propriile deducţii (evidenţialitatea indirectă) [20, p.450]. Diferite limbi, inclusiv româna, dispun de un registru variat de mărci ale evidenţialităţii, a căror funcţie este a estima gradul de credibilitate a celor afirmate. Ele atribuie cuiva o anumită părere, o aprobă sau, dimpotrivă, comportă o nuanţă de îndoială sau de neîncredere faţă de aceasta [21]. Se atestă mijloace lexicale (verbe, mai cu seamă *dicendi, declarandi*, adverbe, cuvinte şi expresii incidente), unităţi gramaticale etc. În calitate de mijloace gramaticalizate de redare a evidenţialelor inferenţiale şi citaţionale în limba română sunt folosite modurile verbale [22]. Valoare evidenţială comportă condiţional-optativul (prezent şi perfect) şi, în variate anturaje, prezumtivul şi conjunctivul, capabile să indice sursa informaţiei. De exemplu: „Spun că arestaţii *ar fi încercat să fugă*..." [Stancu, U., p.163]; „Nu-i adevărat că schivnicul ar fi murit. Ciobanii din munţi spun *că s-ar fi aflând* în viaţă la un loc cu bourul său" [Sadoveanu, FJ, p.397]; „Înţelegând că-s apăraţi de un vrăjitor tatar, care zice *că s-ar fi aflând* aici la Timiş…" [Sadoveanu, FJ, I, p.97]; „*Să nu fi murit* vreun copil, spune tata..." [Stancu, CMTI, p.274]; „Spuneau unii oameni vechi *că să fie* asta semn…" [Sadoveanu, FJ, p.273].

Cele menţionate *supra* ne permit să conchidem că între modalitatea epistemică şi evidenţialitate există similitudini condiţionate de aptitudinea acestora de a sesiza gradul de autenticitate sau credibilitate a informaţiei; totodată, evidenţialitatea arată sursele informaţiei emise în enunţ. În concluzie ţinem să menţionăm:

1. Universaliile funcţional-semantice înglobează numeroase categorii universale, cum ar fi modalitatea, aspectualitatea sau temporalitatea. Elaborate în procesul dezvoltării limbii, ele stau la baza structurilor semantice ale acesteia asigurându-i funcţionarea.

2. Modalitatea, categorie funcţional-semantică universală, demonstrează atitudinea locutorului faţă de realitate şi faţă de conţinutul mesajului. În plan trihotomic, aceasta cuprinde modalităţile *epistemică* sau *cognitivă*, *deontică* (prescriptivă sau voluntativă) şi cea *apreciativă* sau *evaluativă*. Specialiştii în materie mai propun o clasificare tripartită, delimitând modalităţile *obiectivă, subiectivă* şi *ilocutivă* (intersubiectivă). Se accentuează diferenţa dintre modalitatea *obiectivă*, ce relevă corelaţia dintre enunţ şi realitatea extralingvistică prin prisma realităţii *vs* irealităţii, şi cea *subiectivă*, căreia i se atribuie capacitatea de a exterioriza atitudinea locutorului faţă de conţinutul comunicării, dar şi o multitudine de semnificaţii emoţional-expresive.

3. Diferite tipuri ale categoriei menţionate sunt interdependente, între ele stabilindu-se variate corelaţii. Astfel, între modalitatea *ilocutivă* (asertivă, interogativă etc.), axată pe aspectul comunicativ al enunţului, şi cea *subiectivă*, fondată pe categoria evaluării modale, nu există limite tranşante, dominanta comună reprezentând subiectivitatea. Între modalitatea *epistemică* şi *evidenţialitate* există similitudini condiţionate de aptitudinea acestora de a dezvălui gradul de autenticitate sau credibilitate a informaţiei; totodată, evidenţialitatea indică sursele informaţiei emise în enunţ.

Referinţe:

1. УЛЛЬМАН, С. Семантические универсалии. В: *Новое в лингвистике*. Вып. 5. Москва, 1970, с.250-299.
2. ПЛУНГЯН, В.М. *Введение в грамматическую семантику. Грамматические значения и грамматические системы языков мира*. Москва: РГГУ, 2011.
3. ВСЕВОЛОДОВА, М. Поля, категории и концепты в грамматической системе языка. В: *Вопросы языкознания*, 2009, №3, с.76-99.
4. БОНДАРКО, А.В. *Основы функциональной грамматики: языковая интерпретация категории времени*. Санкт-Петербург, 1999.
5. БОНДАРКО, А.В. *Функциональная грамматика*. Ленинград, 1984.
6. GUŢU ROMALO, V. (coordonator). *Gramatica limbii române.* Vol.1. *Cuvântul*. Vol.2. *Enunţul.* Bucureşti, 2005.
7. VION, R. Dimensions enonciative, discursive et dialogique de la modalisation. En: *Linguas y letras. Estudios Linguisticos*, 2007, vol.8, no.15, p.193-224.
8. GUŢU ROMALO, V. *Op. cit.*
9. POPESCU, M.C. Structuri implicite de actualizare a potenţialului în limba română veche. În: *Studii şi cercetări lingvistice*. Bucureşti, 2007, nr.2, LVIII, p.371-383.
10. POPESCU, M. Exprimarea potenţialului şi a irealului în limba română veche, modernă şi contemporană (subordonatele completive şi atributive). În: *Analele Universităţii din Craiova. Seria Ştiinţe filologice. Lingvistică*. Anul XXX, 2008, nr.1-2, p.103-111.
11. DIMITRIU, C. *Tratat de gramatică a limbii române.* Vol.1. *Morfologia*. Iaşi, 1999.
12. PLUNGHIAN, V.M. *Op. cit.*
13. BORCHIN, M.I. Valorile modale ale conjunctivului. În: *Analele Universităţii de Vest* (Timişoara), XLV, 2007, p.75-92.
14. БЕЛЯЕВА, Е.И. *Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках*. Воронеж, 1985.
15. ЗВЕРЕВА, Е.А. *Научная речь и модальность*. Ленинград: Наука, 1983.
16. ПЛУНГЯН, В.М. *Общая морфология. Введение в проблематику*. Москва: Эдиториал УРСС, 2000.
17. LE QUERLER, N. *Typologie des modalités*. Caen: Presses universitaires de Caen, 1996.
18. GHERASIM, P. *Semiotica modalităţilor*. Iaşi: Demiurg, 1997.
19. ZAFIU, R. *„Evidenţialitatea" în limba română actuală.* Disponibil: http: //cachescan.b cub.ro / 2009 – 06-27 / 560785.pdf [Accesat: 24. 05. 2016].
20. PLUNGHIAN, V.M. *Op. cit.*
21. ZAFIU, R. *Op. cit.*
22. Ibidem.

Surse beletristice şi abrevierile folosite

1. CĂLINESCU, G. *Enigma Otiliei*. Bucureşti, 2000. – **EO**
2. DABIJA, N. *Tema pentru acasă*. Chişinău: Editura pentru literatură şi artă, 2011. – **TA**
3. PETRESCU, C. *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. Chişinău: Hyperion, 1991. – **UNDÎNR**
4. PREDA, M. *Moromeţii*. Vol.1. Bucureşti, 1995. – **M.**
5. SADOVEANU, M. *Fraţii Jderi*. Vol.1. Bucureşti, 1981. – **FJ**
6. STANCU, Z. *Şatra*. Bucureşti: Jurnalul naţional, 2010. – **Ş.**
7. STANCU, Z. *Costandina. Uruma. Ce mult te-am iubit*. Bucureşti: Jurnalul national, 2010. **– C.; U.; CMTI**

Prezentat la 23.12.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.25-32

CZU: 811`373.7:159.942:611.1/8

CATEGORIILE CONCEPTUALE ALE EMOŢIILOR REDATE PRIN „IMAGINEA ORGANELOR INTERNE OMENEŞTI" DESCRISE ÎN EXPRESII FRAZEOLOGICE SOMATICE

Viorica LIFARI
Universitatea de Stat din Moldova

În această lucrare ne-am propus o cercetare a expresiilor frazeologice somatice, în a căror componenţă se află lexeme ce denumesc organe interne ale omului, precum „splina", „stomacul", „rânza/pipota", „fierea", „ficatul", „sângele" şi „oasele", în limbile engleză, română şi rusă. Exemplele au fost selectate din dicţionare de frazeologisme şi clasificate după lexemul ce denumeşte organul intern din componenţa expresiei, după „imaginea organului intern" şi după conceptul emotiv pe care îl denotă.

Metodologia de cercetare a expresiilor frazeologice somatice este cea a clasificării metaforei conceptuale propuse de renumitul savant G.Lakoff.

În urma elaborării acestui studiu am identificat că expresiile frazeologice, care conţin o componentă lexicală somatică ce denumeşte un organ intern, redau concepte ale categoriilor emotive preponderent negative, precum: „anxietate", „stare calmă", „ciudă", „cruzime", „furie", „frică", „necaz", „nervozitate", „ură", „iritare" şi „dragoste". Totodată, am determinat conceptul „ciudă" ca fiind cultural specific pentru idiomul român şi cel rus, neregăsindu-şi niciun echivalent în limba engleză.

Cuvinte-cheie: *categorie conceptuală, emoţie, expresie frazeologică somatică, imagine.*

THE CONCEPTUAL CATEGORIES OF EMOTIONS RENDERED VIA INTERNAL "BODILY IMAGES" DESCRIBED IN SOMATIC PHRASEOLOGICAL UNITS

In this paper we conducted a research based on the phraseological units that contain a lexeme which denotes a human internal organ such as "the spleen", "the stomach", "the chicken small stomach", "the liver", "the blood" and "the bones" in English, Romanian and Russian. The examples have been collected from the dictionaries of idioms in the three languages and classified according to the lexeme that names a certain internal bodily organ, its "image" and the emotive concept it denotes.

The research methodology chosen for studying the somatic phraseological units is that of the conceptual metaphor classification introduced by the famous professor G. Lakoff.

After having conducted the study we identified that the phraseological units that contain a lexical somatic component (one internal human organ) render concepts of mostly negative emotive categories such as: "anger", "annoyance", "anxiety", "cruelty", "fear", "fury", "hate", "irritation", "love" and "nervousness". At the same time we have highlighted some cultural specific concepts such as "ciudă" ("anger and envy") typical for the Romanian and the Russian cultures, an equivalent of which cannot be found in the English language.

Keywords: *a conceptual category, emotion, internal bodily image, a somatic phraseological expression.*

Introducere

Unităţile frazeologice care conţin o componentă somatică reprezintă un material lingvistic vast, ceea ce permite studierea culturii spirituale în diferite limbi. Aceste expresii au în structura lor un lexem ce denumeşte o parte a corpului omenesc, fie ea externă sau internă.

Dezvoltându-se, omul descrie lumea din jurul său prin prisma cunoştinţelor despre sine, astfel transferând cele din urmă în realitatea înconjurătoare. De aceea, deseori, la descrierea emoţiilor şi a stărilor minţii sau ale corpului, purtătorii diferitelor limbi fac uz de unităţi frazeologice somatice, de aici pornind şi sensul cultural specific pe care acestea îl comportă.

Materialul factologic şi metodologia de cercetare

Alături de lexemul *inimă*, cel mai des utilizat în cadrul expresiilor frazeologice somatice care redau categorii conceptuale ale emoţiilor, observăm şi alte lexeme ce denumesc organe interne, precum *stomacul, rânza/pipota, fierea, ficatul, sângele* şi *oasele*. Anume componentele lexicale ce denumesc organele interne susnumite şi fac parte din cadrul unităţilor frazeologice, variază de la o limbă la alta şi semnifică, în special, categorii conceptuale ale emoţiilor negative.

Materialul factologic pentru acest studiu a fost selectat din dicţionare frazeologice. Pentru limba engleză am consultat: Collins Cobuild Dictionary [1], Longman Dictionary of the English Language and Culture [2], Meriam Webster's Dictionary online [3], NTC's Thematic Dictionary of American Idioms [4], Oxford Dictionary of English Idioms [5], Словарь англо-русский, русско-английский [6]; pentru limba română – DEX online [7], 1200 de frazeologisme ale limbii române [8] şi Corpul omenesc în expresii [9]; pentru idiomul rus am consultat: Русско-английский фразеологический словарь [10], Толковый словарь русского языка [11], Универсальный фразеологический словарь русского языка [12], Фразеологический словарь выражения чувств и эмоций [13], Фразеологический словарь современного русского языка [14], Фразеологический словарь современного русского языка [15].

După cum vedem, sursele folosite pentru studierea expresiilor frazeologice somatice din limbile engleză şi rusă constituie un număr de 7 şi, respectiv, 6 dicţionare, pe când cele din limba română se reduc doar la 3. Acest lucru nu este întâmplător. În idiomul român categoriile conceptuale ale emoţiilor se redau prin imaginea mai multor organe interne, dicţionarele utilizate fiind tematic specializate. Exemplele selectate se repetă şi în alte dicţionare de frazeologisme, fapt ce a determinat numărul suficient de surse utilizate.

Înainte de analiza propriu-zisă a exemplelor, propunem 3 tabele care includ lexemele ce denumesc organele interne utilizate în expresii frazeologice somatice şi conceptele emotive pe care le exprimă acestea în limbile engleză, română şi rusă:

În engleză:

Nr. d/o	**Organul intern**	**Numărul de expresii**	**Conceptul emotiv**
1.	Splină (spleen)	1	Furie
2.	Stomac (stomach)	2	Frică/curaj, neplăcere, nervozitate
3.	Sânge (blood)	8	Anxietate, cruzime, furie, supărare, spaimă, ură
	În total	11	

În română:

Nr. d/o	**Organul intern**	**Numărul de expresii**	**Conceptul emotiv**
1.	Fiere	3	Ciudă, invidie, mânie, necaz
2.	Stomac	1	Dragoste
3.	Ficat	3	Ciudă, chin, mânie, necaz, regret, spaimă
4.	Rânză/pipotă	7	Furie, mândrie, nervozitate, necaz, nerăbdare
5.	Sânge	9	Stare calmă, ciudă, durere sufletească, frică, furie, mânie, spaimă, supărare
6.	Oase	2	Furie, spaimă
	În total	25	

În rusă:

Nr. d/o	**Organul intern**	**Numărul de expresii**	**Conceptul emotiv**
1.	Fiere (желчь)	3	Invidie, ciudă, iritare
2.	Intestine (кишки)	1	Frică
3.	Stomac (живот)	1	Dragoste
4.	Ficat (печень)	3	Iritare, ură
5.	Sânge (кровь)	6	Iritare, frică, furie
6.	Limbă (язык)	1	Frică
	În total	15	

Metodologia de cercetare a expresiilor frazeologice somatice este cea a clasificării metaforei conceptuale propuse de renumitul savant G.Lakoff, care include mai multe tipuri ale acesteia, precum metafora de orientare (mai mult e Sus, controlul e Sus, bine este Sus, raţionalul e Sus), cea ontologică (gândul/mintea este un Container, gândul/mintea este o Maşină) şi metafora structurală (construirea unui tip de experienţă sau activitate în cadrul unei alte experienţe sau proiectarea unei experienţe dintr-un domeniu pe structura unei experienţe cunoscute dintr-un alt domeniu) [16, p.195-197].

Analiza expresiilor frazeologice somatice ce exprimă variate categorii conceptuale ale emoţiilor

După cum am menţionat mai sus, expresiile frazeologice somatice care descriu „imagini ale organelor interne" (cu excepţia *inimii*), asociate cu anumite categorii conceptuale emotive, exprimă categorii negative ale acestora, precum: *anxietate, stare calmă, ciudă, cruzime, dragoste, furie, frică, necaz, nervozitate intensă, ură, iritare*.

Conceptul de *furie* în engleză e redat de „imaginea splinei" [3], bunăoară: *(1a) When I get so frustrated and angry, I have to vent my spleen on someone* [2, p.1305], sens ce nu corespunde cu românescul (*1b) a-şi vărsa veninul,* care comportă sens de *ciudă* (furie+invidie) şi se asociază cu un alt organ, vezica biliară, în a cărei componenţă se află „veninul" (fierea).

În limba română „imaginea fierii", descrisă de expresii frazeologice somatice, redă variate concepte emotive, precum *necaz, ciudă şi invidie,* de exemplu:

(2b) a-i crăpa cuiva fierea (a fi necăjit, mânios, invidios etc. la culme)

(3b) a vărsa fiere (a fi plin de ciudă)

(4b) a avea fiere în gură (a fi plin de ciudă) [7].

Organul de localizare a conceptului de emoţie apare în calitate de Container în exemplele (2b)–(4b), iar conţinutul lui se asociază cu un lichid malefic, „imaginea de surplus al lichidului biliar" se compară cu cel de surplus de emoţii negative acumulate. Ajungerea lichidului biliar în cavitatea bucală este un indicator de ceva Rău şi, spre deosebire de clasificarea propusă de G.Lakoff, care susţine că Sus e Bine şi Jos e Rău, observăm, în acest caz, sensul opus: că Sus e Rău.

„Imaginea fierii" redată de unităţi frazeologice somatice, ce descriu concepte ale emoţiilor negative, se observă şi în idiomul rus, bunăoară: *(1c) желчь душит кого-то.; (2c) желчь поднялась в ком-то.* şi semnifică conceptul de *invidie* sau *ciudă* în (1c) şi (2c) şi cel de *iritare* în *(3c) говорить жёлчно*, în care întreg corpul omenesc apare în calitate de Container.

„Imaginea stomacului" apare în expresii frazeologice somatice şi indică conceptul de *neplăcere* [3], *curaj* sau *frică* (dacă se utilizează cu negaţie), de exemplu: *(2a) He has got no stomach for a fight* [2, p.1332], ceea ce în rusă echivalează cu expresia somatică *(4c) кишка тонка* şi semnifică conceptul de *frică*. Din nou relevăm imaginea altui organ în limba rusă pentru a reda acelaşi concept emotiv. În română un om răutăcios e considerat *(5b) pestriţ la maţe,* însă sensul exemplelor (4c) şi (5b) e diferit.

Revenind la „imaginea stomacului englezesc", nu putem trece cu vederea expresia frazeologică somatică *(3a) to have butterflies in one's stomach*, care indică o stare foarte nervoasă [1, p.191] înainte de a face ceva, asociindu-se cu un concept de *nelinişte* sau *anxietate*.

Prezintă interes faptul că, în contextul globalizării şi al împrumutului anglicismelor în variate limbi, expresia din engleză (3a) există la nivelul limbajului uzual oral atât în idiomul român, cât şi în cel rus, însă în urma împrumutului a căpătat o semnificaţie pozitivă în ambele limbi, de exemplu: *(6b) fluturi în stomac* – stare asociată cu sentimentul de *dragoste* (vezi romanul „Fluturii" de Irina Binder) şi în rusă în textul cântecului „Бабочки" *(5c) Бабочки в моем животе – это моя любовь к тебе* [17], care de asemenea denotă conceptul de *dragoste.*

În idiomul rus, conceptul de *ură* se localizează în ficat şi este redat deseori prin „imaginea" acestuia, bunăoară: *(6c) всеми печенками,* accentuând intensitatea conceptului de *ură* cu ajutorul adjectivului *всеми.* La fel, un individ rus va localiza şi alte concepte emotive negative în acest organ. Observăm conceptul de *iritare* redat de expresia somatică ce conţine lexemul *печенка*: *(7c) сидит в печенках* [14, p.432]. *Ficaţii* sunt extrem de importanţi pentru organismul omului şi se asociază cu viaţa acestuia, de aceea cele două concepte emotive sus-numite (*ură* şi *iritare*) în limba rusă se localizează în acest organ, arătând imposibilitatea aflării oricărui intrus în *ficaţi* odată ce acesta prezintă pericol pentru viaţa individului.

Iu.A. Larionova susţine că în Rusia *ficatul* era considerat organ de acumulare a energiei sau a puterii vitale, astfel expresia *(8c) в печенках* comportă sensul de *a otrăvi viaţa cuiva* sau de *a încurca pe cineva să trăiască.* Astăzi sensul acesteia e de *a se sătura de cineva*, de *a nu suporta pe cineva*, care creează deranj şi iritare [15, p.46].

În limba română *ficatul* este de asemenea un organ intern, a cărui imagine poate reda concepte emotive, precum: *necaz* sau *chin, regret* sau *ciudă, mânie* sau *spaimă,* bunăoară:

(7b) a-l roade (sau a-l seca etc. pe cineva) la ficaţi (a necăji, a frământa, a chinui)

(8b) a-l ustura (pe cineva) la ficaţi (a produce un sentiment puternic de mânie, regret sau ciudă)

(9b) a-i îngheţa cuiva ficaţii (a se înspăimânta) [7].

După cum vedem, *ficaţii* apar în calitate de Container, urmând clasificarea metaforei propusă de profesorul G.Lakoff, iar conţinutul acestora deranjează stăpânul organului şi îi provoacă dureri în cazul conceptelor de *necaz, mânie, regret* şi *ciudă*. Dacă vorbim despre conceptele de *spaimă* sau *frică (9b)*, *ficaţii* îşi schimbă temperatura până la gradul de îngheţare.

În idiomul englez nu am atestat „imagini ale ficatului" în expresii frazeologice somatice care redau concepte emotive pozitive sau negative.

Dacă engleza se limitează la „imaginile splinei şi ale stomacului" pentru a reda concepte emotive, iar limba rusă include *fierea, intestinele, burta* şi *ficaţii,* idiomul român pune în uz şi „imaginea rânzei/pipotei". Acest organ apare în calitate de lexem în cadrul expresiilor frazeologice somatice şi exprimă concepte ale emoţiilor de *furie* şi *nervozitate.*

Conform definiţiei din DEX, *rânza* e stomacul omului sau al animalelor (uneori considerat sediu al sentimentelor sau al puterii [La ruşi puterea e în *ficat*.]; vezi inimă) [7]. De exemplu:

(10b) a avea rânză fierbinte (a se înfuria uşor)

(11b) a fi cu rânza mare (a fi furios)

(12b) a avea rânză prea mare (a fi furios)

(13b) a nu mai încăpea rânza în cineva (a fi nervos)

(14b) a crăpa, a plesni în cineva rânza (de ciudă, de necaz etc.) (a fi foarte supărat, a fi foarte nervos, foarte furios).

Analizând expresiile frazeologice somatice (10b) – (14b) după criteriile semantice ale metaforei conceptuale propuse de G.Lakoff, ajungem la concluzia că Mare nu e Bine, ca şi în cazul „imaginii inimii", în acest caz Mare e Rău (11b), (12b), (13b), (14b). Este clar că *rânza* apare în calitate de Container, însă nu al unui lichid, ci al unei mase solide. Aceasta măreşte volumul *pipotei* şi cauzează desfacerea ei (14b) arătând gradul superior de intensitate a emoţiei exprimate cu ajutorul verbelor *a crăpa* sau *a plesni* din cadrul acestei expresii. Spargerea *rânzei* duce la intoxicarea organismului şi la un rezultat letal. Conceptele de *furie* şi *nervozitate* localizate în *rânză* arată răbdarea moldoveanului (rânza are pereţi groşi), şi anume: plasarea emoţiilor negative într-acolo; totodată, indică dorinţa moldoveanului de a măcina tot ce e rău, astfel cauzându-şi suferinţe. Corpul uman nu include *rânza* în structura organelor digestive. O găsim la păsări. Termenul zoologic pentru *rânză* e *pipotă.* Pentru a înţelege cum funcţionează *pipota*, am consultat o sursă din domeniul biologiei şi am aflat că stomacul păsării se compune din două părţi diferite prin funcţia lor: stomacul glandular şi *pipota*. Stomacul glandular (ierbar) este situat înaintea *pipotei*. În peretele ierbarului se află încorporate glande care, pe lângă acid gastric, produc şi enzeme care ajută la digestie. Între ierbar şi pipotă se află o porţiune intermediară elastică. Înainte de a fi împinsă mai departe în pipotă prin peristaltică (mişcări ale stomacului şi ale intestinului), hrana amestecată cu fermenţi şi acizi se acumulează în acest loc.

În pipotă, hrana este măcinată cu ajutorul mişcărilor puternice ale musculaturii peretelui. Pietricelele micuţe, care sunt înghiţite din când în când de păsări, sprijină acest proces.

Animalele care mănâncă seminţe au o pipotă dezvoltată deosebit de bine. Glandele din peretele pipotei produc o secreţie care se încheagă într-un strat dur de cheratină şi sporeşte efectul măcinării [18].

Aceste explicaţii despre funcţiile *pipotei* ne ajută să înţelegem conceptele emotive exprimate de expresiile frazeologice somatice care includ acest lexem, intensitatea şi polaritatea acestora. Exemplele selectate nu se limitează doar la cele care conţin lexemul *rânză*, ci şi la unele ce includ lexemul *pipotă*, bunăoară:

(15b) a i se umfla cuiva pipota (a se mânia, a fi foarte fudul, mândru)

(16b) a-i crăpa cuiva pipota de nerăbdare (a fi foarte nerăbdător) [7].

În ambele exemple „imaginea pipotei" are formă de Container cu un conţinut negativ care cauzează mărirea volumului Containerului sau distrugerea acestuia. Observăm, din nou, că criteriul semantic propus de G.Lakoff, în care Mare este Bine, nu funcţionează în cazul dat, deoarece în acest context Mare este Rău.

În comparaţie cu limba română, vocabularul englez e mai bogat în expresii frazeologice somatice, care redau concepte ale emoţiilor prin „imaginea sângelui". Observăm categorii conceptuale de *anxietate, furie, cruzime, ură* şi *frică*. De exemplu:

(4a) to swear blood (anxietate)
(5a) to make smb's blood boil (furie)
(6a) to have one's blood up (furie)
(7a) to be after someone's blood (supărare, furie)
(8a) to do something in cold blood (cruzime)
(9a) to make one's blood freeze (a speria)
(10a) to make one's blood run cold (a speria) [5, p.70].

Analizând aceste expresii, identificăm hiperbola din (4a) care compară transpiraţia cu *sângele*, indicând gradul de *anxietate* a individului. *Sângele* are o temperatură normală de 36,6 grade. Orice deviere de la această temperatură indică o stare emoţională a individului. Conceptul de *furie* se asociază cu o temperatură înaltă a *sângelui* (5a), la fel ca şi concentrarea lui în partea de sus a corpului (6a). După teoria despre metafora conceptuală a lui G.Lakoff, Sus e Bine, în cazul de faţă Sus e Rău, deoarece emoţia suferită de individ e negativă.

Pe de altă parte, conceptele de *frică* şi *cruzime* se asociază cu o temperatură scăzută a sângelui (9a), (10a) şi (9a).

În limba rusă identificăm aceleaşi criterii semantice ale *temperaturii sângelui* când vorbim despre conceptele de *furie* sau *frică,* bunăoară:

(9c) Кровь закипела в жилах. (furie) [13];
(10c) Кровь стынет в жилах. (frică) [15, p.46];
(11c) Кровь леденеет (холодеет) в жилах. (frică) [12, p.160].

Aceeaşi corespondenţă de temperaturi o observăm şi în limba română, criteriu semantic care indică universalitatea conceptualizării acestor categorii:

(17b) a-i îngheţa cuiva sângele în vine (frică) [8, p.75];
(18b) a fierbe sau a clocoti sângele în cineva (furie, mânie, ciudă).

Conceptul de *furie* este deseori redat de o „imagine a sângelui" concentrat în partea de sus a corpului: *(19b) a i se sui (a i se urca) cuiva sângele la cap* [8, p.75] şi în limba rusă *(12c) Кровь бросилась в голову* [10, p.244; 15, p.205-206; 14, p.213].

Aceeaşi „imagine a sângelui" şi semnificaţie a conceptului de *furie* o identificăm şi în limba engleză, în expresia frazeologică somatică *(6a) to have one's blood up.* Însă, în acest caz nu se specifică partea concretă de localizare a sângelui, precum în română şi rusă *(cap, голова).*

În română, dacă *sângele* „ajunge" *în obraji,* purtătorul acestei stări simte o senzaţie de *relaxare* sau revenire la normal în urma unei emoţii de *spaimă,* de exemplu:

(20b) a-i (mai) (re)veni (a i se întoarce) sângele în obraji (a se compara: *Faţa era albă ca varul* – despre conceptul de *spaimă*), pe când în limba rusă *(13c) Кровь бросилась в лицо* redă un concept de *frustrare, ruşine* sau *nereuşită.*

Deseori, în idiomul român temperatura rece a *sângelui* se asociază atât cu o stare de *spaimă,* cât şi cu una de *calmitate.* Conceptul *stare liniştită* sau *calmă* a individului este determinat în exemplele *(21b) a avea sânge rece* şi *(22b) a-şi păstra sângele rece.* În engleză expresia *(8a) to do something in cold blood,* conform definiţiei din dicţionarul Collins Cobuild [1, p.142], denotă conceptul de *cruzime: People were being murdered in cold blood.*

Conceptul emoţiei de *furie* de o intensitate mare este identificat în exemplul *(7a) to be after someone's blood* din engleză, în care purtătorul de stare e „în căutare de sânge".

„Imaginea sângelui" acestuia nu e descrisă de expresia (7a), însă *sângele* se asociază cu energia omului şi cu forţa lui/ei. Fiind sau nu cauzatorul acestei stări, actorul pe care îl caută *omul furios* serveşte în calitate de jertfă ce restabileşte starea normală a *furiosului*, cel din urmă fiind un vampir energetic. Dacă în engleză „imaginea" care redă conceptul de *furie* e camuflată, fără a specifica modul de dobândire a *sângelui,* în română şi rusă expresiile frazeologice somatice ilustrează şi unele detalii ale acesteia: *(23b) a suge sângele cuiva* [9, p.183] şi *(14c) пить чью-н. кровь* [11].

După cum vedem, schema imagistică a unui concept de *furie enormă* în cele trei limbi şi culturi începe la fel, purtătorul stării fiind în căutare de energie pe care o ia de la interlocutor, acesta din urmă fiind şi cauzatorul stării de *furie* a purtătorului de stare şi continuă în acţiunile concrete ale *furiosului* faţă de *jertfă:* englezul doar „îşi vrea sângele înapoi", românul/moldoveanul „chinuie" interlocutorul prin imaginea îndelungată a procesului de „extragere a sângelui", iar actorul rus nu specifică durata torturii şi „bea sângele ca pe apă". Din aceste detalii rezultă specificul conceptualizării categoriei de *furie* în fiecare limbă şi cultură analizate în această lucrare.

Deseori în limba română se folosesc expresiile *(24b(1)) a-i face cuiva sânge rău* sau *(24b (2)) a-şi face sânge rău*, unităţi frazeologice care se deosebesc prin perspectiva de prezentare a situaţiei, reflexivă sau activă, orientată asupra Pacientului (rol semantic) şi semnifică *a (se) supăra pe cineva*, „sângele rău" asociindu-se cu conceptul de *supărare* pe care îl simte purtătorul acestei stări.

În idiomul englez expresia *(11a) bad blood* comportă sensul sentimentului de *ură* şi a emoţiei de *furie*, de exemplu: *He said that the rebels hoped to create <u>bad blood</u> and ultimately war between Spain and the United States* [1, p.142].

În limba rusă nu atestăm aceeaşi structură a expresiei frazeologice somatice compuse din adjectiv şi substantiv, ci observăm o îmbinare de verb şi substantiv, bunăoară: *(15c) портить кровь* [12, p.160], care arată procesul de „deteriorare a *sângelui"* şi comportă sensul de *a indispune pe cineva*, iar dispoziţia rea a individului duce la o stare de *iritare* care denotă un concept emotiv.

Specifică pentru limba română este imaginea unei „inimi integre şi nevătămate" care redă conceptul de *supărare*, de exemplu: *(25b) a nu curge sânge din inimă* (a fi foarte supărat). „Imaginea sângelui" în formă de *lacrimi* este, de asemenea, o conceptualizare specific românească şi denotă conceptul de *durere* sau *suferinţă sufletească*. Expresia apare în balada „Mioriţa" [19] şi în dicţionarul român-englez „Corpul omenesc în expresii" [9, p.183], bunăoară:

(26b) Ş-oile s-or strânge,
Pe mine m-or plânge
<u>Cu lacrimi de sânge</u>!

Conceptele emotive în limba română pot fi redate şi de „imagini ale oaselor", de exemplu:
(27b) a-i ajunge (cuiva) cuţitul la os (a nu mai putea îndura un rău, a-şi pierde răbdarea)
(28b) a băga frica sau spaima în oase (a (se) speria, a (se) îngrozi) [7].

Expresia (27b) ilustrează durerea enormă pe care o simte un individ când se taie până la os, astfel indicând intensitatea emoţiei suferite. Interiorul corpului este viu şi gingaş şi orice intervenţie într-acolo provoacă o durere fizică enormă, care se asociază durerii psihologice trăite de individ. Conceptul de pierdere a răbdării se redă prin „imaginea durerii fizice" trăite de om.

Mostra (28b) ilustrează o pătrundere în interiorul osului, indicând o stare emotivă extremă concretizată de termenul ce denumeşte conceptul emotiv şi ulterior semnifică neputinţa de a „scoate" *frica* de acolo.

Limba ca organ tradiţional aflat în cavitatea bucală apare şi în alte „imagini" în cadrul expresiilor frazeologice somatice, ilustrând conceptul emotiv de *frică* în limba rusă:
(16c) язык отнялся (a (-şi) pierde graiul de *frică*).

Spre deosebire de idiomul rus, expresia *(29b) a-şi înghiţi limba*, din română, comportă sensul de *a refuza să vorbească*, acţiune ce implică dorinţa individului şi nu are nimic în comun cu conceptele emotive.

În cele ce urmează, ne propunem clasificarea expresiilor frazeologice somatice care denumesc concepte ale emoţiilor prin prisma „imaginilor organelor interne" după sensul apropiat în limbile engleză, română şi rusă.

Conceptul de anxietate

Engleză	Română	Rusă
	1. A-i crăpa cuiva pipota de nerăbdare	
1. To swear blood		

Conceptul de stare calmă

Engleză	Română	Rusă
	1. A-şi păstra sângele rece	
	2. A avea sânge rece	

Conceptul de ciudă (supărare + invidie)

Engleză	Română	Rusă
	1. A-i crăpa cuiva fierea	1. Жёлчь душит кого-то
	2. A-şi vărsa veninul/fierea	
	3. A avea fiere în gură	2. Жёлчь поднялась в ком-то
		3. Говорить жёлчно
	4. A crăpa/plesni în cineva rânza	
	5. A i se umfla cuiva pipota	

Conceptul de cruzime

Engleză	Română	Rusă
1. In cold blood		

Conceptul de dragoste

Engleză	Română	Rusă
	1. Fluturi în stomac	1. Бабочки в животе

Conceptul de furie

Engleză	Română	Rusă
1. To vent one's spleen		
	1. A-l ustura pe cineva la ficaţi	
	2. A avea rânză fierbinte	
	3. A fi cu rânza mare	
	4. A avea rânză prea mare	
2. To make smb.'s blood boil	5. A fierbe sau a clocoti sângele în cineva	1. Кровь закипела в жилах
3. To have one's blood up	6. A i se sui, a i se urca sângele la cap	2. Кровь бросилась в голову
4. To be after someone's blood	7. A suge sângele cuiva	3. Пить чью-то кровь
	8. A-i face cuiva sânge rău	
	9. A nu curge sânge din inimă	
	10. A ajunge cuţitul la os	

Conceptul de frică

Engleză	Română	Rusă
1. To have got no stomach		1. Кишка тонка
2. To make one's blood freeze	1. A-i îngheţa cuiva sângele în vine	2. Кровь стынет (холодеет, леденеет) в жилах
	2. A-i îngheţa cuiva ficaţii	
	3. A băga frica în oase	
		3. Язык отнялся

Conceptul de necaz şi durere

Engleză	Română	Rusă
	1. Lacrimi de sânge	
	2. A-l roade pe cineva la ficaţi	

Conceptul de nervozitate

Engleză	Română	Rusă
1. To have butterflies in the stomach		
	1. A nu mai încăpea rânza în cineva	

Conceptele de ură şi iritare

Engleză	Română	Rusă
		1. Всеми печенками
		2. Сидит в печенках
1. Bad blood		

Concluzii

În urma elaborării acestui studiu am ajuns la concluzia că „imaginea” organelor interne omeneşti descrise de expresii frazeologice somatice redau concepte ale categoriilor emotive preponderent negative.

Studiul intercultural de exteriorizare a conceptelor emotive cu ajutorul expresiilor frazeologice somatice a demonstrat „imagini comune” ale temperaturii sângelui pentru redarea conceptelor de furie şi frică, în care temperatura mai scăzută de 36,6 grade denotă conceptul de frică în toate cele trei limbi de lucru, iar temperatura mai înaltă de 36,6 exprimă conceptul emoţiei de furie.

Expresia engleză „to have butterflies in the stomach”, fiind împrumutată atât în limba română, cât şi în cea rusă, a căpătat un alt sens, exprimând conceptul de dragoste.

De asemenea, am identificat şi unele diferenţe culturale specifice. Una dintre acestea este conceptul de ciudă în idiomul român şi în cel rus, care cumulează sensurile de furie şi invidie şi nu se înscrie în contextul categoriilor conceptuale emotive engleze. Conceptul de ciudă e redat prin „imaginea fierii” (жёлчь) în limba rusă şi cea a „rânzei” în limba română. „Imaginea ficatului” marcată de expresii frazeologice somatice din rusă şi română exprimă concepte de ură, iritare şi ciudă, mânie, respectiv, spaimă.

Astfel, tabloul conceptualizării categoriilor emotive prin prisma expresiilor frazeologice somatice care descriu „imagini ale organelor interne” pentru un englez diferă cu mult de cel al românului şi rusului, fapt ce indică natura mai puţin emotivă a englezului în comparaţie cu celelalte două culturi.

Criteriile semantice propuse de profesorul G.Lakoff pentru metafora conceptuală Sus e Bine nu se potrivesc pentru expresiile frazeologice somatice, deoarece în acest caz Sus e Rău: „sângele se urcă la cap” sau „fierea care ajunge în gură” sunt expresii ce demonstrează metafora inversă: Sus e Rău.

Referinţe:

1. *Collins Cobuild Dictionary*. The University of Birmingham, Collins: London and Glassgow, 1990. 1703 p. ISBN 0 00 375021 3
2. *Longman Dictionary of the English Language and Culture*. Longman: Edinburgh Gate, Harlow, 2003. 1568 p. ISBN 0582 30203
3. Meriam Webster’s Dictionary online [Accesat: 25.10.2016] Disponibil: www.meriam-ebster.com/dictionary/stomach
4. SPEARS, R.A. *NTC’s Thematic Dictionary of American Idioms*. NTC Publishing Group: Chicago Illonois, 1998. 420 p. ISBN 0-8442-0830-2
5. COWIE, A.P., MACKIN, R., Mc.CAIG, I.R. *Oxford Dictionary of English Idioms*. Volume 2. Oxford University Press: Oxford, 1998. 685 p. ISBN 01943112879
6. *Словарь англо-русский, русско-английский*. Chişinău: Biblion, 2011. 975 p. ISBN 978-9975-112-03-1
7. DEX online [Accesat: 23.06.2016] Disponibil: http://dexonline.ro/definiţie/rânză
8. SCLIFOS, V. *1200 de frazeologisme ale limbii române*. Chişinău, 2005. 88 p. ISBN 9975-9731-2-3 [Accesat: 23.06.2016.] Disponibil http://ru.scribd.com/doc/148803655/Frazeologisme
9. BĂDESCU, IL., GUŢĂ, A., PĂNCULESCU, D. *Corpul omenesc în expresii (domeniul român-francez).* Craiova: Aisus, 2011. 206 p. ISBN 978-606-562-181-7
10. ГУРЕВИЧ, В.В., ДОЗОРЕЦ, Ж.А. *Русско-английский фразеологический словарь*. Москва: Эсксмо, 2005. 656 с. ISBN – 699-05144-9
11. ОЖЕГОВ, С.И., ШВЕДОВА Н.Ю. *Толковый словарь русского языка*. [Accesat: 25.07.2015] Disponibil: www.lib.ru/DIC/OZHEGOW/ozhegow_s_q.txt
12. ВОЛКОВА, Т. *Универсальный фразеологический словарь русского языка*. Москва: «Вече», 2000. 464 с. ISBN 5-7838-0648-X
13. *Фразеологический словарь выражения чувств и эмоций*. [Accesat: 31.10.2016] Disponibil: psylist.net/slovar/aaa.htm.
14. ВОЙНОВА, Л.А., ЖУКОВ, В.П., МОЛОТКОВА, А.И., ФЁДОРОВ, А.И. *Фразеологический словарь современного русского языка*. Москва: Русский язык, 1986. 543 с.
15. ЛАРИОНОВА, Ю.А. *Фразеологический словарь современного русского языка*. Москва: Аделант, 2014. 512 с. ISBN 978-5-93642-359-8
16. LAKOFF, G., JONSON, M. The Metaphorical Structure of the Human Conceptual System. În: *Cognitive Science*, 1980, no4, p.195-208 [Accesat: 20.05.2016] Disponibil: http://www.fflch.usp.br/df/opessoa/Lakoff-Johnson-Metaphorical-Structure.pdf
17. www.gl5.ru/glukoza_babociki.html [Accesat: 14.11.2016]
18. www.zoopedia.ro/pasari/ingrijirea-pasarilor-de-apartament/organe-digestive-363.html [Accesat: 3.12.2016]
19. *Mioriţa* [Accesat: 18.12.2016] Disponibil:http://www.romanianvoice.com/poezii/balade/miorita.php

Prezentat la 25.10.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.33-37

CZU: 811.135.1`367.625

COMPORTAMENTUL SIMULAT ŞI EXPRESIA LUI VERBALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Elena JUNGHIETU

Universitatea de Stat din Moldova

Simularea este un fenomen bazat pe reflectarea opoziţiei dintre lumea reală şi cea imaginară, iar comportamentul simulat, asumat de individ într-o situaţie concretă, este determinat de anumite intenţii ale acestuia: crearea unei impresii false despre o realitate, inducerea în eroare a persoanei vizate pentru a obţine nişte privilegii materiale sau sociale, pentru a impresiona sau pentru a amuza pe cineva. Simularea unor asemenea situaţii se realizează prin câteva tipuri de comportament: ipocrit, afectat, adulator, distractiv, fiecare având adresatul său şi scopul concret.

Cuvinte-cheie: *verbe de comportament, antropocentrism, comportament simulat, comportament ipocrit, comportament afectat, comportament adulator, comportament distractiv, structură actanţială, structură semică.*

VERBAL EXPRESSION OF SIMULATED BEHAVIOR IN ROMANIAN
Simulation is a phenomenon based on the reflection of the opposition between the real world and the imaginary, and simulated behavior assumed by the individual in a particular situation is determined by certain intentions thereof: creating a false impression about a reality, misleading the person concerned to get some material and social privileges, to impress or amuse someone. Simulating such situations is achieved through several types of behavior: hypocritical, affected flattering, fun, each having the addressee and its actual purpose.

Keywords: *behavioral verbs, anthropocentrism, simulated behavior, hypocritical behavior, affected behavior, adulatory behavior, conduct fun, actantial structure, semic structure.*

În sistemul limbii, după cum se ştie, este fixată experienţa complexă a cunoaşterii lumii înconjurătoare de către om, iar această cunoaştere reflectată în limbă reprezintă un tablou multiaspectual variind între lumea reală şi cea imaginară. În spaţiul semantic al lumii imaginare un loc aparte revine situaţiilor de comportament simulat, de ascundere a intenţiilor adevărate sau de mascare a lor prin unele alternative, mai acceptate de societate.

Simularea este un fenomen antropocentrist. Ea este realizată de om pentru om şi reprezintă o formă de manifestare a mentalităţii umane, reflectând o concepţie specială asupra lumii şi o obişnuinţă a conştiinţei: în orice situaţie defavorabilă pentru sine, individul recurge la simulare [1, p.10]. Totodată, comportamentul simulat are caracter social, el este absurd în afara relaţiilor sociale.

Problema lingvistică a prefăcătoriei ca fenomen ce reflectă opoziţia dintre lumea reală şi cea imaginară este extrem de complexă. J.Austin menţiona că prin simulare se urmăreşte ascunderea unei anumite realităţi, deseori a comportamentului real. Esenţa situaţiei, subliniază el, rezidă nu atât în faptul că un anumit tip de comportament al omului este interpretat ca fiind neadevărat, nesincer, cât în aceea că omul are drept scop crearea unei impresii false observatorului despre o acţiune care, de fapt, nu are loc [2, p.262].

Comportamentul uman simulat mai este definit ca „refuzul de a mărturisi şi de a recunoaşte o atitudine reală faţă de o persoană sau încercarea de a-şi camufla faţă de sine însuşi o dorinţă pe care totuşi o simte" [3, p.51]. El are ca punct de reper deformarea realităţii şi inducerea în eroare a altei persoane din cele mai diverse motive şi prin variate forme de manifestare: minciună, nesinceritate, tăinuire, prefăcătorie, dezinformare etc.

În literatura de specialitate, unde acestui subiect i s-a acordat suficientă atenţie, fenomenul *simulare* nu are o interpretare univocă. Unii lingvişti consideră că simularea constituie unul dintre mijloacele de realizare a înşelăciunii [4], alţii sunt de părere că simularea nu presupune în mod obligatoriu înşelăciunea, relevând situaţii în care comportamentul simulat nu se manifestă cu intenţia de a înşela [5]. Există abordări conform cărora simularea este definită ca un tip de comportament bazat pe imitare, pe înclinarea spre un anumit rol, întrucât simulantul ar reprezenta pe altcineva, şi-ar asuma un aspect al informaţiei care nu corespunde realităţii [6, p.64]. Privită prin prisma acestor aprecieri, simularea poate deci comporta semnificaţii conotative atât pozitive, cât şi negative: pe de o parte, sensul de „a se preface drept altcineva care nu este în adevăr" presupune o inducere conştientă în eroare prin deformarea, tăinuirea sau substituirea adevărului şi permite a interpreta

simularea drept o varietate comportamentală a înşelăciunii; pe de altă parte, „a se preface drept altcineva" în glumă sau în joacă nu implică dorinţa sau intenţia de a înşela şi, prin urmare, nu are conotaţie negativă.

Situaţia unui comportament simulat este descrisă de I.Apresean în felul următor: X se preface a fi Y în faţa lui Z. „Fără a face ce face Y, explică autorul, nefiind în starea lui Y şi neavând calităţile lui Y, X imită comportamentul tipic al omului care face ce face Y, se află în starea lui Y sau are calitatea lui Y, pentru ca Z să considere că X = Y, fiindcă X crede că aceasta îl va ajuta să-şi atingă scopul" [7, p.782]. Pornind de la acest model propus de I.Apresean, se opinează că situaţia comportamentului simulat include următoarele componente: a) *Subiectul* (simulantul), care încearcă să creeze o imagine neadecvată despre realitate, b) *Obiectul* sau *acţiunea* propriu-zisă, cu ajutorul căreia se creează reprezentarea falsă despre Subiect, şi c) *Observatorul*, care apreciază acţiunea ca fiind simulată [8, p.58]. *Subiectul* simulării – cel care se preface – este forţa motrice şi personajul principal în acest proces (de exemplu, ***Ion** se preface bolnav*); *Obiectul* simulării – ceea ce pretinde a fi sau a face *Subiectul* – fixează modificările care se produc cu el (*Ion se preface* ***bolnav***); *Observatorul* sau *Adresatul* simulării – exprimat sau sugerat în context – este cel spre care este orientată simularea, el este martorul sau participantul la situaţia de simulare, care trebuie să interpreteze sau să aprecieze cele simulate, să le creadă sau să le dezmintă. În calitate de caracteristici suplimentare, comportamentul simulat presupune, de cele mai multe ori, o anumită intenţie, un *scop*: de a duce în eroare, de a înşela pe cineva – un alt individ sau societatea în general.

Esenţa simulării constă în mascarea stărilor, acţiunilor adevărate, reale, prin alte acte de comportament, cu scopul de a crea *Observatorului/Adresatului* o impresie falsă; *Subiectul* simulării imită comportamentul tipic pentru situaţia simulată, urmărind însă scopurile sale; *Observatorul*, de regulă, nu are o prezenţă explicită în situaţia în cauză, el fiind codificat în structura semantică a verbului respectiv de comportament, rămânând, oarecum, „dincolo de cadru". *Scopul* oricărei simulări constă în a modifica, într-un anumit fel, comportamentul, starea sau atitudinea *Adresatului*, adică în a obţine de la el o anumită reacţie verbală, fizică, mentală sau emoţională, care să-i satisfacă interesul *Subiectului*.

În virtutea faptului că noţiunea *simulare* se caracterizează prin eterogenitate atât în planul semnificaţiilor denotative, cât şi al celor conotative, şi comportamentul simulat include câteva tipuri de manifestare mai specifică: *ipocrit, afectat, adulator, distractiv*, fiecare avându-şi unităţile lexicale tipice de exprimare.

Cel mai edificator dintre aceste tipuri este cel de ***comportament ipocrit***. Ipocrizia reprezintă o calitate morală negativă, care se manifestă printr-un comportament marcat de fapte vădit amorale, săvârşite din interese meschine, egoiste, din motive, de regulă, josnice, dar cărora li se atribuie un sens moral. În viziunea unor specialişti, ipocrizia, ca parte integrantă a conceptului de *simulare*, are la bază un conflict interior, determinat de „contradicţia dintre normele de comunicare socială, care-i prescriu *Subiectului* un comportament cooperant, şi scopurile acestuia, care nu pot fi atinse pe această cale" [9, p.155].

Există opinii, conform cărora comportamentul ipocrit se poate manifesta în două forme: prin *tăinuirea* unor situaţii reale şi prin *deformarea* adevărului despre ele. În cazul *tăinuirii*, ipocritul ascunde informaţia justă, însă nu comunică una falsă; în cel al *deformării*, ipocritul nu doar tăinuieşte adevărul, dar îl substituie printr-o informaţie falsă, prezentând-o ca adevărată [10, p.12].

Realizarea comportamentului ipocrit prin *tăinuirea* adevărului se poate concretiza în refuzul de a comunica ceva sau în ascunderea unei părţi din informaţia cunoscută de *Subiect*, într-o aluzie sau o simplă reticenţă. Dacă omul a preferat să treacă sub tăcere decât să falsifice adevărul, conştiinţa lui rămâne, oarecum, mai împăcată: el nu se consideră un mincinos, un falsificator, şi din partea opiniei publice comportamentul său nu provoacă o reacţie atât de negativă ca în cazul dezinformării. Cea de-a doua formă a comportamentului ipocrit – *deformarea* adevărului – se manifestă în mai multe ipostaze: ea poate reprezenta o înşelăciune intenţionată sau o eroare nepremeditată, o falsificare ingenioasă sau o făţărnicie subtilă, un bigotism mic-burghez sau un „adevăr" al unei epoci istorice trecute [11, p.16].

În limba română, comportamentul ipocrit este redat prin lexemele verbale: *a ademeni, a amăgi, a ameţi, a se făţări/făţărnici, a mima, a mistifica, a înşela, a minciuni, a minţi, a momi, a păcăli, a escroca, a coţcări, a fraieri, a potlogări, a se preface, a prosti, a pungăşi, a simula, a şmecheri, a trişa, a vicleni* ş.a. Arhilexemul acestui grup lexico-semantic este verbul ***a înşela***.

Din punct de vedere sintagmatic, verbele ce desemnează acest tip de comportament sunt, de regulă, bivalente, implicând, în structura lor actanţială, prezenţa a două argumente – cel al *Agentului*, reprezentat la nivel sintactic de *Subiect*, şi cel al *Pacientului*, corelat la nivel sintactic cu funcţia de *Obiect*. Aşadar, verbe ca

a ademeni, a amăgi, a ameţi, a înşela, a minciuni, a minţi, a momi, a păcăli, a escroca, a coţcări, a fraieri, a pungăşi, a şmecheri, presupun realizarea comportamentului desemnat de ele de către un *Agent* şi orientarea acestui comportament asupra unui *Pacient*. De exemplu:

*Bietul papa e îngrijorat. Să nu-i spui nimic. O **să**-l **minţim** că ai avut lucrări la Universitate* (G.Călinescu. *Enigma Otiliei*);

*A trimis după el şi l-a aşteptat aproape un ceas până ce l-a deşteptat ea şi l-**a momit** să se îmbrace şi să plece la datorie* (L.Rebreanu. *Ion*).

Însă, un comportament ipocrit poate fi exteriorizat şi prin verbe monovalente, care implică în structura lor actanţială doar manifestarea argumentului de *Experimentator*, codificat la nivel sintactic în funcţia de *Subiect*, ca în cazul verbelor *a se preface, a se făţări, a se făţărnici, a se potlogări, a trişa, a vicleni, a şmecheri*. De exemplu:

*Adică ce vrea dânsul? Să se însoare cu o fată care nu i-e dragă, oricât caută **să se prefacă**, numai pentru că are avere?* (L.Rebreanu. *Ion*);

*Într-o zi, un glumeţ îi înfierbântase cu alcool înainte de a-şi fi isprăvit jocul de cărţi. Alcoolul devenise geniu în craniul lui Sam, care observase că Jimmy **trişează*** (I.Teodoreanu. *La Medeleni*).

Şi în cazul verbelor bivalente, şi al celor monovalente, structura lor actanţială ar fi incompletă, dacă nu am remarca şi prezenţa circumstanţei numite *Scop*, având în vedere că prin manifestarea unui comportament ipocrit Agentul/Subiectul urmăreşte obţinerea unor privilegii, beneficii sau satisfacerea unui interes. Astfel, dintr-un exemplu, ca *Pe copii îi poţi înşela, îi poţi **păcăli** cu Moş Crăciun, ca să fie cuminţi* (C.Nicollet. *Sancta simplicitas*), reiese că *Agentul* X (*Subiect* generalizat) adoptă comportamentul ipocrit Y (*a înşela*) faţă de *Pacientul/Obiectul* Z (*copiii*) cu *Scopul* de a-i face să fie cuminţi. Formal, acest *Scop* poate fi redat explicit sau subînţeles din context.

Din punct de vedere semantic, comportamentul ipocrit se caracterizează prin anumite trăsături specifice. Astfel, structura semică a verbelor ce explicitează acest tip de comportament este alcătuită din AS „comportament" + SDD „simulare" + SDS_1 „ipocrizie" + SDS_2 „intenţie".

Comportamentul afectat, ca variantă a celui simulat, reflectă predispoziţia individului de a manifesta un rafinament exagerat, caracterizat prin lipsă de naturaleţe, prin preţiozitate şi artificialitate. Chiar dacă individul care practică un asemenea comportament pretinde a demonstra nişte bune maniere, ca element necesar al unei educaţii alese, acestea vădesc o falsitate clară, detectabilă chiar, în gesturi, modulaţiile vocii, pronunţarea unor cuvinte. Comportamentul afectat poate fi determinat de unele deficienţe în educaţie sau de dorinţa individului de a se evidenţia într-un mediu social, de a atrage atenţia, deseori simulând sau imitând comportamentul părinţilor, al personajelor literare sau al eroilor din filme.

Verbele româneşti care desemnează un comportament afectat sunt: *a afecta, a se fandosi, a se fasoli, a se alinta, a cocheta, a flirta, a se cocoli, a se etala, a se răsfăţa, a se răzgâia, a se marghioli, a se izmeni, a se pisici* ş.a. Arhilexemul acestui microcâmp este verbul ***a afecta***.

Din punct de vedere sintagmatic, verbele cu semnificaţia vizată sunt monovalente, ele implicând în structura lor actanţială doar argumentul de *Agent*, reprezentat prin funcţia sintactică de *Subiect*, şi presupunând, în mod obligatoriu, prezenţa contextuală – explicită sau implicită – a *Observatorului*, care apreciază sau demască afectaţiunea *Agentului*. De exemplu:

*Miţi Mărculeanu, o mahalagioaică frumoasă şi voinică, gen florărească, care se specializase în roluri de cocotă şi nu izbutea decât în ele, **afecta** trivialitatea, convinsă că asta îi dă un farmec irezistibil în ochii bărbaţilor* (C.Petrescu. *Patul lui Procust*);

***Se fandosea** strigându-l pe Cornel înadins, ca lumea s-o audă şi să zică: „Uite ce bărbat are Anghelina, e mecanic"* (M.Preda. *Moromeţii*).

Manierismul comportamentului afectat este totdeauna „adresat": în exemplele citate, Miţi Mărculeanu afecta trivialitatea pentru a fi observată de bărbaţii care o înconjurau, iar Anghelina încerca să atragă atenţia lumii, ca aceasta s-o observe şi s-o aprecieze aşa cum şi-ar dori ea.

Structura semică a verbelor de comportament afectat este reprezentată de AS „comportament" + SDD „simulare" + SDS „preţiozitate".

Simularea este prezentă şi în cazul ***comportamentului adulator***. *Linguşirea*, sau *adularea*, ca şi escrocheria, ipocrizia, lăudăroşenia, conform normelor etice, este o formă a comportamentului simulat, marcat de falsitate şi cointeresare. Ea presupune atribuirea unei persoane a calităţilor pe care aceasta nu le deţine sau

exagerarea vădită a celor pe care le are. Linguşirea constituie o laudă nesinceră, simulată, exprimată cu scopul de a suscita recunoştinţa *Adresatului*, de a obţine – de la el sau prin el – nişte avantaje materiale, sociale sau emoţionale – fie că e vorba de obţinerea unui statut social mai bun, fie că e o intenţie de a câştiga încrederea şi o atitudine binevoitoare a *Adresatului*.

Comportamentul adulator, în limba română, este codificat în verbele *a flata, a adula, a lăuda, a linguşi, a măguli, a tămâia, a pomăda, a firitisi, a complimenta, a peria* ş.a. Arhilexemul acestui GLS este verbul ***a adula***.

Din punct de vedere sintagmatic, verbele enumerate sunt bivalente, incluzând în structura lor actanţială un argument de *Agent*, reprezentat la nivel sintactic de *Subiect* (*Adresantul* adulator care urmăreşte scopuri profitabile) şi un argument de *Pacient*, realizat în funcţia sintactică de *Obiect* şi reprezentând persoana către care este orientat comportamentul adulator respectiv. *Agentul* şi *Pacientul* se află într-o relaţie de tipul „sus – jos": în sens direct, poate fi vorba de contextul unei diferenţe de statut social sau profesional (şef – subaltern), în sens metaforic, *Subiectul*, fiind, în realitate, într-o poziţie de egalitate cu *Pacientul*, realizează o interacţiune „de jos în sus", în care *Pacientul* adulat – important, preamărit, elogiat – corelează cu poziţia „sus", iar *Agentul* adulator, care se umileşte şi se linguşeşte în ideea că va obţine anumite profituri, este corelat cu poziţia „jos" [12, p.38]. De exemplu:

*Întotdeauna te-ai considerat deasupra tuturor, ţi-a plăcut **să** te **măgulească** toată lumea, să-ţi scoată în evidenţă merite pe care măcar nici nu le ai* (C.Nicollet. *Sancta simplicitas*);

*Degeaba îl **linguşeşti** pe Costache şi te zbenguieşti, Costache nu te iubeşte. Eu să fiu, şi nu te-aş iubi, dacă n-ai fi copilul meu, din sângele meu* (G.Călinescu. *Enigma Otiliei*).

Cuvintele de adulare, de măgulire ale *Agentului*, de regulă, incită aroganţa şi amorul propriu al *Pacientului*, determinându-l să aibă o părere mai bună despre sine decât este în adevăr. Efectul psihologic al aprecierii pozitive venite către *Pacient* din partea *Agentului* adulator este de aşa natură, încât *Pacientul*, chiar dacă intuieşte sau conştientizează o posibilă nesinceritate din partea *Agentului* şi îi decodează intenţiile, involuntar este cuprins de emoţii pozitive, ajungând, în cele din urmă, sub influenţa adulatorului.

Verbele de comportament afectat se caracterizează prin structura semică AS „comportament" + SDD „simulare" + SDS_1 „adulare" + SDS_2 „intenţie".

După cum am menţionat *supra*, comportamentul simulat nu întotdeauna are conotaţie negativă, mai ales când acesta reprezintă „un rol" asumat de un individ sau de un grup de persoane, pentru a-i amuza pe cei din anturajul lor sau, pur şi simplu, pentru a se distra el însuşi. A simula pe cineva, a se preface altă persoană înseamnă, de fapt, a interpreta un rol, a-i juca o festă cuiva, a ascunde adevărata stare de lucruri, chiar şi fără a urmări scopuri meschine sau profitabile. În acest caz, vorbim de un ***comportament distractiv.***

Pentru desemnarea acestui tip de comportament, limba română utilizează un şir de verbe, ca: *a (se) amuza, a (se) desfăta, a (se) distra, a glumi, a râde, a (se) veseli, a se zbengui, a zburda, a se zbânţui, a se strâmba, a se prosti, a se pozni, a se poci, a papagalici, a se maimuţi, a se maimuţări*. Arhilexemul acestui microcâmp este verbul ***a (se) amuza***.

Verbele ce exprimă comportamentul distractiv sunt monovalente, atunci când sunt reflexive, adică amuzamentul exprimat de ele este orientat şi vizează Subiectul acţiunii, având în structura lor actanţială argumentul de *Experimentator*, reprezentat la nivel sintactic prin funcţia de *Subiect*. Printre circumstanţele din această structură actanţială trebuie remarcat *Scopul*, care presupune satisfacerea unor necesităţi emoţionale proprii. De exemplu:

*Era vesel, **glumea** tam-nisam, **râdea**, încât Zenobia, speriată că l-a fermecat cineva, era cât pe-aci să-i descânte de întors* (L.Rebreanu. *Ion*);

*Tinerii comentatori ai melancoliei eminesciene **se desfătau** ca la lectura unor stihuri de Topârceanu, rezervându-şi masca melancoliei pentru tezele ştiinţifice, îndeosebi pentru cea de la matematici* (I.Teodoreanu. *La Medeleni*).

Există şi verbe bivalente cu sens de comportament distractiv, implicând, în configuraţia lor actanţială, două argumente – de *Agent*, exprimat prin funcţia sintactică de *Subiect*, şi de *Pacient*, codificat în funcţia de *Obiect*. Printre circumstanţele din această structură actanţială se prezintă *Scopul*, care vizează obţinerea unei reacţii de amuzament din partea mediului *Observator*. De exemplu:

*Lupta însă rămase nehotărâtă: zâmbiră toţi când Titu **imită** stângăciile rivalului său, dar totuşi nimeni nu-l aproba, nici măcar printr-o vorbă* (L.Rebreanu. *Ion*);

*– Dar vă pricepeţi să faceţi dulceaţă? Naivitatea întrebării mele **amuză** sincer pe Valeria* (C.Petrescu. *Patul lui Procust*).

Verbele ce desemnează acest tip de comportament se caracterizează prin structura semică formată din AS „comportament" + SDD „simulare" + SDD „amuzare".

Aşadar, unităţile lexicale cu semnificaţie de simulare a unor stări sau acţiuni verbalizează diferite situaţii de comportament simulat, prin care se profilează diverse modalităţi de creare a unei imagini false, de inducere în eroare, de manipulare a impresiei, iar rezultatul unor asemenea acţiuni este o imagine-reprezentare formată intenţionat şi realizată cu ajutorul unor mijloace verbale şi nonverbale, atât la nivelul comunicării interpersonale, cât şi în context social.

Referinţe:

1. ДУШКИНА, О.С. *Связки притворства в современном русском языке*: Автореф… канд. филол. наук. Москва, 2013.
2. AUSTIN, J. Pretending. In: *Proceeding of the Aristotelian Society*, 1958, no.32, p.261-278.
3. CIOFU, I. *Comportamentul simulat*; *cercetări psihofiziologice experimentale.* Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974.
4. ПАНЧЕНКО, Н.Н. *Средства объективации концепта **обман** (на материале английского и русского языков)*: Автореф….канд. филол. наук. Волгоград, 1999.
5. ПЛОТНИКОВА, С.Н. Человек неискренний: концепт «неискренность» в концептосфере языка и дискурса. В: *Антропологическая лингвистика: концепты, категории* / Под ред. Ю.М. Малиновича. Москва – Иркутск: Изд-во ИГЛУ, 2003, c.138-167.
6. ШВЕДОВА, Е.В. Средства объективации понятия «притворство» в современном английском языке. В: *Вестник БГУ,* 2008, №11, c.62-67.
7. АПРЕСЯН, В.Ю., АПРЕСЯН, Ю.Д. и др. *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка* / Под общ. рук. Ю.Д. АПРЕСЯНА, 2-е изд., исправл. и дополн. Москва: Языки славянской культуры; Вена: Венский славянский альманах, 2004, ISSN 1726–153Х, ISBN 5-94457–159-4
8. МАРТЫНОВА, Е.В. Когнитивный сценарий ситуации притворного поведения в современном английском языке. В: *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*, 2013, №1 (22), c.56-63.
9. МОРОЗОВА, Е.И. *Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект*. Харьков: Экограф, 2005, ISBN 966-7655-19-9
10. ЭКМАН, П. *Психология лжи. Обмани меня, если сможешь*. Санкт-Петербург: Питер, 2016. ISBN 978-5-496-00535-7, 0-393-30872-3
11. ДУБРОВСКИЙ, Д.И. *Обман. Философско-психологический анализ*. Москва: Канон+РООИ-Реабилитация, 2010, ISBN: 978-5-88373-239-9
12. ПАНЧЕНКО, Н.Н. Коммуникативный типаж «льстец». В: *Вестник ЛГУ им. А.С. Пушкина,* 2008, №5 (19), c.36-45.

Prezentat la 20.10.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.38-42

CZU: 811.135.1`367.625: 811.161.1`367.625

ECHIVALENTE ROMÂNEŞTI ALE VERBELOR PREFIXALE DIN LIMBA RUSĂ CU SEMANTICĂ INCOATIVĂ

Aliona SOBOL

Universitatea de Stat din Moldova

Una dintre semnificaţiile pe care le au verbele din limba rusă, datorită ataşării prefixelor *воз-/ вос-, за-* şi *по-*, este cea de început al acţiunii. În limba română, sensul în cauză este exprimat prin intermediul unor verbe aspectuale cu semantică incoativă, cel mai frecvent fiind verbul aspectual propriu-zis *a începe*. În cadrul echivalentelor româneşti ale verbelor prefixale aspectuale din limba rusă funcţionează ca aspectuale şi lexemele polisemantice *a prinde a / să, a izbucni în, a fi cuprins de, a se apuca de, a (se) porni pe, a se pune pe.*

Cuvinte-cheie: *Aktionsart, echivalent românesc, prefix, verb aspectual, verb incoativ, verb prefixal.*

ROMANIAN EQUIVALENTS OF VERB PREFIXES WITH INCHOATIVE SEMANTICS FROM RUSSIAN LANGUAGE

One of the meanings that verbs have in the Russian language due to the adding of the prefixes *воз-/вос-, за-* and *по-*, is the one of the beginning of the action. In the Romanian language the meaning itself is expressed via some of aspectual verbs with inchoative semantics, the most frequent being the verb *a începe (to begin)* itself. In the framework of the Romanian equivalents of the aspectual verb prefixes from the Russian language the polysemantic lexemes *a prinde a / să, a izbucni în, a fi cuprins de, a se apuca de, a (se) porni pe, a se pune pe* function as aspectual verbs.

Keywords: *Aktionsart, Romanian equivalent, prefix, aspectual verb, inchoative verb, verb prefixes.*

În limba rusă, ca şi în limbile ce dispun de forme speciale pentru a desemna valorile perfective şi imperfective ale verbului, aspectul gramatical este dublat de existenţa categoriei pentru care se utilizează termenul de origine germană *Aktionsart* (numit în literatura de specialitate şi *mod al acţiunii, aspect lexical* [1, p.88], *aspect obiectiv* sau *mod al procesului* [2, p.445], în rusă: *способ действия,* în spaniolă: *modo de acción*).

Categoria Aktionsart nu formează opoziţii paradigmatice clare la nivel gramatical, rămânând în limitele deosebirilor lexicale între verbe. Deşi diferă după natură şi funcţii, atât aspectul verbal, cât şi categoria Aktionsart se includ în acelaşi domeniu – aspectualitatea, o categorie funcţional-semantică (numită şi conceptuală sau noţională), al cărei conţinut vizează caracterul desfăşurării acţiunii, iar expresia cuprinde mijloacele morfologice, derivaţionale şi lexicale, unele elemente sintactice. Nucleul morfologic al aspectualităţii este categoria aspectului verbal, ce se bazează pe opoziţia perfectiv/imperfectiv, şi ocupă un loc central în sistemul gramatical al verbului, îndeosebi al celui slav.

Pentru a reda diverse tipuri de Aktionsart, în limba rusă sunt folosite, de obicei, morfemele afixale. În limbile de origine slavă prefixele au două valori: lexicală şi gramaticală, ce presupun două funcţii: derivaţională şi de perfectivare (de schimbare a categoriei gramaticale a aspectului verbal din imperfectiv în perfectiv). Astfel, verbele din limba rusă, atât cele prefixale, cât şi cele sufixale, formează nişte clase ce se referă la aspectualitatea lexicală.

Limba română redă variate tipuri de Aktionsart, de cele mai multe ori prin mijloace lexicale (diverse tipuri de adverbe, locuţiuni adverbiale, prepoziţii etc.). Această diferenţă poate fi explicată prin deosebiri de ordin structural al limbilor: tipul sintetic al limbii ruse, condiţionat de utilizarea frecventă a prefixării, şi cel analitico-sintetic al limbii române. Datorită particularităţii menţionate, în majoritatea cazurilor, unui verb prefixal din limba rusă îi corespund două sau mai multe lexeme româneşti.

De regulă, prefixul conferă verbului la care a fost ataşat valori semantice suplimentare (etapa de început sau sfârşit al acţiunii, aspectul continuativ ori momentan, iterativ sau rezultativ, limitativ etc.). Trebuie să observăm însă că şi în limbile slave sunt numeroase tipuri de Aktionsart exprimate analitic. Astfel, în limba rusă o serie de tipuri sunt desemnate cu ajutorul verbelor aspectuale: *прекратить* (a înceta)*, перестать* (a înceta)*, завершить* (a termina)*, прервать* (a înceta)*, продолжить* (a continua) etc.

Trei dintre prefixele din limba rusă, pe care le analizăm în acest articol (*воз- /вос-, за-* şi *по-*), au şi semnificaţia de început al acţiunii. Lexemele verbale prefixale ce indică începutul acţiunii se include în Aktionsart

incoativ. Aplicând analiza contrastivă unidirecţională / unilaterală, stabilim că în limba română sensul în cauză este dezvăluit prin intermediul unor verbe aspectuale cu semantică incoativă.

S-ar părea că toate verbele prefixale cu *за-* marchează începutul unei acţiuni. De fapt, acesta este doar unul dintre sensurile pe care le poate avea un verb derivat cu prefixul *за-*, atestându-se diferenţe de sens. Cercetătoarea N.Avilova distinge două tipuri de Aktionsart ce denotă începutul unei acţiuni: ingresiv şi incoativ [3, p.265]. Aceeaşi delimitare o face şi lingvista A.Savin, care precizează: „Termenul „ingresiv" folosit cu acest sens (de început al acţiunii – *n.n.*) de G.Ulianov, E.Koschmieder, K.Neteberg, I.Maslov ş.a. credem e mai reuşit decât „incoativ", utilizat de S.Agrell, G.Grübber ş.a., întrucât termenul „incoativ" este asociat cu verbele latine în *-esco* care denumeau trecerea treptată la starea exprimată de verbul corespunzător" [4, p.66].

Aşadar, verbele de tipul *забегать* – „**a începe** a fugi (a alerga), *заговорить* – „**a începe** a vorbi" sunt considerate incoative, pentru că indică începutul unei acţiuni cu o trecere treptată într-o stare anumită, iar verbul *затопить* (печь), pop. – „**a începe** a face focul" – ingresiv, deoarece presupune o acţiune care începe, dar nu continuă. La fel ca în rusă, această delimitare ingresiv / incoativ nu este sesizată în ceea ce priveşte structura echivalentelor româneşti ale verbelor prefixale aspectuale cu *за-*. În consecinţă, atât sensul incoativ, cât şi cel ingresiv sunt redate în limba română prin aceleaşi mijloace, majoritatea fiind verbe aspectuale ce desemnează începutul acţiunii.

Autorii *Gramaticii limbii române* consideră aspectuale propriu-zise verbele: **a începe, a continua, a conteni, a isprăvi, a înceta, a sfârşi, a termina**. În anumite contexte, unele verbe polisemantice funcţionează ca verbe aspectuale: **a ajunge la, a se apuca de, a se da la /în, a se lăsa de, a se lua de, a se opri din, a (se) porni pe, a prinde a / să, a se pune pe, a urma** [5, p.457]. Dintre incoativele **a începe, a se apuca, a se da, a începe, a se lua, a se porni, a prinde, a se pune** cel mai frecvent folosit este verbul **a începe**.

Analizând echivalentele româneşti ale verbelor din limba rusă derivate cu prefixul *воз-/вос-*, am stabilit că cele cu semantică incoativă au, de obicei, în componenţa lor un verb incoativ urmat de unul de bază:

1. verbul aspectual **a începe:**
   - *возроптать,* vb pf., (înv.) **a începe** a cârti, a murmura împotriva cuiva, a fi nemulţumit de cineva, a protesta [6, p.157],
   - *воссиять,* vb pf., înv. (**a începe**) a străluci, a scânteia, a lumina [6, p.171].

Verbele aspectuale se pot îmbina şi cu anumite clase semantice de substantive: abstracte, ce exprimă procese în desfăşurare (numite şi substantive temporale), substantive ce denumesc fenomene atmosferice şi substantive ce reliefează o stare psihică, fiziologică sau o ipostază comportamentală [5, p.464-465]. De exemplu:

2. verbul aspectual **a prinde:**
   - *возненавидеть*, vb. pf. a urî, a fi cuprins de ură, **a prinde** pică [6, p.156].

Potrivit autorilor *Gramaticii limbii române*, „au sens aspectual şi verbele *a apuca, a cuprinde, a izbucni, a încheia, a sta,* când sunt asociate unor anumite clase semantice de substantive" [5, p.458]. De exemplu:

3. verbul aspectual **a fi cuprins de:**
   - *возрадоваться,* vb pf., (înv.) a se bucura, **a fi cuprins de** bucurie [6, p.156],
   - *возликовать,* vb pf. a jubila, a se bucura, a triumfa**, a fi cuprins de** bucurie [6, p.154].

Potrivit datelor furnizate de dicţionarele limbii ruse literare contemporane, aproximativ 900 de verbe prefixale din rusă sunt cele cu prefixul *за-*. Dintre acestea 80,7% sunt intranzitive, celelalte fiind tranzitive, majoritatea sunt perfective. În ceea ce priveşte echivalentele româneşti ale verbelor din limba rusă derivate cu prefixul *за-*, acestea sunt formate, de cele mai multe ori, cu verbe aspectuale. De exemplu:

1. verbul aspectual **a începe**:
   - *засуетиться*, vb pf. **(a începe)** a se agita, a se nelinişti, a forfoti [6, p.419],
   - *завертеть*², vb pf. (**a începe)** a învârti, a roti [6, p.368],
   - *затрещать*, vb pf. 1. (**a începe)** a trosni, a pârâi, a scârţâi [6, p.423].

În exemplele de mai sus verbul incoativ **a începe** este urmat de alt verb la infinitiv, dar am atestat şi exemple în care poate să fie succedat de un lexem verbal la conjunctiv. De exemplu:

- *закурить,* vb pf. 1. a aprinde o ţigară /o pipă; 2. **a începe** să fumeze, a deveni fumător [6, p.392],
- *забить*²*,* vb pf. 1. (a începe) a bate; 2. (a începe) a suna; 4. **a începe** să bubuie [6, p.363].

Gramaticienii opinează că, în asociere cu verbele aspectuale, conjunctivul îşi pierde capacitatea de a marca valori modale sau temporale, „…conjunctivul prezent funcţionează doar ca nume al acţiunii, al evenimentului sau al stării. Acest fenomen – „de golire de semnificaţie modală" a conjunctivului permite ca, în context

cu verbele aspectuale, conjunctivul şi infinitivul să fie substituibile…" [5, p.463]. Prin urmare, structura *a începe a se agita* lesne poate fi înlocuită cu *a începe să se agite, a începe a învârti* – cu *a începe să învârtă, a începe a trosni* – cu *a începe să trosnească* etc.

Pentru echivalentele româneşti ale verbelor din limba rusă formate cu prefixul *за-*, la fel ca şi pentru cele cu *воз-/вос-*, este specifică asocierea incoativelor cu substantive temporale, apte de a indica etapa de început a desfăşurării unui eveniment sau a unei acţiuni. De exemplu:

- *запеть*², vb pf. **a începe** un cântec, a intona [6, p.404].

Nuanţa incoativă sau ingresivă a verbelor prefixale cu *за-* este exteriorizată în limba română şi prin sinonimele verbului **a începe.** De obicei, verbele aspectuale incoative sunt antepuse unor lexeme verbale la infinitiv şi conjunctiv, dar, după cum observăm în exemplele imediat următoare, lexemele verbale **a se porni pe** şi **a se pune pe** se îmbină cu verbe la supin, având o frecvenţă mai mare în limbajul popular. Totodată, aspectualele incoative **a se porni pe** şi **a se pune pe**, deopotrivă cu *a se apuca, a da, a se da, a se lua, a prinde,* se asociază cu verbele agentive. De exemplu:

2. **a se porni pe:**
   - *завопить*, vb pf. a începe a striga, a ţipa, **a se porni pe** urlat [6, p.372],
   - *забурчать,* vb pf. 1. **a se porni pe** bodogănit, (**a începe**) a mormăi [6, p.666],
   - *зареветь,* vb pf. 2. a izbucni în hohote de plâns, **a se porni pe** plâns [6, p.410];
3. **a se pune pe**:
   - *загулять,* vb pf. **a se pune pe** chefuit, a o porni pe chefuit [6, p.377],
   - *зарыдать,* vb pf. a izbucni în hohote de plâns, (**a începe**) a plânge cu sughiţuri, **a se pune pe** bocit [6, p.412].

Se consideră că verbul aspectual **a se pune pe** cumulează două valori: de incoativ şi pe cea de continuativ, întrucât enunţul de tipul *El se pune pe lucrat.* echivalează cu *El începe lucrul şi va lucra continuu, din greu.* [5, p.458]. Respectiv, sintagmele **a se pune pe** chefuit şi **a se pune pe** bocit indică faza de început al acţiunii, dar şi perspectiva de durată a ei.

Substantivele postverbale *plâns* şi *râs,* asociate cu incoativele *a izbucni* şi *a bufni,* constituie structuri fixe. De exemplu:

4. verbul aspectual **a izbucni**:
   - *засмеяться*, vb pf. a începe a râde, **a izbucni** în râs [6, p.415],
   - *заплакать*, vb pf. (a începe) a plânge, **a izbucni** în plans [6, p.405].

Am atestat şi un exemplu în care verbul **a izbucni** apare în alt context:

- *зааплодировать*, vb pf. (a începe) a aplauda, **a izbucni** în aplauze [6, p.362].

Printre verbele polisemantice ce funcţionează, în anumite contexte, ca verbe aspectuale se include lexemul *a se apuca de*. Potrivit cercetărilor efectuate de către autorii *Gramaticii limbii române,* anumite verbe aspectuale (*a începe, a continua, a termina*), dar şi *a se apuca de* se îmbină cu substantive ce denumesc activităţi, materii sau forme de învăţământ. [5, p.466]. De exemplu:

5. verbul aspectual **a se apuca de:**
   - *заработать*, vb pf. 1. a începe a lucra, **a se apuca de** lucru [6, p.410].

Câteva verbe incoative (*a apuca, a ajunge, a cuprinde, a lua*) sunt utilizate cu substantive ce indică stări fizice, fiziologice sau de comportament. De exemplu:

6. verbul aspectual **a fi cuprins de:**
   - *задрожать*, vb pf. (**a începe)** a tremura, a dârdâi, **a fi cuprins de** un fior [6, p.380].

Am atestat şi un exemplu în care sensul incoativ al verbului din limba rusă, derivat cu prefixul *за-*, este redat în limba română printr-o expresie:

7. expresia cu valoare incoativă **a intra în vorbă cu cineva,** utilizată cu semnificaţia de „1. a începe o convorbire (cu cineva)" [7, p.206]:

- *заговорить'*, vb pf. 1. (**a începe**) a vorbi, a lua cuvântul; 2. a se adresa cuiva, **a intra în vorbă cu cineva** [6, p.374].

Examinând tipul de Aktionsart incoativ, exprimat de verbele prefixale din limba rusă, lingvistul Petru Tolocenco susţine că cel incoativ cu *за-* este mai productiv decât cel cu *по-* şi, în plus, poate atribui verbelor şi nuanţa de imprevizibilitate, caracter inopinat. Astfel, exemplul *Она закричала* este echivalent cu *Pe neaşteptate a început să strige* [8, p.169].

Echivalentele româneşti ale verbelor din limba rusă formate cu prefixul *по-*, ce au semantică incoativă, conţin:

1. verbul aspectual **a începe**:
   - *поплыть*, vb pf. (**a începe)** a pluti [6, p.1076],
   - *понести*, vb pf. 1. a **începe** a duce, a purta [6, p.1073],
   - *потянуть*, vb pf. 1. (**a începe)** a trage [6, p.1097].

Verbul incoativ **a începe** reclamă ocurenţa infinitivului, aşa ca în exemplele de mai sus, sau pe cea a conjunctivului, ca în exemplul ce urmează:

- *полить,* vb. pf. 1. **a începe** să curgă / să toarne [6, p.1060].

Am atestat şi un echivalent ce inserează verbul *a prinde* succedat de un substantiv:

2. verbul aspectual **a prinde:**
   - *полюбить*, vb pf. a îndrăgi, a se îndrăgosti, **a prinde** dragoste [6, p.1068].

Unele echivalente româneşti ale verbelor din limba rusă, derivate cu prefixul *по-*, includ anumite expresii cu semantică incoativă:

3. expresia **a-şi lua zborul** cu semnificaţiile: „1) (despre păsări) a porni în zbor; 2) (despre aeronave) a decola; 3) a începe să meargă" [7, p.258]:
   - *полететь*, vb pf. 1. **a-şi lua zborul**; 2. a zbura [6, p.1058];
4. expresia **a o lua la fugă**, cu semnificaţia „ a porni în fugă, a fugi" [7, p.252]:
   - *побежать*, vb pf. **a începe** să fugă, **a o lua la fugă** [6, p.1006];
5. expresia **a o lua la goană**, cu aceeaşi semnificaţie de „ a porni în fugă, a fugi":
   - *помчаться,* vb pf. **a o lua la goană**, a porni în fugă / în goană [6, p.1072].

Din punct de vedere structural, echivalentele româneşti ale verbelor din limba rusă cu sens incoativ se încadrează în cinci modele distributive:

- V asp. + V (inf.);
- V asp. + V (conj.);
- V asp. + V (sup.);
- V asp. + S;
- Expresie.

Concluzii

În virtutea caracterului său sintetic, limba rusă este aptă a reda diverse particularităţi ale desfăşurării acţiunii, inclusiv sensul incoativ, prin verbe prefixale, iar limba română exteriorizează aceleaşi valori, preponderent, prin mijloace analitice. Analizând echivalentele româneşti ale verbelor din limba rusă, derivate cu prefixele *воз- /вос-*, *за-* şi *по-*, am stabilit că cel mai frecvent mijloc de exprimare a semnificaţiei de început al acţiunii îl constituie verbul aspectual propriu-zis **a începe**. Acesta este, totodată, unicul caracteristic echivalentelor româneşti ale verbelor derivate cu oricare dintre prefixele analizate în acest articol. Dintre lexemele verbale polisemantice ce funcţionează ca verbe aspectuale am remarcat prezenţa următoarelor: **a prinde a / să** (în structura echivalentelor verbelor derivate cu prefixele *по-* şi *воз- /вос-*) **a izbucni în** (*воз- /вос-, за-*), **a fi cuprins de** (*воз- /вос-*, *за-*), **a se apuca de** (*за-*), **a (se) porni pe** (*за-*), **a se pune pe** (*за-*).

Un mijloc frecvent de redare a tipului de Aktionsart incoativ, propriu echivalentelor româneşti ale verbelor prefixate cu *воз- /вос-*, *за-* şi *по-,* îl reprezintă expresiile sau locuţiunile verbale cu sensul de început al acţiunii, printre care: **a intra în vorbă cu cineva, a-şi lua zborul, a o lua la fugă, a o lua la goană.**

Referinţe:

1. EVSEEV, I. *Semantica verbului: Categoriile de acţiune, devenire şi stare.* Timişoara: Facla, 1974. 183 p.
2. Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului / Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer. Bucureşti: Babel, 1996. 532 p. ISBN 973-48-1027-8
3. АВИЛОВА, Н.С. *Вид глагола и семантика глагольного слова*. Москва: Наука, 1976. 327 с.
4. SAVIN, A. *Valori lexico-gramaticale ale locuţiunilor verbale româneşti în plan sincronic şi diacronic (Categoria Aktionsart şi Terminativitate: Aterminavitate)*: Teză de doctor în ştiinţe filologice. Chişinău, 1996.
5. *Gramatica limbii române.* Vol. I. *Cuvântul*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2005. 712 p. ISBN 973-27-1305-4

6. Dicţionar rus-român / Gh.Bolocan, T.Voronţova, E.Şodolescu-Silvestru. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985. 1703 p.
7. Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti / Coord. A.Dobrescu. Iaşi: MYDO CENTER, 1997. 425 p. ISBN 973-97759-4-2
8. ТОЛОЧЕНКО, П. *Сопоставительная характеристика языковых явлений (на материале русского и румынского языков).* Кишинев, 1999. 224 с.

Prezentat la 17.11.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.43-46

CZU: 81`373.2

PERSPECTIVA PRAGMATICĂ A ACTULUI DENOMINĂRII ÎNTRE CONVENŢIONAL ŞI NECONVENŢIONAL

Tatiana TREBEŞ
Universitatea de Stat din Moldova

Lucrarea de faţă propune premisele studierii antroponimiei din perspectivă pragmatică, care impune redimensionarea sferei semantice a termenului nume propriu / antroponim, tratat ca produs al actului de nominaţie. Extinderea sferei semantice a termenului antroponim a dus la identificarea a noi categorii funcţionale ale numelui propriu.
Cuvinte-cheie: *pragmatică, nume propriu, antroponim, act de vorbire, antroponim convenţional/neconvenţional.*

THE PRAGMATIC PERSPECTIVE OF THE DENOMINATIVE ACT BETWEEN CONVENTIONAL AND UNCONVENTIONAL
This article aims to present the premises of anthroponymy study from the pragmatic point of view, that imposes the redimensioning the semantic sphere of the term proper name/anthroponym, treated as a product of the nominative act. the extending of the semantic sphere of the term anthroponym due to the identification of new functional categories of the proper names.
Keywords: *pragmatics, proper name, anthroponym, speech acts, conventional/unconventional anthroponym*.

Termenul de **nume propriu,** ca obiect de studiu al onomasticii, este calchiat din limba greacă *ὄνομα κύριον* (onoma kyrion), unde era utilizat în opoziţie cu προσηγορία (onoma proseigorikon) sau cu ceea ce gramaticienii numesc apelative, iar logicienii nume generale.

Ca obiect de studiu al lingvisticii, conceptul de nume propriu este unul controversat, întrucât diverşi cercetători îl definesc în mod diferit.

Gramatica Limbii Române tratează numele proprii drept „o clasă de substantive care se opune substantivelor comune prin particularităţi semantice şi gramaticale. Ambele clase substantivale denumesc obiecte (în sens foarte larg), deosebindu-se prin natura şi scopul denominaţiei: substantivele comune desemnează obiecte încadrate în clase prin referirea la anumite trăsături generale esenţiale, în timp ce substantivele proprii denumesc obiecte pe care le identifică, individualizându-le în cadrul unei clase generale. Numele proprii reprezintă un sistem de denominaţie suplimentară, fiind atribuite unor obiecte desemnate prin numele comun, generalizator al clasei din care fac parte. Denominaţia prin substantive proprii are un caracter restrâns, fiind limitată la anumite clase de obiecte: persoane, locuri, animale etc." [1].

Prin urmare, substantivele proprii / numele proprii denumesc obiecte individuale, care aparţin diferitelor clase semantice, cum ar fi: **uman**, termenii antroponimici: prenume, nume, supranume, hipocoristic, poreclă etc.), **animal –** termeni ce denumesc animale individualizate de om, **geografici –** toponime, hidronime etc., precum şi nume / termeni ce aparţin domeniului **mitologic, social-politic** etc.

Pornind de la definiţia clasică, conform căreia numele proprii denumesc o entitate unică, care, spre deosebire de numele comun, are funcţia de a numi, a identifica şi a individualiza un obiect din întreaga clasă de entităţi, cercetătorul De Willy van Langendonck, în lucrarea „Teoria şi tipologia numelor proprii", susţine că numele proprii pot fi clasificate în patru grupe majore:

- prima grupă tratează aşa-numitele **„proprial lemma"** – adică, numele propriu cu valoare de lexem privit paradigmatic sau numele prototipice, cum ar fi numele de persoană, numele de locuri, numele de animale etc.;
- a doua subclasă tratează o categorie **de nume proprii neprototipice –** referindu-se la **apelative** ca nume proprii, de exemplu: nume de branduri, limbi, culori, boli etc. sau ceea ce dicţionarele numesc **proprio-apellative lemmas;**
- a treia şi a patra grupe reprezintă nişte categorii marginale de nume proprii care sunt reprezentate de către un **„ad-hoc proprial"** – adică, un referent ad-hoc sau proprio-appellative lammas, cum ar fi **autonimele** [2].

Pornind de la această clasificare, **numele proprii de persoană** sau **antroponimul,** ca exemplu de **„proprial lemma"**, este încadrat în categoria numelor prototipice şi constituie o clasă aparte de semne, care se deosebeşte de numele comune prin funcţia lui primară de identificare şi individualizare a unei persoane.

Definit în opoziţie cu numele comune, distincţia dintre antroponim şi numele comun se situează la nivel grammatical, semantic şi pragmatic.

Din punct de vedere **semantic,** cele două clase de nume se deosebesc prin natura şi scopul denominaţiei: numele propriu denumeşte persoane, pe care, totodată, le identifică, spre deosebire de numele comun, care desemnează obiecte încadrate într-o anumită clasă şi care au anumite trăsături generale.

Din punct de vedere **gramatical,** antroponimul posedă aceleaşi categorii gramaticale ca şi substantivele comune: determinarea, genul, numărul şi cazul.

Din punct de vedere **pragmatic,** numele proprii de persoană reprezintă acte de vorbire sau acte lingvistice care indică cunoştinţele comune participanţilor la actul comunicativ. Altfel spus, analiza antroponimelor din perspectivă pragmatică trebuie să includă intenţia comunicativă a subiectului, contextul, performanţa şi actul, acestea reprezentând conceptele de bază cu care operează pragmatica.

Dat fiind faptul că obiectele din lumea înconjurătoare / fiinţele umane obţin nume în urma producerii unui act de vorbire / act de limbaj, antroponimia modernă, spre deosebire de cea tradiţională, trebuie să trateze numele propriu pornind de la funcţia comunicativă a limbajului, ceea ce înseamnă pragmatizarea antroponimiei. Or, pragmatizarea antroponimiei înseamnă „o lărgire a obiectului său-cadru prin revizuirea vechilor concepte şi prin integrarea problematicii antroponimice în sfera de investigaţie a pragmaticii" [3] şi abordarea conceptului de nume propriu de persoană din perspectiva actului de denominaţie, dată fiind funcţia specifică a antroponimelor, de individualizare / de identificare a fiinţelor umane.

În acest sens considerăm utilă remarca lui Oliviu Felecan, care consideră că „în ansamblul lor, numele proprii de persoană sunt create din două componente: una verbală şi una nonverbală" [4].

Componenta verbală exprimă/sugerează genul persoanei (feminin sau masculin), apartenenţa etnică sau religioasă, iar componenta nonverbală reprezintă modul de ortografiere a numelui. Analizate împreună, aceste două componente ale numelui contribuie la realizarea funcţiei de identificare şi individualizare a celui numit „prin intermediul unei formule de denominaţie performativă de tipul: *Eu te numesc N"* [4], formulă care reprezintă un argument al faptului că numirea este un act lingvistic / un act de vorbire.

Privit ca *designatum* şi *ca produs al actului de vorbire/al actului de numire ca act de vorbire,* se impune extinderea sferei semantice a termenului *antroponim,* de la utilizarea acestuia cu înţelesul de *nume propriu de persoană* (ca obiect de studiu al onomasticii tradiţionale) până la cercetarea antroponimului cu semnificaţia de *termen/expresie utilizată de locutor pentru identificarea unei persoane sau a unui grup de persoane* (obiectul de studiu al onomasticii moderne / antroponimiei pragmatice).

Ca unitate de cercetare a onomasticii moderne, noţiunea de antroponim include atât *nume proprii oficiale, convenţionale, constitutive* (prenume, nume de familie, specifice inventarului de nume tradiţional, şi antroponimele oficiale, derivate de la apelative prin intermediul procesului de onimizare, de exemplu: Moldoveanu, Pruteanu, Mutu etc.), cât şi nume *proprii neconvenţionale/neoficiale* (nume proprii de persoană care şi-au pierdut funcţia de antroponimim şi care, în urma procesului de deantroponimizare, s-au inclus în categoria apelativelor, fără a-şi modifica forma).

În opinia lui D.Felecan, lărgirea sferei semantice de cuprindere a termenului *antroponim* sau a *expresiei utilizate de locutor pentru identificarea unei persoane sau a unui grup de persoane,* în practica denominativă curentă, a dus la apariţia a două modalităţi verbale de identificare nominală a referentului:

- Prima, *„naturală"*, reperabilă în cadrul procesului de numire propriu-zisă, convenţională, oficială, canonică, standard, având ca produse antroponimele convenţionale / oficiale, canonice / standard;
- A doua, *„motivată"*, reperabilă în cadrul procesului de numire derivată, neconvenţională, neoficială, necanonică, non-standard, având ca produse antroponimele neconvenţionale / neoficiale, necanonice / non-standard [5].

Aceste două modalităţi verbale de identificare nominală a referentului, cea convenţională şi cea neconvenţională, oferă locutorilor/participanţilor la actul de vorbire posibilitatea să aleagă acel semn verbal identificator, adică acea formă a numelui, care să satistafacă cerinţele intenţiei lor comunicative.

Dacă numirea convenţională se realizează într-un cadru ritualic (botez) şi convenţional sau oficial (înscrierea numelui în Registrul de Stare Civilă), fapt care face ca numele/antroponimul să devină parte integrantă a

formulei antroponimice de denominaţie oficială, atunci numirea neconvenţională are loc într-un cadru non-ritualic, neconvenţional şi neoficial şi „presupune implicarea a doi participanţi – un individ 1, care conferă numele şi un individ 2, căruia i se conferă numele – drept rezultat apărând antroponimele neoficiale, cum ar fi: hipocoristicul, porecla, supranumele" [6] şi care, spre deosebire de antroponimele oficiale, nu mai au funcţia de individualizare, ci reprezintă intenţia celui care conferă numele de a crea o „etichetă verbală specificatoare / caracterizantă pentru individ" şi care „are rolul de supraindividualizare" [5].

Având rolul de supraindividualizare şi nefiind reglementate de vreo normă lingvistică sau onomastică, antroponimele neconvenţionale pot fi convertite în antroponime convenţionale, care să facă parte din structura formulei de denominaţie oficială. Este cazul „hipocoristicelor scurte" şi al „hipocoristicelor diminutivale" [7], care s-au integrat în sistemul oficial/convenţional de denominaţie personală.

Astfel, datele înregistrate în *Registrele alfabetice ale actelor de naştere* din Orhei, anii 1995– 2015, pe care le-am consultat, arată că numele cu forme scurte sau „hipocoristicele scurte" ocupă un rol important în evoluţia sistemului de denominaţie personală, devenind destul de preferate.

Apărute din dorinţa de a evita omonimia antroponimică (acordarea aceluiaşi nume la mai mulţi purtători), dar şi din nevoia de a înlătura dificultatea folosirii numelor oficiale, care din cauza lungimii lor sunt greu de utilizat în viaţa de familie, „hipocoristicele scurte", după cum le numeşte cercetătoarea M.Cosniceanu, sunt obţinute prin intermediul apocopei, aferezei şi sincopei.

Materialul empiric, excerptat din „Registrele alfabetice ale actelor de naştere", arată că frecvenţa „hipocoristicelor scurte", formate prin intermediul apocopei (fenomen fonetic care constă în dispariţia unui sunet sau a unui grup de sunete de la sfârşitul unui cuvânt) este destul de mare, unele dintre ele având chiar câteva forme/ variante, altele apărând doar o singură dată, de exemplu: *Daniel – Dan / Danu / Dăny; Daniela – Dana; Vladimir – Vlad; Vladislava – Vlada; Alexandru / Alexei – Alex; Alexandra / Alexandrina – Alexa; Sofia – Sofi*; *Gabriela / Gabriel – Gabi,* nume care trimit în egală măsură atât la genul masculin, cât şi la cel feminin; *Magdalena – Magda; Maxim – Max; Nicolae – Nicu.*

Spre deosebire de „hipocoristicele scurte", apărute prin intermediul apocopei, formele scurte care au luat naştere prin intermediul aferezei (cădere a unui sunet sau a unui grup de sunete de la începutul unui cuvânt) şi a sincopei (fenomen fonetic care constă în dispariţia unei vocale sau a unui grup de vocale neaccentuate între două consoane ale unui cuvânt) au o frecvenţă redusă, fiind înregistrate doar o singură dată pe parcursul perioadei de referinţă, cu excepţia celor formate de la prenumele oficiale *Alexandru / Alexandra / Alexandrina:*

- **Sincopă:** *Aleandru – Sandu*; *Alexandra / Alexandrina – Sanda / Sandra, Sandina*; *Cristina – Tina*; *Margareta / Margarita – Rita*; *Valeria – Lera / Lerika*; *Veronica – Nica;*
- **Afereză:** *Andrian / Adrian – Andi / Ady*; *Cristian – Crinu*; *Cristina – Crina*; *Ecaterina – Katy*; *Elena – Lenka*; *Maria – Maşa*; *Sofia – Sonia*; *Ivan – Vania*; *Zinaida – Zina*; *Raisa – Raia*; *Lidia – Lida*; *Giovani – Gioni*.

Analizând formele scurte ale prenumelor menţionate mai sus, observăm că lângă „hipocoristicele scurte" tradiţionale româneşti – *Alex, Alexa, Sandu, Crinu, Crina, Cristi, Tina, Dan* – apar şi o serie de forme/variante de origine rusească sau occidentală. Formele scurte de origine rusească – *Maşa, Daşa, Ira, Dima, Nataşa, Sonia, Vania, Raia, Lida* – sunt rezultatul influenţei ruseşti asupra sistemului antroponimic tradiţional în perioada sovietică şi a numărului mare de ucraineni, ruşi, găgăuzi în componenţa etnică a populaţiei raionului (vorbitori de rusă) şi a bilingvismului, fenomen caracteristic societăţii noastre.

Formele scurte de origine occidentală: *Andi* – provenit de la englezescul *Andy*; *Katy* – un diminutiv al englezescului *Kate*; *Dăny* – provenit, probabil, din varianta americană *Danny* şi încercat a fi adaptat sistemului ortografic al limbii române la fel ca şi *Andi; Gioni* – o formă scurtă a prenumelui italian *Giovanni* sau o adaptare fonetică şi ortografică „hipocoristicului scurt" *Johnny,* provenit de la prenumele englezesc *John; Sofi* – care poate fi o formă scurtă, obţinută prin apocopă de la prenumele tradiţional *Sofia* sau o adaptare fonetică şi ortografică a prenumelui occidental *Sophie.*

Oficiale au devenit şi o serie de „hipocoristice diminutivale", forme dezmierdătoare ale prenumelor ce exprimă sentimente de afecţiune şi care sunt formate cu ajutorul sufixelor *-uţ, -aş, -el, -ela, - oară, -ina, -ică, -iţa, -uţa / uta* şi al sufixului diminutival rusesc *-ka:*

-uţ**:** *Ionuţ;*

-ela: *Ionela, Petronela, Antonela, Dorinela, Aniela, Cristela*;

-ina: *Nicolina, Emilina, Andreina, Soreina, Nicolina, Nadina, Vasilina*;

-uţa**:** *Anuţa, Anicuţa, Aniuta;*

-iţa / iţă**:** *Victoriţa, Gheorghiţă, Dumitriţa, Luminiţa;*

-el**:** *Georgel, Ionel, Dorel, Costel;*

-aş**:** *Dumitraş, Ionaş;*

-ic / ică / ica**:** *Petrică, Anica, Cristic* – un diminutiv al formei scurte *Cristi;*

-ka**:** *Andreika, Lerika, Lenka* – ultimele două fiind forme diminutivale obţinute prin derivare de la „hipocoristecele scurte" ruseşti *Lera* şi *Lena.*

Din categoria antroponimelor neconvenţionale, care în urma actului de numire convenţională au intrat în inventarul de nume oficial, pot fi considerate şi exemplele: *Andrei Junior, Sergiu Junior, Prinţ, Prinţesa, Bukurie*, atestate în Registrele alfabetice ale actelor de naştere din Orhei, care reprezintă nişte exemple autentince ale faptului de convertire a antroponimelor neoficiale/neconvenţionale în antroponime convenţionale, care să reprezinte un signum singulare al obiectului numit. Utilizarea atributivului *junior*, în primele două exemple, sugerează nu doar intenţia părinţilor de a-şi individualiza copilul, dar şi necesitatea de a evita omonimia antroponimică, indicând şi raportul de descendenţă (fiul considerat în raport cu tatăl său).

În concluzie remarcăm următoarele:

Analiza pragmatică a numelor proprii, în general, şi a antroponimelor, în special, tratează nu doar perspectiva structurală şi cea funcţională a numelui propriu, dar şi scopul, rolul de a stabili raportul dintre sistemul antroponimic, ca dimensiune socială, şi construcţia actului verbal / actului de numire, care este reflectarea intenţiei locutorului.

Referinţe:

1. GUŢU ROMALO, V. (coord.). *Gramatica limbii române* (GALR), I. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2008.
2. VAN LANGENDONCK, W. *Teoria şi tipologia numelor proprii.* Berlin / New York: Mount de Guyter, 2007.
3. MANU MAGDA, M. *Pragmatică şi antroponimie (consideraţii teoretice referitoare la sistemul apelativelor în limba română actuală).* Disponibil http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V1461
4. FELECAN, O. Tipologia numelor de firme din spaţiul public românesc actual. În: *Limba română: ipostaze ale variaţiei lingvistice. Actele celui de-al 10-lea Colocviu al Catedrei de limba română (Bucureşti, 3-4 decembrie 2010)*, R.Zafiu, C.Uşurelu şi H.Bogdan Oprea, vol. I, p.249-257. Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2011.
5. FELECAN, D. *Pragmatica numelui şi a numirii neconvenţionale: de la paradigme teoretice la practice discursive.* Cluj-Napoca: Mega, 2014.
6. IONESCU PÉREZ, G. Concepte, metodologie şi terminologie în antroponimia romanică. În: *Limba română, limbă romanică*. S. Reinheimer Rîpeanu şi I. Vintilă Rădulescu (coord.), 215-230. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2007.
7. COSNICEANU, M. *Studiu asupra numelor de persoane*. Chişinău: Ştiinţa, 1973.

Prezentat la 23.11.2016

CZU: 821.135.1(478)-1 Lari

IDENTITATE ŞI ALTERITATE ÎN POEZIA LEONIDEI LARI

Ludmila USATÂI

Universitatea de Stat din Moldova

Valorificarea diferenţei, a multiplicităţii şi pluralismului în cultură şi literatură aduce în discuţie problema identităţii şi a alterităţii. Inevitabil, trebuie stabilită şi nuanţată relaţia dintre construcţia identitară şi perceperea alterităţii.

Relaţia identitate-alteritate se regăseşte adânc infiltrată în gândirea şi profunzimea ideilor promovate de eul liric al Leonidei Lari.

Drama unui întreg popor, dezbinarea, durerea, frica, moartea sunt puncte de pornire, un început al modificării identităţii în alteritate.

Suferinţa fizică este, în multe dintre versurile poetei şaptezeciste, rezultatul stării interioare de conflict identitar, stare ce provoacă o senzaţie puternică de durere.

Astfel, putem afirma că în opera Leonidei Lari subiectul liric se caută şi se regăseşte în Celălalt, în umbră, în dublură. Eul priveşte spre Celălalt pentru a se cunoaşte.

Cuvinte-cheie: *identitate, alteritate, diferenţă, multiplicitate, pluralism, eu, celălalt, alteritate interioară, alteritate exterioară, heteronimie, conflict identitar.*

IDENTITÉ ET ALTÉRITÉ DANS LA POÉSIE DE LEONIDA LARI

La différence, la multiplicité et le pluralisme dans la culture et la littérature remet en question le problème de l'identité et de l'altérité. Inévitablement, il faut établir et nuancer la relation entre la construction identitaire et la perception de l'altérité.

La relation identité-altérité se retrouve infiltrée dans la pensée et la profondeur des idées promues par l'ego lyrique de Leonida Lari.

Le drame d'un peuple tout entier, la douleur, la peur, la mort constituent les points de départ d'un changement d'identité dans l'altérité. La souffrance physique est, dans de nombreux vers de la poétesse, le résultat d'un état intérieur de conflit d'identité, une condition qui provoque la sensation de douleur forte. Ainsi, on peut dire que dans l'oevre de Leonida Lari le sujet lyrique cherche et se trouve dans l'autre, à l'ombre, en double exemplaire. L'Ego se connaît par rapport à l'Autre.

Mots-clés: *identité, altérité, la différence, la multiplicité, le pluralisme, l'ego, l'autre, altérité intérieure, extérieure, conflit d'identité.*

Identitatea şi alteritatea sunt subiecte generoase ce oferă un câmp foarte larg pentru cercetare şi care pot fi abordate din perspectiva mai multor discipline: filosofie, psihologie, sociologie, antropologie, ştiinţă literară etc.

Conform ***Dicţionarului enciclopedic***, identitatea este definită ca un ansamblu de date prin care se identifică o persoană, dar şi faptul de a fi identic în fiecare moment cu sine însuşi, similitudine perfectă. Opusă noţiunii de identitate este alteritatea sau existenţa, fiinţa privită din punct de vedere diferit de ea însăşi. Astfel, identitatea se bazează pe ideea de permanenţă şi unitate, care exclud, la rândul lor, schimbarea, alteritatea. Conform logicii, identitatea şi alteritatea se exclud reciproc. Însă, majoritatea exegeţilor, din antichitate până în prezent, admit coexistenţa acestora. Încă Platon în dialogurile sale susţine că lucrurile sunt aceleaşi şi altele, deci se poate vorbi de includerea celor două noţiuni. În viziune platoniciană, alteritatea şi identitatea sunt termeni relativi, ei intră în compoziţia unui univers, a unui tot, însă în proporţii diferite.

Solomon Marcus nu doar acceptă, dar chiar insistă că aceşti termeni, ca mulţi alţii, „nu pot fi înţeleşi decât împreună, deoarece ei capătă semnificaţie unii prin alţii, care li se asociază prin analogie, contrast sau contiguitate" [1, p.86].

Inevitabil, trebuie stabilită şi nuanţată relaţia dintre construcţia identitară şi perceperea alterităţii. Un prim pas ar fi identificarea *Celuilalt*, fapt care, la o primă şi superficială vedere, nu ridică mari dificultăţi. Când operăm însă şi cu datele temporalităţii, nu doar ale spaţialităţii, constatăm o astfel de prezenţă şi în forul interior: „Alteritatea se afirmă ca o condiţie de existenţă nu numai în afara mea, prin raportarea la ceilalţi, ci şi înlăuntrul meu, prin raportarea la mine însumi: propriile-mi ipostaze fac din mine o fiinţă multiplă: Eu este un Unu plural. [...] Eu, cel din clipa aceasta, nu mai sunt acelaşi care am fost acum o zi, acum un an. După

cum mâine voi fi altul decât sunt astăzi, şi implicit altfel" [2, p.23]. O percepţie asemănătoare a alterităţii se regăseşte la Tzvetan Todorov: „Îi putem descoperi pe ceilalţi în noi înşine, putem înţelege că nu formăm o substanţă omogenă şi radical străină de tot ceea ce nu este sinele: eu este un altul" [3, p.7].

În ordinea dată de idei a raportului dintre *Eu* şi *Celălalt*, Ştefan Augustin Doinaş stabileşte trei niveluri ale alterităţii: *alteritatea fundamentală* (între ego şi orice alt lucru sau fiinţă), *alteritatea de gradul doi* (care-l opune pe *Eu* lui *Celălalt*) şi o a treia alteritate, care se situează între primele două.

Rodica Marian se limitează la două posibile niveluri: „La o alteritate interioară, în care alterul este coexistent eului, şi la o altă alteritate, tot neconflictuală, în care eul îşi regăseşte alterul într-o dimensiune a profunzimilor sufletului, adică acolo unde egoul îşi pierde egoismul şi accede la sentimentul Fiinţării lumii" [4, p.5].

Cercetătoarea Inga Ciobanu distinge mai multe direcţii de investigare a noţiunilor identitate/alteritate, dintre care trei ar fi prioritare: „Prima – cea care deschide discuţiile despre identitate/alteritate pe baza relaţiei autor/operă, creator/eu biografic; a doua direcţie, cu alte coordonate decât cele iniţiale, vizează procesul de construire a personajului postmodern, implicând totodată o confuzie a statutului ontologic al pesonajului/cititorului/autorului; a treia se referă la jurnalul intim şi la personajul diaristic" [5, p.9]. Este uşor de sesizat că cele trei perspective de analiză nu fac parte din aceeaşi categorie de greutate. Dacă prima direcţie este surpinsă cu multă fineţe şi argumentată, atunci cea de-a doua e mult prea îngustată din punct de vedere generaţionist. Or, fenomenul *identitate/alteritate* poate fi/trebuie raportat nu doar la personajul postmodern, ci şi la cel şaizecist (opera lui Victor Teleucă ne oferă un material extraordinar de bogat în acest sens) sau şaptezecist (în lirica Leonidei Lari putem selecta o mulţime de exemple sugestive).

În viziunea noastră, în literatura de ficţiune există două tipuri complementare de alteritate: *exterioară* şi *interioară*.

Tradiţia *alterităţii exterioare* are rădăcini adânci. Un exemplu relevant în acest sens este opera lui Fernando Pessoa, care inventează trei principali heteronimi, sub numele cărora îşi publică o mare parte a operei poetice. Mihai Zamfir atenţionează receptorii asupra pericolului de confundare a heteronimului cu pseudonimul, deoarece „Pseudonimul caută să-l ascundă pe autor, să-i împrumute acestuia o mască, pentru a-i facilita existenţa socială; heteronimul are cu autorul de la care pleacă o relaţie organică şi el proclamă identitatea substanţială cu autorul primordial. Heteronimia nu ascunde nimic, din contra, afişează o relaţie profundă şi declarată" [6, p.253]. În acest caz putem admite că poetul îşi inventează diverse ipostaze şi se proiectează pe sine în câteva personalităţi artistice.

Cel de-al doilea tip de alteritate însă se produce în forul interior prin dedublare, scindare, multiplicare şi reliefează existenţa în adâncurile eului a *Celuilalt*, numit şi *alter ego, Străin, Omul Negru, Altul* etc. Într-o lucrare anterioară am menţionat că „un spaţiu propice pentru metamorfozele caracteristice dedublatului este oglinda. Utilizarea ei frecventă (sau a ochiului de apă, a fântânii ş.a.) este dictată, probabil, de necesitatea de a vizualiza imaginea dedublată" [7, p.141].

Relaţia identitate-alteritate este o perspectivă mai puţin cercetată în arealul cultural, implicit literar, basarabean. Această relaţie se regăseşte adânc infiltrată în gândirea şi profunzimea ideilor promovate de eul liric al Leonidei Lari. Or, raportul pronunţat opoziţional dintre identitate (sine) şi alteritate poate fi urmărit în toate volumele Leonidei Lari.

Drama unui întreg popor, dorul, dezbinarea, durerea, frica, moartea sunt puncte de pornire, un început al modificării identităţii în alteritate. Suferinţa nu este doar o temă comună pentru multe dintre piesele lirice din volumul ***Anul 1989***, ci aproape o dimensiune structurală a universului liric. Calea sinuoasă a depistării *Celuilalt* din sine debutează într-un cadru metafizic, iar lira are rolul de a facilita descoperirea în profunzimile eului a acelei părţi ce nu se lasă identificată:

Dar când ceasul acel nemişcării m-a dat pe pământ
Prin fereastra deschisă spre-a sinelui pură oglindă
Pentru acest drag popor va lăsa o potecă de vânt
Lira mea fulgerândă.

(***Pentru-acest drag popor***)

Astfel, eul poetic descoperă în „adâncimile" sufletului o copilă, un posibil spirit creator adolescent, ambii având aceeaşi perspectivă a adâncului. În acest caz, prezenţa copilei poate fi interpretată nu ca o pierdere, ci ca o regăsire a cuiva uitat sau pierdut:

În vale, sub casa bătrână,
Mânată de-un dor negrăit,
Copilă, privind în fântână,
Adâncul din noi am privit.
(***De patrie***)

Eul îşi asumă alteritatea care accentuează nu unicitatea, ci multiplicitatea. Privind în adâncul fântânii, eul suferă o sciziune interioară şi este capabil să-şi vadă, ca reflectată într-o oglindă, interioritatea. Sciziunea reliefează dramatismul situaţiei. Soarta, destinul, considerate comune, sunt atribuite nu doar eului, sinelui, ci şi alterităţii.

Suferinţa fizică este, în multe dintre versurile Leonidei Lari, rezultatul stării interioare de conflict identitar, stare ce provoacă o senzaţie puternică de durere:

Cineva de departe
Strigă fără răspuns:
Tu, aceea fără moarte,
În ce trup te-ai ascuns?

Dar eu stau nemişcată
Ca o mie de morţi
Şi îl las să străbată
Cu privirea prin toţi.

Cineva în cărare
Strigă multcunoscut:
Tu, cea netrecătoare,
Fă-mi un semn de salut.

Dar eu zac înainte
Fără chip, fără cânt
Doar nespuse cuvinte
Se lovesc de pământ.
(***Cineva de departe***)

Durerea e ca un fir ce poate fi urmărit, cu variaţiuni de ton şi intensitate, de la debutul eului ca prizonier într-un „trup" străin până la „nespusele cuvinte". El pasează în faţa necunoscutului şi evită să fugă, preferând să coabiteze cu alteritatea. Corpul străin, în care personajul liric este nevoit să existe, îi oferă acestuia protecţie. Resimţind prezenţa alterităţii, eul înţelege că alianţa dintre sine şi alteritate este indestructibilă. În definitiv, ce-şi doreşte o persoană scindată pe interior? Că acea parte străină va înceta cândva să mai fie străină şi, implicit, odată cu timpul, va dispărea durerea provocată de divizare. Cele două elemente par a se exclude unul pe cealalt, de fapt însă ele marchează două faţete ale aceluiaşi eu. Durerea resimţită de una dintre părţi marchează în principiu unitatea sinelui cu alteritatea.

O posibilitate de materializare a fiinţei dedublate de eul liric este şi umbra, aceasta reprezentând principiul realităţii ce poate dispărea oricând, oferindu-i proprietarului posibilitatea de a fi omnipotent şi omniprezent. Volumele ***Piaţa Diolei*** şi ***Dulcele foc*** demonstrează un interes constant al poetei pentru umbră ca dublură a eului. Adeseori personajul liric este tentat să întreţină o discuţie cu umbra:

Stau lângă umbra mea neîmpăcată,
Sporovăiesc cu ea ca altădată,
Trecând pios de la un gând la altul.
(***Repaos***)

Alteori umbra însoţeşte dublura în spaţii astrale, plasate între un „plâns de lumină" şi o „beznă râzândă", dar şi stă într-o casă şi la o masă cu eul liric:

Stau şi eu într-o casă
Şi la rău şi la bine
Cu-a mea umbră la masă.
(***Sunt un plâns de lumină***)

Poemul ***Starea fără umbră*** este un imn dedicat umbrei ca dublură a eului. Iniţial eul îşi doreşte o separare de umbră din cauza decepţiei în dragoste. În acest sens, umbra şi eul formează o antinomie. Dedublându-se, umbra se desolidarizează de arhetip şi atrage asupra sa tot dramatismul existenţei insistent subliniat prin dor, durere, tristeţe şi disperare. Ea (umbra) este destrămată, tremurătoare, fricoasă, suferindă. Altcineva în locul eului va trăi durerile predestinate acestuia. În schimb, personajul liric este eliberat de suferinţă şi rămâne „numai boare" şi „suflu pur" privind senin detaşarea de sine. Deşi purificat şi descătuşat, eul rămâne în posesia auzului şi a văzului:

Aud orice, deşi nu am urechi,
Din tăinuita mea imensitate,
Deşi nici ochi nu am, le văd pe toate.

Dar existenţa fără umbră este una dezastruoasă, deoarece fără umbră eul nu poate renaşte. Este semnificativ faptul că abia rămas înstrăinat de umbră el conştientizează necesitatea prezenţei acesteia şi pledează pentru unitatea dintre identitate şi alteritate:

Şi-atunci, ca un proscris, pentru-amândoi
Rog să-mi se-ntoarcă umbra înapoi.

Un aspect important al existenţei identităţii în alteritate este reliefat în volumul postum cu un titlu semnificativ ***Numai în ceruri***. Acesta conţine piese lirice în care transpunerea eului se produce nu doar într-un alter-ego, ci se dizolvă într-o multitudine de euri, înţeleasă în sensul de proiectare a conştiinţei creatoare în mai multe euri. Din această perspectivă se suprapun nu doar vocile personajelor şi cea a eului, ci şi imaginile acestora, constituind o polifonie armonioasă:

Din zeci de părţi deodată şi întruna
O am văzut, văzându-mă pe mine,
De parcă văzul şi văzutu-s una
Şi tot ce e de veci îmi aparţine.

(***Sfera***)

În concluzie putem afirma că în opera Leonidei Lari subiectul liric se caută şi se regăseşte în Celălalt, în umbră, în dublură. Eul priveşte spre Celălalt pentru a se cunoaşte. Identitatea şi alteritatea, deşi par să se excludă, în fapt reprezintă două fațete ale aceluiași eu în creația poetei.

Referinţe:

1. SOLOMON, M. Identitatea şi alteritatea sunt de nedespărţit. În: *Secolul 21*, 2002, nr.1-7.
2. DOINAŞ, Şt.A. Fragmente despre alteritate. În: *Secolul 21*, 2002, nr.1-7.
3. TODOROV, T. *Cucerirea Americii. Problema Celuilalt*. Iaşi: Institutul European, 1994.
4. MARIAN, R. *Identitate şi alteritate. Eminescu şi Blaga*. Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Ideea Europeană, 2005.
5. CIOBANU, I. Identitate şi alteritate în spaţiul literar. În: *Revista de Lingvistică şi Ştiinţă Literară*, 2006, nr.1-2.
6. ZAMFIR, M. Unul sau mai mulţi? În: *Secolul 21*, 2002, nr.1-7.
7. USATÂI, L. *Eseu despre tipologia eului liric*. Chişinău: Grafema Libris, 2008.

Prezentat la 10.09.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.51-58

CZU: 821.135.1(478)-1 Vieru

EMINESCIANISM DE ESENŢĂ ARHETIPALĂ ÎN CREAŢIA LUI GRIGORE VIERU

Dorina ROTARI
Universitatea de Stat din Moldova

Eminescianismul creaţiei vierene se manifestă atât explicit, prin prezenţa unor constante poetice din opera predecesorului, cât şi latent, având ca suport elementele „ontologiei arhaice" valorificate de ambii scriitori. Astfel, se poate vorbi despre un eminescianism de sorginte arhetipală, rezultat al reactivării poetice a unor „imagini primordiale" circumscrise imaginarului colectiv, geografiei mitologice şi viziunii mitice (orfice), care generează filiaţii ontopoetice, susţinând impresia de „revenire" a precursorului.
Cuvinte-cheie: *eminescianism, relaţii intra-poetice, ontologie arhaică, geografie mitologică, orfism.*

EMINESCIANISM D'ESSENCE ARCHETYPIQUE DANS LA CREATION DE GRIGORE VIERU
L'«eminescianisme» de la création de Grigore Vieru se manifeste à la fois explicitement, par la présence des marques spécifiques à l'oeuvre du précurseur, et latent, ayant comme support les éléments de l' «ontologie archaïque», illustrés par les deux auteurs. On peut parler d'un «eminescianisme» d'essence archétypique, le résultat de la réactivation poétique des «images primordiales» circonscrites à l'inconscient collectif, à la géographies mythologique et à la vision mythique (orphique), qui génèrent des similitudes ontopoétiques, créant l'impression de «retour» du précurseur.
Mots-clés: *«eminescianisme», relations intra-poétique, ontologie archaïque, géographie mythologique, orphisme.*

Mentor al generaţiei şaizeciste din Republica Moldova („generaţia cea mai eminesciană din întreaga literatură română", după Mihai Ungheanu), Grigore Vieru instituie o relaţie „intra-poetică" specifică cu Eminescu, afirmată manifest, prin „întoarcerea" programatică la marele precursor, dar şi latent, prin asimilarea modelului într-o zonă de profunzime, care generează o formulă poetică similieminesciană. În termenii lui Harold Bloom, aceast tip de relaţie este desemnat prin termenul *apophrades*, definind o mişcare revizionistă care oferă „senzaţia de revenire a precursorului", dar nu o reîntoarcere intactă, ci adaptată noilor imperative şi într-o textură poetică nouă, originală: „Morţii cei puternici se reîntorc, dar în culorile noastre şi vorbesc cu vocile noastre, cel puţin în parte, cel puţin în anumite momente..." [1, p.189]. Impresia de „revenire a precursorului" este susţinută de diverse dimensiuni ale creaţiei vierene: viziunea ontopoetică, structura imaginarului şi chiar muzicalitatea similieminesciană.

Cum *apophrades* este un raport revizionist asumat şi totodată inconştient, considerăm că eminescianismul vierean este nu doar rodul reiterării şi resemantizării structurilor poetice eminesciene, ci şi expresia unui proces latent, de sorginte arhetipală. În consens cu ideea fondului imaginar colectiv a lui Jung, se poate admite că afinităţile de viziune în creaţia celor doi poeţi sunt determinate de reactivarea unor „imagini primordiale", arhetipuri, prezente latent în straturile de adâncime ale fiinţei, ca „modele fundamentale ale comportamentului instinctiv" [2, p.23] şi repere ale procesului simbolic. Ideea „complexului inconştient" cu impact asupra „structurii stilistice" a creaţiilor unei colectivităţi este promovată şi de filosoful român Lucian Blaga prin conceptul de „matrice stilistică", ce implică o serie de „factori, agenţi, potenţe, determinate": „orizontul spaţial şi orizontul temporal al inconştientului; accentul axiologic; atitudinea anabasică, catabasică (sau neutră); năzuinţa formativă" [3, p.140].

În corelaţie cu aceste perspective exegetice, care consună în afirmarea unui substrat inconştient ce fundamentează creaţiile literare ale unei colectivităţi, este şi viziunea lui Vasile Tonoiu despre „ontologia arhaică", definită ca „o viziune asupra lumii şi a omului, care se constituie şi se exprimă în şi prin modalităţi proprii – mit, imagine şi simbol, rit... –, creaţii spirituale şi practic-spirituale care codifică şi semnifică, în felul lor, marile tipuri de situaţii socio-umane şi existenţiale" [4, p.202]. Aceste manifestări ale ethosului, condensate în simboluri cu valoare existenţială, devin mai relevante în circumstanţe istorice/culturale cruciale, fapt ce dezvăluie valoarea lor compensativă.

Situat într-un moment de criză identitară şi culturală, poetul Grigore Vieru (re)descoperă, prin prisma creaţiei eminesciene, „ontologia arhaică" ce fundamentează o viziune primară asupra lumii şi a omului, ca

motivaţie pentru instituirea unui sens ontologic şi pentru realizarea unei comunicări cu sine şi cu Lumea. Astfel, arhetipalitatea şi eminescianismul constituie fundamentul creaţiei vierene, cele două componente fiind, la rândul lor, în relaţie de interdependenţă, căci opera lui Eminescu descinde din aceeaşi „ontologie arhaică" românească, devenind, prin urmare, un model radiant, o filieră de asimilare a acesteia pentru poeţii de mai târziu. Lucian Blaga semnala, în acest sens, relaţia dintre determinantele stilistice eminesciene şi cele ale spiritualităţii româneşti: „În faţa operei lui Eminescu trebuie să ţinem, ca în faţa operei niciunui alt poet român, de «inconştient» şi de «personanţele» acestuia. (...) În inconştientul lui Eminescu întrezărim prezenţa tuturor determinantelor stilistice pe care le-am descoperit în stratul duhului nostru popular, doar altfel dozate şi constelate, din pricina factorului personal" [3, p.311-312].

Consubstanţialitatea dintre cele două „izvoare" ale creaţiei vierene a fost semnalată şi de exegetul Mihai Cimpoi, care, în magistralul studiu *Grigore Vieru – poetul arhetipurilor*, percepe poezia viereană ca o „expresie a originarului, arhetipalului, naturalului", alimentată, totodată, de un eminescianism „învederat în sincronizarea perfectă a mişcărilor sufleteşti cu mişcările naturii (...), regresiunea spre universul matricial al copilăriei în care se aude suflarea veciei şi se profilează chipul alb-duminical al casei măicuţei şi în care izvoarele sunt oglinzi ale vechimii, în veghea universală a verdelui (*Un verde ne vede*)" [5, p.135].

În acest context, tentaţia viereană de a reitera viziuni/principii arhetipale – viziunea mioritică asupra vieţii şi a morţii, dorul, ca emblemă a modului românesc de a fi, omniprezenţa spiritului sacru, feminitatea/maternitatea identificată mitic cu Universul, iubirea, ca principiu armonizator al fiinţei şi Universului, mito-poetizarea copilăriei, ca stare paradisiacă etc. – se revendică, în egală măsură, din „ontologia arhaică" românească şi din modelul eminescian (fundamentat, la rându-i, pe aceasta). De remarcat că, în cazul lui Eminescu, manifestările ontologiei arhaice sunt în corelaţie cu „modelul cosmologic platonician", structura platoniciană a acestei ontologii „primitive" fiind semnalată de Mircea Eliade [6, p.38], iar ulterior argumentată de exegeta Ioana Petrescu, care precizează că modelul dat „satisface structurile mitice arhetipale ale gândirii noastre" [7, p.18] şi este „adoptat" de Eminescu în virtutea adecvării lui la sensibilitatea şi gândirea mitic-metafizică.

Râvnind ca şi precursorul „abolirea timpului profan, a duratei" (intrinsecă ontologiei primitive) [6, p.39] şi accederea la originar (or, fiinţa umană poartă cu sine nostalgia originarului, a unui sens ontologic al vieţii şi al morţii), Grigore Vieru proiectează liric descinderea într-un timp arhaic, care-şi pierde rădăcinile în mit, şi într-o lume paradisiacă, care tăinuieşte adevărul primordial, asociate *copilăriei* arhetipale, „marelui arhetip al vieţii începânde" [8, p.130], spre care se îndreaptă visătorul şi copilul din ei înşişi, oferindu-le imagini ce constituie o sursă a *reveriei* poetice („Poezia mea de-acolo porneşte, din copilărie"). Acceptând teza lui Bachelard din *Poetica reveriei* despre permanenţa „unui nucleu de copilărie" în sufletul omenesc, „care nu capătă realitate decât în momentele sale de iluminare – cu alte cuvinte, în momentele existenţei sale poetice" [8, p.291], se poate afirma că ambii scriitori *reimaginează* (în termeni bachelardieni), pe cale poetică, o copilărie arhetipală, proiectând un topos sacru, cu valenţe iniţiatice, tutelat de geniul naturii protectoare, în care eul-copil trăieşte organic starea de natură (ca stare primară a fiinţei), se reflectă narcisiac în lumea-oglindă (redată simbolic prin imaginea *stelei*, *lacrimii*, *izvorului* etc.) pentru a capta esenţa lumii (ca experienţă ontologică iniţiatică), asumându-şi, în cele din urmă, un statut semilidemiurgic („fiul cosmosului", după Bachelard [8, p.104] sau „mic Demiurg", în formula lui Mihai Cimpoi [5, p.84]) şi recreând Universul după un model propriu („Iar acuma / Pot să merg acasă – / Am făcut pădurea / Mai frumoasă"). Viziunea mito-poetică a copilăriei din creaţia lui Vieru are o valoare compensativă, în contextul copilăriei dramatice pe care a trăit-o scriitorul, dar şi al crizei ontologice resimţită de acesta („Pictează-mi o mirişte. / Mi-e dor de copilărie. / De Prut. / De linişte"), generând o trăire interiorizată a lumii înconjurătoare asemănătoare percepţiei infantile a lumii („Ca un copil aştept dimineaţa / Până la lacrimi mi-e dragă viaţa").

De altfel, sinceritatea trăirii (comparabilă cu cea a omului arhaic) este un semn definitoriu al modului liric vierean, circumscris de critica literară ipostazei lui *homo religiosus*. Mihai Cimpoi semnalează prezenţa acestui „spirit religios" în creaţia lui Grigore Vieru, prin care poetul „aparţine unei mitopo(i)etici a divinului consubstanţial" [5, p.5]: „Nu voi mărirea lumii / Veştedul ei laur, / Ci-apropie-mă / Ţie / Pe de-a-ntregul, / Doamne, / Să mă topesc în corul / Stelelor de aur", identificând realitatea cu un spaţiu al sacralităţii şi exprimând în raport cu acesta o continuă emoţionalitate.

„Gândirea divină ca substrat al existenţei lumilor" şi „consubstanţialitatea" gândirii umane cu cea divină [7, p.22, 52] sunt intrinseci şi viziunii eminesciene din prima etapă de creaţie (subsumată „modelului cosmologic platonician"), poetul romantic *sacralizând* lumea în consens cu viziunea sa mitic-metafizică, fapt ilustrat

de omniprezenţa determinativului *sfânt*, atribuit tuturor elementelor naturii: *luna, soarele, stelele, raza, pământul, teiul, izvoarele, marea, iubirea, mormântul mamei* etc.

Spre deosebire de Eminescu, care va ilustra ulterior o viziune a rupturii ontologice, Grigore Vieru va tinde constant să (re)instaureze un univers armonios. Însemne ale sacralităţii poartă, în creaţia vierenă, *copilăria*, ca spaţiu paradisiac; *satul*, învestit cu valenţe mitice/metafizice şi favorizând alunecarea în veşnicie; *casa părintească*, circumscrisă simbolisticii „centrului" („zona sacrului prin excelenţă", după Mircea Eliade [6, p.23] şi având statut de *axis mundi* pentru fiinţa viereană; *mama*, ca principiu întemeietor al fiinţei şi al Universului; *iubirea*, echivalentă cu fiinţarea şi conferindu-i acesteia sens (*Fiindcă iubesc*); *limba/creaţia*, ca rostire sacră a fiinţei etc. Re-sacralizarea lumii îşi revendică, astfel, o valoare ontologică, exprimând nostalgia Fiinţei şi asipraţia de a restitui armonia şi puritatea lumii, în consens cu teza lui Vasile Tonoiu că „pentru omul religios revelaţia spaţiului sacru are o valoare existenţială" [4, p.336].

Universul cu coordonate sacre edificat de poetul Grigore Vieru este tutelat de prezenţa *mamei*, arhetip ontologic fundamental ce sugerează geneza fiinţei şi a întregului cosmos, constituind însăşi „raţiunea de a fi a Universului" (Mihai Cimpoi): „Mamă, / Tu eşti patria mea!". La nivel inconştient, eul vierean revendică în fiinţa mamei starea paradisiacă, prefiinţială, care, la Eminescu, este proiectată în ipostaza, mai generală, a *feminităţii*, cu statut de „gemene" (jumătate), aptă a asigura râvnita reîntregire a fiinţei şi revelaţia unităţii primordiale. Viziunea este în concordanţă cu manifestările „ontologiei arhaice", căci, potrivit lui Mircea Eliade, „riturile matrimoniale au şi ele un model divin şi căsătoria umană reproduce o hierogamie, cu deosebire uniunea Cerului cu Pământul" [6, p.28]. Corelaţia dintre cele două principii feminine (*mama* şi *iubita*), ce mediază relaţia cu Absolutul (conturată în textul eminescian *O, mamă*), este reiterată şi în creaţia lui Vieru („Pe drum alb, înzăpezit, / Pleacă mama. / Pe drum verde, înverzit, / Vine draga"), criticul Mihai Cimpoi subliniind, în ordinea dată, că „aspiraţia spre trăirea maternă sau cea erotică plină trădează o eminesciană aspiraţie spre absolut [5, p.135].

Surprindem, de asemenea, esenţa metafizică a iubirii în creaţia celor doi autori, învestită cu valoare ontologică, revelatorie a fiinţei, aşa cum sugerează *Luceafărul* eminescian sau viereanul *Fiindcă iubesc* (poem ce conţine „nexul cauzal al lirismului lui Vieru", căci „ «a iubi» înseamnă, de fapt, «a fiinţa», iar «a te exprima» e echivalent cu «a trăi» întru fiinţă" [5, p.71]), dar şi cu funcţie (re)întemeietoare, întrucât reface mitul genezei, (re)instaurând unitatea primordială, prefiinţială („Două inimi când se-mbină, / Când confund pe tu cu eu, / E lumină din lumină, / Dumnezeu din Dumnezeu"; la Vieru „Îngroapă-mă-n lumina / ochilor tăi, / femeie de pe urmă, / femeia mea dintâi". *Când*). În acelaşi context, pierderea/neîmplinirea iubirii provoacă sfâşierea fiinţei, instituind o tensiune ontologică de esenţă tragică (*Floare albastră* de Eminescu şi *Pădure, verde pădure* de Grigore Vieru ş.a.).

Sorgintea arhaică se resimte şi în viziunea celor doi scriitori asupra morţii, ca predestinare ontică, transcendere spre unitatea cosmică, care generează resemnarea mioritică din *Mai am un singur dor* de Eminescu sau *Metaforă* de Grigore Vieru („Şi nu există moarte!/ Pur şi simplu cad frunzele/ Spre a ne vedea mai bine/ Când suntem departe"). Acest comportament specific omului primitiv (constant la Vieru, substituit la Eminescu de o atitudine nihilistă, de esenţă modernă) are un sens revelator, fiind „regizat, cum susţine Mircea Eliade, de credinţa într-o realitate absolută ce se opune lumii profane a «irealităţilor» (ea este «irealul» prin excelenţă, increatul, inexistentul: neantul)" [6, p.90]. Ideea o atestăm atât în creaţia eminesciană („căci eternă-i numai moartea / ce-i viaţă-i trecător". *Memento mori*), cât şi în cea viereană („Te-ai scufundat / În veşnicie". *Litanii pentru orgă*).

Această atitudine existenţială nu exclude însă suferinţa şi sentimentul tragic, alimentat de thanaticul ameninţător şi devastator, care distruge coerenţa fiinţei şi a lumii (*Mortua est!* de Eminescu, *Litanii pentru orgă* de Vieru). În interpretarea criticului Mihai Cimpoi, eul vierean „este profund marcat şi de o puternică conştiinţă a tragicului", dar totuşi neliniştea acestuia nu este una „metafizică, ci psihologică, profund sufletească" [5, p.28]. Dacă miza supremă a „omului eminescian" (sintagma lui Mihai Cimpoi) este revelarea unui sens al vieţii şi al morţii, prin asumarea unei conştiinţe tragice manifestate ca act de gândire („Ca s-explic a ta fiinţă de gândiri am pus popoare". *Memento mori*), atunci „omul vierean" se situează (cu unele excepţii, atestate în *Litanii pentru orgă*) mai aproape de viziunea arhaică, care presupune a accepta şi a „suportă" suferinţa „pentru că nu este absurdă" [6, p.98], ci are un sens ontologic înscris în însăşi condiţia de a fi. Astfel, „omul eminescian" şi cel vierean pendulează între două ipostaze: pe de o parte, asumarea conştientă, interiorizată a condiţiei de a fi sub semnul limitei şi al morţii (specifică spiritul modern), pe de altă parte, tentativa de a se

sustrage duratei, „istoriei” (în spiritul comportamentului arhaic), prin repetarea unor gesturi arhetipale care îi proiectează *in illo tempore*.

În consens cu presupoziţia despre existenţa unui eminescianism de sorginte arhetipală în creaţia lui Grigore Vieru, generat de amprenta latentă a „ontologiei arhaice” („matricei stilistice”, în termeni blagieni), confluenţele la nivelul structurii imaginarului şi a configurării spaţiului poetic pot fi explicate şi prin rezonanţa „orizontului spaţial al inconştientului” care stă, potrivit lui Lucian Blaga, „la baza aşa-zisului sentiment spaţial specific al unei culturi sau al unui complex de creaţii spirituale, individuale ori colective” şi „poate dobândi rolul de factor determinant pentru structura stilistică” a acestora [3, p.64, 163]. În ordinea dată, filosoful român postulează două concepte care definesc cadrul inconştient al existenţei românului: „spaţiul mioritic”, ca „spaţiu-matrice, înalt şi indefinit ondulat, şi înzestrat cu specifice accente ale unui anume sentiment al destinului” [3, p.165], şi „geografie mitologică” prin care desemnează coordonatele simbolice ale satului arhaic („situat în centrul lumii” şi prelungindu-se „în mit”), dar definitoriu pentru un întreg spaţiu autohton învestit cu valoare sacră, arhetipală. Cum susţine şi exegetul George Popa, spaţiul constituie pentru român o componentă intrinsecă a fiinţării sale, devenind, „printr-un proces de transsubstanţiere psihică”, „orizont al sufletului”, „un element indisolubil al *condiţiei de a fi*” [9, p.39]. „Sentimentul spaţiului”, ce caracterizează sufletul românesc, determină configurarea unei geografii spirituale, cu valenţe mitice, care generează filiaţii la nivel de imaginar în creaţia scriitorilor români.

Exponent al acestei „geografii mitologice” (ca şi precursorul Mihai Eminescu), poetul Grigore Vieru relevă în expresie lirică o relaţie particulară cu elementele ei, fapt ce asigură dialogul semnificaţiilor simbolice în creaţia celor doi autori. Poezia vicreană include un spectru larg de repere spaţiale ce definesc topografia mitologică autohtonă, scriitorul contemporan reiterând şi redimensionând valenţele lor poetico-filosofice consacrate atât de creaţia populară, cât şi de cea eminesciană, într-o simbioză originală din care nu lipsesc conotaţiile poetice vierene. Relevantă este imaginea simbolică a *codrului* vierean în care se împletesc sugestii revendicate din ambele surse – spaţiu primordial care conservă timpul mitic; topos magic, care asigură derealizarea, transformând visul în realitate şi realitatea în vis; spaţiu al permanenţei şi rezistenţei în faţa timpului; liman al liniştii şi singurătăţii; martor şi ocrotitor al cuplului de îndrăgostiţi –, devenind o prezenţă cvasimitică cu valoare protectoare („Mă rog de tine, codru - / Căci anii tăi tot fi-vor / Cuprinde-i cald fiinţa / Şi-o apără de vifor”) sau iniţiatică (ca spaţiu al căutării iubirii şi al sinelui: „Draga i-a fugit cu altul. / S-a ascuns în codru. UUU! / El a smuls pădurea toată, / Însă n-a găsit-o, nu”) etc.

Înrudirea celor două sensibilităţi poetice, prin raportarea la aceleaşi repere spaţiale, determină unitatea de viziune şi asupra unui alt element constitutiv al toposului mitopoetic eminescian şi vierean – *izvorul*. Simbol al începuturilor, al permanenţei şi germinării continue în plan ontologic şi creator, el reprezintă „o paradigmă a eternităţii eminesciene” [9, p. 279], păstrând aceleaşi valenţe şi în creaţia viereană („Toate se schimbă în viaţă, / Numai izvorul nu”), unde sugerează primordialul, forţa germinativă a universului („La munte izvorul / Din cer izvorăşte. / Ca sufletul mamei, / Ca sfântul ei grai”) şi eternizarea fiinţei („Şi eu în / Adâncu-i cel rodnic / Ca-n lumina ochilor tăi / Fără de moarte mă văd”. *Poem în munţi*). Consubstanţialitatea (de esenţă folclorică şi eminesciană) cu natura este redată şi în creaţia poetului contemporan („M-am amestecat cu dorul / Ca sângele cu izvorul. / M-am amestecat cu tine / Ca ce trece cu ce vine”), unde *izvorul* sugerează aspiraţia de împlinire a fiinţei prin iubire, iar „amestecul” este „o revelaţie, e un act de conştiinţă” [10, p.58].

Emblematică, în poezia lui Eminescu şi Vieru, este şi imaginea *arborelui* cu valenţe sacre (*teiul*, *salcâmul* etc.), dezvoltare simbolică a arhetipului consacrat „Arborele Cosmic”, circumscris de Mircea Eliade „simbolismului Centrului”, prin faptul că „susţine ca o axă cele trei lumi” – Cerul, Pământul şi Infernul [11, p.54], dobândind, prin urmare, un sens ontologic. Atributele sacralităţii şi statutul de axis mundi al *arborelui*, revendicate din „ontologia arhaică” şi redimensionate în lirica eminesciană – unde se conjugă cu experienţa iniţiatică („Alături teiul sfânt mi se deschide”. *Fiind băiet păduri cutreieram*), cu valoarea ontologică a iubirii (în lirica erotică), cu experienţa thanatică (în poezia *O, mamă*) etc. –, se regăsesc şi în universul liric vierean, arborele sacru (*teiul*) fiind un element al spaţiului în care se desfăşoară ceremonialul iubirii („Sub un tei ce înfloreşte / Ea, frumoasă, mă priveşte”. *Femeia, teiul*), dar şi un axis mundi în „topografia mitică a universului” (sintagma Ioanei Em. Petrescu [7, p.46]).

Dialogul poetic instituit de Grigore Vieru cu „geografia mitologică” românească este determinat şi de criza identitară cu care se confruntă omul şi poetul Grigore Vieru, căci, aşa cum susţine Lucian Boia (*Istorie şi mit în conştiinţa românească*), „mitologia de ordin geografic” este în corelaţie directă cu arhetipul esenţial

al unităţii naţionale: „dacă naţiunile sunt predestinate, atunci trebuie să existe şi o predestinare geografică, un spaţiu bine definit, jalonat de frontiere evidente, care le-ar fi dintotdeauna rezervat" [12, p.218]. Cercetătorul relevă, la acest capitol, existenţa unor figuri-cheie ale imaginarului geografic românesc: Dunărea, Nistrul, Tisa, Carpaţii, concluzionând că, „în varianta românească, munţii unesc, iar fluviile despart" [12, p.219]. Astfel, se explică reiterarea constantă, în poezia viereană, a unei trăiri dramatice a experienţei *limitei*/*marginii*, precum şi raportarea la *Centru*, ca reper al culturii şi identităţii naţionale („Din Basarabia vă scriu, / Dulci fraţi de dincolo de Prut. / Vă scriu cum pot şi prea târziu, / Mi-e dor de voi şi vă sărut". *Scrisoare din Basarabia*); precum şi osmoza cu matricea, ca asumare a destinului etnic şi fiinţial („Şi sânt dat şi locului/ Ca lumina – focului". *Doina*).

Deschiderea celor doi creatori români spre „ontologia arhaică" (tăinuind un model fiinţial originar şi o spiritualitate organică) are o valoare compensativă, complinind criza realului şi favorizând identificarea unor repere ontologice şi poetice necesare pentru a institui un sens de a fi în lume a fiinţei.

Senzaţia de „revenire a precursorului" (Eminescu) resimţită în opera poetului contemporan este susţinută şi de armonia muzicală, similieminesciană, cu tot registrul de semnificaţii pe care aceasta le implică, întrucât „forma unui vers induce (...) un ritm specific al reprezentărilor" [13, p.121]). Ştiind că armonia, ca marcă a eminescianismului, este circumscrisă tentaţiei eului creator de a reinstitui prin limbaj poetic armonia cosmică şi unitatea primordială a fiinţei cu Lumea, fiind alimentată de adâncurile subconştientului creator (George Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*), de „muzica sferelor" (Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice şi viziune poetică*, 1978), de reminiscenţele mitului orfic, care străbat întreaga creaţie a poetului (fapt accentuat de Zoe Dumitrescu-Buşulenga în *Eminescu, cultură şi creaţie*, de Ion Itu în *Orfismul eminescian*, de George Lateş în *Mihai Eminescu – orfism şi gnomism* etc.) –, putem admite că filiaţiile dintre poezia eminesciană şi viereană se revendică din acea zonă a tensiunilor lirice şi a viziunilor poetice asemănătoare, a modului de asumare a limbajului de către eul creator.

Alături de „ontologia arhaică" şi „orizontul spaţial al inconştientului", cu impact asupra imaginarului şi viziunii celor doi poeţi români, valoare modelizantă are şi *spaţiul sacru al Logosului românesc*, iar în sens larg *spaţiul Logosului* în general, marii creatori din toate timpurile asumându-şi puterea creatoare/transfiguratoare a cuvântului (revelator al *fiinţei*), pentru a dezvălui interogaţiile existenţiale şi raporturile fiinţei (implicit ale instanţei creatoare) cu Universul. În acelaşi context, se cere subliniat faptul (demonstrat de mai mulţi exegeţi, între care Dumitru Irimia) că, în spaţiul românesc, conştiinţa valorii ontologice a limbajului poetic se afirmă odată cu Eminescu, scriitorul având meritul de a fi înfiinţat limbajul poetic românesc, ca „sistem de semnificare autonom" care „transcende limba română fenomenală (expresie a verbalizării lumii fenomenale) şi recuperează stratul ei semantic de adâncime, acolo unde este adăpostită şi uitată de limba de comunicare neutră perceperea originară a lumii" [14, p.36]. Opinia cercetătorului ieşean este confirmată de preferinţa lui Eminescu pentru cuvântul arhaic, cu o potenţialitate semantică latentă, depozitar al vieţii spirituale şi ilustrând mai pregnant identitatea naţională („Dar o adevărată literatură trainică, care să ne placă nouă şi să fie originală pentru alţii, nu se poate întemeia decât pe graiul viu al poporului nostru, pe tradiţiile, obiceiurile şi istoria lui, pe geniul său").

Opțiunea eminesciană, deşi orientată spre revigorarea stratutului arhaic al limbii şi „convertirea" lui în limbaj poetic, îşi revendică totuşi o valoare modernă, relevând, pe de o parte, „conştiinţa crizei moderne" a limbajului, care „decurge, aşa cum susţine Adrian Marino, din recunoaşterea caracterului său polisemantic, profund ambiguu" [15, p.97-98], iar, pe de altă parte, tentativa de a depăşi „criza", prin adoptarea, succesivă, a celor două atitudini complementare pe care le implică: „nostalgia" după limbajul din epocile de gândire mitică („lume ce gândea în basme şi vorbea în poezii" – *Venere şi Madonă*) şi „revolta" împotriva limbajului, asumându-şi „lupta" cu acesta („să-ncercăm în luptă dreaptă / A turna în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă?" – *Scrisoarea II*). Prin acest efort creator şi recuperator, poetul înscrie, potrivit lui Dumitru Irimia, „sub semnul universalităţii şi al sacrului, identitatea cea adevărată a fiinţei profunde a poporului pe care îl reprezintă şi căruia i-a consolidat la nivelul cel mai înalt conştiinţa şi demnitatea naţională" [14, p.29], iar, în consecinţă, coordonatele poetice instituite de Eminescu devin emblematice şi definitorii pentru întreaga evoluţie a poeticităţii româneşti, fapt recunoscut atât de critici, cât şi de creatorii de mai târziu: „Mihai Eminescu este cel care ne-a pus în conştiinţă sămânţa limbii naţionale de la care toţi ne tragem" (Nichita Stănescu).

Revendicându-se din „sămânţa" poetică eminesciană, Grigore Vieru are atât conştiinţa valorii ontologice a limbii (şi a limbajului poetic), cât şi a rolului exercitat de Eminescu în afirmarea acestora: „O, graiule! Oglindă în care, ca o vie şi roşie frunză, se vede sufletul nostru, cel necunten vibrând, la fel ca şi flacăra gândirii noastre contopită aproape cu cea a frunzei de purpur!... Mişcătoare fereastră-n Univers prin care răzbate spre noi muzica sferelor de sus, tulburătoarea mireasmă de tei, fereastra pe care Eminescu pare să o fi uitat deschisă pentru vecii ca pe inima sa!" (Grigore Vieru. *Prefaţă* la volumul *Taina care mă apară*).

În consens cu idealul eminescian (circumscris poeticii vizionare şi „modelului cosmologic platonician") de a recupera, prin poezie, esenţa originară a limbajului şi de a institui prin intremediul lui un univers sub semnul armoniei, poetul contemporan ilustrează predilecţia pentru cuvântul arhaic, ce sedimentează sensuri mitice exemplare pentru fiinţa românească, idee confirmată, de pe poziţii exegetice, de Mihai Cimpoi, care îl defineşte pe Vieru ca „un poet al *originarităţii*, al *originarităţii* limbii constituite din cuvinte-arhetipuri" [5, p. 8], şi de Theodor Codreanu, care vorbeşte, pe urmele cercetătorului basarabean, despre un „*hermetism al arhetipurilor*" (subl. Th.C.) în creaţia viereană [10, p.80].

Întoarcerea spre primordialitatea limbajului poetic (ilustrată de Eminescu şi Vieru) se cere corelată şi cu viziunea orfică, în sensul în care spiritul creator râvneşte (re)instaurarea armoniei lumii prin limbaj poetic (ca simbioză între *Logos* şi *Melos*). Vorbim, astfel, despre o prezenţă implicită a orfismului în sensibilitatea eminesciană şi viereană (ca temei al afinităţilor de viziune în creaţia acestora), care nu trebuie confundată (deşi coexistă) cu referinţe explicite la *arhetipul orfic* (arhetip „cultural" în tipologia operată de Corin Braga, „invariant artistic", „model recurent", „*topos* sau *locus*" [16, p.249]). Deşi în creaţia celor doi autori sunt suficiente actualizări ale schemei mitice a lui Orfeu, subsumate temei creaţiei şi a destinului creator, viziunii asupra iubirii şi a morţii etc., nu trebuie neglijate reflexele *orfismului* în textura lirică a celor doi poeţi, conceptul (învestit cu valenţe religioase, filosofice şi literare) având în plan poetic câteva semne definitorii: „lirism pur" [17, p.50], „armonie poetică" şi „cantabilitate a versului" [18, p.89]. Acestea din urmă nu sunt determinate de structura armonioasă a versurilor, ci se manifestă, cum opinează pertinent Margareta Curtescu, „în profunzimile textului, la nivelul subiacent al cuvântului, ale cărui funcţii ordonatoare se rezumă la *armonizare şi construire*" [17, p.52].

Astfel, orfismul defineşte o viziune ordonatoare asupra universului, ca temei pentru crearea unui univers poetic sub semnul sacralităţii şi al armoniei originare, cuvântul poetic (asociat frecvent în creaţia celor doi autori cu *cântul/cântecul*) încercând să capteze şi să reproducă esenţa muzicală a cosmosului („muzica sferelor"), refăcând, astfel, legătura dintre Eu şi Univers. Evident, în opera eminesciană viziunea orfică este în corelaţie cu „modelul cosmologic platonician" (Ioana Em. Petrescu), ca model poetic şi ontologic „adoptiv" ce conturează armonia cosmică şi consubstanţialitatea fiinţei cu Universul. Semnificativă în acest sens este mutaţia semnalată de cercetătorul Dumitru Irimia în creaţia lui Eminescu: de la „*cântec*-metaforă a creaţiei poetice, pe linia cântăreţului aed şi/sau a poeticii reflectării" la „*a cânta/cântec* – expresie a armoniei muzicale – principiu al limbajului poetic în funcţie ontologică, prin asumarea în complementaritate a condiţiei limbajului mitic" [14, p.360], care pune în evidenţă orfismul de fond al operei eminesciene, corelat cu viziunea ontopoetică (raportul fiinţei cu Lumea şi raportul creatorului cu limbajul).

Ca şi în opera lui Eminescu, unde termenii *cântec*, *cântare*, *cânt*, *a cânta* definesc mitopoetica din prima etapă de creaţie, relevând consubstanţialitatea dintre *limbaj poetic* şi *cântare* („Voit-am a mea limbă să fie ca un râu / D-eternă mângâiere... şi blând să fie cântu-i". *Icoană şi privaz*), universul poetic vierean este dominant de *cântec* (regăsit, explicit, într-un larg repertoriu de texte: *Cântecul mamei*, *Cântec de leagăn pentru mama*, *Alt cântec*, *Cântec de dragoste*, *Cântec pentru femeie*, *Cântarea copilăriei*, *Cântecul* ş.a), ca expresie a viziunii armonioase asupra Universului şi liant ce favorizează comunicarea eului cu acesta. Orfismul vierean îşi revendică aceeaşi valoare compensativă, poetul contemporan (confruntat cu o serie de rupturi: etnică, cultuală, ontologică) proiectând un spaţiu al intimităţii securizante şi râvnind, ca şi precursorul, (re)instaurarea armoniei organice a fiinţei cu Lumea.

Prin *cântec* este mărturisită relaţia cu primordialul („Mai caut şi azi anii copilăriei / Într-un cântec frumos. / Cu cine oare, / Cu cine oare / S-a jucat Dumnezeu / În copilăria Sa?!"), esenţa orfică a lumii şi a propriei fiinţe creatoare („Locuiesc la marginea / Unui cântec"), consubstanţialitatea cu fiinţa iubită („Glasul sângelui meu / cu glasul sângelui tău nuntind / Alcătuiesc cântarea cea mai măreaţă" – *Cântec de iubire*), dorinţa de a integra prin incantaţie fiinţa mamei în cosmosul armonios („Uşoară, maică, uşoară / C-ai putea să mergi călcând / Pe seminţele ce zboară / Între ceruri şi pământ" – *Făptura mamei*), idealul reîntregirii neamului („Se

aud paşii copiilor / De pe malul cel stâng al Prutului / Duduind desculţi / Pe podul de aur / Al Cântecului tău" – *Cântecul*), dăinuirea fiinţei naţionale („Câtă Ţară e-n cântecul tău, / Atâta vom trăi" – *Focul*), dorul de moarte ca intuiţie superioară a revenirii la originar („Prin mine un cântec de dor / A trecut chiar acu. / Eu am ţară unde să mor, / Tu nu, tu nu" – *Prin mine, un cântec*) şi chiar relaţia cu Divinitatea („Te caut, Doamne, de-o viaţă. / De-o viaţă / Caut fiinţa Ta. Nu ştiam / Că sălăşluieşti / În cântecul nostru" – *Te caut, Doamne*).

Constituind „o formă esenţială de reprezentare orfică" [Margareta Curtescu, p.85], *cântecul poetic* (vierean) tinde să surprindă, la fel ca în poezia populară sau cea eminesciană, ritmurile armonioase, muzicale ale naturii. El reprezintă, prin urmare, un corespondent al limbajului/muzicii Universului, în timp ce poeţiii „sunt copiii naturii" (Grigore Vieru). Semnalăm, în acest sens, „*convertirea lăuntrică a lumii din afară*" [19, p.10] invocată de George Popa cu referire la creaţia lui Eminescu, dar valabilă şi pentru lirica lui Grigore Vieru, căci mişcarea armonioasă a naturii vierene este purtătoare de fior interior, devenind, ca şi la precursor, substanţă sufletească: „Curând / Va răsări soarele / Gol, rourat. / Spice l-or înveli, / Ramuri l-or coperi. // Curând / Va asfinţi soarele / Şi va avea îndureratul / Meu chip. Ape îl vor sorbi, / Pământul l-or coperi" (*Ce tânără eşti!*).

În creaţia ambilor scriitori, cântecul (expresie a actului creator de sorginte transcedentală) îşi revendică şi o valoare ordonatoare, instaurând un *Cosmos* armonios în locul *Haosului*: „Nu există graniţă / Prin care Cântecul / Nu ar putea să răzbată, / Cântecul tău care este / O răzbunare a frumuseţii pe urâţenie" (*Cântecul*). La Eminescu, această valenţă a cântecului/poeziei este figurată în *Epigonii*, unde predecesorii (situaţi într-un spaţiu orfic dominat de „râuri de cântări") au reuşit să creeze, prin forţa întemeietoare a Logosului, „o lume nouă pe-astă lume de noroi".

Edificarea unui univers sub semnul cântecului implică raportarea eului la sine ca instanţă creatoare. Drept consecinţă, viziunii mitice, armonioase a eului vierean asupra Universului îi corespunde ipostaza poetului-cântăreţ din poezia *Logosul şi muzica* (corespondentul bardului eminescian din *Ondina* sau a Poetului din *Odin şi Poetul*), conştient de propriul statut creator („Eu, Doamne, lucruri / Ştiu că n-am făcut prea multe. / De Tine am / Tot rezemat cuvintele") şi de misiunea sa – cea de a descinde într-un spaţiu mito-poetic de esenţă arhaică/orfică („din muzică / Şi din stravechi cuvinte"), pentru a (re)descoperi armonia, sacralitatea şi misterul *Logosului* („Le-am învăţat tăcerea Ta / Să o asculte / Şi-asupra tainelor / Să nu ridice bâta") şi a-i restitui puritatea inefabilă, muzicală („Şi plânseră de bucurie / Când aflară / Că sunt cuvinte româneşti / Şi pot să cânte"). Astfel, eul creator vierean recuperează, în spirit eminescian, esenţa originară a limbii prin intermediul limbajului poetic, generând acea „simplitate" revelatorie a poeziei.

Atestăm în creaţia celor doi autori şi o asumare conştientă a statutului orfic, proclamat de romantici ca „arhetip al poetului dintotdeauna" [18, p.86]. În opera lui Eminescu acesta este conturat prin două ipostaze: *instanţă creatoare* înzestrată cu har ordonator şi *tribun/profet* al neamului care „deşteaptă" spiritele. Acestea sunt definite de exegeză în opoziţie – Margareta Curtescu le consideră „aproape antitetice" [17, p.66], iar Dumitru Irimia semnalează un dialog „tensionat" între cele două manifestări ale fiinţei poetice eminesciene: „(1) poetul – voce a propriului neam, «profet al luminii», în interiorul relaţiei poet-fiinţă naţională, şi (2) poetul orfic, în interiorul relaţiei fiinţa umană (creatoare) – Fiinţa lumii" [14, p.88].

Revendicate din însuşi nucleul mitului orfic, în care eroul apare ca „*fiinţă superioară, dotată cu har divin ordonator, şi om bântuit de pasiuni, subordonat destinului*" [17, p.47], ipostazele menţionate sunt, mai degrabă, complementare (atât la Eminescu, cât şi la Vieru), în contextul în care imaginea *poetului* este concepută de ambii creatori ca fiind circumscrisă, deopotrivă, trăirii tensionate a *dramei fiinţiale* şi *istorice*, aşa cum sugerează figura simbolică a lui Mureşanu din *Epigonii* („Cheamă piatra să învie ca şi miticul poet /.../ Preot deşteptării noastre, semnelor vremii profet") sau „alcătuirea" emblematică a *poetului* în viziune viereană („Ciudată-alcătuire – / Tribunul şi ascetul – / Acest, ah, duh al vieţii / Ce îl numim poetul. / El are-un fel de harpă / Cu strune luminoase / Din raza dimineţii / Şi din străbune oase"). Ca urmare, poezia devine atât un act revelator al fiinţei („rostire esenţială, adică sacră, a fiinţei", cum afirmă Mihai Cimpoi cu referire la Vieru [5, p.153]), cât şi substanţă ordonatoare, reinstauratoare de echilibru (inclusiv în plan istoric), constituind un spaţiu al existenţei orfice prin excelenţă şi însăşi raţiunea de a fi a creatorului („De fapt, /nici nu sunt om, / ci pur şi simplu /poezie...").

În concluzie, putem afirma că existenţa unui fond imaginar latent şi impactul „orizontului spaţial inconştient" au determinat actualizarea/resemantizarea, în opera lui Grigore Vieru, a unui inventar de elemente spaţiale definitorii pentru spiritualitatea românească, dar consacrate poetic de Eminescu (ceea ce creează „senzaţia de revenire a precursorului"), care nu afectează însă individualitatea universui poetic vierean – unul

al simplităţii primare şi al intimităţii securizante, deschis spre cosmic/eternitate/absolut. În acelaşi timp, orfismul de fond al liricii celor doi autori constituie un temei al afinităţilor de viziune privind raportul fiinţei cu Lumea şi a creatorului cu limbajul. Reuşind să surprindă zone şi intuiţii mabisale, să proiecteze universuri sub semnul armoniei, creaţia celor doi autori exercită o puternică de fascinaţie asupra cititorului, care defineşte inefabilul marii poezii dintotdeauna.

Referinţe:

1. BLOOM, H. *Anxietatea influenţei. O teorie a poeziei* / Traducere şi note de Rareş Moldovan. Piteşti: Paralela 45, 2008.
2. JUNG, C.G. *În lumea arhetipurilor* / Traducere din limba germană, prefaţă, comentarii şi note de Vasile Dem. Zamfirescu. Bucureşti: Jurnalul Literar, 1994.
3. BLAGA, L. *Trilogia culturii*. Bucureşti: Humanitas, 2011.
4. TONOIU, V. *Ontologii arhaice în actualitate*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989.
5. CIMPOI, M. *Grigore Vieru. Poetul arhetipurilor*. Chişinău: Prut Internaţional, 2005.
6. ELIADE, M. *Mitul eternei reîntoarceri. Arhetipuri şi repetare* / Traducere de Maria Ivănescu şi Cezar Ivănescu. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1999.
7. PETRESCU, I. *Eminescu. Modele cosmologice şi viziune poetică*. Bucureşti: Universal Dalsi, 2000.
8. BACHELARD, G. *Poetica reveriei* / Traducere de Luminiţa Brăileanu, prefaţă de Mircea Martin. Piteşti: Paralela 45, 2005.
9. POPA, G. *Eminescu sau dincolo de absolut*. Iaşi: Princeps Edit, 2011. 510 p.
10. CODREANU, Th. *Duminica mare a lui Grigore Vieru*. Bucureşti-Chişinău: Litera Internaţional, 2004.
11. ELIADE, M. *Imagini şi simboluri: Eseu despre simbolismul religios*. Bucureşti: Humanitas, 1994.
12. BOIA, L. *Istorie şi mit în conştiinţa românească*. Ediţia a II-a. Bucureşti: Humanitas, 2011.
13. JENNY, L. *Rostirea singulară* / Traducere şi postfaţă de Ioana Bot. Prefaţă de Jean Starobinski. Bucureşti: Univers, 1999.
14. IRIMIA, D. *Studii eminesciene* / Ediţie întocmită de Ioan Milică şi Ilie Moisuc. Iaşi: Editura Universităţii „Al.I. Cuza", 2014.
15. MARINO, A. *Dintr-un dicţionar de idei literare* / Ediţie întocmită de Florina Ilis, Rodica Frenţiu. Cluj-Napoca: Argonaut, 2010.
16. BRAGA, C. *De la arhetip la anarhetip*. Iaşi: Polirom, 2006.
17. CURTESCU, M. *Eternul Orfeu. Reflexe ale mitului orfic în poezia românească*. Chişinău: Ştiinţa, 2005.
18. LATEŞ, Gh. *Mihai Eminescu – orfism şi gnomism*. Iaşi: Junimea, 2001.
19. POPA, G. *In principio fuit Eminescu*. Iaşi: Panfilius, 2013.

Prezentat la 10.09.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.59-63

CZU: 821.135.1(478)-1 Lari

ELEMENTE EXPRESIONISTE ÎN LIRICA LEONIDEI LARI

Victoria SOTNIC

Universitatea de Stat din Moldova

Complexă şi inegală, creaţia artistică a Leonidei Lari întruneşte trăsăturile unui expresionism sintetic, rezultat din simbioza unei atitudini expresioniste native ce a reverberat nuanţele civice ale liricii sale şi ale unui expresionism preluat la nivelul viziunii şi al stilului. Vocaţia transcenderii, tendinţa de mitizare a realităţii, obsesia întoarcerii în arhaic, caracterul stihiinic şi dionisiac al trăirilor sunt elemente care plasează creaţia poetei basarabene în descendenţa expresionismului metafizic blagian, în timp ce peisajele apocaliptice cu accente groteşti, viziunile angoasante, sentimentul alienării, stridenţa peisajelor o aproie de pesimistul expresionism bacovian.
Cuvinte-cheie: *influenţă, receptare, expresionism nativ, expresionism sintetic, model liric.*

EXPRESSIONIST ELEMENTS IN LYRIC OF LEONIDA LARI

Complex and unequal, the artistic creation of Leonida Lari meets the features of a synthetic expressionism, resulted from the symbiosis of a native expressionist attitude which had reverberated the civic nuances of her lyric and of an expressionism adopted at the level of vision and style. The transcending vocation, the tendency of reality mythicization, the obsession of returning to archaic, the destructiveness and Dionysian character of feelings are elements that places the creation of Bessarabian poetess in the descent of Blagian metaphysical expressionism, while apocalyptic landscapes with grotesque accents, anguishing visions, alienation feeling, stridency of landscapes approach her poetry to the Bacovian pessimistic expressionism.
Keywords: *influence, reception, nativ expressionism, synthetic expressionism, lyrical model.*

În debutul studiului *Literatura română şi expresionismul,* Ovidiu S. Crohmălniceanu observă că în arealul culturii române expresionismul a fost puţin explorat, minimalizându-i-se importanţa chiar şi de distinşi critici ai vremii, precum E.Lovinescu sau G.Călinescu. Noul curent s-a răspândit şi s-a încetăţenit în spaţiul literar românesc graţie teoretizărilor, cu prelungiri în plan poetic, ale lui Lucian Blaga.

Ecouri ale expresionismului de tip blagian vor fi vizibile la „poeţii pământului" (M.Mincu), valorificatori ai unui „expresionism ţărănesc" (E.Simion), prelungindu-se (bineînţeles, cu modificări esenţiale) şi în lirica actuală.

Pentru poeţii postbelici basarabeni Lucian Blaga a însemnat nu doar posibilitatea apropierii de matricea culturală românească de care au fost izolaţi din cauza regimului proletcultist, ci şi un veritabil model literar european, un liant artistic care a făcut posibil contactul acestora cu valorile artistice occidentale şi a facilitat integrarea lor într-un orizont literar şi cultural diferit de cel sovietic. Lirica din Basarabia postbelică, neavând deschidere spre repere culturale de rang universal, a asimilat elementele curentului expresionist prin filieră blagiană, poeţii basarabeni de orientare expresionistă fiind legaţi de opera precursorului prin aceeaşi căutare împătimită a universului arhetipal, prin tendinţa de mitizare a realităţii, de căutare a unui fundament metafizic la temelia lucrurilor. Ecouri expresioniste se regăsesc în creaţia mai multor poeţi basarabeni, dar trăsături expresioniste relevante se conturează în lirica poeţilor George Meniuc, Leonida Lari şi Leonard Tuchilatu. Deşi aceştia vor urma calea perpetuării valorice a poeticii expresioniste blagiene, flexibilitatea şi eterogenitatea acestei mişcări le-a deschis calea spre experimentarea unor modalităţi artistice puternic individualizate.

Lirica Leonidei Lari, reprezentanta de bază a expresionismului postbelic din Basarabia, se situează în descendenţa unei tradiţii expresioniste, manifestând o serie de afinităţi cu modelele expresioniste ale precursorilor.

Conceptualizările lui Lucian Blaga referitoare la expresionism, reperabile în epocă, rezultă din contactul direct al acestuia cu expresionismul german. Analizând însă specificul expresionismului românesc, Georgeta Moarcăs atrage atenţia asupra faptului că pe lângă dimensiunea istorică a acestei mişcării artistice, încetăţenită la noi prin mediere blagiană, există şi o faţetă a unui expresionism decontextualizat, valorificat de poeţi care nu au avut nicio tangenţă cu focarele expresionismului german. Exemplul cel mai elocvent este George Bacovia, considerat „primul nostru expresionist" [1, p.72] nu printr-un program poetic explicit, ci prin instituirea unei stări lirice. De aici, toţi poeţii expresionişti postbelici şi contemporani vor fi analizaţi din perspectiva

acestor două modele, a expresionismului metafizic blagian, cu rădăcini în expresionismul german şi a celui nihilist bacovian, modele care actualizează cele două direcţii de abordare a crizei ontologice în modernitate delimitate de Gianni Vattimo în *Sfârşitul modernităţii. Nihilism şi hermeneutică în cultura postmodernă*: o direcţie a „filonului existenţialist", care „tinde să vadă în criza umanismului numai un proces de decădere practică a unei valori, umanitatea", şi a doua, „în sens larg expresionistă", în care criza „se configurează nu atât ca o ameninţare, cât ca o provocare", aducând o „expresie a „spiritualului" care îşi face loc cu ajutorul ruinării formelor" [2, p.38].

Şi Eugen Simion, urmărind modul de manifestare a expresionismului în literatura germană, observă profilarea a două atitudini poetice, complementare celor două perspective ontologice delimitate de Gianni Vattimo, care configurează două tipuri de poezie: o poezie care construieşte „viziuni sumbre, groteşti, sinistre, comunică exasperări, spaime, deznădejdi, imaginează cataclisme, condamnă civilizaţia dezumanizantă, mortificantă" şi o poezie în care domină „arhaicul, elementarul, increatul, concepând mântuirea ca înapoiere la origini, la începuturi, la izvoare, lansând în scopul acestei vestiri, proiectând într-un viitor nedesluşit, semne" [3, p.92].

În opinia Georgetei Moarcăs, poezia postbelică preia specificul expresionismului de tip bacovian, totuşi creaţia unor poeţi atestă joncţiunea celor două tendinţe expresioniste. Lirica Leonidei Lari, eterogenă şi greu de încadrat într-un program estetic, poate fi analizată în raport cu ambele modele. Elemente precum tendinţa de mitizare a realităţii, căutarea febrilă a feţei ascunse a lucrurilor, obsesia întoarcerii în arhaic şi elementar, contopirea cu Marele Tot, caracterul stihiinic şi dionisiac al trăirilor se revendică modelului expresionist blagian, în timp ce peisajele apocaliptice cu accente groteşti, viziunile angoasante, sentimentul alienării, stridenţa peisajelor şi a trăirilor o apropie de expresionismul pesimist bacovian. Temperamentul vulcanic şi sensibilitatea tumultoasă a poetei au reverberat în lirica acesteia un sentiment al revoltei şi al neîmpăcării cu realitatea ce aminteşte de nuanţele protestatare ale expresionismului timpuriu. „Extazul vizionar şi patosul civic" [4, p.65] sunt două tendinţe complementare în creaţia Leonidei Lari ce corespund celor două atitudini expresioniste, spirituală şi socială, reliefate de Şt. Aug. Doinaş.

În spirit blagian, poeta recurge la „întemeierea mitică a realului" [5, p.48], valorificând mituri universale şi naţionale, dar mai ales creând mituri proprii, practică care o individualizează în raport cu poeţii din generaţia sa. Fundamentul mitic al poeticii Leonidei Lari e generat de tentaţiile metafizice ale eului liric, dornic, asemeni celui blagian, de a transcende realul, de a accede la tainele nepătrunse ale universului. *Piaţa Diolei*, spaţiu mitic securizant, devine în lirica poetei tărâmul împlinirii, al evadării din mundan într-o realitate inaccesibilă muritorilor de rând. Focul, *„tandră stihie"*, element dominant al imaginarului artistic al poetei, generează semnificaţii mitice, fiind expresie a fanteziei creatoare şi a spiritului ce se detaşează de contingent *(„Arsesem toată. Fără greutate / nu mai eram legată de pământ. / Plutii un timp pe deasupra pieţei / oraşului natal, fără ca nimeni / să-şi bată capul ce e... nu era / decât o simplă flacără solară"* (*Solară flacără)).*

Simbolul *Marelui vânt*, devenit şi titlu al unui volum de versuri, întemeiază în lirica poetei un mit al libertăţii şi al descătuşării, amintind de blagiana frenezie a spiritului dornic să evadeze din temniţele fiinţei. Astfel, osmoza dintre mitic şi metafizic reprezintă şi pentru Leonida Lari o cale de potenţare a misterului prin relevarea latenţelor magice ale lucrurilor.

Lirica blagiană e traversată în primele volume de scenarii cosmice, care reflectă dorinţa de dezmărginire şi dezlănţuire stihiinică a fiinţei (*Daţi-mi un trup voi, munţilor, Vreau să joc*), înlocuite în volumele de mai târziu de scenarii apocaliptice, configurate de noua poziţie a eului în lume (*Tristeţe metafizică, Un om s-apleacă peste margini, Călugărul bătrân îmi şopteşte*). Reflexe ale unor scenarii cosmice, care amintesc de năzuinţa blagiană a integrării eului fragmentar în armonia originară, surprindem şi în lirica Leonidei Lari. Dorinţa de integrare cosmică, amintind de fervoarea eului blagian din *Daţi-mi un trup voi munţilor*, e reflectată în viziunea consubstanţialităţii cu natura eului personalizat din următoarele versuri: *„Aceasta nu-s eu, dragul meu, e seara, / Căzută peste şes ca o pleoapă, / Sub care germinează primăvara / Şi ierbile cu sucuri le adapă. / Aceasta nu-s eu, dragul meu, e teama / Iubirii tale de singurătate, / Aceasta nu-s eu, dragul meu, e vama, / Eu nu-s, eu nu-s, pentru că sunt în toate"* (*Aceasta nu-s eu*), relevând, astfel, tendinţa eului fragmentat de a-şi anula identitatea prin contopirea cu Marele Tot.

Prin mijlocirea luminii, venită ca şi în lirica blagiană din timpuri originare, îndrăgostiţii din poezia *Să respirăm lumină* săvârşesc un ritual de osmotică întrepătrundere, de revenire la unitatea iniţială, la acel eu colectiv de dincolo de individuaţie, la ipostaza de arheu: *„M-ai strigat pe numele meu de veacuri / te-am strigat pe numele tău de veacuri, / şi tot ce sunt, eşti tu, tu, tu, / deşi cu adevărat ai nimănui nu suntem. / Nimeni nu aparţine cuiva / Unul e în mulţi şi mulţi sunt în unul".*

Dorinţa de reîntoarcere la sursele originare defineşte în creaţia lui Lucian Blaga un mit al increatului. Nostalgia începuturilor, temă tipică expresionismului, se manifestă în creaţia blagiană prin regresiunea fiinţei în timp, spre întoarcerea către existenţa larvară, viziune exprimată în poezia *Linişte între lucruri bătrâne („Dar mi-aduc aminte de vremea când nu eram, / ca de-o copilărie îndepărtată")* sau în *Viziune geologică* („*O amintire grea apasă ca din alte ere, / spre care sângele şi astăzi mult se cere*"). Desprinderea de matricea cosmică, căderea în istoricitate nu pot declanşa decât o profundă criză a eului, reflectată în dramaticul strigăt *„De ce m-ai trimis în lumină, Mamă, / de ce m-ai trimis?"*. Regresiunea spre spaţii originare se realizează în somn, univers compensativ în care eul săvârşeşte un ritual al întoarcerii în arhaic: *„În somn sângele meu ca un val / se trage din mine / înapoi în părinţi"*.

Comunicarea intimă cu lumea organică a esenţelor este o dominantă şi în lirica Leonidei Lari. Deschiderea făpturii către existenţa elementară, reflectată de sugestivul titlu *De vorbă cu elementele*, se ipostaziază poetic prin înrudirea eului cu stihiile *(„Vântul e fratele şi iubitul" (Vîntul))*, prin adâncirea acestuia în indistincţia originară, într-o eternitate nedespicată în azi şi ieri, într-un spaţiu ce nu-şi ghiceşte încă configuraţia: *„Cu văzul legat de o stea şi urechea într-o scoică de mare retrăiesc stările începutului. Întuneric dens, obosit. Ape prunce, căutându-şi malurile, vânturi neîmblânzite, deprinzându-se cu ideea de spaţiu. Prin aburii ancestrali soarele nu se vede, luna nu s-a născut" (Semănarea apelor).* Consubstanţialitatea poetică cu elementele intensifică interogaţia existenţială a eului liric privind patria primară: *„Să întreb încetişor seminţele pre limba lor: „O, suratelor, de unde să fi venit noi pe pământ? Să ne fi adus vreun vânt cosmic ca pe nişte stropi de lumină? (...) Cine am fost noi, seminţelor, înainte de a fi om, grâu, pâine?"(Sămânţa de gând*).

Intuiţia unei vieţi plenare într-o lume de dinainte de geneză, a cărei amintire s-a atenuat odată cu căderea în timp, se redeşteaptă în conştiinţa eului din poezia *Se poate întâmpla*. Deşi îi lipseşte certitudinea, acesta poartă în sine fragmente dintr-un trecut imemorial, dintr-o experienţă anterioară exilului în mundan: *„Se poate întâmpla că te-am văzut / Pe un tărâm de sfere visătoare / Încă-nainte de-a ne fi născut / Şi de-a ne-nchide-n trupuri fiecare. // Poate de-aceea pe când stăm plecaţi / Pe propria-ne moarte-ascunsă-n ele, / Vechi amintiri ne ţin cutremuraţi / De-acel tărâm de dincolo de stele".* Astfel, naşterea generează în lirica Leonidei Lari aceleaşi nuanţe tragice, ca şi blagiana „trimitere în lumină". Moartea devine unica şansă de regăsire a patriei originare prin anularea limitelor spaţiale şi temporale*: „Şi cât de straniu, o, mai mult, cumplit / E de la sfera ta spre-a mea suişul: / Nu vieţii îi e datul de unit, / Doar morţii ce ne-a scoate învelişul".*

Drama eului e acutizată de manifestările naturii, care evocă amintirile unei căderi edenice a fiinţei: *„Un vânt se bate-n arbori şi frunzele tresar, / Şi ultimele, triste, cad la pământ trădate. / De câte ori e toamnă, de-atâtea ori îmi par / Căderile acestea nedrepte şi ciudate. // Până şi ploaia tristă pe care o ascult / Cum cade monotonă pe dealuri şi pe vale / Îmi pare-un plâns cu aspre ecouri de demult / Şi-mi aminteşte clipa căderii ancestrale".* Astfel, incertitudinile din textul amintit se transformă în convingerea existenţei unei lumi atemporale: *„Dar ştiu că este-un spaţiu fără de ierni şi veri, / Unde nu cade frunză, unde nu cade ploaie, / Unde, neîndoielnic, nu se aud căderi / Şi nici o forţă oarbă lumina n-o îndoaie" (Este un spaţiu).*

Dar ca şi în lirica precursorului, în poezia Leonidei Lari frenezia vitalistă a eului din volumele de debut e înlocuită, în volumele de mai târziu, cu o scădere a dinamicii, cu o mutaţie radicală, echivalentă cu ceea ce Blaga numea „ruptură ontologică". Planul reprezentărilor eului faţă cu universul exterior se schimbă, acesta căzând într-o dramatică „tristeţe metafizică". Doar că în lirica poetei basarabene viziunea dezastrului expresionist cumulează şi nuanţe sociale, scenariile apocaliptice ale Leonidei Lari sintetizând un univers desacralizat, în care valorile umane s-au perimat.

Georgeta Moacăs remarcă însă că după generaţia '60 expresionismul românesc ia o altă configuraţie, modificându-şi definiţia: „Principala mutaţie pe care a suferit-o definirea expresionismului este pierderea absolutului, a transcendenţei" [6, p.44], pierdere ce a generat o anxietate de tip bacovian în faţa ilimitatului.

Prizonier al unei existenţe cu un deznodământ prestabilit, eul din lirica Leonidei Lari trăieşte stări depresive bacoviene: *„Toată în lucru şi în drum / Cu zile, nopţi înghesuite, / Privesc cu resemnare cum / Cotidianul mă înghite. /Totuşi nu plâng decât subit / De la vre-un vers, de frumuseţe, / Încolo îmi e trist cumplit, / Încolo-i mare de tristeţe" (Viaţa).* Aceeaşi mişcare de ingerare a cotidianului agresiv conturează şi în lirica poetei basarabene experienţa bacoviană a lumii carcerale, sufocante.

Un spectacol apocaliptic, în care domină imaginile împotmolirii şi ale stingerii şi în care recunoaştem sensibilitatea expresionistă bacoviană, se profilează în poezia *Sfârşit de secol XX: „Cărările-s înnămolite, / E-un drum desfundat de plecări / Şi-un gând neutral mă înghite: / E-o lume mai tristă ca ieri? / Luminile-s*

înceţoşate, / E-un drum asfaltat de străini / Şi-un gând neutral mă străbate: / E-o lume mai tristă ca mâini?". La fel ca „poetul plumbului", prizonier într-o lume în care *„toate-s triste, / Şi azi şi ieri - / Potop de dureri" (Piano),* eul din versurile Leonidei Lari e zdrobit de un prezent al tensiunilor irezolvabile, al transcendenţei goale.

Stridenţa peisajului apocaliptic, în care forţe lugubre impun spaţiului nuanţe catastrofale şi prevestesc, prin acţiuni ritualice stranii, sfârşitul inevitabil, surprinde în poezia *Cutremur de pământ*: *„A fost o noapte cruntă. Au dansat / Strigoii, prinşi în hore furibunde, / Cercând să-ncapă-n trupuri muribunde / Şi demonii în iad au triumfat. / Planeta obosită s-a desprins / De axa ei pe câteva momente / Cu tot cu oameni, ţări şi parlamente, / Ameninţând să piară-n necuprins".* Dacă în universul liric bacovian, invadat de thanatic, fiinţa s-a înstrăinat de creator, pierzând şansa oricărei salvări, în lirica Leonidei Lari lumea, gata să se dezintegreze, va cunoaşte calea mântuirii prin sacru: *„Atunci o mână apăru de sus / Şi a ţinut-o strâns ca pe-o gutuie, / Şi-avea cea mână semne de la cuie, / Şi-am înţeles că este-a lui Isus" (Cutremur de pământ).*

Acelaşi tablou al destrămării, al alunecării omenirii în neant, e recreat în poezia *Între cer şi pământ*. Violenţa cromatică a peisajului, reflectând un univers în care se instaurează haosul, este atenuată de intervenţia unei forţe divine: *„În această ardere şi alunecare ne mai ţineau, / Ne mai ţineau rugăciunile către Domnul, / Păream lumânări de nestins între cer şi pământ".* Astfel, viziunile apocaliptice sunt atenuate în lirica Leonidei Lari de inflexiunile mesianice ce edifică perspectiva salvării umanităţii prin sacru.

Reverberaţii ale sensibilităţii bacoviene descoperim într-o serie de texte ce au ca laitmotiv toamna (*Târzie toamnă, Cădere de frunze, A întomnat devreme*), ninsoarea (*Ninsoarea*) sau care evocă stări bacoviene (*Spleen*). Viziunea unei lumi bolnave, în care nu mai e posibilă nicio salvare, trezeşte în versurile poeziei *Spleen* de Leonida Lari, ca şi în cele ale precursorului, un sentiment al alienării în faţa trecerii iremediabile*: „Bolesc prea mult de o tristeţe care / Mă duce în pământ şi nu în stele, / De-acu e toamnă... n-a mai curge floare / În părul meu, în calea vieţii mele // E toamnă, tot mai toamnă, ploaie, fiere... / Şi cade frunza în păduri departe, / Şi nimeni n-o fereşte de cădere, / Şi nimeni nu mă apără de moarte."*

Căderea frunzelor capătă în lirica autoarei conotaţii bacoviene, sugerând perisabilitatea fiinţei, în timp ce ninsoarea devine, ca şi în lirica bacoviană, simbol al surpării interioare, al destrămării umanităţii, potop neantizator: *„Imaculat dezastru! Unde-s, unde / urmele lui ce m-au făcut să sufăr? / Zăpada totu-nghite, totu-ascunde, / chiar şi pe mine – albă-s ca un nufăr" (Ninsoarea).*

Asumarea existenţei din optica unei sensibilităţi moderne a generat şi în lirica Leonidei Lari un sentiment al prăbuşirii lumii, al crizei umanităţii. Spre deosebire însă de eul liric bacovian, pentru care orice perspectivă a schimbării e abolită din start, cel din lirica poetei basarabene va oscila între două atitudini contrare: detaşare şi angajare. Acesta va încerca să se îndepărteze, prin transcenderea realului, de universul în disoluţie, invadat de forţele răului, dar va încerca şi să-l schimbe, prin coborârea transcendenţei, în ipostaza divinităţii, pe pământ. Prin urmare, viziunea lumii aflate în declin este determinată în lirica autoarei şi de atmosfera generală a epocii, ceea ce nu o face însă prozaică, aceasta reuşind să depăşească, prin perspectiva amplă, coordonatele restrictive şi limitative ale contextului social-politic.

Reînnodând tradiţia, revigorând şi valorificând în spiritul vremii canonul lovinescian, poeţii neomoderni cu tendinţe expresioniste au racordat trăsăturile definitorii ale expresionismului la spiritul referenţial al timpului şi spaţiului în care au activat, dar mai ales la propria sensibilitate.

Asumându-şi demersul neomodernist, poeta basarabeană îşi va constitui profilul liric expresionist din sinteza artistică a elementelor poeticii blagiene şi bacoviene, precum şi a poeţilor expresionişti germani din care a şi tradus, dar mai cu seamă din magma propriei sensibilităţi, racordate la spiritul timpului.

În acest sens, pornind de la afirmaţia lui Harold Bloom că poetul „care trăieşte doar prin continuitate nu poate fi poet" [7, p.124], vom constata că individualitatea liricii Leonidei Lari e definită de o sensibilitate expresionistă nativă, care a pulsat întotdeauna în fiinţa impetuoasă a acesteia şi care ar fi ieşit la iveală chiar şi în lipsa unui contact cu opera unor reprezentanţi ai curentului expresionist.

În termenii G.Moarcăs, putem conchide că Leonida Lari e un poet condamnat la expresionism, „pentru care expresionismul este soartă şi nu manieră" [6, p.32], iar raportarea liricii acesteia la cele două modele expresioniste nu a urmărit o simplă etichetare, ci a încercat să demonstreze că prin tematică şi stil, dar mai ales prin accentul pus pe propria experienţă, expresionismul îi este poetei consubstanţial.

Analiza liricii Leonidei Lari din optica celor două modele expresioniste a urmărit să pună în evidenţă specificul şi originalitatea acestei poetici şi nicidecum să inducă sugestia unei formule expresioniste hibridizate,

întrucât afilierea, conştientă sau inconştientă, a poetei basarabene la cele două modele nu poartă semnele epigonismului. Leonida Lari nu-şi asumă poetica expresionistă printr-o opţiune afişată, declarată, ci printr-o adeziune spirituală, ceea ce confirmă afirmaţia lui Şt. Aug. Doinaş: „În manifestarea unor preferinţe literare ne place ceea ce se aseamănă cu noi înşine, confirmarea că facem parte din aceeaşi familie de spirite, faptul de a ne descoperi pe noi în opera altuia" [8, p.134]. Ideea unei comuniuni spirituale, determinată de regăsirea individualităţii în alteritate, ne este invederată şi de H.R. Jauss în studiul *Pentru o hermeneutică literară*, unde găsim afirmaţia: „Conversaţia imaginară, peste variate distanţe de timp, nu se reia decât atunci când un autor ulterior recunoaşte într-unul anterior un predecesor al său şi descoperă în el o întrebare pe care şi-a pus-o el însuşi şi care-l plasează dincolo de răspunsurile de care dispune deja..." [apud 9, p.13].

Astfel, putem vorbi în cazul Leonidei Lari de un expresionism nativ şi de unul prin adopţie. Pe o linie poetică plecând de la Blaga, aceasta va cultiva stilul extatic şi vizionar, cu specificele-i accente mitice şi metafizice orientate spre transgresarea realului imediat şi evaziunea în spaţii ale primordialului. De Bacovia o apropie conştiinţa comună a lumii în destrămare, nuanţată artistic prin grotesc, cu diferenţa fundamentală că lumea bacoviană e una a lipsei de orice perspectivă, în timp ce lumii Leonidei Lari i se oferă şansa mântuirii prin intervenţia divinului.

Referinţe:

1. ULICI, L. *Recurs*. Bucureşti: Cartea Românească, 1971.
2. VATTIMO, G. *Sfârşitul modernităţii: nihilism şi hermeneutică în cultura postmodernă* / Traducere de Ştefania Mincu, postfaţă de Marin Mincu. Constanţa: Pontica, 1993.
3. SIMION, E. *Dicţionarul general al literaturii române*. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2005.
4. LANGA, A. *Expresionismul în poezia română: de la Lucian Blaga la Leonard Tuchilatu*. Chişinău: Prut Internaţional, 2001.
5. DOINAŞ, Şt. Aug. *Lectura poeziei*. Bucureşti: Cartea Românească, 1980.
6. MOARCĂS, G. *Disonanţe*. Braşov: Editura Universităţii „Transilvania", 2011.
7. BLOOM, H. *Anxietatea influenţei: o teorie a poeziei* / Traducere şi note de Rareş Moldovan. Piteşti: Paralela 45, 2008.
8. DOINAŞ, Şt. Aug. *Eseuri*. Bucureşti: Eminescu, 1996.
9. MANOLESCU, N. *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*. Piteşti: Paralela 45, 2008.

Prezentat la 09.10.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.64-82

CZU: 94(498.6):311(436+470)"18/19"

ŢINUTUL HOTIN ÎN STATISTICILE AUSTRIACĂ ŞI RUSEASCĂ DE LA SFÂRŞITUL SECOLULUI XVIII – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XIX

Valentin TOMULEŢ
Universitatea de Stat din Moldova

În baza izvoarelor publicate şi a celor de arhivă inedite, autorul analizează statistica austriacă din 1788 şi cea rusească din 1808, perfectată în anii de ocupaţie a Principatelor Române de armatele ruse, şi constată că ţinutul Hotin a prezentat un mare interes în planurile geostrategice şi geopolitice ale Austriei şi Rusiei la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Aceste statistici, deşi nu pot pretinde la o exactitate absolută, din mai multe considerente, dictate atât de factori obiectivi, cât şi de factori subiectivi, prezintă un interes deosebit în studierea istoriei locale şi a proceselor de ordin demografic. În pofida acestui fapt, interesul şi importanţa lor este una vădită.

Prezenţa unor statistici detaliate referitoare la mărimea, distribuţia şi compoziţia populaţiei era necesară pentru planificarea şi implementarea politicilor economice, sociale şi fiscale de dezvoltare, promovate de Austria şi Rusia în teritoriile anexate sau aflate în sfera de influenţă a acestor două imperii.

Statistica austriacă înregistrează la 1788 în ţinutul Hotin 179 de localităţi: 66 – în partea de sus a ţinutului şi 113 – în partea de jos; cea rusească din 1808 – 173 de localităţi, cu un număr de 15.111 de familii, sau de cca 75.000 de persoane.

Cuvinte-cheie: *demografie, statistica populaţiei, Ţările Române, ţinutul Hotin, impunere fiscală.*

HOTIN COUNTY IN THE DESCRIPTION OF THE RUSSIAN AND AUSTRIAN STATISTICS FROM THE LATE 18TH – BEGINNING OF THE 19TH CENTURIES

Based on published and unpublished archival sources, the author analyzes the Austrian statistics of 1788 and the Russian statistics of 1808, prepared during the occupation of the Romanian Principalities by the Russian armies, and ascertains that Hotin county, presented a great interest in geostrategic and geopolitical plans of Austria and Russia at the end of the eighteenth – beginning of the nineteenth century. The named statistics present a particular interest in the study of local history and demographic processes, although they can not claim to be absolutely exact, for several reasons, dictated both by objective and subjective factors. Despite this fact, their interest and importance is obvious.

The presence of detailed statistics on the size, distribution and composition of the population was necessary for Austria and Russia in order to plan and implement economic, social and fiscal policies of development, in the territories annexed or under the sphere of influence of the two empires. Austrian Statistics of 1788 recorded in the Hotin county 179 localities, 66 – in the upper part of the county, and 113 – in the lower part; while the Russian one of 1808 – 173 localities, with a total of 15.111 families, or about 75.000 persons.

Keywords: *demography, population statistics, Romanian countries, Hotin County, taxation.*

Prezentarea unor date detaliate referitoare la mărimea, distribuţia şi compoziţia populaţiei[1], care au fost evaluate în secolele XVIII-XIX în arealul românesc (Ţările Române şi Basarabia), este necesară pentru planificarea şi implementarea politicilor economice, sociale şi fiscale de dezvoltare, pentru diverse activităţi administrative sau de cercetare demografică.

Prin studierea statisticii cu referire la populaţie subînţelegem operaţiunea care se produce, în cazul nostru, la iniţiativa instituţiilor de stat locale sau a celor imperiale, în anumite intervale de timp (nu totdeauna regulate), în scopul numărării oficiale a populaţiei pe teritoriul ţării şi în cele mai mici subdiviziuni teritoriale ale sale, incluzând un şir de caracteristici de ordin demografic, social, etnic şi confesional, selectând informaţii referitoare la stocul de locuinţe şi populaţie, componenţa ei socială, naţională şi confesională, numărul caselor de locuit şi al întreprinderilor comercial-industriale, numărul de animale, suprafaţa terenurilor cultivate, a fânaţurilor etc. Această operaţiune are ca obiectiv major obţinerea informaţiei veridice, la moment, referitoare la două dimensiuni majore – *populaţie* şi *condiţii de locuit* – în cadrul aceluiaşi proces de diseminare, în scopul

---

[1] Din 1855, evaluarea sistematică a populaţiei a devenit atât de importantă, încât s-a constituit ca o ştiinţă de sine stătătoare denumită ***demografie***.

impunerii fiscale a populaţiei, stabilind în asemenea condiţii două criterii de bază: *numărul de familii* sau *numărul de persoane de sex masculin*. Aceste sarcini, de regulă, stau şi în faţa recensămintelor generale ale populaţiei sau a recensămintelor fiscale. Din aceste considerente, studierea statisticii austriece din 1788 şi a celei moldoveneşti din 1808 prezintă un mare interes ca problemă de studiu şi necesită o abordare specială.

În studierea dinamicii populaţiei ţinutului Hotin la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, drept etalon comparativ pot servi datele statisticii din 1788, evaluate de administraţia austriacă, după cucerirea la 24 octombrie 1788 a cetăţii Hotinului, în vederea determinării veniturilor raialei Hotin, sub dominaţia otomană, publicate de Mihail Popescu [1, p.394-401], şi cele ale statisticii moldoveneşti din 1808 prezentate de marele vistiernic al Moldovei Iordache Ruset-Roznovanu senatorului rus V.I. Krasno-Milaşevici, preşedinte al Divanurilor Principatelor Române, privind numărul ţinuturilor şi al satelor, veniturile statului, contribuţia acordată de populaţie armatei ruse de ocupaţie şi sistemul de concesiuni existent în Principate.

Chiar de la început, trebuie să constatăm că cetatea Hotin a prezentat totdeauna un punct strategic important în planurile expansioniste ale Rusiei în Balcani în secolul al XVIII-lea. De cetatea Hotinului s-a ciocnit şi Austria, după ce reuşeşte să-şi extindă hotarele în această direcţie, anexând mai întâi Galiţia (1772)[2], iar ulterior şi Bucovina (1774)[3].

Chiar de la începutul războiului ruso-austro-turc din 1787-1792, Austria şi-a concentrat toate forţele împotriva Hotinului, până l-a făcut să capituleze la 24 octombrie 1788. După ocuparea Moldovei, conform înţelegerii preliminare, ambele state au hotărât s-o administreze împreună, austriecilor revenindu-le partea din dreapta Siretului, ruşilor – partea din stânga. Raiaua Hotinului, conform înţelegerii dintre Iosif al II-lea şi Ecaterina a II-a, a rămas în întregime în stăpânirea Austriei [1, p.394].

Cercetătorul Mihail Popescu, care a publicat statistica austriacă de la 1788, constată că cel mai curios era faptul că austriecii au administrat Moldova „…după legile şi obiceiurile pământului păstrând *statu quo*, deoarece, după cum spunea însuşi împăratul Iosif al II-lea, o avea în stăpânire *jure armorum* raiaua Hotinului, au găsit de cuviinţă s-o unească întru toate cu districtul Suceava din Bucovina, ca şi cum ar fi format împreună un singur ţinut" [1, p.394-395]. Însă, războiul s-a terminat în defavoarea Austriei. Prin pacea de la Şiştov din 4 august 1791 Hotinul este retrocedat Sublimii Porţi Otomane.

Crezând că raiaua Hotinului va rămâne în stăpânire veşnică, administraţia austriacă „…au pus de s-au cercetat toate veniturile acesteia, sub turci, pentru ca să le poată folosi şi ei la rândul lor" [1, p.395]. Respectiv, studierea acestei statistici are o importanţă deosebită în înţelegerea acelor procese de ordin demografic şi fiscal care au avut loc ulterior în ţinutul Hotin sub regim de dominaţie otomană şi rusă, dar şi a modalităţii „cum înţelegeau turcii să administreze raialele" [1, p.395].

Pentru a o administra mai eficient, administraţia otomană a împărţit raiaua în două părţi: partea de sus care începea de la graniţa Bucovinei, inclusiv Hotinul, şi în linie dreaptă până la Podul Lipcanului şi partea de jos – până la lacul Ciuhur.

---

[2] În urma primei împărţiri a Poloniei în 1772, Austria anexează Galiţia. Regiunile poloneze şi ucrainene stăpânite de Austria devin „Regatul Galiţiei şi Lodomeriei", denumire care sublinia pretenţiile Ungariei asupra acestor teritorii. După a treia împărţire a Poloniei din 1795, Regatului i-a mai fost adăugată denumirea de Galiţia apuseană (Galiţia Nouă). Oraşul Lemberg a devenit capitala noii entităţi. Conducerea regatului era dominată de aristocraţia poloneză, în pofida faptului că majoritatea populaţiei, în special în zona estică, era formată din ucraineni (ruteni). În afară de ucraineni şi polonezi, regiunea era locuită şi de evrei, care erau concentraţi în special în regiunile estice.

[3] În pofida faptului că Bucovina a fost ocupată de trupele austriece încă din toamna anului 1774, din punct de vedere juridic ea devine oficial provincie austriacă abia la 7 mai 1775, printr-o convenţie încheiată între Imperiul Habsburgic şi Sublima Poartă – sub a cărei suzeranitate se afla Moldova. Prin Convenţia din 12 mai 1776 s-a făcut delimitarea graniţelor între aceste două imperii. Între anii 1774 şi 1786 Bucovina s-a aflat sub administraţie militară austriacă, fiind condusă de doi guvernatorii militari: Gabriel Fleiherr von Splény (1774-1778) şi Karl Freiherr von Enzenberg (1778-1786). Între anii 1786 şi 1848, Bucovina a fost încorporată Galiţiei, drept cel de-al 19-lea cerc *(Kreis)*, perioadă considerată, după părerea mai multor cercetători, ca cea mai nefastă din istoria Bucovinei.

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.64-82

În componenţa raialei intrau: un oraş, 3 târguri, 153 de sate şi 22 de slobozii. Locuitorii, indiferent de apartenenţa religioasă (în afară de musulmani), plăteau haraciul[4], teşcherul[5] şi menzilul[6]. În plus, de la populaţia raialei Hotin erau încasate şi alte dări[7].

În investigaţia noastră un interes deosebit prezintă lista satelor raialei Hotin, cu indicarea numărului de familii în fiecare sat (Tab.1) şi mecanismul încasării dărilor la 1788, mai ales prin faptul că, deşi pe teritoriul Ţărilor Române au fost mai multe raiale, toate actele ce se referă la aceste raiale au fost duse la Constantinopol şi cunoaştem prea puţin despre numărul localităţilor, evoluţia numerică a populaţiei şi veniturile acesteia. Aceste izvoare ne permit să cunoaştem mai detaliat cum turcii au administrat aceste raiale.

Tabelul 1

Satele din raiaua Hotinului, cu indicarea numărului de familii, conform statisticii austriece din 1788*

Nr. d/o	Denumirea localităţilor	Numărul de familii	Nr. d/o	Denumirea localităţilor	Numărul de familii
Partea de sus					
1.	Hotin	**322**	34.	Dinăuţi	**70**
2.	Ottachi	**pustiu**	35.	Cringaş	**35**
3.	Rueşin	**36**	36.	Şişcăuţi	**34**
4.	Ciuponos	**15**	37.	Bereşti	**25**
5.	Nedobouţi	**43**	38.	Djoc	**16**
6.	Şerouţi de Sus	**93**	39.	Cristineşti	**38**
7.	Sarosin	**34**	40.	Stănşani	**22**
8.	Cliscouţi-Poiana	**120**	41.	Dolineni	**10**
9.	Halici	**pustiu**	42.	Coplinca	**pustiu**
10.	Calineţ	**50**	43.	Liventi	**predium****
11.	Şilouţ	**43**	44.	Dincăuţ	**18**
12	Broscăuţ	**20**	45.	Paşcăuţi	**20**
13.	Grosineţ	**60**	46	Cruelic	**30**
14	Colincăutz	**80**	47.	Sânger	**10**
15	Ruşaveneţ	**108**	48.	Torosna	**20**
16.	Balta metiufca	**84**	49.	Şerbeneţ	**27**
17.	Onuţ	**12**	50.	Costişeni	**50**
18.	Perelicuţ	**124**	51.	Grindreni	**20**
19.	Ruhatin	**21**	52.	Negrineţ	**50**
20.	Raşcu	**33**	53.	Coşuleni	**14**

[4] ***Haraciul*** – dare de răscumpărare, folosită în două sensuri, cu două conotaţii precise: ***1.*** Pentru ţinuturile supuse direct legii islamice (*dăr ul-islam*), haraciul reprezenta impozit funciar încasat de la locuitorii nemusulmani cărora li se lăsase posesiunea proprietăţilor lor funciare (*baştina*), folosindu-se în acest scop termenul *gizie*. ***2.*** Pentru ţinuturile care nu erau integrate administrativ Imperiului Otoman, indiferent de statutul lor juridic internaţional, haraciul reprezenta o răscumpărare forfetară a prădăciunilor pe care le puteau săvârşi, potrivit poruncii islamice, oştirile musulmane, regulate sau neregulate. Haraciul se împărţea în 5 categorii: ***1.*** Negustorii şi meseriaşii bogaţi, arendaşii de moşii plăteau anual 11 piaştri şi 42 parale – *răsură*; ***2.*** Orăşenii şi evreii arendaşi de cârciumi plăteau 5,30 piaştri şi 13 parale – *răsura*; ***3.*** Locuitorii din sate şi săracii de la oraşe plăteau 2,45 piaştri şi 6 parale – *răsura*; ***4.*** Preoţii de la oraşe şi din satele mai mari plăteau anual 6 piaştri şi 4 ½ parale – *răsura*. Preoţii din satele mai mici şi diaconii plăteau 2,45 piaştri, iar răsura 6 parale; ***5.*** Ţiganii plăteau de familie 9 piaştri 30 parale. Fiul de ţigan mai mare de 13 ani şi necăsătorit plătea sub numele de *şăşoi* câte 2 piaştri anual [1, p.395 395-396].
[5] ***Teşcher*** – dare plătită de cei săraci, care nu erau în stare să plătească haraciul, precum şi de băieţii mai mari de 13 ani. Cei care plăteau teşcherul se împărţeau în trei clase: ***1.*** fiii de negustori şi meseriaşi bogaţi şi cei ai arendaşilor de moşii (plăteau: 2 piaştri, răsura – 4 ½ parale); ***2.*** fiii orăşenilor şi ai evreilor arendaşi de cârciumi (plăteau: 1 piastru 30 parale, răsura – 4 ½ parale); ***3.*** fiii locuitorilor săraci şi ai locuitorilor cei mai nevoiaşi (plăteau: 1 piastru 30 parale, răsura – 4 ½ parale) [1, p.396].
[6] ***Menzil*** – dare extraordinară, achitată de locuitorii Ţărilor Române, pentru întreţinerea căilor de comunicaţie, a cailor şi servitorilor pentru poştă, precum şi pentru darurile ce se dădeau diferitelor Paşale ce veneau sau plecau din raia. Sătenii plăteau această dare în *cislă* (repartizarea dărilor fixată de obştea satului, proporţional cu averea fiecăruia), socotindu-se de fiecare familie între 2-3 piaştri anual [1, p.396].
[7] Despre modalitatea încasării celorlalte dări *a se vedea* detaliat: [1, p.396-398].

21.	Prebarodec	**19**	54.	Mămăligă	**36**
22.	Sencout	**36**	55.	Chiva	**30**
23.	Rechitna	**44**	56.	Scabrău	**45**
24.	Călineşti	**pustiu**	57.	Galuce	**80**
25.	Rencăuţi	**19**	58.	*Chişla lui* Samoşiu	**pustiu**
26.	Stroeşti	**20**	59.	*Chişla lui* Haliv	**pustiu**
27.	Noua Suliţă de Sus	**17**	60.	Podul Lipcanilor	**85**
28.	Horşineţi	**80**	61.	Balcăuţi de Sus	**32**
29.	Toreşuţi	**175**	62.	Tulbureni (*Chişla* Balşi)	**pustiu**
30.	Văscăuţi	**63**	63.	Hajdu	**predium**
31.	Certena	**50**	64.	Nevoe	**30**
32.	Cotilou	**40**	65.	Stălileşti	**35**
33.	Cabileşti	**17**	66.	Gilăuţi	**31**
Partea de jos					
1.	Anadol	**pustiu**	43.	Cotigeni	**100**
2.	Darabani	**pustiu**	44.	Lucaşeni	**predium**
3.	Parcuţi	**30**	45.	Noua Suliţă de Jos	**60**
4.	Bârnova de Sus	**21**	46.	Roşoşeni	**36**
5.	Muşeniţul	**117**	47.	Nemâncaţi	**60**
6.	Vornoviţa	**35**	48.	Briseni	**55**
7.	Macarinca	**pustiu**	49.	Vascăuţi	**60**
8.	Lencăuţi	**100**	50.	Carlacu	**35**
9.	Nahoreni	**28**	51.	Manduţi	**70**
10.	Hruşaveţi	**70**	52.	Vânduţi	**60**
11.	Babin	**70**	53.	Clocuşna	**52**
12.	Buşoviţa	**13**	54.	Ocniţa	**55**
13.	Răstu	**50**	55.	Pustoaia	**12**
14.	Ottachi	**pustiu**	56.	Lipnicul	**20**
15.	Cuman	**70**	57.	Denuşeni	**20**
16.	Moldova	**40**	58.	Mihăceni	**30**
17.	Senouţi	**20**	59.	Hrinuţi	**19**
18.	Saleşti	**45**	60.	Barladana	**26**
19.	Sibotineşti	**60**	61.	Hincuţi	**24**
20.	Cormani	**30**	62.	Cipiluti	**50**
21.	Culişnica	**51**	63.	Hadaruţi	**60**
22.	Vitrenca	**30**	64.	Corosuţi	**67**
23.	Neporotov	**39**	65.	Mercu	**74**
24.	Mihalani	**52**	66.	Hlinoaia	**53**
25.	Ghilisuca	**60**	67.	Rotunda	**12**
26.	Lomatiniţa	**83**	68.	Jedniţa	**32**
27.	Oşorul	**55**	69.	Balcuţi de Jos	**55**
28.	Vasilău	**70**	70.	Trebeşuţi	**41**
29.	Voloşcov	**38**	71.	Bolboca	**42**
30.	Naslauţi	**20**	72.	Culecuţi	**32**
31.	Barnova de Jos	**63**	73.	Trestieni	**pustiu**
32.	Săcureni	**75**	74.	Tabanul	**60**
33.	Colelişnul	**80**	75.	Şeruţi de Jos	**22**
34.	Şerbeseni	**84**	76.	Hlina	**25**
35.	Romancăuţi	**70**	77.	Cotiela	**21**
36.	Velmeştie	**70**	78.	Sylaveţi	**71**

37.	Burduhul	**11**	79.	Balasineşti	**25**
38.	Volsinat	**8**	80.	Corsuţi	**76**
39.	Verticuţi	**16**	81.	Pererita	**58**
40.	Larga	**84**	82.	Graneşti	**pustiu**
41.	Metvesa	**pustiu**	83.	Bogdăneşti	**pustiu**
42.	Neliporiţi	**21**	84.	Tescani	**pustiu**
85.	Viişoara	**15**	100.	Parcova	**48**
86.	Armaş	**pustiu**	101.	Ruseni	**32**
87.	Badraşcu	**25**	102	Paladi	**30**
88.	Corpasul	**38**	103.	Pursilanca	**21**
89.	Cuconeşti	**16**	104.	Labriceni	**24**
90.	Serbaca	**13**	105	Terebina	**32**
91.	Costieşti	**34**	106.	Beşeruţi	**20**
92.	Varaticul	**29**	107	Brânzeni	**40**
93.	Horodeşti	**19**	108.	Burlăneşti	**40**
94.	Postumbeni	**50**	109.	Feteşti	**50**
95.	Postumbuţi	**18**	110.	Hurgineşti	**64**
96.	*Kişla lui* Alexe	**pustiu**	111.	Târnova de Jos	**40**
97.	*Kişla lui* Biciş	**pustiu**	112.	Trinca	**50**
98.	*Kişla lui* Sandu	**pustiu**	113.	Caracuşeni	**70**
99.	Cuprinul	**12**	**Numărul total de familii****		**7080**

* [1, p.399-401].
** ***Predium*** – proprietate, alcătuită dintr-un lot de pământ din mediul urban sau rural, cu toate cele existente pe el (în afară de construcţii), care servea drept zălog şi garanţie în viaţa cotidiană. În cazul neachitării la timp a dărilor, statul putea pune sechestru ca în cazul zălogului sau garanţiei.

Analiza datelor statisticii austriece de la 1788 demonstrează că ţinutul Hotin n-a fost împărţit proporţional de administraţia otomană din punctul de vedere al numărului localităţilor şi al numărului de gospodării/familii. *Partea de sus* a ţinutului includea 65 de sate, inclusiv: 7 sate pustii şi 3 localităţi de tip predium (alcătuite dintr-un lot de pământ, cu toate cele existente pe el (în afară de construcţii), care servea drept zălog şi garanţie şi, în cazul neachitării la timp a dărilor, statul le putea pune sub sechestru), care înglobau 2791 (38,9%) de gospodării. *Partea de jos* includea doar 47 de sate, inclusiv: 13 localităţi pustii, o localitate de tip predium, dar care îngloba un număr de 4379 (61,1%) de gospodării, ceea ce constituia în total, în ambele părţi, 7170 de gospodării. În partea de sus doar 4 localităţi depăşeau cifra de 100 de gospodării: Toreşuţi – 175, Perelicuţ – 124, Cliscouţi-Poiana – 120 şi Ruşaveneţ – 108 gospodării; în partea de sus doar 2 localităţi depăşeau sau atingeau cifra de 100 de gospodării: Muşeniţul – 117 gospodării şi Cotigeni – 100 de gospodării.

A stabili în baza statisticii austriece de la 1788 care din localităţi erau populate de români şi care erau populate de alogeni este dificil, sau aproape imposibil, din considerentul că statistica nu dispune de asemenea informaţii. Totuşi, reieşind din denumirea localităţilor şi prezenţa lor în statisticile ulterioare (de la 1820 şi 1821 – deja în Basarabia), putem constata că majoritatea satelor erau moldoveneşti.

În studierea evoluţiei demografice şi impunerii fiscale a populaţiei ţinutului Hotin la începutul secolului al XIX-lea un loc deosebit revine şi statisticii populaţiei din 1808. Perfectată în anii de ocupaţie a Principatelor Române de armatele ruse, statistica prezintă un interes deosebit, deşi nu poate pretinde la o exactitate absolută din mai multe considerente: imperfecţiunea metodelor de selectare şi prelucrare a materialului statistic; pregătirea insuficientă a persoanelor care au adunat şi au prelucrat informaţiile statistice; eschivarea unor localnici de la înregistrare în timpul adunării datelor statistice, care aveau la bază anumite temeiuri; tăinuirea datelor de către administraţia moldovenească pentru a evita impunerea exagerată a dărilor pentru asigurarea armatei ruse de ocupaţie; anumite categorii sociale n-au fost incluse în statistică din considerentul că erau stări sociale privilegiate şi nu erau supuse impozitărilor, iar altele beneficiau de anumite privilegii şi înlesniri etc. Însă, toate acestea puţin contau. Administraţia rusă de ocupaţie avea deja experienţă în această ordine de idei în urma efectuării recensămintelor şi statisticilor în Ţările Române din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea.

În pofida imperfecţiunii acestor date, o analiză retrospectivă a respectivei statistici este necesară pentru a distinge mai bine acele schimbări care s-au produs în situaţia demografică a teritoriului Pruto-Nistrean după anexarea lui, în 1812, la Imperiul Rus.

Pentru prima oară datele statistice generale pentru Principatul Moldova, în formă de tabel, sunt publicate în 1929 de profesorul universitar T.G. Bulat, pe care autorul, din greşeală, le datează cu anul 1809. Cu denumirea: „Extras de numere ale ţănuturilor Moldovii şi a Basarabiei, de târgurile ce sânt prin acele ţănuturi, şi de satele toate, şi de numărul împreunat al lăcuitorilor birnici, a mazălilor, a ruptaşilor, a jădovilor, ce plătesc dajdie, şi a negustorilor hrisovoliţi şi slujitori, afară de boieri, streini şi preoţi care nu se cuprind (e)" [2, p.66-67], această statistică este depozitată în fondul Arhivei Senatorilor care au prezidat în Divanele Principatelor Moldova şi Ţara Românească (Fondul 1) a Arhivei Naţionale a Republicii Moldova [3, f. 3-115].

Extrasul statisticii este anexat la adresa din 14 mai 1812, prin care marele vistiernic al Moldovei Iordache Ruset-Roznovanu îi răspunde senatorului rus V.I. Krasno-Milaşevici, preşedinte al Divanurilor Principatelor Române, în legătură cu porunca acestuia de a-i pune la dispoziţie informaţiile necesare despre numărul ţinuturilor şi al satelor, veniturile statului, contribuţia acordată de populaţie armatei ruse de ocupaţie şi despre sistemul de concesiuni existent în Moldova.

În demersul său, Iordache Ruset-Roznovanu îi comunica înaltului demnitar rus că numărul târgurilor, satelor şi locuitorilor birnici, al mazililor şi ruptaşilor, rupta de vistierie, evreilor hrisovuliţi[8] şi al slujitorilor aflaţi în fiecare ţinut este indicat în extrasul trimis, „alcătuit după o catagrafie ce este făcută pentru toată Ţara Moldovei şi a Basarabiei, cu trei ani mai înainte", fiindcă catagrafia cea nouă, mau completă, la care se lucra, încă nefiind definitivată, iar după finisarea ei informaţiile despre dinamica populaţiei vor fi mult mai complexe şi mai exacte şi vor reflecta acele schimbări care au intervenit între timp în componenţa demografică a ţinuturilor. Marele vistiernic îl mai asigura pe înaltul demnitar rus că, deşi prin dislocări de sate, o oarecare perturbare se produse, sporul populaţiei „este neapărat" [2, p.64]. În plus, V.I. Krasno-Milaşevici era atenţionat că în extras lipsesc informaţiile despre bulgarii veniţi de peste Dunăre, care erau subordonaţi lui A.Ya. Koronelli, tutorele principal al coloniştilor transdanubieni din Ţara Românească, Moldova şi Basarabia (cu înţeles de Bugeac) [3, f. 3 verso].

Datele statisticii populaţiei din 1808 publicate de T.G. Bulat sunt publicate ulterior de cercetătorul Valentin Zelenciuk, dar numai cu referinţă la ţinuturile dintre Prut şi Nistru, numindu-le incorect pentru întreg spaţiul dintre Prut şi Nistru Basarabia[9] şi datându-le, ca şi T.G. Bulat, cu anul 1809, fără a indica cine este autorul publicării statisticii şi indicând greşit pagina [6, p.81].

Analizând datele acestei statistici, cercetătorul Dinu Poştarencu atrage atenţia la eroarea comisă de profesorul T.G. Bulat (respectiv, şi de cercetătorul Valentin Zelenciuk – *constatăm noi*), care, ştiind că statistica fusese alcătuită cu trei ani în urmă de la data prezentării ei senatorului rus V.I. Krasno-Milaşevici, scăzând din 1812 trei ani, atribuie statistica anului 1809. În realitate, statistica datează cu anul 1808, an care figurează, de fapt, în titlul extrasului prezentat senatorului rus V.I. Krasno-Milaşevici în limba rusă, datele căruia corespund în exactitate cu cele indicate în Regulamentul privind instituirea administraţiei provizorii a Basarabiei din 2 august 1812 [7, p.144].

Datele statisticii sunt sistematizate pe ocoale, târguri şi state şi includ: plata răsurii şi banilor de raţie pentru o perioadă de 3 luni şi indică numărului populaţiei (capi de familii/gospodării) pentru fiecare sat, târg şi oraş, care ulterior au fost sistematizate într-un tabel general al numărului populaţiei, pe care îl publică fragmentar cercetătorul Valentin Zelenciuk, având la îndemână articolul lui T.G. Bulat, fără a folosi izvorul de arhivă.

Publicând datele generale privind numărul populaţiei, sumate în tabelul prezentat în succintul articol[10], T.G. Bulat constată că explicaţia adusă de marele vistiernic Iordache Ruset-Roznovanu senatorului rus V.I. Krasno-Milaşevici denotă că „…situaţia nu era de loc bună" [2, p.64]. Autorul estimează numărul populaţiei

---

[8] ***Hrisovulit*** – categorie fiscală în care intrau locuitorii ce-şi plăteau dările potrivit prevederilor unui hrisov domnesc, nu cu satul sau oraşul unde rezidau: băjenarii hrisovuliţi, negustorii hrisovuliţi, jidovii hrisovuliţi etc. [4, p.226; 5, f. 18 verso, 64 verso].

[9] În raportul prezentat la 14 mai 1812 de marele vistiernic al Moldovei Iordache Ruset-Roznovanu senatorului rus V.I. Krasno-Milaşevici se indica destul de explicit: „…în registrul alcătuit pentru întreaga Moldovă şi Basarabie, pentru o perioadă de 3 ani", prin care se subînţeleg ţinutule de sud dintre Prut şi Nistru (ANRM, F. 1, inv. 1, d. 3639, f. 3). Într-un alt tabel se indică şi mai clar că în componenţa Basarabiei intrau olaturile: Tomarova, Ismail, Bender, Akkerman şi Chilia [3, f. 114 verso].

[10] Autorul plănuia să revină mai târziu cu un studiu mai detaliat la acest subiect.

Moldovei, (fără boieri, scutelnici[11], ţigani, slujitorii bisericeşti şi străinii, între care trebuiau incluşi şi bejenarii sârbi de peste Dunăre, care atingeau cifra de 4000 de persoane), admiţând chiar un calcul de 5 membri, pentru fiecare cap de familie, la 700 mii de locuitori [2, p.64].

Pentru a înţelege mai profund datele sistematizate în tabelele prezentate de Iordache Ruset-Roznovanu senatorului rus, la început să facem o caracteristică succintă a celor două forme de dări – răsura şi banii pentru raţie.

Răsura constituia o dare suplimentară care exista în Moldova la începutul secolului al XIX-lea, din al cărei venit se plătea leafă slujbaşilor publici. În 1804 doar birul şi răsura au constituit 2676 mii de lei, sau 54 de lei pentru fiecare Curte [8, f. 3, 5; 4, p.402].

Dintr-un raport al Comitetului de Control adresat Consiliului Suprem al Basarabiei, datat cu 12 martie 1828, aflăm că dările care erau percepute de la populaţia Moldovei până la anexarea Basarabiei la Rusia erau dări în baza cărora se formau veniturile vistieriei. Aceste informaţii au fost puse la dispoziţie oficialităţilor ruse din Basarabia şi din Sankt Petersburg de către Preşedintele Divanului Moldovei, senatorul V.I. Krasno-Milaşevici. Potrivit acestui document, *răsura* constituie o dare în bani, încasată de la fiecare leu plătit potrivit dării *bir*, care constituia 15 parale de la fiecare leu [10, f. 1-1 verso]. La achitarea răsurii „participau păturile inferioare ale societăţii, mazilii şi ruptaşii, raznocinţii, denumiţi ruptele vistieriei, şi evreii…, erau eliberaţi de această plată, în schimb dădeau câte 5 parale de la fiecare leu în calitate de bir vel-vistiernicului, care era în exerciţiul funcţiei [11, f. 130-130 verso].

Din alt izvor aflăm că *răsura* constituia „darea pentru leafa boierilor funcţionari de cancelarie, ispravnicilor şi funcţionarilor locali" [Ibidem].

Bani pentru raţie erau banii încasaţi de la populaţia Principatelor Române în timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812 pentru întreţinerea armatei ruse de ocupaţie, care, după sfârşitul războiului, au fost anulaţi [10, f. 1-1 verso].

Pentru a înţelege mai profund acele schimbări care au intervenit în sistemul demografic şi fiscal al Basarabiei după anexarea ei la Imperiul Rus, să analizăm, la început, suma dărilor încasate (răsura şi banii de raţie) şi numărul populaţiei din ţinutul Hotin în 1808, pentru fiecare ocol în parte, prezentate de marele vistiernic al Moldovei Iordache Ruset-Roznovanu senatorului rus V.I. Krasno-Milaşevici. Datele privind suma dărilor încasate şi dinamica populaţiei pentru ocolul Nistrul de Sus, ţinutul Hotin, sunt sistematizate în Tabelul 2.

Tabelul 2

Răsura şi banii de raţie încasaţi de la populaţia ţinutului Hotin, ocolul Nistrul de Sus, conform statisticii din 1808*

Nr. d/o	Răsura (în 3 luni)		Bani pentru raţie (în 3 luni)		Numărul familiilor	Localităţile
	lei	aspri	lei	aspri		
1.	24	-	21	60	**47**	**Volcineţ**
2.	60	-	55	-	**109**	**Enăuţi**
3.	88	90	77	-	**131**	**Selişte**
4.	88	-	81	60	**158**	**Cumarău**
5.	74	30	68	30	**133**	**Răsteu**
6.	57	105	53	-	**134**	**Buzoviţa**
7.	30	-	27	60	**56**	**Burduvu**
8.	53	-	49	60	**90**	**Molodova**
9.	53	-	49	60	**121**	**Babin**
10.	63	75	58	-	**118**	**Hruşavăţul**
11.	21	-	19	30	**41**	**Mihoreni**
12.	15	75	14	-	**41**	**Măcăreuca**

[11] ***Scutelnic*** – ţăran scutit de plata birului, în schimbul unor prestaţii suplimentare (de obicei, militare) faţă de Domnie sau faţă de stăpânul moşiei. Sensul general al termenului este „scutit de bir". *Scutelnicii* erau *ţărani* eliberaţi de prestaţiile faţă de stat; în schimb, obligaţi să încheie cu boierii, mănăstirile şi funcţionarii, pentru o anumită perioadă de timp, contracte privind îndeplinirea în folosul lor a anumitor lucrări sau achitarea anumitor sume de bani [9, p.535].

13.	26	90	24	30	**53**	**Vârnoviţa**
14.	31	30	28	90	**51**	**Moşineţu**
15.	42	60	39	30	**78**	**Bârnova**
16.	26	30	23	90	**71**	**Părcăuţi**
17.	20	105	19	30	**43**	***Câşla lui*** **Nedjim**
18.	84	-	77	-	**127**	**Lencăuţi**
19.	102	-	93	90	**140**	**Chelmeşti**
20.	140	60	111	-	**73**	***Evrei agricultori***
În total	**1103**	**30****	**991**	**-****	**1815**	**-**
					27	***Preoţi***
					1	***Diaconi***
					19	***Dascălii***
					19	***Paracliseri****
					1	***Negustori***
					5	***Străini***
În total	**1103**	**30**	**991**	**-**	**1887**	**-**

* [3, f. 82].
** La stabilirea sumei totale a dărilor, pentru întreaga statistică de la 1808, am reieşit din considerentul că la început de secol 120 aspri echivalau cu 1 leu.
*** Izvorul îi indică cu denumirea de ***ţârcovnici*** *(церковники)* – persoane care au în grijă o biserică, îndeplinind şi anumite servicii la oficierea cultului religios; în această categorie mai intrau pălămarii şi cântăreţii.

Datele Tabelului 2 denotă că în cele 19 localităţi din ocolul Nistrul de Sus erau înregistrate 1887 de gospodării (capi de familie), inclusiv 1742 de gospodării de ţărani creştini ortodocşi, care se ocupau în fond cu agricultura, şi 73 de gospodării de evrei agricultori. Izvorul indică şi celelalte stări sociale din ocol, inclusiv reprezentanţii tagmei bisericeşti: 27 preoţi, 1 diacon, 19 dascăli, 19 paracliseri, 1 negustor şi 5 străini, dar care nu sunt incluşi în lista respectivă pentru achitarea răsurii şi a banilor de raţie.

În ocolul Nistrul de Jos erau înregistrate 9 localităţi care depăşeau cifra de 100 de gospodării: Cumarău – 158 (8,4%) de gospodării, Chelmeşti – 140 (7,4%), Buzoviţa – 134 (7,1%), Răsteu – 133 (7%), Selişte – 131 (6,9%), Lencăuţi – 127 (6,7%), Babin – 121 (6,4%), Hruşavăţul – 118 (6,3%) şi Enăuţi – 109 (5,8%) de gospodării. Celelalte sate nu depăşeau limita de 41-90 de gospodării. Cele mai mici localităţi, după ponderea gospodăriilor şi, respectiv, a populaţiei, erau satele Mihoreni şi Măcăreuca cu 41 de gospodării şi Volcineţi – cu 47 de gospodării.

Este semnificativ faptul că statistica de la 1808 conţine informaţi detaliate despre încasarea de la populaţie a dărilor şi indică, de fapt, starea economică a contribuabililor. Marele vistiernic Iordache Ruset-Roznovanu scria senatorului rus V.I. Krasno-Milaşevici că statistica indică şi „…sfertul birului ce dă fiştecare sat mai înainte pe trei luni, dintru care sfert se cunoaşte starea putinţii şi neputinţii fieştecărue sat asemenea precum s-a dat atunce" [3, f. 3 verso-4; 2, p.65]. Conform acestei statistici, de la locutorii ocolului Nistrul de Jos au fost încasate 1103 lei răsura şi 991 bani de raţie, ceea ce constituia anual 4412 lei răsura şi 3964 lei bani de raţie.

Celelalte stări sociale – preoţii, diaconii, dascălii, paracliserii, negustorii şi străinii – erau scutiţi de plata răsurii şi a banilor de raţie, fiind incluşi separat la sfârşitul tabelului.

Prezintă interes datele privind suma dărilor încasate şi dinamica populaţiei pentru ocolul Nistrul de Jos, sistematizate în Tabelul 3.

Tabelul 3

Răsura şi banii de raţie încasaţi de la populaţia ţinutului Hotin, ocolul Nistrul de Jos, conform statisticii din 1808*

Nr. d/o	Răsura (în 3 luni)		Bani pentru raţie (în 3 luni)		Numărul familiilor	Localităţile
	lei	aspri	lei	aspri		
1.	56	60	51	90	**77**	**Caracău**
2.	81	105	74	90	**94**	**Romancăuţi**
3.	69	105	63	60	**78**	**Şăbutiniţa**
4.	28	95	26	30	**32**	**Cormani**
5.	38	60	35	30	**50**	**Culişăuca**
6.	38	60	35	30	**49**	**Vitreanca**
7.	42	-	38	60	**57**	**Mihalcău**
8.	50	60	46	30	**56**	**Niporotova**
9.	55	30	50	90	**74**	**Lomaciniţa**
10.	42	-	38	60	**48**	**Ojovu**
11.	42	-	38	60	**58**	**Ghilişăuca**
12.	39	60	36	30	**61**	**Vasâlău**
13.	69	105	63	60	**130**	**Cobâlceni**
14.	63	60	58	-	**104**	**Şărbiceni**
15.	64	105	60	30	**101**	**Văzdăuţi**
16.	24	-	21	60	**36**	**Voloşcovu**
17.	27	60	25	30	**50**	**Năslavcea**
18.	63	30	61	90	**74**	**Bârnova**
19.	72	-	66	-	**79**	**Lipnic**
20.	72	90	66	90	**59**	**Clocuşna**
21.	79	30	78	30	**98**	**Săcureni**
22.	218	-	125	60	**112**	***Evrei agricultori***
În total	**1340**	**35**	**1162**	**30**	**1577**	**-**
					35	***Preoţi***
					24	***Diaconi***
					20	***Dascăli***
					2	***Mazili***
					4	***Negustori***
					1	***Străini***
În total	**1340**	**35**	**1162**	**30**	**1663**	**-**

* ANRM, F. 1, inv. 1, d. 3639, f. 82 verso.

Datele Tabelului 3 atestă că în cele 21 de localităţi din ocolul Nistrul de Jos erau înregistrate 1663 de gospodării (capi de familie), inclusiv 1465 de gospodării de ţărani creştini ortodocşi şi 112 gospodării de evrei agricultori. Din celelalte categorii sociale izvorul indică: 35 preoţi, 24 diacon, 20 dascăli, 2 mazili, 4 negustori şi 1 străin.

În ocolul Nistrul de Jos, spre deosebire de ocolul Nistrul de Sus, erau înregistrate doar 3 localităţi care depăşeau cifra de 100 de gospodării ţărăneşti: Cobâlceni – 130 (9,6%) de gospodării, Şărbiceni – 104 (6,3%) şi Văzdăuţi – 101 (6,7%) de gospodării. Celelalte sate din ocol nu depăşeau limita de 32-98 de gospodării. Cele mai mici localităţi din acest ocol, după ponderea gospodăriilor şi, respectiv, a populaţiei, erau satele Cormani cu 32 de gospodării, Voloşcovu – cu 36 de gospodării, Ojovu – cu 48 de gospodării şi Vitreanca – cu 49 de gospodării.

Aceeaşi statistică atestă că de la locutorii ocolului Nistrul de Jos au fost încasaţi 1340 lei răsura şi 1162 bani de raţie, ceea ce constituia anual 5360 lei răsura şi 4648 lei bani de raţie, sau în total suma de 10308 lei.

Ca şi în cazul ocolului Nistrului de Sus, izvorul indică şi celelalte stări sociale din acest ocol – preoţii, diaconii, dascălii, mazilii, negustorii şi străinii care erau scutiţi de plata răsurii şi a banilor de raţie.

Datele privind suma dărilor încasate şi dinamica populaţiei pentru ocolul Ciuhur sunt sistematizate în Tabelul 4.

Tabelul 4

Răsura şi banii de raţie încasaţi de la populaţia ţinutului Hotin, ocolul Ciuhur, conform statisticii din 1808*

Nr. d/o	Răsura (în 3 luni)		Bani pentru raţie (în 3 luni)		Numărul familiilor	Localităţile
	lei	aspri	lei	aspri		
1.	36	-	32	60	**60**	**Târgul Briceni**
2.	66	-	71	60	**105**	**Hrimancauţi** *şi* **Hrubna**
3.	78	-	71	60	**105**	**Văscăuţi**
4.	48	-	44	-	**72**	**Tribisăuţi**
5.	26	60	24	-	**35**	**Bolboaca**
6.	68	45	63	90	**62**	**Cipiliuţi**
7.	48	90	42	-	**41**	**Hincăuţi**
8.	38	60	34	90	**48**	**Mihalăşeni** *şi* **Dânjeni**
9.	46	-	42	-	**49**	**Cupcini** ***şi câşla lui*** **Suleiman**
10.	14	90	11	30	**18**	**Slobozia Hrenăuţi**
11.	48	-	44	-	**52**	**Parcova** ***şi câşla*** **Fântâna Albă**
12.	60	-	54	90	**81**	**Purceleanca şi Zabriceni**
13.	19	30	17	60	**29**	***Câşla*** **Chiurtului**
14.	14	30	13	-	**19**	***Câşla lui*** **Bechir**
15.	36	-	33	30	**34**	**Corâstăuţi**
16.	57	90	52	90	**108**	**Ocniţa**
17.	48	-	44	-	**67**	**Hădărăuţi**
18.	45	90	42	-	**62**	**Măndăcăuţi**
19.	16	105	15	60	**18**	**Bârlădeni**
20.	24	-	22	-	**23**	**Palade**
21.	24	-	21	60	**41**	**Ruseni**
22.	21	90	20	-	**25**	**Pociumbeni**
23.	30	-	27	60	**34**	**Pociumbăuţi**
24.	76	105	67	90	**47**	***Evreii agricultori***
25.	64	90	-	-	**353**	***Evrei din Briceni***
În total	**1058**	**15**	**912**	**90**	**1588**	**-**
					25	***Preoţi***
					1	***Diaconi***
					19	***Dascăli***
					16	***Paracliseri***
					6	***Mazili***
					5	***Negustori***
					18	***Străini***
În total	**1058**	**15**	**912**	**90**	**1678**	**-**

* [3, f. 83].

Datele Tabelului 4 demonstrează că cele 23 de localităţi din ocolul Ciuhur însumau 1678 de gospodării (capi de familie), inclusiv 1188 de gospodării de ţărani creştini ortodocşi, care se ocupau cu agricultura, 47 de gospodării de evrei agricultori şi 353 de gospodării de evrei din târgul Briceni, care se ocupau, în fond, cu meşteşugul, comerţul şi parţial cu agricultura. Izvorul indică şi celelalte stări sociale din ocol, inclusiv reprezentanţii clerului: 25 preoţi, 1 diacon, 19 dascăli, 16 paracliseri, 5 negustori şi 18 străini.

În ocolul Ciuhur, spre deosebire de celelalte două ocoale, erau înregistrate doar 2 localităţi care depăşeau cifra de 100 de gospodării: Ocniţa – 108 (6,4%) de gospodării şi Văscăuţi – 105 (6,3%) de gospodării. Celelalte sate nu depăşeau limita de 19-81 de gospodării, deşi aceste sate erau înregistrate împreună cu câşlele şi alte sate, excepţie făcând doar Hrimăncăuţi şi Hrubna ce dispuneau de 105 gospodării (6,3%). Cele mai mici localităţi din acest ocol, după ponderea gospodăriilor şi, respectiv, a populaţiei, erau slobozia Hrenăuţi şi satul Bârlădeni cu 18 gospodării, *câşla lui* Bechir – cu 19 gospodării, Palade – cu 23 de gospodării, Pociumbeni cu 2 gospodării, *câşla* Chiurtului – cu 29 de gospodării, Pociumbăuţi – cu 34 de gospodării, Corâstăuţi – cu 34 de gospodării, Bolboaca – cu 35 de gospodării şi Hincăuţi – cu 41 de gospodării.

Statistica de la 1808 demonstrează că locutorii ocolului Ciuhur au plătit 1058 lei răsura şi 912 bani de raţie, ceea ce constituia anual 17648 lei răsura şi 3648 lei bani de raţie, sau în total suma de 21296 lei.

Spre deosebire de celelalte două ocoale, în acest ocol numărul de negustori, mazili şi străini era ceva mai mare, fapt ce se lămureşte parţial prin statutul de târg pe care îl deţinea localitatea Briceni.

Cam aceeaşi tendinţă privind suma dărilor încasate – răsura şi banii de raţie, privind numărul populaţiei au şi datele pentru ocolul Mijlocului, sistematizate în Tabelul 5.

Tabelul 5

Răsura şi banii de raţie încasaţi de la populaţia ţinutului Hotin, ocolul Mijlocului, conform statisticii din 1808*

Nr. d/o	Răsura (în 3 luni)		Bani pentru raţie (în 3 luni)		Numărul familiilor	Localităţile
	lei	aspri	lei	aspri		
1.	38	30	35	-	**59**	**Bălcăuţii de Jos**
2.	114	-	104	60	**136**	**Caracuşeni**
3.	62	30	57	30	**68**	**Trinca**
4.	39	90	36	30	**51**	**Hurghineşti**
5.	84	-	77	-	**82**	**Târnova**
6.	48	-	44	-	**62**	**Marcăuţi**
7.	60	-	54	90	**54**	**Colincăuţi**
8.	51	-	46	90	**55**	**Tabanul**
9.	24	-	22	-	**32**	***Câşla* Giamgiului**
10.	6	-	5	30	**7**	***Câşla* Ciolacului**
11.	16	90	15	90	**31**	**Nelipăuţi**
12.	42	-	38	60	**44**	**Coteleu**
13.	45	90	42	-	**63**	**Varticăuţi**
14.	72	-	65	90	**73**	**Hlinoaia**
15.	36	-	32	90	**32**	**Rătunda**
16.	50	30	47	30	**75**	**Rosuşeni**
17.	50	30	47	30	**87**	**Nouasuliţa de Jos**
18.	36	-	33	-	**42**	**Beşănăuţi**
19.	48	-	44	-	**54**	**Edineţ**
20.	114	-	104	30	**127**	**Cotiujeni**
21.	104	60	52	60	**2**	***Evrei agricultori***
În total	**1142**	**90**	**1005**	**90**	**1236**	**-**
					32	***Preoţi***
					1	***Diaconi***
					13	***Dascăli***
					19	***Paracliseri***
					2	***Mazili***
					8	***Negustori***
					7	***Străini***
					186	***Călăraşii pârcălăbiei***
În total	**1142**	**90**	**1005**	**90**	**1504****	**-**

* [3, f. 83].
** În izvor – 1502.

Datele însumate în Tabelului 5 atestă că în cele 20 de localităţi din ocolul Mijlocului erau înregistrate 1504 gospodării (capi de familie), inclusiv 1234 de gospodării de ţărani creştini ortodocşi şi 2 gospodării de evrei agricultori. Din celelalte categorii sociale izvorul indică: 32 preoţi, 1 diacon, 13 dascăli, 19 paracliseri, 2 mazili, 6 negustori, 7 străin şi 186 călăraşi ai pârcălabiei[12].

În ocolul Mijlocului erau înregistrate doar 2 localităţi care depăşeau cifra de 100 de gospodării: Caracuşeni – 136 (9,1%) de gospodării şi Cotiujeni – 127 (8,5%) de gospodării. Celelalte sate nu depăşeau limita de 7-87 de gospodării. Cele mai mici localităţi din ocolul Mijlocului, după ponderea gospodăriilor şi, respectiv, a populaţiei, erau *câşla* Ciolacului cu 7 gospodării, Nelipăuţi – cu 31 de gospodării, *câşla* Giamgiului şi satul Rătunda – cu 32 de gospodării, Beşănăuţi – cu 42 de gospodării şi Coteleu – cu 44 de gospodării.

Statistică atestă că de la locutorii ocolului Mijlocului au fost încasate 1142 lei răsura şi 1005 bani de raţie, ceea ce constituia anual 4568 lei răsura şi 4020 lei bani de raţie, sau în total suma de 8588 lei.

Ca şi în cazul celorlalte 3 ocoale, stările sociale privilegiate din acest ocol – preoţii, diaconii, dascălii, paraclisrii, mazilii, negustorii şi străinii – erau scutite de plata răsurii şi a banilor de raţie şi erau incluse la sfârşitul tabelului într-o listă separată. În acest ocol mai erau înregistrate 186 de gospodării care îndeplineau serviciul de călăraşi.

Prezintă interes şi datele ce indică numărul populaţiei şi suma dărilor încasate în 1808, pentru ocolul Prutul de Jos, sistematizate în Tabelul 6.

Tabelul 6

Răsura şi banii de raţie încasaţi de la populaţia ţinutului Hotin, ocolul Prutul de Jos, conform statisticii din 1808*

Nr. d/o	Răsura (în 3 luni)		Bani pentru raţie (în 3 luni)		Numărul familiilor	Localităţile
	lei	aspri	lei	aspri		
1.	33	90	30	90	**63**	**Târgul Lipcani**
2.	60	-	53	60	**70**	**Şirăuţi**
3.	61	90	55	60	**77**	**Balasăneşti**
4.	33	90	31	-	**47**	**Pererita**
5.	19	30	17	60	**31**	**Viişoara**
6.	36	-	33	-	**48**	**Bădragii**
7.	33	90	31	-	**53**	**Corpaciu**
8.	27	90	25	30	**32**	**Cuconeştii**
9.	13	30	11	60	**17**	**Şărbaca**
10.	44	60	41	-	**50**	**Costeşti**
11.	61	90	56	-	**59**	**Varaticu**
12.	25	30	23	-	**31**	**Horodişte**
13.	25	30	22	60	**51**	**Teredna**
14.	108	-	98	30	**128**	**Corjăuţi**
15.	64	90	60	-	**65**	**Feteşti**
16.	36	-	33	-	**53**	**Burlăneşti**
17.	84	-	77	-	**100**	**Brănzănii**
18.	21	90	20	-	**27**	**Hlina**
19.	57	-	51	30	**76**	**Ghilavăţul**

[12] ***Călăraş*** – categorie de ostaşi călare, apăruţi în Ţările Române în sec. al XVI-lea, recrutaţi dintre ţăranii liberi care slujeau domniei pentru scutiri fiscale sau pentru dreptul de a folosi moşiile domneşti. Principala lor obligaţie era să meargă la război pe propria socoteală. Unele grupuri de călăraşi aveau sarcini speciale: paza marginii *(călăraşii de margine)* şi transportul ştirilor *(călăraşii de Ţarigrad)*. În secolul al XVII-lea ei plăteau o dare destul de mare – *dajdia* călărăşească. În secolul al XVIII-lea, odată cu decăderea importanţei militare a călăraşilor, s-au menţinut şi s-au accentuat sarcinile lor secundare. În Moldova, călăraşii de margine sunt puşi sub comanda unor serdari (de Orhei, de Lăpuşna, de Soroca) şi sunt scutiţi parţial de dări [4, p.80]. În alte cazuri, *călăraşii* erau consideraţi slujitori pe lângă administraţiile locale, persoane cu atribuţii de pază locală, pe timp de război participau la adunarea carelor pentru transportarea proviziilor. Alte izvoare îi califica pe călăraşi că fiind slujitori poliţieneşti inferiori [12, p.141].

20.	40	90	35	-	**23**	***Evrei agricultori***
21.	57	-	-	-	**90**	***Evrei din Lipcani***
În total	**945**	**30**	**806**	**-**	**1191**	**-**
					32	***Preoţi***
					1	***Diaconi***
					21	***Dascăli***
					18	***Paracliseri***
					3	***Mazili***
					8	***Negustori***
					11	***Străini***
În total	**945**	**30**	**806**	**-**	**1285**	**-**

* [3, f. 84].

Analiza datelor prezentate în Tabelului 6 atestă că în cele 191 de localităţi din ocolul Prutul de Jos erau înregistrate 1285 de gospodării (capi de familie), inclusiv 1078 de gospodării de ţărani creştini ortodocşi, care se ocupau în fond cu agricultura, 90 de gospodării de evrei agricultori şi 90 de gospodării de evrei din târgul Lipcani, care se ocupau cu meşteşugul, comerţul şi parţial cu agricultura. Celelalte stări sociale din ocolul Prutul de Jos însumau reprezentanţii clerului: 32 preoţi, 1 diacon, 21 dascăli, 18 paracliseri şi celelalte sări sociale privilegiate: 3 mazili, 8 negustori şi 11 străini.

În ocolul Prutul de Jos erau înregistrate doar două localităţi care atingeau sau depăşeau cifra de 100 de gospodării: Corjăuţi – 128 (10,7%) de gospodării şi Brănzănii – 100 (8,4%) de gospodării. Celelalte sate nu depăşeau limita de 17-90 de gospodării, neluându-se în calcul numărul gospodăriilor ce aparţineau stărilor sociale privilegiate, care aveau un număr de gospodării mult mai mic. Cele mai mici localităţi din ocolul Prutul de Jos, după ponderea gospodăriilor şi, respectiv, a populaţiei, erau satele Şărbaca cu 17 gospodării, Hlina – cu 27 de gospodării, Viişoara şi Horodişte – cu 31 de gospodării, Cuconeştii – cu 32 de gospodării, Pererita – cu 47 de gospodării şi Bădragii – cu 48 de gospodării.

Potrivit acestei statistici, locuitorii ocolului Prutul de Jos au plătit pentru fiecare 3 luni ale anului 1 808 945 lei răsura şi 806 bani de raţie, ceea ce constituia anual 3780 lei răsura şi 3624 lei bani de raţie, sau în total suma de 7404 lei. Este evident, deşi nu atât de pronunţat, ca şi pentru târgul Lipcani, numărul mare de gospodării ale evreilor (90 de gospodării, sau 7,6%).

Datele privind suma dărilor încasate şi numărul populaţiei pentru ocolul Prutul de Sus sunt sistematizate în Tabelul 7.

Tabelul 7

Răsura şi banii de raţie încasaţi de la populaţia ţinutului Hotin, ocolul Prutul de Sus, conform statisticii din 1808*

Nr. d/o	**Răsura (în 3 luni)**		**Bani pentru raţie (în 3 luni)**		**Numărul familiilor**	**Localităţile**
	lei	**aspri**	**lei**	**aspri**		
1.	76	90	70	-	**90**	**Zaluceiea**
2.	48	-	44	-	**58**	**Ceabrău**
3.	40	90	37	30	**53**	**Criva**
4.	66	-	60	30	**99**	**Câşla**
5.	46	90	37	30	**57**	**Nisfoaia**
6.	45	90	42	-	**62**	**Stălineşti**
7.	74	30	68	30	**70**	**Mămăliga**
8.	24	-	22	90	**44**	**Coşuleni**
9.	72	-	66	30	**80**	**Negriniţa**
10.	21	90	20	-	**32**	**Şedreni**
11.	96	-	88	-	**128**	**Costiceni**

12.	81	90	74	90	**100**	**Vancicăuţi**
13.	180	-	164	90	**307**	**Tărăsăuţi**
14.	120	-	112	90	**188**	**Marşăniţa**
15.	40	90	38	30	**72**	**Coteleu**
16.	78	-	71	60	**86**	**Cerlina**
17.	31	30	28	90	**34**	**Mălineşti**
18.	25	30	23	-	**45**	**Nouasuliţa de Sus**
19.	76	90	64	30	**25**	***Evrei agricultori***
În total	**1245**	**90**	**1134**	**-**	**1630**	**-**
					33	***Preoţi***
					14	***Dascăli***
					15	***Paracliseri***
					1	***Mazili***
					1	***Străini***
În total	**1245**	**90**	**1134**	**-**	**1694**	**-**

* [3, f. 84 verso].

Datele inserate în Tabelul 7 atestă că în cele 18 localităţi din ocolul Prutul de Sus erau înregistrate 1694 de gospodării (capi de familie), inclusiv 1605 gospodării de ţărani creştini ortodocşi şi 25 de gospodării de evrei agricultori. Din celelalte categorii sociale privilegiate făceau parte: 33 preoţi, 14 dascăli, 15 paracliseri, 1 mazil şi 1 străin.

În acest ocolul erau înregistrate 4 localităţi care depăşeau sau atingeau cifra de 100 de gospodării: inclusiv satul Tărăsăuţi cu 307 (16,1%) de gospodării, Marşăniţa – cu 188 (11,1%) de gospodării, Costiceni – cu 128 (7,6%) de gospodării şi Vancicăuţi – cu 100 (5,9%) de gospodării. Celelalte sate nu depăşeau limita de 25-99 de gospodării, în afară de categoriile privilegiate care aveau un număr mai mic de gospodării. Cele mai mici localităţi din ocolul Prutul de Sus, după ponderea gospodăriilor şi, respectiv, a populaţiei, erau satele Şedreni cu 32 gospodării, Mălineşti – cu 34 de gospodării, Coşuleni – cu 44 de gospodării şi Nouasuliţa de Sus – cu 45 de gospodării.

Izvorul atestă că în 1808 de la locutorii ocolului Prutul de Sus au fost încasate 1245 lei răsura şi 1134 bani de raţie, ce constituia anual suma de 4948 lei răsura şi 4536 lei bani de raţie, sau în total suma de 9484 lei.

Ca şi în cazul celorlalte ocoale, stările sociale privilegiate din acest ocol – preoţii, diaconii, dascălii, paracliserii, mazilii, negustorii şi străinii – erau scutite de plata răsurii şi a banilor de raţie.

Datele ce indică numărul populaţiei şi suma dărilor încasate pentru ocolul Ghilavăţul în 1808 sunt sistematizate în Tabelul 8.

Tabelul 8

Răsura şi banii de raţie încasaţi de la populaţia ţinutului Hotin, ocolul Ghilavăţul, conform statisticii din 1808*

Nr. d/o	**Răsura (în 3 luni)**		**Bani pentru raţie (în 3 luni)**		**Numărul familiilor**	**Localităţile**
	lei	**aspri**	**lei**	**aspri**		
1.	36	-	33	30	**61**	**Hiliuţi**
2.	40	90	37	30	**64**	**Şărbiniţa**
3.	46	90	40	90	**66**	**Forosna**
4.	30	-	27	60	**56**	**Sângeru**
5.	38	30	35	30	**66**	**Cruhlic**
6.	114	-	104	30	**185**	**Păşcăuţi**
7.	31	30	28	60	**82**	**Dăncăuţi**

8.	54	-	49	60	**87**	**Dolineni**
9.	44	60	41	30	**85**	**Stăuceni**
10.	36	-	33	-	**78**	**Doljocu**
11.	48	-	44	-	**78**	**Berestia**
12.	120	-	112	90	**160**	**Ghenăuţi**
13.	54	90	50	-	**88**	**Rângaciu**
14.	33	90	31	-	**70**	**Stroeşti**
15.	96	-	88	-	**155**	**Răchitna**
16.	69	90	63	90	**94**	**Săncăuţi**
17.	48	-	44	-	**88**	**Răucăuţi**
18.	42	-	37	90	**69**	**Bălcăuţii de Sus**
19.	26	90	24	60	**41**	**Tulbureni**
20.	45	90	42	-	**76**	**Hâjdău**
21.	26	30	24	-	**65**	**Căpeleuca**
22.	7	30	7	60	**19**	**Darabani**
23.	9	90	9	-	**22**	**Anadolu**
24.	40	90	37	30	**79**	**Şişcăuţi**
25.	104	30	87	60	**91**	***Evrei agricultori***
În total	**1244**	**-**	**1133**	**60**	**2025**	**-**
					33	***Preoţi***
					27	***Dascăli***
					23	***Paracliseri***
					3	***Negustori***
					94	***Călăraşi***
					17	***Străini***
În total	**1244**	**-**	**1133**	**60**	**2222**	**-**

* [3, f. 85].

Datele Tabelului 8 atestă că în cele 24 de localităţi din ocolul Ghilavăţul erau înregistrate 2222 de gospodării (capi de familie), inclusiv 1934 de gospodării de ţărani creştini ortodocşi, care se ocupau cu agricultura şi 91 de gospodării de evrei agricultori. Celelalte stări sociale din ocolul Ghilavăţul însumau reprezentanţii clerului: 33 preoţi, 27 dascăli, 23 paracliseri, 17 străini şi 94 gospodării de călăraşi.

În ocolul Ghilavăţul erau înregistrate doar trei localităţi care depăşeau cifra de 100 de gospodării: Păşcăuţi – 185 (8,3%) de gospodării, Ghenăuţi – 160 (7,2%) şi Răchitna – 155 (7%). Celelalte sate se încadrau în limita de 19-94 de gospodării. Stările sociale privilegiate enunţate aveau un număr de gospodării mult mai mic. În acest ocol mai sunt atestate şi 94 de gospodării de călăraşi încadraţi în diferite activităţi ţinutale ale pârcălăbiei. Cele mai mici localităţi din ocolul Ghilavăţul, după ponderea gospodăriilor şi, respectiv, a populaţiei, erau satele Darabani – cu 19 gospodării, Anadolu – cu 22 de gospodării şi Tulbureni – cu 41 de gospodării.

În baza statisticii din 1808 locutorii ocolului Ghilavăţul au plătit pentru fiecare 3 luni 1244 lei răsura şi 1133 bani de raţie, ceea ce constituia anual 4976 lei răsura şi 4532 lei bani de raţie, sau în total suma de 9508 lei.

În cele din urmă, datele privind suma dărilor încasate şi numărul populaţiei pentru ocolul Raşcov sunt sistematizate în Tabelul 9.

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.64-82

Tabelul 9

Răsura şi banii de raţie încasaţi de la populaţia ţinutului Hotin, ocolul Raşcov, conform statisticii din 1808*

Nr. d/o	Răsura (în 3 luni)		Bani pentru raţie (în 3 luni)		Numărul familiilor	Localităţile
	lei	aspri	lei	aspri		
1.	156	-	142	30	**327**	**Colincăuţi**
2.	62	60	57	30	**116**	**Grozăniţa**
3.	48	-	44	-	**92**	**Bălcăuţi**
4.	74	60	68	30	**145**	**Şilăuţi**
5.	48	-	44	-	**116**	**Zarujăni**
6.	120	-	112	90	**178**	**Şirăuţi**
7.	69	90	63	90	**110**	**Nădăbăuţi**
8.	74	30	68	30	**140**	**Rucşinu**
9.	21	90	20	-	**58**	**Cipănosu**
10.	13	30	12	-	**64**	**Rohotinu**
11.	42	-	39	90	**143**	**Raşcov**
12.	74	30	68	30	**153**	**Perebicăuţi**
13.	104	90	96	60	**191**	**Rujavniţa**
14.	62	30	57	30	**132**	**Balamuteuca**
15.	33	90	31	-	**78**	**Prihorodu**
16.	6	-	5	30	**28**	**Onutu**
17.	12	-	11	60	**42**	**Poiana**
18.	28	90	26	30	**82**	**Otaci**
19.	180	-	165	-	**453**	**Clişcăuţi**
20.	216	-	129	60	**252**	***Evrei agricultori***
În total	**1447**	**90**	**1262**	**90**	**2900**	**-**
					34	***Preoţi***
					22	***Dascăli***
					23	***Paracliseri***
					2	***Negustori***
					170	***Călăraşi***
					29	***Străini***
În total	**1447**	**90**	**1262**	**90**	**3180**	**-**

* [3, f. 85].

Datele prezentate în Tabelului 9 atestă că în cele 19 localităţi din ocolul Raşcov erau înregistrate 3180 de gospodării (capi de familie), inclusiv 2648 de gospodării de ţărani creştini ortodocşi şi 252 de gospodării de evrei agricultori, cei mai mulţi evrei înregistraţi în ocoalele ţinutului Hotin în această perioadă de timp. Izvorul indică şi celelalte categorii sociale: 34 preoţi, 22 dascăli, 23 paracliseri, 2 negustori, 29 străini şi 170 de călăraşi.

În ocolul Raşcov erau înregistrate cele mai multe localităţi (11 localităţi) ce depăşeau cifra de 100 de gospodării: inclusiv satele Clişcăuţi – cu 453 (14,2%) de gospodării, Colincăuţi – 327 (10,3%), Rujavniţa – 191 (6,0%), Şirăuţi – 178 (5,6%), Perebicăuţi – 153 (4,8%), Şilăuţi – 145 (4,6%), Raşcov – 143 (4,5%), Balamuteuca – 132 (4,2%), Grozăniţa şi Zarujăni – cu câte 116 (3,6%) şi Nădăbăuţi – 110 (3,5%) de gospodării. Celelalte sate nu depăşeau limita de 28-82 de gospodării, în afară de categoriile privilegiate care aveau un număr mai mic de gospodării. Cele mai mici localităţi din ocolul Raşcov, după ponderea gospodăriilor şi, respectiv, a populaţiei, erau doar două sate: Onutu – cu 28 de gospodării şi Poiana – cu 42 de gospodării.

Statistica atestă că de la locutorii ocolului Raşcov erau încasate 1447 lei răsura şi 1262 bani de raţie, ceea ce constituia anual 5788 lei răsura şi 5048 lei bani de raţie, sau în total suma de 10836 lei.

Stări sociale privilegiate din acest ocol erau: preoţii, diaconii, dascălii, clerul de rang inferior, mazilii, negustorii şi străinii care erau scutiţi de plata răsurii şi a banilor de raţie şi erau incluşi în liste separate la sfârşitul tabelului.

Analizând datele cu privire la cele 8 ocoale prezentate *supra*, constatăm că ele prezintă un interes deosebit pentru istoria locală. Acestea conţin informaţii concrete pentru fiecare localitate din ţinutul Hotin, fapt ce ne dă posibilitate să studiem în evoluţie procesele de ordin demografic desfăşurate în acest ţinut.

Ştiind datele privind suma dărilor încasate şi numărul populaţiei pentru cele 8 ocoale în parte, putem sistematiza aceste date pentru întreg ţinutul Hotin în această perioadă de timp (Tab.10).

Tabelul 10

Răsura şi banii de raţie încasaţi de la populaţia ţinutului Hotin, conform statisticii din 1808*

Denumirea ocoalelor	Numărul satelor	Raportul, în %	Numărul familiilor	Raportul, în %	Răsura (în 3 luni)		Bani pentru raţie (în 3 luni)		Suma dărilor (în lei)	Raportul, în %
					lei	aspri	lei	aspri		
Nistrul de Sus	**20**	**11,6**	**1887**	**12,5**	1103	30	991	-	**2094**	**11,7**
Nistrul de Jos	**22**	**12,7**	**1663**	**11,0**	1340	35	1162	30	**2502**	**13,9**
Ciuhur	**25**	**14,5**	**1678**	**11,1**	1058	15	912	90	**1970**	**11,0**
Mijlocului	**21**	**12,1**	**1502**	**9,9**	1142	90	1005	90	**2147**	**12,0**
Prutul de Jos	**21**	**12,1**	**1285**	**8,5**	945	30	806	-	**1751**	**9,8**
Prutul de Sus	**19**	**11,0**	**1694**	**11,2**	1245	90	1134	-	**2379**	**13,3**
Ghilavăţul	**25**	**14,5**	**2222**	**14,7**	1244	-	1133	60	**2377**	**13,3**
Raşcov	**20**	**11,6**	**3180**	**21,0**	1447	90	1262	90	**2709**	**15,1**
Numărul total	**173**	**100,0**	**15111**	**100,0**	**9524**	**20**	**8405**	**-**	**17929**	**100,0**

* [3, f. 82-85].

Datele sistematizate în Tabelul 10 atestă că în Moldova la 1808 erau înregistrate 15111 gospodării (capi de familii), sau, dacă raportăm acest număr la indicele recunoscut pentru această perioadă – 5 persoane pentru fiecare familie, obţinem un număr de 75555 de persoane (fără oraşul Hotin), iar suma răsurii şi a banilor pentru raţie achitată de populaţie a constituit pentru perioada de 3 luni 17929 lei, ceea ce, anual, constituia suma de 71716 lei.

Numărul satelor şi gospodăriilor nu era reprezentat proporţional pe ocoale. Ocoalele Ciuhur şi Ghilavăţul aveau câte 25 (14,5%) de sate, Nistrul de Jos – 22 (12,7%), Mijlocului şi Prutul de Jos – câte 21 (12,1%), Nistrul de Sus şi Raşcov – câte 20 (11,6%) şi Prutul de Sus – 19 (11%) sate.

Acelaşi lucru îl putem constata şi cu privire la numărul gospodăriilor/capilor de familii. Cele mai multe gospodării îl avea ocolul Raşcov – 3180 (21%), deşi dispunea de doar 20 de sate, după care urma ocolul Ghilavăţul cu 2222 (14,7%) de gospodării, Nistrul de Sus – 1887 (12,5%) de gospodării, Prutul de Sus – 1694 (11,2%), Ciuhur – 1678 (11,1%), Nistru de Jos – 1663 (11%), Mijlocului – 1502 (9,9%) gospodării şi ocolul Prutul de Jos cu 1285 (8,5%) de gospodării. Prin urmare, ocoalele cu mai mică densitate a populaţiei erau Prutul de Jos şi Mijlocului, iar ocoalele cu cea mai mare densitate a populaţiei erau Raşcov şi Ghilavăţul.

Această stare de lucruri o putem constata şi din scrisoarea şi raportul privind starea satelor moldoveneşti la 1808 prezentată la 1 august 1808 de marele vistiernic al Moldovei Iordache Ruset-Roznovanu preşedintelui Divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti S.S. Kuşnikov: „Starea satilor nu este de opotrivă, dar statornicie

lor să păzăşti oaminii numai din Câşla lui Ibriam au lipsit, căci erau numai vro şasă şi unii au murit alţii s-au împrăştiet prin alte sate" [7, p.32].

Un interes deosebit prezintă sistematizarea datelor din statistica de la 1808 cu privire la categoriile sociale privilegiate ale populaţiei ţinutului Hotin sistematizate în Tabelul 11.

Tabelul 11

Categorii sociale privilegiate ale populaţiei din ţinutul Hotin, conform statisticii din 1808*

Categorii sociale	Ocoalele								Numărul total	Raportul, în %
	Nistrul de Sus	Nistrul de Jos	Ciuhur	Mijlocului	Prutul de Jos	Prutul de Sus	Ghilavăţul	Raşcov		
Preoţi	27	35	25	32	32	33	33	34	**251**	**21,9**
Diaconi	1	-	1	1	1	-	-	-	**4**	**0,3**
Dascăli	19	24	19	13	21	14	27	22	**135**	**13,9**
Paracliseri	16	20	16	19	18	15	23	23	**150**	**13,1**
Mazili	-	2	6	2	3	1	-	-	**14**	**1,2**
Negustori	1	4	5	8	8	-	3	2	**31**	**2,7**
Călăraşi	-	-	-	186	-	-	94	170	**450**	**39,2**
Străini	5	1	18	7	11	1	17	29	**89**	**7,8**
Numărul total	**69**	**86**	**90**	**268**	**94**	**64**	**197**	**280**	**1148**	**100,0**
Raportul, în %	**6,0**	**7,5**	**7,8**	**23,3**	**8,2**	**5,5**	**17,2**	**24,4**	**100,0**	**-**

* [3, f. 82-85].

Datele sistematizate în Tabelul 11 atestă că în ţinutul Hotin erau înregistrate 564 (49,2%) de familii de reprezentanţi ai clerului, 14 (1,2%) familii de negustori, 450 (39,2%) de familii de călăraşi şi 89 (7,8%) de străini. Cel mai mare număr de categorii sociale privilegiate erau concentrate în ţinuturile Raşcov – 280 (24,4%) de familii, Mijlocului – 268 (23,3%) de familii şi Ghilavăţul 197 (17,2%) de familii. Acest număr mare de categorii sociale privilegiate se datora numărului sporit de călăraşi care făceau serviciul de pază a frontierei sau de pază internă în aceste ţinuturi.

Analiza izvoarelor publicate şi a celor de arhivă inedite ne permit să concluzionăm că ţinutul Hotin a prezentat un mare interes în planurile geostrategice ale Austriei şi Rusiei la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Anume în acest scop au şi fost întocmite statistica austriacă de la 1788 şi statistica moldovenească din 1808, ultima perfectată în anii de ocupaţie a Principatelor Române de armatele ruse. Deşi statisticile date nu pot pretinde la o exactitate absolută, din mai multe considerente, dictate atât de factori obiectivi, cât şi de factori subiectivi, ele sunt de o deosebită importanţă în studierea istoriei locale şi a proceselor demografice.

Prezenţa unor statistici detaliate referitoare la mărimea, distribuţia şi compoziţia populaţiei era necesară pentru planificarea şi implementarea politicilor economice, sociale şi fiscale de dezvoltare, promovate de Austria şi Rusia în teritoriile anexate sau aflate în sfera de influenţă a acestor două imperii.

Statistica austriacă din 1788 înregistrează în ţinutul Hotin 179 de localităţi: 66 în partea de sus şi 113 în partea de jos; statistica rusească din 1808 – 173 de localităţi cu un număr de 15111 familii, sau cca 75000 de persoane.

Referinţe:

1. POPESCU, M. Veniturile raialei Hotinului în timpul stăpânirii turceşti. În: *Revista arhivelo*r, anii 1928-1929. Bucureşti, 1929, p.394-401.
2. BULAT, T.G. O statistică a Moldovei din 1809. În. *Arhivele Basarabiei. Revistă de istorie şi geografie a Moldovei dintre Prut şi Nistru*, 1929, nr.1, p.64-67.

3. ANRM, F. 1, inv. 1, d. 3639.
4. *Instituţii feudale din Ţările Române*. *Dicţionar* / Coordonatori: Ovid Sachelarie şi Nicolae Stoicescu. Bucureşti: Academia Republicii Socialiste România, 1988. 581 p.
5. AIMSR, F. 438, d. 536.
6. ЗЕЛЕНЧУК, В.С. *Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в.* Кишинев: Штиинца, 1979. 288 с.
7. POŞTARENCU, D. *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*. Chişinău: Prut Internaţional, 2006. 304 p. ISBN 978-9975-69-048-5
8. ANRM, F. 2, inv. 1, d. 401.
9. BULAT, T.G. Starea ţărănimii moldave supt ocupaţia rusească (1808). În: *Arhivele Basarabiei. Revistă de istorie şi geografie a Moldovei dintre Prut şi Nistru* (Chişinău), 1929, nr.4, p.32.
10. ANRM, F. 3, inv. 1, d. 341.
11. ANRM, F. 5, inv. 3, d. 548.
12. TOMULEŢ, V. *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituţii, regulamente, termeni)*. Ediţia a III-a, revăzută şi adăugită. Iaşi: Tipo Moldova, 2014. 672 p. ISBN 978-606-676-475-9

Prezentat la 08.10.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.83-90

CZU: 94:339.5(478+438)"18"

COMPONENTA CONFLICTUALĂ A RAPORTURILOR ECONOMICE DINTRE ŢARA MOLDOVEI ŞI POLONIA (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XVIII)

Valentin ARAPU
Universitatea de Stat din Moldova

Problema privind componenta conflictuală a raporturilor economice dintre Ţara Moldovei şi Polonia în a doua jumătate a secolului XVIII include litigiile comerciale, conflictele de la frontieră, condiţionate de tendinţele ambelor părţi de a controla punctele nemijlocite de trecere, implicit podurile şi punctele vamale. Promovarea politicilor protecţioniste prin prohibirea unor produse şi mărfuri ducea la tensionarea relaţiilor moldo-polone.
Cuvinte-cheie: *Ţara Moldovei, Polonia, raporturi economice, litigii comerciale, prohibiţie.*

THE CONFLICT COMPONENT OF THE ECONOMIC RELATIONS BETWEEN PRINCIPALITY OF MOLDAVIA AND POLAND (THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY)
The problem of the conflict structure in economic relations between Moldavia and Poland in the second half of the eighteenth century includes commercial disputes, border conflicts, caused by their tendencies on both parties to control the direct crossing points, bridges and customs. The promoting of protectionist policies by banning products and goods led to worsening Moldovan-Polish relations.
Keywords: *Principality of Moldavia, Poland, economic relations, trade conflicts, ban.*

Formularea problemei

Raporturile economice dintre Ţara Moldovei şi Polonia aveau un caracter tradiţional, constituindu-se odată cu formarea Principatului Moldovei. În plan istoriografic, o perioadă îndelungată a persistat viziunea conform căreia raporturile economice moldo-polone, influenţate de conjunctura politică internaţională, s-au dezvoltat favorabil, având un impact benefic asupra economiei ambelor state. În acest context, Nicolae Iorga, referindu-se nemijlocit la cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, afirma că „aristocraţia poloneză s-a debarasat de vechile aspiraţii de cucerire a Ţărilor Româneşti, au fost date trecutului şi vechile relaţii de vasalitate", iar „regatul, care vedea primejdia înaintea ochilor, care se îndrepta spre catastrofa împărţirii între cele trei mari puteri vecine, se găseşte într-o situaţie care apropie politica lui de propria noastră politică, căci se ştie că noi am pierdut Bucovina ca urmare a pierderii Galiţiei polone către Austria" [1, p.150-151]. Teodor Bălan accentua că menţinerea legăturilor culturale dintre Moldova şi Polonia şi pericolul politic care ameninţa ambele state „a creat o apropiere sufletească între Români şi Poloni", elocvent în acest sens fiind faptul că în anul 1795 generalul polon Ioachim Denisko a lansat parola: „La Valahia". Astfel, un număr mare de poloni s-au refugiat în spaţiul românesc, în Moldova găsindu-şi azil Ioachim Denisko, Ilinski, Rzadkiewicz, Berezowski, generalii Rymkiewicz şi Xaver Dabrowski [2, p.4]. Veniamin Ciobanu remarcă caracterul benefic al raporturilor economice dintre Ţara Moldovei şi Polonia „de-a lungul veacurilor", la menţinerea lor contribuind caracterul complementar al economiilor din ambele state [3, p.119].

Litigiile economice

Totodată, în cadrul schimburilor economice dintre Ţara Moldovei şi Republica Nobiliară au fost atestate multiple litigii comerciale, conflicte de frontieră, contradicţii, urmate de tensionarea relaţiilor bilaterale. Rivalitatea moldo-polonă pentru controlul nemijlocit al punctelor vamale, în special al podurilor, era cunoscută din timpuri mai vechi. Unul dintre cele mai elocvente exemple în acest sens este cazul podului de peste Nistru al lui Paşcanu. Litigiul devenise obiect de discuţie între autorităţile de pe ambele maluri. Castelana de Cracovia a cerut formarea unei comisii care ar cerceta cazul. În cele din urmă, cadiul de Brăila a stabilit în iulie 1760 că podul aparţinuse cu treizeci şi patru de ani în urmă lui Iordachi, tatăl lui Paşcanu, apoi a fost luat de poloni care plăteau o taxă anumită proprietarului. Acesta, la rândul său, şi-a revendicat drepturile asupra podului cu doi ani în urmă [4, p.357, 360].

Conflictele comerciale erau cauzate şi de tendinţa ambelor părţi de a controla circulaţia mărfurilor prin punctele nemijlocite de control şi vămuire, prioritare fiind cele amplasate în preajma vadurilor de traversare a Nistrului [5, p.115-116]. În august 1763, în ţinutul Hotinului polonezii au înfiinţat noi vaduri de trecere

peste Nistru, deşi existau deja vaduri de trecere a negustorilor de pe un mal pe altul. Mehmed efendi, cadiul Hotinului, cerea ca Poarta să emită un firman special pentru a respecta vechiul obicei în această privinţă, dar litigiul în cauză a continuat şi în anul următor, iar negustorilor moldoveni li s-a interzis să treacă în Polonia prin vadurile nou-apărute [6, p.364; 7, p.198]. Domnul Ţării Moldovei scria părţii polone că va fi nevoit, din cauza acestui litigiu, să închidă toată frontiera până la Movilău. În rezultat, în urma unor consultări reciproce, s-a ajuns la înţelegerea de a forma o comisie mixtă, a cărei activitate a şi dus la aplanarea conflictului [6, p.469].

Unele litigii au apărut pe fundalul exporturilor de vite în Polonia, activitate ce depindea direct de bunăvoinţa Porţii care instituia multiple bariere în acest sens. În pofida acestor interdicţii de scurtă durată, domnii fanarioţi au susţinut exporturile, chiar şi a unor produse prohibite de Poartă.

Îndeplinind o decizie a Porţii, Constantin Racoviţă a oprit în anul 1751 în ţară „şaptesprezece cirezi de vite" („17 tratti di buovi") ale unor negustori poloni, stârnind astfel nemulţumirea Republicii. Intervenţia marelui general al coroanei Potocki şi demersurile sale pe lângă vizir şi ambasadorul Franţei la Constantinopol au avut efectele dorite, deoarece către luna mai a aceluiaşi an interdicţia a fost suspendată. Măsurile de stopare a exportului vitelor în Polonia au mai fost reluate în anii 1760, 1761, 1764 [8, p.2; 9, p.602; 35, p.351-353]. Intervenţia Porţii stârnea îngrijorarea oficialităţilor; astfel, agentul domnului Moldovei la Varşovia La Roche declara în 1761 că permanentizarea unor astfel de măsuri ar putea antrena ruina totală a comerţului moldovenesc [4, p.363].

În a doua jumătate a secolului XVIII la frontiera moldo-polonă au fost constatate documentar multiple conflicte cu impact negativ asupra schimburilor comerciale bilaterale. Majoritatea conflictelor apărute au fost cauzate de anarhia şi abuzurile şleahtei poloneze. Într-o scrisoare a Ioan Callimachi, datată cu 10 noiembrie 1760, se specifică faptul că abuzurile din partea polonă sunt frecvente „din cauza toleranţei, lăcomiei şi lipsei de măsură a comandanţilor" [4, p.362]. Domnul prezintă câteva cazuri când soldaţii şi comandanţii militari poloni au încălcat în mod flagrant liniştea de la frontieră.

În primul caz un moldovean din satul Labova, aflat în apropierea Nistrului, în faţă cu satul polon Popik, se întorcea de la Tighina unde fusese după cumpărături. Alegând calea cea mai scurtă, a trecut pe malul polon cu intenţia de a traversa fluviul în dreptul satului Popik, unde a şi fost rănit grav de către soldaţii poloni. Atacatorii aparţineau regimentului Geloboiski, staţionat la Raşcov [4, p.363].

Un alt incident, ieşit din comun, a avut loc în împrejurimile satului Sesarna. Un localnic a întâlnit trei poloni din satul Gederin care încărcau o plută cu lemne tăiate ilicit pe malul moldovenesc. Cerându-le socoteală, moldoveanul a fost atacat, bătut cu bestialitate până la moarte. Ulterior s-a constatat că ucigaşii aparţineau starostelui de „Ryminrea". În acelaşi context, vornicul Ursachi a fost arestat în dreptul Sorocii şi deţinut de polonezi fără a lua în considerare protestele domnului Ţării Moldovei. Ofiţerii moldoveni adresau multiple demersuri domnului, în care remarcau faptul că oricine trece Nistrul este maltratat fără temei.

În fine, domnul Ţării Moldovei subliniază că aceste abuzuri sunt dăunătoare vieţii supuşilor de pe ambele maluri ale Nistrului şi că partea polonă „va şti să ia măsurile cuvenite pentru a imprima o deplină libertate şi siguranţă comerţului de ambele părţi" [4, p.362-363]. În rezultat, a fost instituită o comisie mixtă moldo-polonă care urma să soluţioneze litigiile apărute la frontieră.

Domnul Ioan Callimachi a adresat un protest lui Francisc Potocki, palatin de Kiev, în legătură cu arestarea şi pedepsirea unor moldoveni care au fost lipsiţi în mod abuziv şi de banii pe care îi aveau. În urma unor investigaţii suplimentare s-a constatat nevinovăţia persoanelor arestate [4, p.361; 10, p.20-21]. După relatările abatelui Betanski, un emisar al domnului Moldovei s-a adresat cu un demers autorităţilor polone în care se comunica că un comandant de la frontieră a arestat doi negustori din Iaşi, fiind lipsiţi de banii şi mărfurile pe care le aveau. În cazul dat s-au făcut vinovaţi negustorii, deoarece exista o înţelegere nescrisă prin care trecerea printr-un anumit punct le permitea să ducă orice mărfuri în Polonia, dar nu aveau dreptul să aducă nimic în ţară la întoarcere. Aceleaşi condiţii erau puse şi negustorilor din partea polonă [4, p.361-362]. Vigilenţa exagerată a vameşilor poate fi explicată şi de tendinţa de a contracara tranzacţiile de contrabandă, mult mai frecvente pe timp de iarnă când albiile multor râuri îngheţau şi reduceau din importanţa punctelor nemijlocite de trecere.

Ocupaţia străină ducea după sine şi la „desfiinţarea hotarelor pentru o bucată de vreme" [11, p.102]. În ianuarie 1766, din considerente necunoscute, doi evrei împreună cu familiile lor au trecut din Polonia în Ţara Moldovei, stabilindu-se în satul Putila. Datorită acţiunilor energice întreprinse de comisarul polon din Kuty, Michalowski, fugarii au fost reţinuţi şi aruncaţi într-o închisoare din Polonia [12, p.218]. Trimişii poloni nu au reuşit să aresteze şi membrii familiilor celor doi evrei, suspectând autorităţile moldoveneşti de complicitate. Comisarul Michalowski a trimis oameni înarmaţi în ţinutul Câmpulungului, luând ca ostatici doi ţărani

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.83-90

fruntaşi. Conflictul de la frontieră luă proporţii, domnul Ţării Moldovei fiind nevoit să adreseze mai multe demersuri contelui Alexandrowicz, trimis extraordinar al Republicii pe lângă Poartă, şi principelui August Czartoryski [10, p.218].

Litigiul horilcii

Unul dintre cele mai cunoscute conflicte comerciale moldo-polone din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a fost aşa-numitul „litigiu al horilcii". Litigiul în cauză a reprezentat de fapt „un mic război comercial" axat în jurul importului de alcool, în special al horilcii poloneze în Ţara Moldovei. Originile acestui litigiu sunt diverse, încadrându-se în dimensiuni economice, sociale, politice, diplomatice şi morale.

Tradiţional, horilca constituia unul dintre articolele cele mai profitabile de import în Ţara Moldovei. Preistoria acestui litigiu comercial include mai multe părţi componente, determinate în special de începuturile dezvoltării industriei alcoolului în Moldova medievală.

Industria alcoolului în Ţara Moldovei a căpătat o dezvoltare mai amplă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Veniturile importante ale negustorilor străini, parvenite în urma comercializării horilcii în principat, i-au determinat pe negustorii şi stăpânii de moşii autohtoni să acorde o atenţie mai mare dezvoltării acestei ramuri industriale. Velniţele sau povernele erau atractive pentru mulţi locuitori, deoarece prezentau întreprinderi care valorificau pe loc produsele agricole adunate de pe moşii [13, p.138].*

Primele velniţe producătoare de horilcă au fost înfiinţate în Ţara Moldovei de negustori din Austria în jurul anului 1756 [13, p.133-134]. În luna noiembrie a anului 1757 „alăturea cu hotarul Târgului Sorocii pe din sus de târg, pe un părăuţ" erau atestate documentar „velniţele jidoveşti" [14, p.23-24]. Industria alcoolului era cunoscută în nordul Moldovei în anul 1775, fiind trecută în catastihul vămilor domneşti. Pentru fabricarea horilcii erau utilizate grânele stricate, secara şi hrişca [1, p.198-199]. În alte regiuni ale ţării, primele velniţe au apărut sub influenţă polonă la mijlocul secolului al XVIII-lea şi, respectiv, producţia alcoolului se deosebea de produsele tradiţionale a rachierilor şi povarnagilor de la ţară care utilizau în calitate de materie primă vinul [15, p.173-174]. De asemenea, din vremuri mai vechi în Moldova se produceau multiple băuturi alcoolice: miedul, braga, cidrul (vinul de miere), vinarsul (rachiul), ţuica [16, p.213-231]. La fabricarea ţuicii erau folosite mari cantităţi de fructe graţie şi faptului că pomicultura atinsese un grad înalt de dezvoltare [17, p.146]. Mai mult ca atât, în *Condica liuzilor* (1803) au fost înscrise 52 de sate care erau specializate totalmente sau numai parţial în pomicultură [18, p.143].

În mod tradiţional horilca se importa din Polonia. În condica de porunci a lui Constantin Movrocordat din anii 1742-1743 era fixată decizia domniei de a percepe taxe de la negustorii cazaclii pentru toate oraşele ţării, cu excepţia Iaşului [19, p.246-247]. Pentru Iaşi taxele erau fixate aparte şi constituiau „2 zloţi de car sau de polobocul de horilcă şi 2 ocale de horilcă de tot carul ce intra în oraş la vamă, 2 potronici" [19, p.449-450]. De rând cu importul oficial al horilcii prospera şi contrabanda cu acest produs, evreii din Polonia făceau contrabandă cu rachiu (*holircă* sau *holercă*) la bâlciurile de la hotar [20, p.140]. Un act domnesc de la 3 octombrie 1763 stabilea ca taxa vamală pentru fiecare cofă de horilcă, venită în ţară, să fie de 90 de bani, iar timp de numai cinci luni şi jumătate (în anii 1765-1766) prin vama de la Movilău au fost trecute 6.106 vedre de horilcă cu un venit net pentru domnie de 1221 groşi şi 26 de aspri [21, p.204].

Către anul 1776 în Moldova funcţionau 151 de velniţe de producere a horilcii. În ţinuturile Hârlău existau 24 de velniţe, în Iaşi – 20, în Suceava – 16, în Neamţ – 14, în Vaslui – 2, în Dorohoi – 7, în Fălciul – 2 [22, p.159]. În 1785 numărul velniţelor de fabricat rachiu din cereale a ajuns la 800 [23, p.21]. Multe mănăstiri dispuneau de velniţe, cea de la mănăstirea Neamţ aducea venituri însemnate [16, p.229]. Unele mănăstiri, cum ar fi Dragomirna şi Secul, se bucurau de dreptul dat de domnie „de a merge şi a-şi lua venitul moşiei de

* Povernele sau velniţele erau aşezate mai departe de casele de locuit de teama izbucnirii unor incendii. De asemenea, se aflau în apropierea unor surse de apă pentru a alimenta mai uşor „ţevierul" cu apă rece. Povarna dispunea de un cuptor sau cotlon unde se aşeza „căldarea", numită şi „cazan" sau „lembicul" („alambicul") de aramă. Cazanul era compus din două părţi: în partea inferioară se turna borhotul de prune (în alte cazuri se turna drojdia de vin, sau chir vinul când era foarte slab, tescovina, grânele etc.); din partea superioară, numită şi capacul, porneau două sau trei ţevi de aramă care treceau prin tocitoare („ţevier" sau „durbacă"). Marginile capacului se lipeau de marginile cazanului cu mămăligă moale. Încălzirea cazanului ducea la transformarea alcoolului cuprins în materie primă în vapori care, trecând prin ţevierul rece, se densau şi curgeau prin „chicuşurile" sau „picuşurile" de lemn cu care se terminau şi ţevile de aramă. Alcoolul cel mai tare a primit denumirea de „chicuş" sau „frunte", iar cel mai slab – „poslede" sau „poslete". De obicei, cazanele erau confecţionate în ţară, preţul lor variind în dependenţă de capacitate. În alte cazuri, aceste vase erau aduse din Braşov. Aplicarea unei tehnologii mai avansate permitea transformarea rachiului obţinut din drojdie de vin sau tescovină în „coniac" [16, p.229-230].

pe velniţe şi crâşme" [24, p.281]. În situaţia creată deseori apăreau litigii între mănăstiri şi producătorii laici de băuturi alcoolice. La 15 ianuarie 1766 Grigore al III-lea Ghica a intervenit într-un astfel de caz, făcându-i dreptate egumenului Gherasim, de la mănăstirea Humor, care urma să-şi vândă primul horilca şi vinul în detrimentul locuitorilor din satele dimprejur [25, p.367]. Domnia percepea de la fiecare proprietar de velniţă câte 4 lei noi de fiecare căldare plus taxele pe accizi şi cele pentru realizarea produsului în târguri.

Activitatea velniţelor de producere a horilcii în scurt timp devine o afacere profitabilă pentru proprietari şi domnie. Astfel, la 18 august 1780 Constantin-Vodă Moruzi emite un hrisov stolnicului Ioniţă Başotă, prin care-i permite să înfiinţeze târg pe moşia sa de la Şoldăneşti, oamenilor ce se vor aşeza pe moşie li se acordă dreptul de „a-şi face case, dughene, crâşme şi velniţe", iar de pe velniţe „nimica bezmăn să nu dea" [26, p.129-132]. Domnia era convinsă că veniturile ei de la taxele de comercializare a horilcii le vor depăşi cu mult pe veniturile din chirie, adică bezmăn.

Creşterea rapidă a numărului velniţelor şi, respectiv, a volumului de alcool fabricat a avut mai mult urmări negative pentru ţară. Comercializarea de către ţărani a cerealelor către velniţe i-a lipsit în scurt timp de grânele necesare pentru alimentaţie. Reţeaua deasă de crâşme a dus la ruina economică a ţăranilor şi la îmbogăţirea unui număr mic de negustori şi de proprietari de velniţe.

Dimensiunile conflictului

Cu scopul de a menţine ordinea în zilele de iarmaroace şi de a nu mai permite repetarea tulburărilor de ordine publică în ţară, Constantin-Vodă Moruzi, prin actul de la 30 noiembrie 1780, interzice comercializarea horilcii care nu mai putea fi adusă din Polonia şi din alte locuri străine [27, p.73-74]. După alte informaţii, decizia de a opri importul horilcii din Polonia a fost luată în toamna anului 1779 la insistenţa Adunării Obşteşti [13, p.136]. Interdicţia lui Constantin Moruzi i-a determinat pe polonezi să facă mai multe demersuri pe lângă domnul Moldovei, pe lângă Poartă şi curtea franceză, cele din Viena şi Berlin, dar eforturile au fost zadarnice [28, p.366]. Într-o înştiinţare datată cu 28 decembrie 1779, Saint-Priest îi comunica domnului Moldovei că regele francez i-a ordonat să intervină la Poartă pentru a ridica prohibiţia. Diplomatul francez dorea să afle motivele personale care l-au determinat pe domn să instituie interdicţia asupra importului horilcii şi remarca că Polonia importă tradiţional sare şi vin din Ţara Moldovei, dar în caz de escaladare a conflictului ar putea importa aceste produse din altă parte [29, p.229].

Întru-un memoriu detaliat, adresat polonilor, Constantin Moruzi şi-a argumentat acţiunile prin mai multe raţionamente de stat, infirmând anumite interese personale. Astfel, în urma interdicţiei în cauză, domnia pierde anual 30.000 de piaştri din cauza neîncasării plăţilor vamale pentru horilca poloneză. De asemenea, negustorii din Moldova şi o parte din vameşi i-au propus domnului să dubleze taxele vamale pentru horilca importată numai să lase liber comerţul cu acest produs. Domnul rămâne ferm pe poziţia sa şi explică că a trebuit să ia această decizie deoarece horilca „minează pe ţăran, îl face cu totul incapabil de lucru, îl aduce a fi leneş şi în sfârşit calic şi apoi pentru a apăra de concurenţă producţia velniţelor din ţară" [30, p.329-333; 29, p.518-522]. Contele polonez V.Dzieduzycki* a remarcat de mai multe ori că Polonia nu a luat măsuri asemănătoare împotriva Moldovei şi se întreba retoric dacă situaţia ţăranilor moldoveni va fi mai bună când se vor îmbăta cu rachiu moldovenesc decât dacă s-ar îmbăta cu horilcă poloneză [29, p.522-526].

Constantin Moruzi s-a opus chiar şi tranzitării pe teritoriul ţării a horilcii poloneze, a refuzat să anuleze interdicţia chiar şi atunci când i s-a propus să i se procure toată sarea din magazii cu bani gheaţă în schimbul permisiunii de a efectua un singur transport de horilcă [31, p.227].

Ne exprimăm părerea că Constantin Moruzi s-a condus în primul rând de raţiuni protecţioniste, menajând producătorii de alcool autohtoni. Velniţele numeroase, înfiinţate în special de boieri şi negustori, aveau nevoie de o piaţă sigură de desfacere a produselor. C.Moruzi menţiona în memoriul său despre faptul că boierii i-au cerut prin anaforă prohibirea. În acelaşi timp, contele V.Dzieduszycki îl asigura pe domn că întreprinderile moldoveneşti de rachiu pot fiinţa şi în timpul libertăţii comerţului [29, p.522-526]. La 10 decembrie 1781 sultanul a emis un firman, prin care i se recomanda lui Moruzi să nu pună piedici comerţului polon şi să ocrotească negustorii poloni. Dar, decizia domnului a rămas neschimbată [31, p.229].

Interdicţia lui C.Moruzi a lovit simţitor interesele economice ale Republicii, diminuând în mare parte veniturile ei financiare în urma comercializării horilcii [31, p.225]. În Polonia, după prima împărţire teritorială, s-a înregistrat o scădere majoră a preţurilor la produsele cerealiere. Fenomenul a fost cauzat de recolta destul de mare şi de pierderea unor cumpărători principali, Rusia şi Turcia, care terminase ostilităţile şi nu simţeau

* Contele Walerian (Walery) Wiktoryn Dzieduszycki (1754-1832) a militat pentru integritatea statului polon. Dispunea de întinse proprietăţi funciare în Podolia, în anul 1785 a navigat pe Nistru, intenţionând să exporte pe viitor cereale pe această arteră fluvială.

necesitatea de a procura mari cantităţi de producţii cerealiere. Cea mai nemulţumită pătură socială s-a dovedit a fi şleahta, care pierduse venituri importante mai ales către anul 1779, când s-a lansat interdicţia domnului moldovean. Către acest an în Podolia şleahta, neavând posibilitatea de a exporta cerealele, a recurs la transformarea producţiei cerealiere în horilcă care până atunci îşi găsea piaţă de desfacere în Moldova [3, p.127]. Poverne, producătoare de horilcă în Polonia, erau într-un număr destul de mare; numai în Podolia către anul 1799 erau atestate 445 de velniţe [32, p.458]. În Lvov la finele secolului al XVIII-lea funcţionau manufacturi de producere a horilcii şi lichiorului. În Galiţia de est ramura de bază a economiei era cea de producere a băuturilor alcoolice; în anul 1772 cârciumile de aici aduceau 80% din venitul moşiilor feudale [32, p.460].

Consecinţele acestei situaţii s-au resimţit şi pe plan internaţional. Poarta este îngrijorată de faptul că aprovizionarea Constantinopolului cu cereale devine precară din cauza că velniţele consumă o cantitate însemnată de cereale [33, p.1154]. În ianuarie 1782 sultanul, manifestându-şi îngrijorarea pentru faptul că multe grâne sunt putrezite de către „iubitori de rău folos" pentru a face un „fel de rachiu ce se numeşte horilcă", printr-un firman special porunceşte domnului Moldovei să nu se mai audă „că se lucrează sau se neguţitoreşte prin taină sau vederat horilcă în pământul Moldovei" şi să se ţină evidenţa strictă a producţiei de cereale [34, p.308-311]. Interdicţiile sultanului au mai fost repetate în anii 1784-1785 şi 1792 [13, p.139]. La 24 noiembrie 1782, Alexandru Mavrocordat a interzis să se mai ţină crâşme şi băuturi la sate, deoarece sărăcea ţăranii. Interdicţia sultanului, confirmată de domnul Ţării Moldovei, nu a rezolvat problema aprovizionării Constantinopolului, populaţia căruia a suferit de foame în iarna 1782-1783 [35, p.38]. În anul 1783, din cauza foametei, domnul a interzis prelucrarea cerealelor la velniţe în Moldova [13, p.140]. În anafora boierilor din iunie 1783, adresată lui Alexandru Mavrocordat, se specifica că, deşi Alexandru Moruzi poruncise ca nimeni să nu vândă grâul la velniţe, ci numai mei, porumb, secară şi grâul stricat, locuitorii, oferindu-li-se un preţ mai bun, nu doar că şi-au vândut la velniţe secara, meiul şi porumbul, dar mai şi „turnau apă înadins prin gropile de grâu de se strica şi putrezea", iar mai apoi îl vindeau la velniţe, provocând foamete şi imposibilitatea de a trimite cantităţile cerute la Poartă [13, p.140; 35, p.38; 14, p.263-264]. În anaforă se mai menţiona că horilca nu este necesară omului în genere şi înainte de a fi adusă din Polonia în Ţara Moldovei se producea „rachiu din perje, prune, tescovine şi drojdie de vin (…) rachierii şi butcarii făcând în căldările lor prin ogeaguri rachiu îndeajuns pentru îndestularea norodului". Adunarea insista pe lângă domn ca ispravnicii de ţinut să risipească toate velniţele, „ca să se dezrădăcineze cu totul o răutate ca aceasta din pământul nostru" [36, p.453-455]. În document se specifica faptul că sub domnia lui Constantin Moruzi numărul căldărilor din velniţele Ţării Moldovei se ridica la 800 şi la aceste velniţe erau prelucrate în termen de opt luni 120.000 chile de Galaţi, dar capacitatea anuală de prelucrare putea ajunge la 360.000 chile de Galaţi de cereale*. Recolta anuală a ţării la cereale nu putea depăşi 360.000 chile de Galaţi, adică întreaga producţie de pâine ce se exporta putea fi prelucrată numai de velniţe [13, p.137].

Situaţia creată în jurul fabricării alcoolului era destul de tensionată. Astfel, dacă în luna iunie în anafora boierilor se cerea distrugerea velniţelor, atunci la 3 iulie acelaşi an Alexandru Mavrocordat, domnul Ţării Moldovei, poruncea marilor boieri ai divanului să decidă posibilitatea de a se permite construirea de velniţe în ţară. Domnul ţării remarca faptul că i se jeluise „o samă din lăcuitori, cerând voie să se facă velniţe, apoi osebit alţii din lăcuitori, carii sint din parte ce se aflǎ lipse de pâine, iarăşi ni-au jeluit, rugându-se ca să nu să dea voe de făcut velniţe, pentru că ei au lipse de pâine, şi cu stricăciune pâinii la velniţe vor ave şi mai multă lipsă de pâine" [37, p.157]. Totuşi, importurile de băuturi alcoolice tari din Polonia au continuat. La 3 mai 1794 negustorii evrei din Movilău Berc Ianchilovici, Gherşc Davâdovici şi Haim Leibovici au adus în ţară 14 butoaie de „vinars" în valoare de 3600 ruble(6000 piaştri) [38, p.568].

În cele din urmă, domnia a înclinat mai mult spre interzicerea fabricării horilcii. Drept dovadă ne serveşte faptul că în ponturile 20 şi 23 ale vămii de la 1 ianuarie 1796 dintre băuturile alcoolice fabricate în ţară sunt menţionate numai anasonul şi rachiul, pentru care cumpărătorii achitau o taxă de 3 lei la cantitatea cumpărată de 100 de lei**.

Adunarea oamenilor în cârciumi era periculoasă în timpul izbucnirii unor epidemii de ciumă [39, p.96-97, 100-101, 112]. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, epidemiile de ciumă au prezentat un pericol aproape permanent pentru sănătatea şi viaţa locuitorilor din Ţara Moldovei. Aceste epidemii au variat în intensitatea

---

* O chilă de Galaţi era echivalentă cu: a) 240 ocale (308 kg) dacă se socotea cu dimerlia de 12 ocale; b) 220 ocale (282 kg) dacă se socotea cu dimerlia de 11 ocale; c) 2 merţe (1 merţă = 154 kg); d) 20 dimerlii (1 demerlie = 14 – 15 kg).

** Arhivele Naţionale ale României – Iaşi. Fond documente. Pachet XXV, doc. 21.

lor în anii 1758-1761, 1763, 1770, 1771, 1784 [39, p.140]. Interzicerea de către Alexandru Mavrocordat de a mai ţine crâşme pe la sate poate fi explicată parţial şi prin raţiuni de ordin epidemiologic, care, la rândul lor, contribuiau în mod cert la menţinerea vitalităţii contribuabililor din ţară.

Restrângerea industriei şi a pieţei de desfacere a horilcii în Moldova a alarmat serios partea polonă. În luna mai a anului 1783 contele polonez V.Dzieduszycki soseşte în Moldova pentru a accepta acordul domniei de a livra pâinea şi meiul şi de a restabili comerţul liber cu horilcă. Cu puţin timp înainte de sosirea sa, V.Dzieduszycki, ca reprezentant al regelui Poloniei, sprijinea plângerile nobililor din Podolia, înaintând şi un memoriu în care îşi exprima dorinţa ca Poarta să-l oblige pe C.Moruzi să ridice restricţia importului de horilcă [30, p.328-329]. Însă, domnul nu a permis restabilirea importului horilcii din Polonia, deoarece acest lucru era interzis de firman [38, p.225]. În luna mai a aceluiaşi an câţiva ofiţeri poloni împreună cu contele Şinevski s-au adresat domnului Moldovei cu întrebarea dacă pot aduce ca mai înainte horilcă poloneză în ţară. Domnul a răspuns că ar permite, deoarece în acest caz ar avea şi domnia venituri suplimentare, dar deocamdată interdicţia se păstrează în conformitate cu firmanul Porţii [38, p.241-242].

Într-o corespondenţă a lui I.Bulgakov, datată cu 15/26 august 1783 şi adresată lui I.I. Severin, se specifica că domnul Moldovei C.Moruzi absolut neîntemeiat refuză de a permite importul horilcii din Polonia, deoarece ar beneficia şi el personal în urma acestui comerţ. Acelaşi I.Bulgakov este de părere că Moruzi păstrează interdicţia în cauză pentru că vroia să-şi vândă vinul şi vodca sa [38, p.247]. În opinia noastră, aprecierea dată este destul de semnificativă, deoarece reiese că domnul Moldovei într-un astfel de mod tindea nu atât să îndeplinească firmanul de interdicţie emis de sultan cât să promoveze o politică de protecţionism şi de apărare a intereselor producătorilor pământeni. De altfel, promovarea unei astfel de politici în condiţiile exercitării monopolului otoman era un lucru destul de dificil, dar nu şi irealizabil.

I.I. Severin accentuează de câteva ori poziţia contradictorie luată de domnie, dar în acelaşi timp declară că ar fi mulţumit dacă în locul horilcii poloneze votca rusească şi-ar găsi piaţă de desfacere în Moldova. Astfel, un banal conflict comercial a căpătat treptat o coloratură diplomatică şi politică, fiind vizate interesele economice ale Ţării Moldovei, Poloniei, Rusiei şi Porţii.

În circumstanţele create, interdicţia sultanului uneori era totuşi încălcată de domnie. Astfel, Alexandru Mavrocordat a primit o mustrare din partea Porţii pentru că a permis importul horilcii din Polonia, uitând astfel de prohibire [38, p.248; 40, p.93]. De facto, interzicerea importului horilcii poloneze, instituită de Constantin Moruzi, s-a păstrat până în timpul domniei lui Alexandru Ipsilanti (1786-1788) [31, p.225; 41, p.52].

Concluzii

Raporturile economice moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în afară de conţinutul lor tradiţional, au cunoscut şi perioade mai încordate, cauzate atât de circumstanţele politice ale epocii, cât şi de interesele economice ale ambelor părţi. Statutul juridic specific al Ţării Moldovei, exercitarea monopolului economic otoman, războaiele dintre ruşi şi turci constituie principalii factori care au influenţat comerţul extern al Principatului. Pe de altă parte, anarhia şleahtei şi împărţirile teritoriale ale Republicii Nobiliare au creat dificultăţi serioase pentru exportul polonez. Anume în aceste împrejurări nefaste s-au derulat mai multe conflicte, litigii în cadrul raporturilor economice moldo-polone.

Unele dintre aceste conflicte aveau, în aparenţă, motivaţii protecţioniste, care, la rândul lor, în Ţara Moldovei erau greu de realizat în condiţiile exercitării monopolului otoman şi a regimului de prohibire a unor mărfuri şi produse. Serioase prejudicii erau aduse schimburilor comerciale de abuzurile funcţionarilor şi militarilor de la frontieră. Mai adăugăm aici şi anarhia generală a şleahtei polone care nu respecta nicio regulă a comerţului.

Conflictul cauzat de prohibirea horilcii a fost rezultatul intercalării unor factori obiectivi de ordin intern şi extern. Dintre cei interni, la etapa incipientă, au fost dezvoltarea industriei alcoolului în ţară şi necesitatea înlăturării concurenţei din afară, promovarea unei politici protecţioniste, grija domniei pentru prezenţa în ţară a unor braţe de muncă sănătoase şi a contribuabililor pasibili de plata impozitelor. La factorii externi se atribuie cointeresarea Porţii în aprovizionarea capitalei imperiale cu cantitatea necesară de grâne, tenacitatea autorităţilor poloneze în privinţa pătrunderii pe piaţa Ţării Moldovei cu produse alcoolice, implicarea în conflict a diplomaţilor de la curţile din Viena, Paris şi Moscova. În consecinţă, un banal litigiu comercial s-a transformat în obiect de discuţie în cele mai înalte cercuri diplomatice. În linii generale, „litigiul horilcii" nu a diminuat cu mult raporturile economice moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, fenomen explicat prin prezenţa producţiei autohtone şi prin importul horilcii produse în spaţiul polonez prin contrabandă.

Referinţe:

1. IORGA, N. *Negoţul şi Meşteşugurile în trecutul românesc*. Bucureşti: „Minerva", Institutul de arte grafice şi editură, 1906. 263 p.
2. BĂLAN, T. *Emigranţii poloni în Bucovina şi Moldova în secolul al XIX-lea. Extras din volumul omagional „Lui Dimitrie Marmeliuc".* Cernăuţi: Tiparul „Glasul Bucovinei", fără an de ediţie (19..). 25 p.
3. CIOBANU, Ven. Aspecte ale relaţiilor comerciale dintre Moldova şi Polonia în secolul al XVIII-lea. În: *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol*, tomul VIII. Iaşi,1971, p.119-144.
4. MIHORDEA, V. Raporturile lui Ioan-Vodă Callimachi cu Polonii (1758-1761). În: *Revista Istorică*, Anul al XXIII-lea, Octombre-Decembre, nr.10-12. Vălenii de Munte: Datina Românească, 1937, p.353-371.
5. DRAGNEV, D., COSTIN, P. Organizarea sistemului vamal în Moldova în sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2007, nr.4, p.114-122.
6. IORGA, N. *Documente privitoare la familia Callimachi.* Vol. II. Bucureşti: Institutul de Arte Grafice şi Editură „Minerva", 1903, XXXVIII. 773 p.
7. GUMENÂI, I. *Istoria ţinutului Hotin. De la origini până la 1806.* Chişinău: Civitas, 2002. 296 p.
8. IORGA, N. *Ştiri despre veacul al XVIII-lea în Ţerile noastre după corespondenţe diplomatice străine.* Vol.II (1750-1812). Bucureşti: Institutul de arte grafice „Carol Göbl", 1910. 72 p.
9. *Documente privitoare la istoria românilor. Urmare la colecţiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki.* Supliment I. Vol.I, 1518-1780. Documente culese din diferite publicaţiuni şi din Biblioteca Naţională din Paris de G.Tocilescu, din Arhivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris de A.I. Odobescu. Publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice şi ale Academiei Române. Bucureşti, 1886. 1003 p.
10. DUZINCHEVICI, Gh. *Documente din arhivele polone relative la istoria românilor (sec. XVI-XIX).* Vălenii de Munte: Datina Românească, 1935. 47 p.
11. TUFESCU, V. Târguşoarele din Moldova şi importanţa lor economică. În: *Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie,* tomul LIX. Bucureşti, 1941, p.91-141.
12. DUZINCHEVICI, Gh. O încălcare de graniţă a Moldovei în 1766 pricinuită de 2 Evrei din Polonia refugiaţi în Moldova. În: *Revista Critică,* Anul 12, nr.4, oct.-dec. Tipografia „BRAWO", 1938, p.217-221.
13. GONŢA, A.I. Începutul industriei alcoolului în Moldova feudală. În: *Studii de istorie medievală*. Texte selectate şi pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Székely şi Ştefan Gorovei cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproşu. Iaşi: Dosoftei, 1998, p.133-146.
14. *Izvoare şi mărturii privitoare la evreii din România.* Volum întocmit de L.Benjamin, M.Spielman, S.Stanciu. Vol.II, partea 2. Bucureşti, Editura Hasefer, 1990. 562 p.
15. IORGA, N. *Istoria industriilor la români*. Bucureşti (Vălenii de Munte): Tiparul aşezământului tipografic „Datina Românească", 1927. IX + 226 p., il.
16. GIURESCU C.C. *Contribuţiuni la istoria ştiinţei şi tehnicii româneşti în secolele XV - începutul secolului XIX.* Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1973. 266 p. + 22 p. il.
17. MURARIU, I. Pomicultura şi legumicultura în Moldova secolului XVIII şi începutul secolului XIX. În: *Cercetări Agronomice în Moldova. Rezultate - Recomandări*, XXII, vol.1(85). Iaşi, 1989, p.145-149.
18. MURARIU, I. Iarmaroace şi târguri săptămânale în Moldova (1774–1832). În: *„Hierasus", Muzeul de Istorie Botoşani*, Anuar, Botoşani, 1981, nr.4, p.137-145.
19. IORGA, N. *Studii şi documente cu privire la istoria românilor / Cărţi domneşti, zapise şi răvaşe*. Vol. VI. Partea II. Bucureşti: Editura Ministerului de Instrucţie Publică, Supliment grafic I. V. Socecŭ, 1904. 661 p.
20. IORGA, N. *Istoria românilor în chipuri şi icoane*. Bucureşti: Humanitas, 1992. 277 p.
21. BĂLAN, T. *Documente bucovinene.* Vol.VI (1760-1833). Bucureşti: Editura Mitropoliei Bucovinei, 1942. 504 p.
22. IORGA, N. *Documente şi cercetări asupra istoriei financiare şi economice a Principatelor Române. Extras din „Economia Naţională".* Bucureşti: Institutul de Arte Grafice Eminescu, 1900. 184 p.
23. ARAPU, V. Litigiul horilcii în raporturile economice moldo-polone (A doua jumătate a secolului al XVIII-lea). În: *Conferinţa ştiinţifică internaţională cu genericul „Învăţământul superior şi cercetarea – piloni ai societăţii bazate pe cunoaştere". Rezumatele comunicărilor. Ştiinţe socioumanistice.* Vol.II. Chişinău: CEP USM, 2006, p.21-22.
24. *Documente privitoare la târgul şi ţinutul Orheiului. Publicate cu un studiu introductiv de Aurel V. Sava.* Bucureşti: Institutul de Istorie Naţională, 1944. 562 p.
25. *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente (1393–1849).* Bucureşti: Textul executat la I. P. „13 Decembrie", 1983. 746 p.
26. CODRESCU, T. *Uricaru sau Colecţiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*. Vol.XVI. Iaşi: Tipografia Buciumului Român, 1891. 455 p. +XV.
27. IORGA, N. *Istoria comerţului românesc. Epoca mai nouă*. Bucureşti: Tiparul Românesc, 1925. 210 p.
28. *Documente privitoare la Istoria Românilor, culese de Eudoxiu Hurmuzaki*. Vol.VII (1750-1818). Bucureşti: Stabilimentul în Arte Grafice Socecu, Sander & Teclu, 1876. 585 p.

29. FILITTTI, I.C., *Lettres et extraits concernant les relations des principautés roumaines avec la France (1728-1810).* Bucureşti: Imprimerie „Professionnelle", Demètre C. Ionesco, 1915. XVI + 548 p.
30. URECHIA, V.A. *Istoria Românilor. Curs făcut la Facultatea de Litere din Bucureşti după documente inedite. Seria 1786-1800.* Tomul II al seriei. Bucureşti: Institutul de arte grafice Carol Göbl, 1892. 560 p.
31. DUZINCHEVICI, Gh. Contribuţii la istoria legăturilor comerciale româno-polone în secolul al XVIII-lea. În: *Revista Istorică,* anul XXI, nr.7-9 (iulie-septembrie). Vălenii de Munte: Tipografia „Datina Românească", 1935, p.225-239.
32. *История Украинской ССР* / Под ред. Ю.Ю. Кондуфора. Том 3. Киев: Наукова Думка, 1983. 719 с.
33. ŢIGHILIU, I. Dunărea şi pax otomanica în secolele XVI–XVIII. În: *Revista istorică (Serie nouă),* Tom. V, 1994, nr.11-12, p.1149-1156.
34. CODRESCU, T. *Uricaru sau Colecţiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*. Vol.XX. Iaşi: Tipografia Buciumului Român, 1892. 418 p.
35. CONSTANTINESCU, I. Evenimentul meteorologic, agricultura şi societatea românească în „secolul fanariot". În: *Studii şi materiale de istorie medie*. Vol.XI. „Evul mediu românesc. O nouă abordare". Bucureşti: Editura Academiei Române, 1992, p.21-62.
36. CODRESCU, T. *Uricariul sau Colecţiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor.* Vol.IV. Iaşi: Tipografia Buciumului Român, 1857. 471 p.
37. *Documente privitoare la istoria Ţării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1775-1786) /Cărţi domneşti şi zapise/ Colecţia Moldova în epoca feudalismului*. Vol.X. Volum realizat de: Larisa Svetlicinâi, Demir Dragnev, Eugenia Bociarov. Coordonator: Demir Dragnev. Chişinău: Civitas, 2005. 319 p.
38. *Documente privind istoria României, Colecţia Eudoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă), Rapoartele consulare ruse (1770–1796).* Vol.I. Din „Arhiva Politica Externă a Rusiei", Moscova. Sub îngrijirea acad. A.Oţetea. Bucureşti: Ediţia Academiei Române, 1962. 484 p.
39. SAMARIAN, P.Gh. *Din epidemiologia trecutului românesc. Ciuma.* Bucureşti: Institutul de Arte Grafice E. Mărvan, 1932. 654 p.
40. КОКЫРЛА, П.С. *Социально-экономическое развитие молдавского города в конце XVIII–начале XIX вв.* Кишинёв: Штиинца, 1989. 152 с.
41. АРАПУ, В. Торговый спор между Молдавским княжеством и Речи Посполитой из-за запрета на импорт польской горилки (вторая половина XVIII в.). В: *Дев'ята міжнародна наукова конференція: „Історія торгівлі, податків та мита.* Тези доповідей. 29–30 жовтня 2015 р. Дніпропетровськ, Київ 2015, с.50-52.

Prezentat la 21.11.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.91-97

CZU: 947.89(498.7)

PRELIMINARII DIPLOMATICE ÎN CHESTIUNEA SUDULUI BASARABIEI: DECEMBRIE 1855 – FEBRUARIE 1856

Eugen-Tudor SCLIFOS
Institutul de Istorie al AŞM

După războiul Crimeii, care s-a terminat cu înfrângerea Rusiei în faţa coaliţiei franco-britanice, problema Basarabiei se afla din nou în atenţia Marilor Puteri. Spre finele anului 1855, la recomandarea ministrului de Externe austriac Buol, în preliminariile păcii a fost inclusă şi o clauză care prevedea ca Rusia să cedeze sudul Basarabiei.

Diplomaţii ruşi încercau să profite de sprijinul Franţei, care încă nu avea un punct bine definit în această chestiune. Ministrul de Externe Walewski, care era moderat faţă de Rusia, susţinea, totuşi, punctul de vedere rusesc în chestiunea Basarabiei. De menţionat că diplomaţii ruşi au apelat la un schimb de teritorii: Karsul, parte integrantă a Imperiului Otoman, contra sudului Basarabiei. Până la deschiderea congresului de la Paris, din februarie 1856, nu s-a ajuns la niciun consens în ceea ce priveşte chestiunea sudului Basarabiei, deşi au existat numeroase discuţii în acest sens.

Cuvinte-cheie: *sudul Basarabiei, Dunărea, Marile Puteri, diplomaţie, negocieri, ţarism.*

DIPLOMATIC PRELIMINARY IN THE SOUTHERN BESSARABIA QUESTION: DECEMBER 1855 - FEBRUARY 1856

The Bessarabian question again comes into attention of the Great Powers, after the Crimean War and the defeat of Russia against Franco-British coalition. Towards the end of 1855 on the recommendation of the Austrian Foreign Minister, Buol in the preliminary of the peace was included a clause, which stipulated that Russia must cede southern Bessarabia to the Principality of Moldova.

The Russian diplomats were trying to obtain the support of France, which still does not have a well-defined point in the question of southern Bessarabia. The Foreign Minister of France, count Walewski showed moderation toward Russia, and supported the idea that Russia must keep Bessarabia. Its important the entry that Russian diplomats have appealed to an exchange of territories, Kars, who was part of the Ottoman Empire, against southern Bessarabia. Until the opening of the congress in Paris in 25 February 1856, has not reached a consensus in the question of southern Bessarabia, although was many discussions in this matter.

Keywords: *Southern Bessarabia, Danube, Great Powers, diplomacy, negotiations, tsarism.*

Interesul faţă de această problemă însemnată dirivă, pe de o parte, din importanţa pe care avea s-o joace chestiunea Basarabiei imediat după terminarea războiului Crimeii şi din interesele antagoniste ale Marilor Puteri privitor la acest subiect. Pe de altă parte, în istoriografia românească n-au fost realizate studii edificatoare în acest sens, privind mersul negocierilor între diplomaţii europeni, imediat după ce Austria a venit cu ideea cedării sudului Basarabiei Principatului Moldova. Cu toate acestea, există câteva studii remarcabile, în care este abordată problema în cauză, însă fără utilizarea surselor primare din arhivă, care nu-şi pierd niciodată autenticitatea. Menţionăm în acest context studiul lui Paul Cernavodeanu, în care autorul descrie eforturile emigraţiei româneşti ca Basarabia să revină *in integrum* Moldovei [1, p.82-84], precum şi aprecierea justă pe care o făcea cu referire la momentul 1856 şi recunoştea pe plan internaţional ilegalitatea anexării de la 1812 [2, p.32], şi valorosul studiu al istoricului Mihai Cojocariu [3, p.237-238], în care problema Basarabiei este abordată în contextul Unirii Principatelor Române.

Astfel, problema Basarabiei, după epuizarea unui nou episod al disputatei chestiuni orientale, intră în atenţia concertului european, fiind una intens dezbătută, aşa cum se va vedea în continuare. Iniţial, în preliminariile păcii, care urmau să fie semnate la Paris, chestiunea cedării unei părţi din Basarabia către Moldova iniţial nu figura. Această clauză a fost propusă în mod surprinzător de ministrul de Externe austriac Buol, care a venit cu iniţiativa ca doar sudul Basarabiei să fie cedat Rusiei [4, p.178]. În mod evident Franţa şi Marea Britanie şi-au dat adeziunea, mai ales că se urmărea, astfel, scoaterea Rusiei de la Dunăre [5, p.57]. Cu toate acestea, Austria dorea să-şi atingă unul dintre scopurile de bază, şi anume: de a avea preponderenţă în Marea Neagră, sperând acum „să vadă Principatele acceptând nesilite de nimeni să intre sub sceptrul lui Franz Josepf" [6, p.64].

Valentin Esterhazy fusese ales „mandatarul" coaliţiei franco-britanice şi să prezinte la Petersburg preliminariile păcii. Cum şi era de aşteptat, Rusia a acceptat aproape toate condiţiile de pace: cea referitoare la neutralizarea Mării Negre şi abolirea protectoratului rusesc. Însă, cedarea unei părţi din teritoriul cucerit la 1812 i se părea ţarului Alexandru al II-lea un lucru greu de acceptat.

Cancelarul Nesselrode respingea cu vehemenţă punctul referitor la cedarea sudului Basarabiei. Cum şi era de aşteptat, contele Buol nu accepta vreo „modificare" serioasă [7, p.184] în această chestiune, deoarece pentru guvernul de la Viena această clauză avea o însemnătate deosebită, pentru a „lovi sub centură" Rusia şi a o scoate de la Dunăre [8, p.32]. De la bun început, cabinetul de la Viena s-a arătat intransigent la adresa celui de la Petersburg, declarând că dacă Rusia nu acceptă toate preliminariile păcii, atunci aceasta ar însemna ruperea relaţiilor diplomatice între cele două state.

La 31 decembrie 1855 a avut loc o reuniune a reprezentanţilor ţărilor semnatare a tratatului de la Paris, care urma să fie semnat în 1856. Erau prezenţi contele Walewski, baronul Hubner, lordul Cowley, contele Hatzfeldt, baronul Brunov, marchizul Vilamarina şi Mehmed Djemil-Bey. Întrevederea a avut loc la sediul Ministerului Afacerilor Externe şi a durat aproximativ o oră şi jumătate. Cea mai importantă chestiune pusă în discuţie a fost clauza referitoare la cedarea Bolgradului [9, p.1]. Rusia consimţise să cedeze Bolgradul Principatului Moldova, dar să primească în loc un teren situat la 20 km de Dunăre, între râul Yalpuk şi altul de importanţă minoră. Centrul este reprezentat de Comrat, care putea deveni centru administrativ al coloniei bulgare, unde locuiau 3000 de oameni. Această întârziere, cu privire la fixarea noii limite de demarcaţie, face ca Austria să-şi menţină armatele de ocupaţie, iar Marea Britanie escadrila în Marea Neagră [10]. Nu se ajunsese la un consens în ceea ce priveşte linia de delimitare a frontierei, care avea drept punct de reper oraşul Bolgrad.

Între timp, în capitalele europene începea un adevărat „duel diplomatic" în chestiunea sudului Basarabiei şi fiecare cu o viziune proprie şi diferită, neexistând un consens general. Către finele anului 1855 baronul Seebach, care era reprezentantul Saxei la Paris, dar şi nepotul cancelarului Nesselrode, se vedea a fi în „postura" de „purtător de cuvânt" al Rusiei, în lipsa unui agent diplomatic rus în capitala Franţei. Astfel, acesta avea rolul de a încerca o apropiere franco-rusă [11, p.768] şi de a „sonda" terenul în chestiunea sudului Basarabiei pentru moment [12, p.98-103]. Aceste încercări evidente de a „rupe" coaliţia occidentală erau sesizate atât de britanici, cât şi de austrieci, care susţineau în „tandem" ca sudul Basarabiei să fie cedat Moldovei, fără „jocuri de culise".

Ştirea despre misiunea lui Seebach făcea „senzaţie" şi ajunse şi la Hanovra, unde ambasadorul francez Edme de Reculot, susţinut de George Edgumbe, care conducea legaţia britanică, declarau că nu se ajunsese la nicio „înţelegere" franco-rusă cu privire la Basarabia [13, p.75]. Ambasadorul francez dezminţea informaţia că împăratul Napoleon al III-lea, în discuţiile private avute cu Seebach, i-ar fi declarat că dacă Rusia acceptă toate celelalte condiţii de pace, atunci s-ar putea ca Marile Puteri să nu mai ceară această cedare teritorială [14, p.75]. Pe parcurs se va vedea că şi această speculaţie a fost eronată, în condiţiile în care Marea Britanie se va dovedi în continuare intransigentă şi dură la adresa tentativelor Rusiei de a nu accepta această clauză. Ulterior, la 7 ianuarie 1856, Reculot a avut o întrevedere şi cu ministrul Afacerilor Externe al Hanovrei Platen-Hallermund, care s-a dovedit a fi una destul de intensă şi cu discuţii în contradictoriu. Una dintre cele mai importante chestiuni abordate în mod surprinzător a fost chestiunea sudului Basarabiei. Platen în mod evident susţinea poziţia Rusiei, iar în acest sens i-a atras atenţia diplomatului francez că propunerea austriacă nu este o iniţiativă bună, din moment ce era convins că ţarul Alexandru al II-lea nu va renunţa aşa de uşor la o frontieră strategică pentru imperiu [15, p.76-77]. Edme de Reculot a dat o replică pe măsură, declarându-i lui Platen că trasarea acestei noi frontiere în Basarabia ar fi în beneficiul Principatelor Române, din moment ce acestea fuseseră „victimele" nenumăratelor invazii ruseşti. Evident, el a fost din nou de partea Rusiei, declarând că această cedare teritorială nu este în interesul Europei, ci mai degrabă Austria, care nu a „vărsat vreun strop de sânge" în războiul încheiat, se va bucura de o influenţă covârşitoare în această parte a Europei [16, p.78].

Ştiut fiind că problema sudului Basarabiei va fi intens dezbătută, mai ales în confederaţia germanică, ministrul de Externe Walewski trimite la 9 ianuarie 1856 o circulară ambasadorilor francezi din statele germane, privind maniera de abordare a chestiunii basarabene [17, p.95-102]. Strict la chestiunea Basarabiei, Walewski a apreciat necesitatea introducerii acestei clauze în preliminariile păcii, în scopul de a preveni alte complicaţii pe viitor [18, p. 96], referindu-se în mod indirect la politica de expansiune a Rusiei în sud-estul Europei, dar mai ales la ingerinţele acesteia în afacerile interne ale Principatelor.

Din momentul trimiterii circularei contelui Walewski, conversaţiile în jurul chestiunii privind cedarea sudului Basarabiei se intensificau tot mai mult. De data aceasta, „protaganistul" unei asemenea discuţii a fost însuşi ministrul de Externe francez, care a stat de vorbă şi cu ambasadorul Prusiei la Paris Hatzfeld. Cum şi era de aşteptat, diplomatul german a accentuat încă o dată faptul că această cedare teritorială este „opera" Austriei, fiind unica beneficiară a avantajelor care vor decurge în viitor din această clauză [19, p.660]. Evident, replica lui Walewski a fost că includerea în preliminariile păcii a unei cedări teritoriale a fost decizia unanimă venită din partea Austriei, Franţei şi a Marii Britanii.

În acele momente, când problema Basarabiei era intens abordată, în interior se vehicula, pentru prima dată, privitor la un eventual schimb de teritorii între sudul Basarabiei contra fortăreţei Karsului, care aparţinea Imperiului Otoman, dar pe care armatele ruseşti reuşiseră s-o cucerească cu un ultim efort spre finele anului 1855 [20, p.14]. Aflând imediat despre un asemenea „aranjament" care s-ar putea face, Walewski l-a informat personal pe împăratul Napoleon al III-lea asupra acestui fapt, atrăgându-i atenţia că Marea Britanie nu ar consimţi la un asemenea schimb şi va protesta vehement [21, p.664].

După o scurtă informaţie, transmisă împăratului Napoleon al III-lea, despre „pericolul" tărăgănării chestiunii Basarabiei, în caz dacă Rusia va cere Karsul pentru această „monedă de schimb", Walewski avu o întrevedere privată cu ambasadorul Marii Britanii la Paris, lordul Cowley. Principalul subiect al discuţiei a fost „comportamentul" Rusiei privitor la executarea clauzelor din viitorul tratat. Chestiunea care îl preocupa în mod deosebit pe diplomatul britanic era clauza referitoare la cedarea sudului Basarabiei, din moment ce diplomaţii ruşi declaraseră că Rusia propusese pentru un schimb „avantajos" Karsul. Însă, deoarece în ultimatumul austriac înaintat Rusiei nu era nimic referitor la Kars, urmau să apară dificultăţi serioase [22, p.26]. În viziunea trimisului reginei Marii Britanii la Paris, chestiunea aceasta se punea în termenii următori: ori Karsul să rămână pe viitor în componenţa Rusiei ori să fie schimbat contra sudului Basarabiei [23, p.27]. În mod evident, niciuna dintre aceste posibile „aranjamente" nu-i convenea Marii Britanii, mai ales un schimb de teritorii. În aceste condiţii, se aştepta punctul de vedere oficial al guvernului de la Saint James, pentru ca Franţa să dea o replică acestei propuneri „îndrăzneţe" venite din partea Rusiei [24, p.27v.].

Misiunea contelui Valentin Esterhazy la Petersburg a fost proba cea mai certă a faptului că Rusia nu dorea să cedeze sudul Basarabiei. Pe la mijlocul lunii ianuarie el venea să prezinte ultimatumul Rusiei, iar în consecinţă şi clauza referitoare la sudul Basarabiei [25, p.365]. Pe termen lung aceasta a însemnat „îngheţarea" [26, p.51] relaţiilor ruso-austriece, tocmai din cauza că Rusia se simţea „trădată" de vechiul aliat. În capitala Imperiului Rus diplomatul austriac a avut o întrevedere cu Karl Nesselrode, unde problema cedării sudului Basarabiei a fost „disecată" de abilul „conducător" al politicii externe a ţarismului [27, p.389]. În viziunea acestuia, noua frontieră propusă de austrieci în Basarabia nu era una de interes european, ci una imposibilă din tratat, referindu-se la topografia teritoriului ce trebuia delimitat. Esterhazy a declarat ferm că dacă Rusia vrea să arate Europei că doreşte o pace lungă, atunci nu vede o problemă majoră în această cedare, fiind mai degrabă o probă de netăgăduit că politica externă a acesteia nu va fi expansionistă [28, p.241]. Evident, Rusia încă nu era gata să cedeze sudul Basarabiei, până nu va utiliza toate mijloacele disponibile în încercarea de a „înşela" concertul european şi de a se eschiva de la executarea unei clauze, care reprezenta un moment „inedit" pentru Rusia: cedarea unei părţi dintr-un teritoriu recent „achiziţionat" [29, p.43].

La Paris, către mijlocul lui ianuarie 1856, era mare „agitaţie" în jurul chestiunii privind sudul Basarabiei, iar discuţiile mai continuau încă. Ministrul Walewski avuse o nouă întrevedere cu Seebach [30, p.41], care reprezenta mai departe interesele ruseşti în capitala pariziană. Evident, acesta a luat în discuţie şi problema dată, din moment ce primise unele instrucţiuni precise din partea cancelarului Nesselrode. Despre această discuţie a fost informat şi ambasadorul francez la Londra Victor Fialin Persigny, un aprig susţinător al unei alianţe, în continuare, cu Marea Britanie, în detrimentul uneia cu Rusia, care se profila, deocamdată, în secret. Seebach, în discuţia cu Walewski, a accentuat faptul că ţarul Alexandru al II-lea doreşte pacea [31, p.38] şi acceptă fără nicio discuţie toate preliminariile păcii, dar are rezerve în problema ce vizează cedarea sudului Basarabiei. Astfel, acesta a pus în discuţie eventualitatea unei „tranzacţii" între Karsul cucerit de ruşi şi sudul Basarabiei, pentru a soluţiona de la bun început această chestiune „spinoasă" pentru ruşi. Aceste discuţii nu au adus nimic concret; dimpotrivă, au atras şi mai mult antipatia venită din partea Marii Britanii faţă de comportamentul Rusiei şi de clauzele din viitorul tratat.

După lungi discuţii între cei mai importanţi oameni de stat ruşi s-a ajuns la decizia aproape unanimă de acceptare a condiţiilor de pace, inclusiv cedarea sudului Basarabiei, spre „regretul" ţarului Alexandru al II-lea.

În aceeaşi perioadă, când ţarul se vedea „nevoit" să accepte ultimatumul austriac, la Darmstadt, în timpul unui bal, ambasadorul francez Damrémont a fost „acostat" de baronul Philippe Brunov, cerând o convorbire privată cu diplomatul francez [32, p.67]. Viitorul plenipotenţiar al Rusiei la congresul de la Paris, Brunov, era preocupat îndeosebi de clauza referitoare la rectificarea graniţei în Basarabia, care a venit la „solicitarea" Austriei [33, p.68]. Diplomatul rus arăta cordialitate la adresa Franţei, dar în acelaşi timp dorea să-şi atingă adevăratul ţel urmărit: de a obţine o promisiune cu referire la cedarea sudului Basarabiei. De menţionat că la acel moment Damrémont nu primise instrucţiuni precise în chestiunea sudului Basarabiei, cu excepţia circularei contelui Walewski, care fusese adresată tuturor diplomaţilor francezi din confederaţia germanică. Cu toate acestea, episodul petrecut în „culise" arătă într-o manieră clară intenţia cabinetului de la Petersburg de a soluţiona problema Basarabiei, înainte ca aceasta să ajungă pe „masa" negocierilor care urmau să se deschidă la Paris. Altă posibilitate întrezărită de Brunov era obţinerea unei „înţelegeri", în care Franţa ar susţine punctul de vedere, pe care urmau să-l înainteze plenipotenţiarii ruşi la Paris. În mod „surprinzător" sau nu, diplomatul francez n-a dat curs „avansurilor" baronului Brunov, care aştepta „semnale pozitive" pentru o eventuală înţelegere cu Franţa. Acest episod a ajuns şi la ministrul Walewski, cu menţiunea că Damrémont n-a promis nimic diplomatului rus [34, p.69].

Astfel, până în momentul acceptării preliminariilor păcii, poziţia puterilor europene în chestiunea Basarabiei nu era unanimă, existând puncte de vedere antagoniste. Dacă Franţa la moment nu arăta implicare semnificativă, în pofida circularei contelui Walewski, nu avea încă un punct bine format, atunci Marea Britanie şi Austria acţionau în „tandem" pentru ca Rusia să cedeze sudul Basarabiei. La prima vedere, Rusia era în dezavantaj în chestiunea sudului Basarabiei, dar avea sprijinul Prusiei, care criticase atitudinea Austriei faţă de Rusia, la care se va alătura pe parcurs şi Franţa.

Tot la 15 ianuarie 1856 venea, poate „neaşteptat", şi punctul de vedere al Sardiniei, prin vocea „ambasadorului" francez de la Torino, Grammont. Acesta transmitea un mesaj din partea ministrului Afacerilor Externe al Sardiniei, Luigi Cibrario, care declara că noua modificare de frontieră are avantaje evidente pentru întărirea frontierei Principatelor, iar dezavantajul major era întărirea supremaţiei austriece în această zonă a Europei, în detrimentul Rusiei [35, p.58]. Acestei luări de poziţie a Sardiniei nu i-a acordat nimeni atenţie sporită, dar spre finele anului 1856 ea va fi în „centrul atenţiei" Marilor Puteri, pentru a vota în chestiunea Basarabiei.

După acceptarea *in integrum* a tuturor clauzelor viitorului tratat de pace, inclusiv cedarea sudului Basarabiei, pentru Rusia păstrarea acestui teritoriu a devenit scopul de bază pe termen imediat [36, p.85]. Se încercau diferite stratageme pentru a „înşela" concertul european, inclusiv se apela direct la „mărinimia" împăratului Napoleon al III-lea, mizând pe argumentul că această cedare se făcea doar în interesul Austriei [37, p.86].

După acceptarea de către Rusia a condiţiilor de pace, ministrul de Externe francez Walewski îl informa pe Napoleon al III-lea privitor la acest subiect. Dacă la celelalte clauze nu existaseră discuţii în contradictoriu, Walewski i-a atras atenţia suveranului francez că în ceea ce priveşte sudul Basarabiei vor exista discuţii „aprinse". El cerea „permisiunea" împăratului pentru luarea unei poziţii în această problemă. Mai mult decât atât, Walewski era cel care, în mod „surprinzător", venea cu propunerea către Napoleon al III-lea de a „îndulci" amarul înfrângerii Rusiei în războiul Crimeii, prin a arăta moderaţie faţă de cabinetul de la Petersburg [38, p.699]. Această „moderaţie", în viziunea lui Walewski, era schimbul de teritorii, Karsul contra sudului Basarabiei, „tranzacţie" care era pe placul ruşilor. Aflându-se în această perioadă la Paris, baronul Seebach declara că Rusia va protesta în continuare, dorind să păstreze sudul Basarabiei [39, p.257].

Ştiind că Marea Britanie va protesta împotriva unei asemenea „tranzacţionări" a sudului Basarabiei contra Kars, care era parte integrantă a Imperiului Otoman, contele Walewski a trimis o depeşă ambasadorului francez la Viena, Adolphe de Bourqueney, pentru a cunoaşte punctul de vedere al Austriei cu privire la un asemenea „aranjament" care se profila. Răspunsul ambasadorului francez a fost prompt, ca urmare a discuţiilor purtate cu ministrul de Externe austriac Buol, dar şi cu împăratul Franz-Joseph [40, pp. 97-98]. Austria, prin vocea acestora, a declinat de la bun început un asemenea scenariu, nefiind de acord cu un asemenea schimb, care nu era echitabil, mai ales sub aspectul importanţei geostrategice. Mai mult decât atât, Austria nu putea să-şi schimbe atitudinea în problema Basarabiei, din moment ce obţinuse această clauză cu atâta „trudă", fiind la un pas chiar de la a rupe relaţiile diplomatice cu Imperiul Rus, tocmai din cauza acestei chestiuni [41, p.98].

Discuţiile în jurul chestiunii privind cedarea sudului Basarabiei către Principatul Moldova nu au dus la clarificarea problemei, ci, din contra, au făcut să capete o importanţă deosebită, în special pentru Marea Britanie, care va insista în permanenţă ca Rusia să-şi respecte angajamentul luat, prin acceptarea tuturor clauzelor.

Spre finele lunii ianuarie 1856, aflându-se la Francfurt, baronul Brunov, care încă nu primise notificarea din partea cabinetului rus despre faptul că va reprezenta interesele ţarismului la congresul de la Paris, nu a ratat oportunitatea de a se întâlni cu ambasadorul francez Montessuy. Discuţia a fost una destinsă, atenţia concentrându-se pe unele aprecieri ale diplomatului rus cu privire la „dorinţa ardentă" a ţarului Alexandru al II-lea de a încheia o pace cât mai durabilă [42, p.91]. Baronul Brunov nu s-a referit în mod direct la chestiunea Basarabiei, dar s-a mărginit să declare că aceste condiţii sunt dificil de suportat pentru Rusia. Pe de altă parte, încerca printr-un limbaj „elogios" la adresa Franţei să obţină sprijin în timpul congresului de pace care se apropia, declarând că aceasta este unica putere în care Rusia avea încredere şi admiraţie [43, p.92].

Pentru a vedea care este atitudinea Franţei faţă de Rusia, ţarul Alexandru al II-ea decide trimiterea plenipotenţiarului rus Filip Brunov mai devreme la Paris [44, p.460]. Guvernul rus dorea să vadă dacă va putea conta pe sprijinul Franţei la negocierile de pace ce urmau să aibă loc. Primit în audienţă de către împăratul Napoleon al III-lea, diplomatul rus primea asigurări că Franţa era gata să susţină interesele Rusiei la congresul de pace, dar nu menţiona foarte clar că se va putea implica şi în problema Basarabiei [45, p.108-110]. Într-o altă întrevedere privată, de data aceasta cu ministrul de Externe, s-a accentuat că Franţa putea să se implice în problemele de interes major pentru Rusia, însă fără a avea certitudinea că acestea vor fi soluţionate aşa cum doreşte ţarul. Principalul impediment era Anglia, care arăta ostilitate faţă de Rusia, deci nu va tolera ca problema Basarabiei să fie tranşată în interesul acesteia [46, p.205].

În seara zilei de 21 februarie 1856 soseşte la Paris şi cel de-al doilea plenipotenţiar rus de la Paris, contele Orlov. A doua zi se întâlneşte cu ministrul Afacerilor Externe, iar această întrevedere îi lasă o impresie bună, declarându-i în scrisoarea către Nesselrode: „ne-am despărţit buni prieteni" [47, p.519]. Orlov urma să fie primit în audienţă la împăratul francez la 23 februarie. Napoleon al III-a a declarat că doreşte pacea, exprimându-şi şi dorinţa de a lega personal o relaţie mai intimă cu ţarul Alexandru al II-lea. Împăratul francez n-a făcut promisiuni concrete la acel moment, dar era conştient că era un moment prielnic de a „restabili" încrederea în Rusia. În telegrama către Brunov ţarul Alexandru al II-lea declara că are speranţa că va „ieşi ceva bun din această eventuală alianţă cu Franţa" [48, p.520]. Orlov i-a declarat suveranului francez că ţarul Alexandru al II-lea doreşte pacea şi urmăreşte să consolideze simpatia dintre cele două state, lucru dorit şi de împăratul francez. În timpul acestei întrevederi dintre cei doi, Orlov a trecut direct la problemele stringente ale momentului şi i-a declarat împăratului francez că Rusia consimte la libera navigaţie pe Dunăre pentru toate naţiunile; Delta Dunării nu ar trebui să aparţină nimănui. Referitor la delimitarea graniţei basarabene plenipotenţiarul rus considera necesară o analiză mai minuţioasă a acestei chestiuni. Trebuia să se ţină cont şi de faptul că trupele ruseşti au ocupat Karsul şi dădea de înţeles că Rusia este gata să restituie Karsul Imperiului Otoman în schimbul Basarabiei [49, p.520].

Problema Basarabiei a reprezentat o chestiune care necesita o analiză minuţioasă, în acelaşi timp arăta poziţiile luate de Marile Puteri în această chestiune. Austria avea intereseul cel mai mare de a ţine Rusia cât mai departe de Basarabia. În demersul său Austria era susţinută de lordul Clarendon şi de Cowley, care nu considerau echitabil schimbul regiunii Kars cu Basarabia.

Brunov i-a declarat preşedintelui congresului de la Paris Walewski că problema Basarabiei este cea mai dificilă chestiune a momentului, iar pentru diplomaţia rusă cedarea unei părţi a Basarabiei este greu de realizat. Iată ce-i declară Brunov lui Walewski: „Dragul meu conte, am ajuns în punctul în care negocierile riscă să se rupă. Ai fost martor la persistenţa cu care englezii au respins principiul compensaţiei echitabile în schimbul întoarcerii Karsului" [50, p.521]. Reacţia lui Walewski a venit imediat, acesta declarând plenipotenţiarului rus Brunov că doar împăratul Napoleon al III-lea ar exercita un efect benefic asupra negocierilor de pace care se află în impas în această chestiune.

În această primă jumătate a lui februarie 1856 chestiunea sudului Basarabiei atingea „apogeul", din cauza numeroaselor discuţii în contradictoriu. Diplomaţii ruşi, pe lângă întrevederile private avute cu împăratul Franţei sau cu ministrul de Externe, i-au „abordat" şi pe reprezentanţii cabinetului de la Saint-James, lordul Clarendon şi Cowley, pentru a discuta chestiunea sudului Basarabiei. În discuţia Clarendon-Brunov s-a observat tentativa diplomatului rus de a apăra cu tenacitate interesele ruseşti pentru Basarabia, printr-un schimb „echitabil de teritorii", cum s-a remarcat mai sus [51, p.772]. Clarendon i-a reamintit acestuia că în ianuarie 1856 Rusia îşi dăduse adeziunea la preliminariile păcii, inclusiv cedarea sudului Basarabiei, iar la moment refuză să facă acest lucru [52, p.772]. Într-o altă discuţie, de data aceasta cu Orlov, problema sudului Basarabiei era intens „disecată" de plenipotenţiarul rus. Astfel, acesta, fiind ferm în declaraţii, venea cu o apreciere

justă, şi anume: că în ultimatumul austriac nu se specifica nimic cu referire la Kars. Prin urmare, schimbul teritorial era unul „echitabil", care ar trebui să-i mulţumească pe cei implicaţi, iar teritoriul dintre Prut şi Nistru să fie din nou „monedă de schimb" între „jocurile" în culise dintre Marile Puteri [53, p.799-800].

La 28 februarie 1856 Orlov solicită o întrevedere cu împăratul francez. În timpul acesteia plenipotenţiarul rus arată recunoştinţă împăratului francez pentru maniera în care este tratată Rusia în capitala pariziană. Orlov a cerut împăratului francez să susţină la conferinţă punctul de vedere rusesc, în special în chestiunea restituirii Karsului Imperiului Otoman, iar aceasta să primească în schimb Basarabia. Orlov cerea sprijinul Franţei în această chestiune [54, p.527]. Documentele britanice apreciază, însă, că de fapt Napoleon al III-lea, la insistenţele plenipotenţiarilor britanici, ar fi refuzat solicitarea unei întrevederi cu Orlov. Eroarea sau, mai bine zis, inexactitatea se datorează faptului că Napoleon al III-lea l-a invitat pe Orlov la prânz, şi nu într-un cadru mai privat.

Referitor la această problemă împăratul Napoleon i-a declarat lui Orlov că el consideră cedarea Karsului ca o compensaţie valoroasă pentru Basarabia, dar socoate rezistenţa Angliei şi a Austriei un obstacol important în soluţionarea acestei probleme în interesul Rusiei. Napoleon a mai declarat că doreşte cu sinceritate o apropiere de Rusia, dar în acest scop el acţionează cu precauţie, pentru a nu compromite de la bun început o alianţă cu Rusia. Napoleon a declarat că Rusia va fi susţinută de reprezentanţii francezi în problema Basarabiei. În timpul acestei întrevederi Orlov a tras concluzia că Franţa nu doreşte să compromită alianţa cu Anglia şi că apropierea de Rusia este o politică de viitor. De asemenea, Orlov i-a spus ţarului să se împace cu ideea pierderii Basarabiei [55, p.528].

Problema Basarabiei nu a putut fi soluţionată în „culise", dar nici în cadrul congresului de la Paris, în timpul celor două şedinţe, din cauza unor puncte de vedere divergente ale puterilor occidentale. Într-o oarecare măsură acest fapt denotă fricţiunile ce existau între Marea Britanie şi Franţa, aliaţi în timpul războiului Crimeii, mai ales că englezii erau conştienţi de negocierile secrete ce avuseră loc spre finele anului 1855 între Mihail Gorceacov şi Charles Auguste de Morny.

După terminarea congresului de la Paris, „soarta" porţiunii din teritoriul Basarabiei, ce trebuia cedată Moldovei, a fost încredinţată unei comisii mixte, care trebuia să analizeze minuţios noul traseu. Discuţiile vor continua pe parcursului anului 1856 până la soluţionarea definitivă a acestei chestiuni, abia în 1857, când sudul Basarabiei a reintrat în componenţa Moldovei, după negocieri inepuizabile.

Referinţe:

1. CERNAVODEANU, P. Tentative româneşti de redobândire a Basarabiei în perioada Războiului Crimeii (1854-1856). În: *Revista de Istorie*, 1992, tom. III, nr.1-2, p.81-96.
2. Idem. *Basarabia: drama unei provincii istorice româneşti în context politic internaţional, 1806-1920.* Bucureşti: Albatros, 1993. ISBN 973240311X, 9789732403112
3. COJOCARIU, M. Basarabia în contextul Unirii Principatelor. În: *Probleme actuale ale istoriei naţionale şi universale*: *Culegere de studii şi materiale* / Resp. Anatol Petrencu. Chişinău, 1992, p.236-245. ISBN 5-362-00882-X
4. WETZEL, D. *The Crimean War: a Diplomatic History*. East European Monographs, 1995.
5. BRIDGE, F.R. *Habsburg Monarchy among the Great Powers, 1815-1918*. New York: Berg, 1990. ISBN 0854963073
6. IORGA, N. *La vérité sur la passé et le présent de la Bessarabie*. Paris, 1922.
7. ТАТИЩЕВ, С.С. *Император Александр II. Его жизнь и царствование*. Том первый. СПб, 1903.
8. MACFIE, A.L. *The Eastern Question 1774-1923*. London, 1996.
9. *Journal de Toulouse*, 4 janvier 1856.
10. *Journal de Débats*, 5 janvier 1856.
11. BAPST, G. Les coulisses du Congrès de Paris (d'après les souvenirs du maréchal Caronbert). En: *Revue politique et littéraire*: revue blue, décembre 1902, no.23, 4 série, t. XVII, p.705-710.
12. BAUMGART, W. *Der Friede von Paris 1856: Studien zum Verhältnis von Kriegführung, Politik und Friedensbewahrung*. Oldembourg, 1972.
13. Archives des Affaires Étrangères (în continuare – AAE),Correspondance Politique, Brunswich-Hanovre, vol. 75, f. 75.
14. Ibidem, f. 75.
15. Ibidem, f. 76-77.
16. Ibidem, f. 78.
17. AAE, Mémoires et Documents, France, vol. 741, f. 95-102
18. Ibidem, f. 96.

19. BAUMGART, W (ed). *Französische Akten zur Geschichte des Krimkriegs, 3 März 1855 bis 29 Mai 1856*, band. III. Oldenbourg, 2001.
20. SANDWICH, H. *A narrative of the Siege of Kars*. London, 1856.
21. BAUMGART, W (ed). *Französische Akten zur Geschichte des Krimkriegs, 3 März 1855 bis 29 Mai 1856*, band. III. Oldenbourg, 2001.
22. AAE, Correspondance Politique, Angleterre, vol. 704, f. 26.
23. Ibidem, f. 27.
24. Ibidem, f. 27 v.
25. GUICHEN, E. *La guerre de Crimée (1854-1856) et l'attitude des puissances européennes: Étude d'histoire diplomatique*. Éditions A. Pédone, 1936.
26. BAUMGART, W. *The peace of Paris, 1856: studies in war, diplomacy, and peacemaking*. ABC-Clio, 1981.
27. JOMINI, A. *Étude diplomatique sur la querre de Crimée (1852 à 1856)*. H. Schmitzdorff, 1878.
28. BAUMGART, W (ed). *Österreichische Akten zur Geschichte des Krimkriegs, 10 September 1855 bis 24 Mai 1856*. Munchen/Wien, 1979.
29. BAMBERG, F. *Histoire diplomatique de la crise orientale de 1853 à 1856*, Paris, 1857.
30. AAE, Correspondance Politique, Angleterre, vol. 704, f. 41.
31. Ibidem, f. 38.
32. AAE, Correspondance Politique, Hesse-Darmstadt, vol. 24, f. 67.
33. Ibidem, f. 68.
34. Ibidem, f. 69.
35. AAE, Correspondance Politique, Sardaigne, vol. 339, f. 58.
36. ADAMOV, E.A. Le problème bessarabien et les relations russo-roumaines (a l'occasion du cinquantenaire de l'indépendance roumaine). În: *Le Monde Slave*, janvier 1928, p.65-106.
37. Ibidem.
38. BAUMGART, W (ed). *Französische Akten zur Geschichte des Krimkriegs, 3 März 1855 bis 29 Mai 1856*, band. III. Oldenbourg, 2001.
39. Ibidem.
40. AAE, Correspondance Politique, Autriche, vol. 463, ff. 97-98.
41. Ibidem, f. 98.
42. AAE, Papiers Agents, Walewski, vol. 21, f. 91.
43. Ibidem, f. 92.
44. GORCE, P. *Histoire du Second Empire*, vol. I. Paris, 1905.
45. ПЕТРОВ, А.Н. Русские дипломаты на Парижском Конгресс 1856 года. В: *Исторический вестник*, 1891, c.198-220.
46. ЧЕРКАСОВ, П.П. За кулисами Парижского конгресса 1856 года. В: *Новая и новейшая история*, 2012, №1, c.200-224.
47. ТАРЛЕ, Е. *Сочинения*, t. IX. Москва, 1959.
48. Ibidem.
49. Ibidem.
50. ТАТИЩЕВ, С.С. *Император Александр II. Его жизнь и царствование*. Том первый. СПб, 1903.
51. BAUMGART, W (ed). *Englische Akten zur Geschichte des Krimkriegs, 10 September 1855 bis 23 Juli 1856*, band 4. Oldenbourg, 1988.
52. Ibidem.
53. Ibidem.
54. ТАРЛЕ, Е. *Сочинения*, t. IX. Москва, 1959.
55. Ibidem.

Prezentat la 19.11.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.98-102

CZU: 32.01(498+439)

ROMÂNI ŞI MAGHIARI ÎNTR-O DISPUTĂ POLITICĂ REFERITOARE LA IDEEA DE NAŢIUNE: DUMITRU BRĂTIANU ŞI DANIEL IRANYI ÎN ZIARUL „LA PRESS" (1851)

Remus TANASĂ
Universitatea „Al.I. Cuza" din Iaşi (România)

În iunie 1851, Dumitru Brătianu s-a alăturat Comitetului Democratic European de la Londra, condus de Giuseppe Mazzini. Scopul românilor a fost de a lua parte, alături de alte naţionalităţi, la revoluţia europeană împotriva autorităţii tradiţionale a guvernelor dinastice, în special împotriva imperiilor Habsburgic şi Ţarist, şi în favoarea autodeterminării naţionale şi instituţionale.

În acest context, polemica cu exilul maghiar a fost inevitabilă, din moment ce liderii Revoluţiei maghiare din 1848 se aflau tot în exil şi la fel urmăreau autodeterminarea naţională. O dispută referitoare la ideea de naţiune a avut loc între Dumitru Brătianu şi Daniel Iranyi, fost secretar al Comitetului Salvării Publice de la Pesta, publicată în paginile ziarului francez „La Presse".

Cuvinte-cheie: *paşoptişti, exil, Transilvania, naţionalitate, libertate, presă, Europa.*

ROMANIANS AND HUNGARIANS IN A POLITICAL DISPUTE OVER THE IDEA OF NATION: DUMITRU BRĂTIANU AND DANIEL IRANYI ÎN „LA PRESS" NEWSPAPER (1851)

In June 1851, Dumitru Brătianu had joined Giuseppe Mazzini's European Democratic Committee of London. The purpose of the Romanians was to take part together with the other nationalities at the European revolution against the authority traditionally exercised by the dynastic governments, especially against the Habsburg and the Tsarist Empires, in favor of a national and institutional self-determination.

In this context, a polemic with the Hungarian exile was inevitable, since the leaders of the Hungarian Revolution of 1848 were also in exile and were too aiming for national self-determination. A dispute over the idea of nation took place in the pages of the French newspaper „La Presse", between Dumitru Brătianu and Daniel Iranyi, the former secretary of the Public Salvation Committee of Pest.

Keywords: *Forty-Eighters, exile, Transylvania, nationality, liberty, press, Europe.*

În vara anului 1851, în condiţiile cooptării lui Dumitru Brătianu în Comitetul Central Democratic European de la Londra [1, p.318-326], fondat de Giuseppe Mazzini pentru a încerca combaterea monarhiei austriace şi a celei ruseşti, a avut loc o interesantă dispută de idei referitoare la conceptul de naţiune. Protagoniştii au fost chiar Dumitru Brătianu şi fostul secretar al Comitetului Salvării Publice de la Pesta, Daniel Iranyi.

Printr-un schimb de scrisori publicate în ziarul parizian „La Presse", cei doi şi-au expus punctul de vedere privitor la elementele care ar fi trebuit să desemneze caracterul naţional al unei comunităţi etnice. Polemica a pornit de la evenimentele din Transilvania ce au avut loc între anii 1848 şi 1849, ambii interlocutori exprimând de fapt viziunea şi năzuinţele conducerii politice a propriei naţiuni. Disputa s-a axat pe două viziuni diferite referitoare la conceptul de naţiune.

În epocă, destrămarea Imperiului Austriac părea iminentă, iar panslavismului rusesc lăsa impresia că va înghiţi toate naţiunile mici în curs de afirmare din sud-estul Europei. Astfel, scopul acestui schimb de idei a fost de a ajunge la un numitor comun în vederea unei confederaţii dunărene compuse din români, maghiari şi slavii de la sudul Dunării.

La 18 iunie 1851, Daniel Iranyi trimite o scrisoarea ziarului parizian „La Presse", care conţinea un articol prin care se expunea varianta maghiară a evenimentelor din anii 1848-1849 [2, p.7-11]. În primul rând, Iranyi contesta ipoteza conform căreia Ungaria nu a acordat drepturi egale naţionalităţilor în respectivii ani. Românii şi sârbii s-ar fi folosit de idealul naţional nu pentru a obţine libertatea, ci pentru a stabili autoritatea directă asupra teritoriilor locuite majoritar de aceştia. Astfel, românii şi sârbii au luptat de partea despotismului împotriva revoluţiei europene, reprezentată de maghiari. Însă, afirma Iranyi, maghiarii au trecut peste disensiunile din anii 1848-1849, fiind dispuşi să lupte alături de toate naţionalităţile dornice de libertate: „Oricare ar fi dorinţele lor, noi suntem gata a ne învoi, cu unica condiţie ca ele să nu fie opuse independenţei, unităţii şi libertăţii patriei comune" [2, p.11].

Bineînţeles că expozeul lui Iranyi se încadra în concepţia istorică referitoare la naţiune [3, p.3], pe care liderii maghiari au profesat-o timp de mai multe secole. La 1848 maghiarii au urmărit obţinerea independenţei rămânând în limtele acestei concepţii. Austria reprezenta reacţiunea şi Ungaria libertatea, iar românii alegând tabăra austriacă deveneau reacţionari şi inamici ai revoluţiei europene. Cam aceasta a fost perspectiva de la care a plecat analiza lui Iranyi [4, p.188-197].

Reprezentantul românilor în Comitetul de la Londra, D.Brătianu, a răspuns acuzelor lui Iranyi, adresând la 4 iulie o scrisoare aceleiaşi redacţii a ziarului „La Presse", textul fiind publicat în numărul din 6 iulie 1851 [2, p.12-18].

D.Brătianu apăra comportamentul românilor transilvăneni din timpul revoluţiilor din Transilvania[1], aducând în discuţie intransigenţa membrilor Dietei de la Cluj, care hotărâseră la 30 mai 1848 realipirea Transilvaniei la Ungaria. Actul era injust, deoarece românii nu fuseseră reprezentaţi în Dieta de la Cluj, deşi erau majoritari în Transilvania. Reprezentantul român din Comitetul de la Londra argumenta nevoia de libertate a etnicilor români din Transilvania enumerând câteva evenimente concrete, prin care românii nu au fot trataţi pe picior de egalitate cu celelalte naţionalităţi conlocuitoare. La final cerea liderilor maghiari să renunţe la amintirea Ungariei Sfântului Ştefan pentru a putea fi amici şi nu inamici cu românii: „Nu mâhniţi mai mult democraţia cu regatul vostru istoric şi cu dreptul de cucerire, şi strângeţi cu francheţe, cu dragoste, mâna frăţească pe care vi-o întindem. Încă o dată, luaţi aminte, temeţi-vă de a avea mâine împotriva voastră numărul şi dreptatea, popoarele şi pe Dumnezeu" [2, p.17-18].

Iranyi i-a răspuns lui D.Brătianu în numărul ziarului din 29 iulie [2, p.19-29]. Considerând că scrisoarea românului reprezenta doar punctul personal de vedere al acestuia din urmă, nu şi cel al naţiunii sau al emigraţiei româneşti, Iranyi preciza de la început că i se adresa doar lui D.Brătianu, dorind să se ştie că polemica dintre doi camarazi de exil nu reprezenta şi o polemică între două naţiuni [2, p.19].

Iranyi insista că prin legislaţia adoptată la 1848 de revoluţionarii maghiari inegalitatea şi privilegiile au fost abrogate, iar în ceea ce-i privea pe români, singura discriminare la care fuseseră supuşi până la respectiva legislaţie a fost nerecunoaşterea statutului de a patra naţiune din Transilvania, alături de unguri, secui şi saxoni (saşi). Însă, continua Iranyi, nu nerecunoaşterea acestui statut i-a deposedat pe români de drepturi depline, ci faptul că asemenea drepturi erau rezervate doar nobililor [2, p.22].

În continuare Iranyi susţinea că „nu mai doreşte să împartă discuţia noastră în Români din Ungaria şi Români din Transilvania. Unirea celor două ţări fiind consumată, numele de Transilvania dispare şi cel de Ungaria se întinde până la frontierele cu Moldova (sic!). Ungaria, cea care a existat până în secolul al XVI-lea, este Ungaria din 1848" [2, p.22].

Apoi îi amintea lui D.Brătianu cele două alternative disponibile pentru români: alături de maghiari împotriva Austriei şi a absolutismului, sau alături de Austria şi de partea trădării şi a sperjurului [2, p.26].

În paragraful de încheiere, Iranyi dorea neapărat să corecteze una dintre aserţiunile lui D.Brătianu, deoarece aceasta ar fi venit pe fondul necunoaşterii istoriei Ungariei de către român. Iranyi susţinea că nu au existat în trecut confruntări sângeroase între etnicii maghiari şi cei români din Transilvania, iar evenimentele din timpul lui Horea nu au fost decât o revoltă a ţăranilor împotriva nobilimii [2, p.28].

La final, articolul cuprindea următorul îndemn: „Raliaţi-vă ideilor noastre pentru a vă ralia Alianţei noastre intime, sau, dacă preferaţi acest cuvânt, confederaţiei frăţeşti a ţărilor danubiene, dar cu condiţia integrităţii teritoariale a Ungariei" [2, p.29].

Mesajul transmis de emigraţia maghiară prin vocea lui Iranyi era destul de clar: românii şi maghiarii ar fi putut fi de aceeaşi parte a baricadei doar în condiţiile integrităţii teritoriale a Ungariei istorice. Însă, Ungaria astfel ipotetizată nu ar fi trebuit să-i sperie pe românii transilvăneni, deoarece aceştia au fost deposedaţi de drepturi de către nobili, situaţia lor fiind similară cu cea a ţăranilor maghiari, secui sau saxoni.

Iranyi omitea sau uita că liderul revoluţionarilor maghiari, Kossuth, deşi vorbea despre drepturile poporului, se adresa nobililor [6, p.75]. Acestora din urmă le reproşa monopolul politic, la care ar fi trebuit să renunţe treptat, dar, în acelaşi timp, le transmitea nobililor că îşi vor păstra identitatea de grup pentru a putea să joace rolul de lideri ai naţiunii, transformându-se într-o clasă profesionistă de politicieni [6, p.74]. În asemenea condiţii, viitorul etnicilor români din Transilvania nu părea a se ameliora prea curând, scenariu întrevăzut şi de paşoptiştii români [7, p.210-211].

[1] Istoricul Nicolae Isar este de părere că în Transilvania s-au desfăşurat două revoluţii paralele în perioada 1848-1849, cea a românilor şi cea a maghiarilor [5, p.58].

Epocă istorică impunea, aproape pretutindeni în Europa, ca cea mai privilegiată categorie socială, nobilimea[2], nu numai să încerce să mai salveze din privilegii, ci să evite marginalizarea istorică cu care era ameninţă prin acapararea rolului de conducere jucat până atunci de către alte categorii sociale. Pentru aceasta era nevoie de competenţe administrative, care nu lipseau decât de la caz la caz, şi de un mesaj politic care să ajungă la mase. Mesajul trebuia acceptat şi înţeles de mase pentru a le câştiga loialitatea, astfel că vorbim despre drepturi lărgite şi despre o limbă oficială ca mijloc de comunicare. Iar dacă nobilimea putea comunica mai uşor cu membrii propriului grup etnic deoarece limba era comună, dificultatea venea atunci când trebuia să comunice cu grupurile etnice conlocuitoare. Soluţia a fost de a alege o singură limbă oficială, maghiară, celelalte grupuri etnice trebuind să o folosească. Or, când grupul politic dominant îşi impune propria limbă, naţiunile discriminate încearcă să-şi conserve limba, acesta fiind un drept natural ce ar fi trebuit recunoscut politic.

Cu atât mai mult în cazul Transilvaniei, unde, fiind majoritari, românii ar fi trebuit să aibă dreptul de a-şi folosi limba naţională în administraţie, economie şi educaţie. Maghiarii nu doar că nu au îngăduit acest drept, dar s-au folosit de maghiarizare pentru a tăia din rădăcini sursa acestui drept: identitatea culturală românească. Prin aceasta au încercat să controleze mai eficient un teritoriu unde erau minoritari şi să-şi asigure coercitiv loialitatea populaţiei.

Însă, procesul de discriminare în detrimentul etnicilor români, la care au fost supuşi şi sârbii sau slovacii, nu s-a oprit doar la limbă şi la cultură. Mobilitatea socială a etnicilor non-maghiari a fost mult îngrădită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, funcţiile înalte fiind acordate preponderent enticilor maghiari[3]. Paradoxal, românii ar fi trebuit maghiarizaţi fără a avea prea multe şanse de a ocupa funcţii de conducere importante peste maghiari. Conform istoricului Hugh Seton-Watson [10, p.148], de la jumătatea secolului al XIX-lea în Europa s-a dezvoltat „naţionalismul oficial" ca practică de legitimizare politică a elitelor conducătoare, de extracţie nobiliară şi nu numai, şi ca răspuns la tranziţia dinspre lupta grupurilor etnice pentru drepturi culturale înspre lupta pentru drepturi politice, care a culminat, în cele din urmă, cu naşterea statelor-naţionale.

Textul publicat de fostul secretar al Comitetului Salvării Publice de la Pesta în „La Presse" la 29 iulie a atras un ultim răspuns din partea lui D.Brătianu [2, p.30-47]. Românul a trimis redacţiei ziarului parizian o scrisoare care nu a fost însă publicată, sub pretextul că era prea lungă [11, p.134].

După părerea lui D.Brătianu, eşecul revoluţiei maghiare a fost determinat de lipsa de flexibilitate a liderilor revoluţionari în a considera Transilvania alipită Ungariei şi de a o şterge de pe harta Europei prin decizia Dietei de la Cluj [2, p.30-35], deşi românii au protestat împotriva acestei hotărâri, deoarece nu fuseseră reprezentaţi. Împotrivirea armată a românilor a fost astfel legitimă, din moment ce revoluţionarii maghiari nu au stat la tratative privitoare la viitorul Transilvaniei. Oare maghiarii ar fi fost dispuşi să renunţe la propria naţionalitate, se întreba D.Brătianu, dacă Austria ar fi acceptat să le acorde aceleaşi drepturi precum cele ale etnicilor austrieci [2, p.39]?

Liderul român mai adăuga că decizia românilor transilvăneni de a se uni cu Principatele Române ţinea doar de ei, nu de insistenţa românilor din Moldova sau din Valahia, nici de presiunea maghiarilor [2, p.47].

D.Brătianu cerea liderilor maghiari să renunţe la himerele trecutului, căci din cauza acestora revoluţia maghiară din anii 1848-1849 a fost înfrântă, în ciuda vitejiei poporului maghiar [2, p.45]; mai exact, liderii revoluţionarilor maghiari nu au ştiut să-i atragă de partea lor nici pe etnicii români, nici pe cei sârbi şi nici pe cei croaţi. La final, D.Brătianu îşi îndemna colegii maghiari de exil să citească apelul Comitetului de la Londra către români [12, p.274-278] şi să nu mai ignore elementele constitutive ale naţiunii, deoarece „veţi vedea că ele sunt aceleaşi la românii de dincolo şi de dincoace de Carpaţi şi că limba, care este unul dintre semnele cele mai caracteristice ale naţionalităţii, nu este singurul lucru care să fie comun tuturor românilor; veţi înţelege că românii nu pot avea decât o singură patrie şi nu vă veţi mira că ei vor să fie toţi reuniţi într-un singur corp al naţiunii" [2, p.44].

Elementele la care făcea referire D.Brătianu erau, pe lângă limbă, formele asociative ale unei comunităţi etnice şi obiceiurile comune. Acestea se regăsesc în manifestul adresat românilor de Comitetul de la Londra, naţionalitatea fiind descrisă ca alcătuită din anumite „aptitudini date unui grup de oameni plasat în aceleaşi condiţii teritoriale, vorbind aceeaşi limbă, botezat de aceleaşi tradiţii" [12, p.276].

[2] Înspre jumătatea secolului al XIX-lea, conform istoricului maghiar Oscar Jászi, numărul membrilor nobilimii maghiare era de aproximativ 136.000 [8, p.299]; statisticile oficiale austrice au consemnat, în 1850, un număr total de 5.162.000 etnici maghiari [9, p.258].
[3] În 1880, deşi alcătuiau 20 la sută din populaţia teritoriului administrat de Budapesta, doar 2 la sută dintre oficialii administraţiei centrale şi locale erau români [8, p.334].

O asemenea descriere avea menirea de a indica naţiunea democratică, pilonul unui nou sistem politic care ar fi trebuit să-l înlocuiască pe cel monarhic, stabilind principiul electivităţii reprezentative drept temelia pe care aveau să fie aşezate noile instituţii politice. D.Brătianu îşi argumenta pledoaria împotriva Dietei de la Cluj folosindu-se de logica reprezentativităţii şi cea a autodeterminării, sugerată de manifestul Comitetului de la Londra: „Libertatea […] este facultatea de a alege fără piedici şi cu ajutorul fraţilor tăi mijloacele ce convin pentru a atinge scopul" [12, p.275-276].

Pe baza acestei logici, pentru a exista colaborare, trebuia recunoscut caracterul arbitrar al deciziilor Dietei de la Cluj, pentru ca naţionalităţile conlocuitoare să uite trecutul şi să se unească „pentru a învinge edificiul monarhic care apasă cu toată greutatea sa asupra popoarelor şi le împiedică de a fraterniza în libertate" [2, p.31].

Cu această ultimă scrisoare a românului a luat sfârşit polemica dintre cei doi revoluţionari. La 21 august 1851 Mazzini i-a adresat o scrisoare lui D.Brătianu [13, p.268-270], cerându-i să încheie şi să evite alte polemici similare, pentru a nu minimaliza percepţia Comitetului de la Londra în rândul guvernelor şi al celorlalţi revoluţionari europeni.

Ideile vehiculate de Iranyi în acest schimb de replici au fost reluate câţiva ani mai târziu, în 1859, când, împreună cu Charles Chassin, a publicat la Paris lucrarea „Histoire politique de la revolution de Hongrie, 1847-1849" [14, *passim*]. Nefiind aici locul pentru a descrie această lucrare, trebuie totuşi de precizat că Iranyi insista în continuare că românii nu au avut niciun motiv pentru a-i fi combătut pe maghiari la 1848-1849, ci, din contra, ar fi trebuit să se alăture lor împotriva Austriei [14, p.292]. Iar dacă românii i-au combătut totuşi pe maghiari, a fost din cauza dorinţei de revanşă faţă de cuceritorii Transilvaniei din secolul al IX-lea [14, p.294].

Considerând că înfrângerea revoluţionarilor europeni ar fi trebuit să constituie motivul pentru reconciliere între fostele naţiuni combatante la 1848-1849, Iranyi propunea şi planul de organizare a Ungariei pacificate: nici mai mult, nici mai puţin decât proiectul schiţat de Kossuth la 1851[4], care de altfel încheie această „istorie politică a revoluţiei din Ungaria" [14, p.365-398].

Polemica dintre cei doi preopinenţi reflecta diferenţa de abordare a problemelor politice din această parte a Europei. Iranyi şi restul liderilor maghiari, în frunte cu Kossuth, au apărat cu înverşunare naţiunea etno-istorică, pentru că această perspectivă îşi avea două surse de alimentare.

Pe de o parte, a fost vorba de memoria mitizată a statului maghiar de până la înfrângerea de la Mohács (1526). Pe fondul crizei de legitimitate a Austriei, mitul regatului maghiar medieval, identificat prin coroana Sfântului Ştefan, a devenit un simbol politic pentru mobilizarea etnicilor maghiari. Pe de altă parte, realitatea politico-economică din secolul al XIX-lea impunea participarea elitei maghiare, a nobilimii, la evenimentele revoluţionare din epocă [16, p.385]. Kossuth şi colaboratorii săi trebuiau să obţină sprijinul nobilimii, deoarece aceasta poseda experienţă politică şi dispunea de fondurile necesare susţinerii ipoteticului stat maghiar renăscut.

Într-adevăr, la 1848, revoluţionarii maghiari aboliseră privilegiile, însă proprietatea privată rămânea concentrată în mâinile foştilor nobili, astfel că acele categorii sociale lipsite de titlu de proprietate continuau să rămână într-o stare de subalternare.

Cei mai mulţi dintre românii din Transilvania se aflau în această situaţie [17, p.94-101], plecând astfel dintr-o poziţie nefavorabilă în competiţia politică din Ungaria [9, p.252]. Chiar dacă sistemul ar fi devenit constituţional şi democratic în accepţiune contemporană, acestei situaţii i s-ar fi adăugat şi statutul numeric minoritar la nivelul întregului stat maghiar, legile cu caracter discriminatoriu de conservare a statu-quo-ului având toate şansele să treacă testul majorităţii.

Asemenea perspectivă i-a făcut pe românii transilvăneni să fie de partea Vienei în conflictul cu maghiarii, iar pe cei din Principate i-a determinat să încerce să vină în ajutorul celor transilvăneni prin implicarea în mişcarea revoluţionară europeană, care ar fi trebuit să deschidă calea unui congres continental al naţiunilor, capabil să decidă principii democratice favorabile şi românilor transilvăneni. Or, astfel de principii includeau şi autodeterminarea, drept nerecunoscut de maghiari decât în cazul croaţilor.

[4] Este vorba despre cunoscutul text „Exposé des Principes de la future organisation politique de la Hongrie". Kossuth recunoştea dreptul Croaţiei şi al Slavoniei (sic!) la autodeterminare prin secesiune, însă, în ceea ce privea Transilvania, aceasta constituia o parte din Ungaria şi aşa trebuia să rămână [15, p.47-54].

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Științe umanistice" *ISSN 1811-2668* *ISSN online 2345-1009* *p.98-102*

Referințe:

1. TANASĂ, R. Dumitru Brătianu şi Comitetul Democratic European de la Londra (1851-1853). În: Iulian Boldea (coordonator). *Discourse as a Form of Multiculturalism in Literature and Communication. Section: History and Cultural Mentalities*. Târgu-Mureş: Arhipelag XXI Press, 2015, p.318-326.
2. *Lettres hongro-roumaines. Polémique entre M. Daniel Iranyi et d. Bratiano*. Henri Valleton (editor), Paris: Impr. D'Ad. Blondeau, 1851.
3. D'ALESSANDRI, A. *Nazione storica vs nazione etnica: esuli romeni e ungheresi in Europa occidentale dopo il 1849*, comunicare prezentată cu ocazia workshop-ului „The Patriotism of the Expatriates. Diasporas and national consciousness between Europe, the Mediterranean and beyond in the long 19th century", Universitatea din Nicosia, 18 februarie 2012.
4. PRODAN, D. Note mai vechi în legătură cu Revoluţia noastră din 1848. În: Daniel Prodan. *Transilvania şi iar Transilvania. Consideraţii istorice*. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1992.
5. ISAR, N. *Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. Cu un studiu privind personalitatea lui N.Bălcescu în viziunea lui N.Iorga*. Bucureşti: Editura Universitară, 2008.
6. C.JANOS, A. The Impulse to Reform (1825-1848). In: Andrew C. Janos. *The Politics of Backwardness in Hungary, 1825-1945*. Princeton: Princeton University Press, 1982, p.35-84.
7. FOTINO, G. *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti. Boierii Goleşti. 1834-1849*, vol.II, Bucureşti: Imprimeria Naţională, 1939.
8. JÁSZI, O. *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*. Chicago: University of Chicago Press, 1929.
9. NIEDERHAUSER, E. The National Question in Hungary. In: Mikuláš Teich, Roy Porter (editori). *The National Question in Europe in Historical Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, p.248-269.
10. SETON-WATSON, H. *Nations and States. An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. Boulder: Westview Press, 1977.
11. IORDACHE, A. *Dumitru Brătianu. Diplomatul, doctrinarul liberal şi omul politic*. Bucureşti: Paideia, 2003.
12. DELUREANU, Şt. *Mazzini şi românii în Risorgimento*. Bucureşti: Paideia, 2006.
13. CRETZIANU, A. *Din arhiva lui Dumitru Brătianu*. Vol.I. Bucureşti: Aşezământul Cultural „Ion C. Brătianu", 1933.
14. IRANYI, D., CHASSIN, Ch. *Histoire politique de la revolution de Hongrie, 1847-1849*. vol.I. Paris: Pagnerre, 1859.
15. MARCU, A. *Conspiratori şi conspiraţii în epoca renaşterii politice. 1848-1877*. Bucureşti: Cartea Românească, 2000.
16. KOMLOSY, A. Imperial Cohesion, Nation-Building and Regional Integration in the Habsburg Monarchy, 1804-1918. In: Berger, S., Miller, A. (editori). *Nationalizing Empires*, Budapesta-New York: Central European University Press, 2015, p.369-428.
17. PRODAN, D. *Supplex Libellus Valachorum: din istoria formării naţiunii române*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984.

Prezentat la 15.09.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.103-110

CZU: 947.89(498.7)

NKGB-UL SOVIETIC PE FRONTUL INVIZIBIL ÎN BASARABIA, MARTIE-IUNIE 1944

Alexandru MALACENCO
Universitatea de Stat din Moldova

O incursiune sumară în tematica cercetării atestă că în anii celui de-al Doilea Război Mondial activitatea serviciilor speciale ale URSS, ca instrument coercitiv al puterii politice, era determinată „în funcţie de acţiunea *ofensivă* sau *defensivă* a trupelor sovietice. Apariţia NKGB-ului sovietic – structură menită să lupte cu duşmanii statului/regimului sovietic – se producea ori de câte ori armata sovietică urma să se lanseze în ofensivă, scopul fiind, desigur, „purificarea" de elemente ostile a teritoriului" recucerit, ce constituia o etapă inerentă în procesul (re)sovietizării acestor spaţii.

Istoria celui de-al Doilea Război Mondial arată că acolo unde călca Armata Roşie se impunea şi regimul comunist. *Grosso modo*, URSS în anii războiului opera cu mai multe armate pe câmpul de luptă în misiunea de „eliberare" a ţărilor din Europa: Armata Roşie, care lupta pe frontul militar şi Armata de trupe speciale, care lupta pe frontul invizibil.

Aşadar, la sfârşitul lunii martie 1944, trupele Armatei Roşii au reuşit să forţeze linia frontului peste Nistru şi să reocupe partea de nord a Basarabiei, iar pentru scurt timp oraşul Soroca a devenit capitala administrativă a Moldovei sovietice. Odată cu trupele sovietice, în nordul Basarabiei au revenit şi structurile de securitate ale URSS. Printre primele instituţii sovietice care s-au stabilit iniţial cu sediul la Soroca a fost Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului – NKGB. În fruntea NKGB-ului din RSSM a fost numit ucraineanul Iosif Mordoveţ (1944-1955), care a avut ca obiectiv reorganizarea aparatului de securitate pe teritoriul Basarabiei reocupate, fapt ce a determinat soarta acestui spaţiu aproximativ pentru jumătate de secol înainte.

Cuvinte-cheie: *NKGB-ul sovietic, NKVD, spioni, SSI AR., front invizibil, al Doilea Război Mondial, ocupaţie sovietică, Armata Roşie, „purificarea" teritoriului, regim sovietic.*

SOVIET NKGB ON THE INVISIBLE FRONT IN BASARABIA, MARCH - JUNE 1944

A short insight into the subject of this study highlights that in the period of the Second World War the activity of the USSR secret services, as a political power coercive tool, was governed by "the *offensive* or *defensive* phase of the Soviet troops. Establishment of the soviet NKGB – organization whose general objective was fighting state/Soviet regime enemies – occurred every time that Soviet army was to initiate offensive operations, aiming, of course, to "purify" the reconquered territory from hostile elements". This was an inevitable phase in the territories (re)sovietisation.

The history of the Second World War attests that in the territories were the Red Army stepped the communist regime was established. *Grosso modo*, during the War, aiming to liberate European countries, the USSR was operating with several armies in the battlefield: the Red Army that was fighting on the military front and the special troops that were battling on the invisible front.

Thus, at the end of March 1944, the Red Army managed to force the front line over the Dniester River and to reoccupy the North Bessarabia. For a short period of time Soroca was settled up as the administrative capital of the Soviet Moldova. Together with Soviet troops, the USSR security structures also returned in the territory. National Commissariat for State Security – NKGB, was one of the first Soviet institutions that were based in Soroca. The head of the MSSR' NKGB was nominated the Ukrainian national Iosif Mordoveţ (1944-1955). His goal was to reorganize the security apparatus within the reoccupied Bessarabia territory, fact that determined the faith oh this region for more than half of century ahead.

Keywords: *Soviet NKGB, NKVD, spies, SSI AR, invisible front, Second World War, Soviet occupation, Red Army, territory „purification", Soviet regime.*

Orice demers ştiinţific vizând scrierea istoriei regimului comunist din RSSM (Basarabia)[*] este incomplet dacă neglijează analiza atentă, minuţioasă, a organizării şi funcţionării maşinăriei securităţii sovietice, precum şi a rolului pe care aceasta l-a jucat pe parcursul evoluţiei acestui regim.

Pornind de la această aserţiune, istoricului îi revine o misiune ingrată pe tărâmul cercetării, în care trebuie să îndeplinească o sarcină deloc uşoară de a accede la fonduri relevante de arhivă, pentru a aduce la cunoştinţa cercetătorilor şi a celor interesaţi de istorie materiale documentare inedite ferite de ochiul publicului larg.

[*] Pentru perioada anilor 1940-1941 şi până la 23 august 1944 utilizăm denumirea Basarabia, fiindcă este mai potrivită pentru a defini acest spaţiu istorico-geografic, pe care URSS l-a ocupat în repetate rînduri (la 26 iunie 1940, apoi etapizat până la 23 august 1944). Abrevierea RSSM defineşte spaţiul politic, istoric şi geografic pentru perioada anilor 1944-1991.

Informaţie documentară din arhivele dosite, care într-un regim post-totalitar (post-sovietic, în cazul nostru), în eventualitatea publicării, ar putea produce disconfort unor interese/persoane implicate în activitățile fostului regim.

Spre deosebire de majoritatea statelor ex-sovietice şi ex-socialiste, care au conştientizat importanța asigurării accesului liber pentru mediul academic la documentele de arhivă ale fostului regim, Republica Moldova rămâne corigentă la capitolul elucidării atrocităților comise de către aparatul represiv sovietic din RSSM. Acest fapt ar trebui să constituie un impuls pentru mobilizarea comunității istoricilor întru coagularea eforturilor intelectuale, în scopul cercetării aprofundate a regimului comunist și a rolului organelor de securitate din RSSM, diseminând rezultatele lucrărilor științifice către publicul larg.

„Pentru limpezirea unor tenebre ale frontului secret, cu reală relevanţă pentru prezent şi perspectivă, poate fi suficientă şi o reconstituire parţială a unei teme istorice, dar în condiţiile în care este făcută cu bună-credinţă şi obiectivitate. Alexandr Soljeniţân spunea cu atâta înţelepciune: „Este suficient să guşti o picătură pentru a simţi gustul oceanului". Picătura pe care o dă istoria serviciilor secrete poate aduce dezvăluiri semnificative ce vor constitui tematici de reflecție pentru cei însetaţi de cunoaşterea istoriei [1, p.5].

Făcând o incursiune în tematica cercetării, amintim că în anii celui de-al Doilea Război Mondial activitatea serviciilor speciale ale URSS, ca instrument coercitiv al puterii politice, era determinată „în funcție de acțiunea *ofensivă* sau *defensivă* a trupelor sovietice. Apariția NKGB-ului sovietic – structură menită să lupte cu dușmanii statului/regimului sovietic – se producea ori de câte ori armata sovietică urma să se lanseze în ofensivă, scopul fiind, desigur, „purificarea" de elemente ostile a teritoriului" [2, p.23] recucerit, ce constituia un proces inerent în cadrul (re)sovietizării teritoriilor acaparate.

La sfârșitul lunii martie 1944, trupele Armatei Roșii au reușit să forțeze linia frontului peste Nistru și să reocupe partea de nord a Basarabiei, iar pentru scurt timp orașul Soroca a devenit capitala administrativă a Moldovei sovietice. Odată cu trupele sovietice, în nordul Basarabiei au revenit și structurile de securitate ale URSS. Astfel, printre primele instituții sovietice care s-au stabilit inițial cu sediul la Soroca a fost Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului – NKGB. În fruntea NKGB-ului a fost numit colonelul Iosif Mordoveț* (1944-1955), care a avut ca obiectiv reorganizarea aparatului de securitate pe teritoriul RSSM și, în același timp, „purificarea" de elemente antisovietice.

Primele acțiuni operative ale NKGB-ului sovietic în Basarabia în prima jumătate a anului 1944 au fost direcționate către identificarea și curmarea activității agenturii inamice lăsate în spatele frontului, agenților-radiști ai spionajului german, a rezidenților, propagandiştilor şi diversioniştilor ghidaţi de serviciile secrete inamice. Atenție sporită era acordată localizării și arestării chiaburilor care s-au întors la locurile de baștină, odată cu revenirea administrației românești în Basarabia după 22 iunie 1941**, care erau etichetați ca elemente antisovietice ostile. O altă sarcină a NKGB-ului sovietic în primele luni de (re)ocupație a Basarabiei în 1944 a constituit crearea propriei rețele de agentură în rândul populației băştinaşe, precum și restabilirea legăturii cu colaboraționiștii recrutați încă din anii 1940-1941 și în perioada anilor interbelici.

Acest demers științific are ca scop principal identificarea și analiza contextuală a primelor acțiuni ale NKGB-ului sovietic pe frontul invizibil în Basarabia, începând cu martie-iunie 1944, în baza unor noi surse din Arhiva Ministerului Afacerilor Interne (MAI) al Republicii Moldova. Acest episod istoric cuprinde acțiunile și măsurile preparatorii întreprinse de serviciile de securitate ale URSS pe teritoriul „eliberat" de către Armata Roșie, ce era determinant în procesul de (re)instaurare a puterii sovietice cu toate structurile și componentele sale în Basarabia.

Cadrul cronologic și geografic. În acest articol ne-am propus să analizăm evenimentele care au derulat în secvența temporală cuprinsă în lunile martie-iunie ale anului 1944. Limita inferioară a cadrului cronologic o

* Iosif Mordoveț, a.n. 1899, satul Nedai-Voda, reg. Krivoi Rog (astăzi Ucraina); decedat în 1976 la Chișinău, RSSM. În Ucraina a activat în cadrul „SMERȘ" (смерть шпионам - rusă) – secție contrainformativă a Comisariatului Poporului pentru Apărare al URSS, care avea misiunea de securizare a spatelui Armatei Roșii, de asemenea, să identifice și să anihileze rețelele de spioni germani, dar și ale aliaților săi de pe teritoriul URSS. Iosif Mordoveț și-a început cariera în OGPU al URSS, apoi a ocupat mai multe posturi de conducere în cadrul NKVD al RSSM, NKGB, MGB, și KGB al RSSM, avansând până la gradul de general-maior.
http://www.memo.ru/history/NKVD/kto/biogr/gb339.htm (Accesat: 28.11.2016), [3].

** Odată cu retragerea forțată a armatei și administrației românești în 1940 la 28 iunie de pe teritoriul Basarabiei, care în urma ultimatumului sovietic impus României a fost cedat către URSS, mulți băştinaşi își părăseau localitățile de frica ocupației străine, găsindu-și refugiu pe teritoriul României Regale. În acest context, istoricul M.Ţăranu menționează: „Conform acordului semnat în cadrul comisiei de la Odesa, până la 27 septembrie 1940, de pe teritoriul ocupat al Moldovei de la est de Prut au reușit să se repartizeze în România 13.750 de persoane." [4, p.66]; „…către sfârșitul lunii octombrie 1940, numărul celor plecați din Basarabia s-a ridicat la peste 100.000 de persoane" [5, p.65].

constituie mijlocul lunii martie 1944, când trupele sovietice au reușit să forțeze linia frontului peste Nistru, ocupând teritoriul Basarabiei. Limita superioară cronologică o constituie luna iunie 1944, moment ce marchează trecerea sovieticilor în defensivă pe frontul militar, precedate de tentativele nereușite ale Armatei Roșii de a străpunge frontul germano-român din zona Târgu-Frumos. Anume în acest răstimp, după finalizarea ocupării nordului Basarabiei de către trupele Armatei Roșii, pentru „purificarea" teritoriului „eliberat" de elemente ostile antisovietice, NKGB-ul sovietic a fost printre primele instituții care și-au început activitatea în acest spațiu.

Ca areal geografic, această lucrare își propune să identifice și să contextualizeze activitatea NKGB-ului sovietic pe frontul invizibil din Basarabia de Nord. În acest răstimp scurt, pe întreg teritoriul Basarabiei se desfășurau operațiuni militare în contextul celui de-al Doilea Război Mondial, teritoriul fiind reocupat prin partea de nord de către Armata Roșie. De asemenea, în lucrare a fost examinat sumar procesul de organizare primară a puterii sovietice după reocuparea nordului Basarabiei, fiind analizată în special instituirea temporară a capitalei administrative la Soroca, procesul de cristalizare instituțională și începutul activității structurilor organelor sovietice de securitate în acest spațiu.

Punctul de plecare în cercetarea tematicii „Activitatea NKGB-ului sovietic pe frontul invizibil în Basarabia, martie-iunie 1944" a fost identificarea și studierea unor materiale documentare relevante din arhiva Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova [6] privitor la primele directive ale NKVD-NKGB-ului în RSSM, anul 1944, care sunt indispensabile pentru reconstituirea tabloului istoric din acea perioadă.

Per ansamblu, episodul istoric ce a avut loc în perioada martie-august 1944 pe teritoriul Basarabiei, în timp ce se desfășurau operațiuni militare, este reflectat superficial în istoriografie, din varii motive: spre exemplu, accesul limitat pentru cercetători la fondurile de arhivă relevante, aspect lăsat în neglijență de către factorul politic. De asemenea, abordarea tendențioasă din rațiuni ideologice a istoriografiei sovietice privind activitatea aparatului represiv al URSS în teritoriile „eliberate" lasă o amprentă de ambiguitate asupra cunoașterii obiective a realității în perioada de referință.

Prin urmare, se atestă un **vid istoriografic** referitor la studierea și reflectarea minuțioasă a evenimentelor din martie (iunie)-august 1944 din Basarabia[*], care necesită imperios de a fi acoperit cu noi cercetări, studii în baza izvoarelor arhivistice, fapt ce relevă importanța și actualitatea temei. Rezultatele științifice obținute vor contribui la completarea tabloului istoric din perioada menționată, ce a fost marcată de un proces complex, când un regim politic ia locul altuia, când administrația românească se retrage din Basarabia și se impune puterea sovietică, ca urmare a evoluției situației în contextul celui de-al Doilea Război Mondial.

Reorganizarea instituțională a NKGB-ului sovietic în contextul celui de-al Doilea Război Mondial

În perioada celui de-al Doilea Război Mondial, NKGB-ul sovietic a suferit mai multe transformări de ordin instituțional. În acest capitol ne propunem să identificăm factorii care au determinat necesitatea reformei Comisariatului Poporului al Securității Statului și raționamentele statului sovietic care au impulsionat recurgerea la aceste transformări instituționale.

Un aspect foarte important de observat este că evoluția situației pe frontul operațiunilor militare în cadrul celui de-al Doilea Război Mondial constituia un factor determinant în reorganizarea instituțională[**] a structurilor securității statului sovietic. Astfel, crearea NKGB-ului (Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului) a avut loc la 3 februarie 1941, prin Hotărârea CC al PC (b) al URSS. Iminența ofensivei Germaniei naziste asupra URSS, începând cu 22 iunie 1941, a dictat necesitatea reintegrării, la 20 iulie 1941, a NKGB-ului în NKVD. Reorganizarea instituțională a propriilor structuri de forță și securitate în asemenea mod de către statul sovietic purta un caracter exclusiv *defensiv*, impus de starea de război în care s-a pomenit URSS în urma atacului militar al Germaniei naziste din vara anului 1941.

Preluarea inițiativei strategice de către URSS în urma obținerii victoriei de la Stalingrad asupra Germaniei naziste din februarie 1943 a predeterminat o nouă reorganizare a organelor de forță și securitate, prin separarea, la 14 aprilie 1943, a NKGB-ului de NKVD. Noua modificare structurală a instituțiilor de forță și securitate ale URSS marca trecerea la faza *ofensivă* a Armatei Roșii pe arena celui de-al Doilea Război Mondial.

---

[*] Unul dintre cele mai puțin studiate episoade din istoria Basarabiei se referă la anul 1944, mai ales la segmentul temporal cuprins între lunile martie și septembrie… [7, p.121].

[**] Un veteran al spionajului sovietic din perioada 1939-1953, general-locotenentul Pavel Sudoplatov, menționa în memoriile sale că „în timpul celui de-al Doilea Război Mondial serviciul de securitate a trecut prin câteva transformări birocratice, uneori ca agenție independentă NKGB (Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului) și alteori ca agenție (cum a fost GUGB) în cadrul NKVD. După război, a fost ridicat la rangul de minister, MGB (Ministerul Securității Statului)" [9, p.36].

În anii celui de-al Doilea Război Mondial activitatea serviciilor speciale ale URSS, ca instrument coercitiv al puterii politice şi „braţul înarmat al partidului", era determinată „în funcţie de acţiunea *defensivă* sau *ofensivă* a trupelor sovietice, … scopul fiind, desigur, „purificarea" de elemente ostile a teritoriului" [8, p.23] recucerit, ce constituia un proces inerent în cadrul (re)sovietizării teritoriilor acaparate.

Aşadar, în opinia autorului, se constată că schimbarea situaţiei de pe frontul operaţiunilor militare în cadrul celui de-al Doilea Război Mondial avea un impact iminent şi asupra evoluţiilor de pe frontul invizibil, fapt ce explică legătura indispensabilă dintre cele două fronturi în timpurile belice, care determina reorganizarea instituţională a organelor de forţă şi securitate ale URSS.

În funcţie de faza defensivă sau ofensivă în care se afla Armata Roşie pe arena celui de-al Doilea Război Mondial, era operată centralizarea sau descentralizarea serviciilor speciale sovietice. Acest fapt era condiţionat de necesitatea sporirii rezistenţei în faţa ameninţării militare din partea inamicului (Germania nazistă) sau de nevoia eficientizării eforturilor organelor de forţă şi securitate ale URSS pe fronturile invizibile întru realizarea „eliberării" sau recuperării teritoriilor pierdute în faţa adversarului şi a aliaţilor săi.

Primele acţiuni ale NKGB-ului sovietic pe frontul invizibil în Basarabia, martie-iunie 1944

În cele ce urmează ne propunem să identificăm şi să contextualizăm primele acţiuni ale NKGB-ului în Basarabia pe frontul invizibil derulate în perioada martie-iunie 1944, pentru a evalua şi aprecia rolul activităţii contrainformative a securităţii sovietice în procesul de (re)instaurare şi instituţionalizare a regimului comunist sovietic în noul teritoriu „eliberat".

Astfel, la sfârşitul lunii martie 1944, trupele germane şi române au fost luate prin surprindere când unităţi ale armatei sovietice au reuşit să forţeze Nistrul şi să reocupe partea de nord a Basarabiei. De la centru la sud (pe linia Orhei – Dubăsari – râul Nistru şi până la Marea Neagră), teritoriul basarabean continua să se afle sub controlul autorităţilor româno-germane, situaţie care s-a păstrat până la 23 august 1944 [10, p.155].

După luptele de la Nipru (azi Ucraina) din toamna anului 1943 şi primele luni ale anului 1944, Wehrmacht-ul german nu a luat în calcul probabilitatea continuării ofensivei sovietice în luna martie. La baza acestei erori de previziune era şi lipsa unor date veridice despre pierderile *de facto* ale sovieticilor în luptele de forţare a Niprului. Din această cauză, trupele germane au fost luate prin surprindere şi nu au reuşit să organizeze apărarea în timp util, pierzând poziţii în faţa Armatei Roşii. Au reuşit să se regrupeze pentru o defensivă redutabilă abia pe linia cursului inferior al Nistrului, Prutului şi Siretului, în aprilie şi mai 1944, când tentativele trupelor Armatei Roşii de a străpunge frontul româno-german din zona Târgu-Frumos au suferit eşec.

Odată cu trupele sovietice, în nordul Basarabiei au revenit şi structurile de forţă şi securitate ale URSS, iar până în august 1944 capitala temporară a RSSM a fost instituită la Soroca. Astfel, printre primele instituţii sovietice care s-au stabilit iniţial cu sediul la Soroca a fost Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului – NKGB. În fruntea NKGB-ului din RSSM a fost numit ucraineanul Iosif Mordoveţ* (1944-1955), care a avut ca obiectiv reorganizarea aparatului de securitate pe teritoriul RSSM şi, în acelaşi timp, „purificarea" de elemente antisovietice (*a se vedea* tabelul din Anexă, nr. d/o: 5, 7, 10, 12, 15,16, 17, 21, 23, 24, 25).

La cercetarea tematicii privind (re)ocuparea Basarabiei de către trupele sovietice în 1944 şi (re)instaurarea puterii sovietice în acest spaţiu au adus contribuţii importante pentru istoriografie un şir de istorici din Republica Moldova, printre care Caşu I., Gribincea M., Moraru P., Moraru A., Şişcanu I., Petrencu A., Postică E., Ţurcanu I. etc. [7, 12, 13, 2, 14, 15, 5, 16, 17, 18]. Prin urmare, se constată că, în mare parte, în lucrările respective tematica este cercetată prin prisma evidenţierii şi prezentării publicului larg a atrocităţilor comise de regimul comunist sovietic asupra populaţiei băştinaşe (foamete, deportări în masă, colectivizări forţate, construcţii identitare artificiale etc.). De asemenea, se atestă că subiectul privind activitatea NKGB-ului sovietic pe frontul invizibil în Basarabia în martie-iunie 1944, care a avut un rol important în procesul

* La începutul războiului germano-sovietic Iosif Lavrentievici Mordoveţ deţinea un „post de răspundere" în organele de securitate sovietice din Basarabia; a îndeplinit „misiunea guvernamentală de evacuare a capitalei Moldovei şi a fost printre ultimii care au părăsit Chişinăul". În iulie 1941 s-a înrolat „din proprie dorinţă" în Armata Roşie, luptând până la „eliberarea" sovietică a Basarabiei. La mijlocul anului 1944 a fost rechemat de pe front pentru a fi numit comisar al poporului pentru securitatea statului. În perioada când se afla la conducerea acesteia au avut loc tragicele evenimente ale deportărilor organizate pe criterii politice, sociale, religioase (din anii 1949-1951), represaliile împotriva intelectualităţii, „afacerea medicilor" din Moldova (1953) etc. În contextul criticilor aduse cultului personalităţii lui Stalin, a fost acuzat că a ordonat arestări şi represalii neîntemeiate. În 1955 a fost nevoit să demisioneze. Contemporanii lui îşi amintesc că, după destalinizare, I.Mordoveţ a rămas în continuare convins de justeţea celor realizate atunci când s-a aflat la postul de şef al securităţii RSSM. Considera întemeiate represiunile pe care le-a executat, declarând că „aşa au fost timpurile; era imposibil de procedat în alt mod" [11, p.162, 163, 164].

(re)instaurării etapizate a „orânduirii sovietice”, din lipsă de acces la informații documentare relevante, nu este reflectat în lucrările istoricilor enumerați *supra*. Excepție constituie istoricul P. Moraru, care doar tangențial menționează în lucrarea sa [2] despre începutul activității NKGB-ului sovietic în Basarabia, accentul fiind plasat pe activitatea contrainformativă a trupelor SMERȘ și a organelor de interne (NKVD) în RSSM.

Aspecte relevante privind începutul activității securității sovietice în Basarabia pe frontul invizibil în perioada martie-iunie 1944 au fost identificate în dosarul referitor la „Directivele NKVD - NKGB al RSSM pentru anul 1944”, din arhiva MAI al Republicii Moldova. În continuare, în tabelul din Anexă este prezentat extrasul din sechestrul intern al dosarului sus-numit, cuprinzând primele directive, care au fost aranjate în ordine cronologică, emise/semnate de către comisarul NKGB-ului la acea perioadă din Basarabia, Iosif Lavrentievici Mordoveț.

Analiza sechestrului intern al dosarului „Directivele NKGB al RSSM pentru anul 1944” (*a se vedea* tabelul din Anexă) ne oferă posibilitatea de a evidenția tendințele și direcțiile de acțiuni la prima etapă de organizare instituțională a securității sovietice pe teritoriul Basarabiei, aflat la acea perioadă, în epicentrul operațiunilor militare în contextul celui de-al Doilea Război Mondial.

Astfel, analizând tabelul din Anexă putem stabili direcțiile prioritare de activitate a conducerii NKGB-ului din RSSM la etapa de organizare instituțională pe teritoriul „eliberat” de Armata Roșie, după cum urmează:

✓ Acțiuni / operațiuni ce țin de identificarea, demascarea și curmarea activității rețelelor de agenți rămași urmare a prezenței autorităților administrației române și a trupelor germane în această zonă (nr. d/o în tabelul din Anexă: 1, 4, 5, 18, 20, 21, 22, 24);

✓ Directive orientate spre crearea propriei rețele de agentură în rândul diverselor segmente sociale ale populației băștinașe din Basarabia de către securitatea sovietică pentru localizarea și curmarea activităților ostile regimului sovietic (nr. d/o în tabelul din Anexă: 5, 7, 10, 12, 15,16, 17, 21, 23, 24, 25);

✓ Directive privind organizarea mecanismelor de lucru în cadrul instituției privind activitatea contrainformativă (tangențial, informativă) pe teren (nr. d/o în tabelul din Anexă: 2, 4, 13, 14, 15, 19, 28);

✓ Aspecte de ordin administrativ-organizatoric (nr. d/o în tabelul din Anexă: 8, 11, 26, 27);

✓ Indicații ce țin de luarea măsurilor preventive pentru sănătatea efectivului NKGB al RSSM (nr. d/o în tabelul din Anexă: 3, 6, 9).

Evaluarea obiectivă a clasificării convenționale pe domenii a primelor directive ale conducerii NKGB-ului din RSSM, martie-iunie 1944, expuse *supra*, ne permite să observăm că accentele activității securității sovietice au fost plasate primordial pe crearea propriei rețele de agentură în rândul populației băștinașe, precum și pe identificarea, demascarea și contracararea activității agenturii lăsate în spatele frontului de către serviciile secrete inamice.

De asemenea, în baza tabelului prezentat, putem afirma că o atenție sporită a NKGB-ului sovietic era acordată, în speță, localizării și arestării elementelor antisovietice care sabotau sau erau pasibile de a submina procesul de (re)sovietizare a Basarabiei (*a se vedea* tabelul din Anexă, nr. d/o: 5, 10, 15, 16, 17, 18, 21, 23, 24).

În această categorie de elemente ostile, percepute ca pericole pentru puterea sovietică, se încadrau chiaburii (*a se vedea* tabelul din Anexă, nr. d/o: 5, 17) care s-au întors la locurile de baștină, odată cu revenirea administrației românești în Basarabia după 22 iunie 1941, precum și persoanele care au făcut parte din organele administrației românești „de reprimare”: primarii de sate, exponenți și foști membri ai formațiunilor politice românești, persoane care au activat sau au avut tangențe cu jandarmeria, foști militari etc.

Acțiunile represive ale securității sovietice asupra populației băștinașe din Basarabia, în special în privința localnicilor care au interacționat/făcut parte din administrația română, reflectate în primele ordine/directive ale conducerii NKGB-ului în RSSM din martie-iunie anul 1944, sunt atestate și în notele informative ale Serviciului Secret de Informații al Armatei Române (SSI AR), care încă opera în teritoriul pierdut în fața trupelor sovietice.

În acest sens, la 4-5 iulie 1944 SSI AR a intrat în posesia următoarelor informații privind acțiunile autorităților sovietice ce reflectau situația din nordul Basarabiei:

„**Arestări**. S-au făcut arestări printre foştii funcţionari rămaşi şi oamenii care sunt bănuiţi ca fiind potrivnici regimului sovietic. Astfel, a fost arestat locuitorul Vremeş Emilian, pentru motivul că era în bune relaţii cu şeful de post; Pavel Goanţă – fost magazioner la Ferma Drăgăneşti şi Vasile Cojocaru, denunţat că la venirea trupelor române în anul 1941 a omorât un evreu, toţi din Comuna Drăgăneşti, Judeţul Bălţi, şi fostul primar Vasile Popa din Comuna Cornova. Nu se ştie unde au fost duşi.

Ca **organizare administrativă** a fost introdus sistemul din 1940. Au luat fiinţă imediat sovietele comunale compuse dintr-un preşedinte, un secretar şi cinci-şase membri. În aceste funcţiuni au fost puse aceleaşi persoane care au fost şi în anul 1940. La raion au fost aduşi funcţionari din URSS, dintre cei care au fost în anul 1940. În fiecare comună există o serie de agenţi acoperiţi, aceştia fiind recrutaţi din localnici – pleava satului… Totuşi, sunt destule cazuri de simpatie din partea populaţiei pentru soviete. Acestea sunt însă în minoritate, şi anume dintre acei care nu au niciun căpătâi" [19, p.316]*.

Din analiza conţinutului Notei informative a SSI AR prezentate mai sus observăm că la începutul lunii iulie 1944, deși Armata Roșie ocupa doar nordul Basarabiei, sovieticii nu întârziau să (re)instaureze modelul de organizare administrativă din 1940**, astfel etapizat, restabilind puterea sovietică în teritoriul (re)ocupat.

În baza celor constatate *supra* se desprinde concluzia primară că primele acțiuni ale NKGB-ului în RSSM în martie – iunie 1944 erau orientate, în esență, spre crearea propriei rețele de agentură în rândul populației băștinașe, precum și spre identificarea, demascarea și contracararea activității agenturii lăsate în spatele frontului de către serviciile secrete inamice. Activitățile contrainformative ale NKGB-ului sovietic pe frontul invizibil în primele luni de ocupație a Basarabiei, martie-iunie 1944, constituiau măsuri inerente în procesul de pregătire a terenului pentru (re)instaurarea și, ulterior, instituționalizarea regimului sovietic, cu toate structurile și componentele sale. Complementar, în Nota informativă a SSI AR din 4-5 iulie 1944 [20, p.314, 316], ce reflecta situația din nordul Basarabiei ocupate de autoritățile sovietice, sunt confirmate unele dintre acțiunile represive ale NKGB-ului în contextul (re)instaurării puterii sovietice.

Concluzii

În rezultatul primelor cercetări, în baza documentelor noi de arhivă, am a ajuns la următoarele concluzii:

1. *Grosso modo*, evenimentele din martie (iunie)-august 1944, care au avut loc nemijlocit pe teritoriul Basarabiei, sunt reflectate superficial în literatura de specialitate, fiind atestat un vid istoriografic în cercetarea acestui subiect. Cunoașterea precară a acestui episod istoric este predeterminată de accesul limitat pentru cercetătorii în istorie la fondurile de arhivă relevante, aspect lăsat în neglijență de către factorul politic. De asemenea, în istoriografia sovietică, subiectul ce ține de începutul activității securității sovietice în Basarabia a cunoscut o abordare episodică și tendențioasă, din rațiuni ideologice, ceea ce lasă o amprentă de ambiguitate asupra cunoașterii obiective a tabloului istoric din perioada de referință privind acest spațiu geografic. Astfel, atestăm necesitatea imperioasă de a contribui cu noi studii și cercetări în baza izvoarelor arhivistice, care ar veni să completeze tabloul istoric privind evoluția situației pe frontul invizibil în Basarabia, martie-iunie 1944.

2. Schimbarea situației de pe frontul de luptă în cel de-al Doilea Război Mondial avea un impact iminent și asupra evoluțiilor de pe frontul invizibil, fapt ce explica legătura indispensabilă dintre cele două fronturi și determina reorganizarea instituțională a organelor de forță și securitate ale URSS. În funcție de faza defensivă sau ofensivă în care se afla Armata Roșie pe arena celui de-al Doilea Război Mondial, era operată centralizarea sau descentralizarea serviciilor speciale sovietice. Acest fapt era determinat de necesitatea sporirii rezistenței în fața amenințării militare din partea inamicului (Germania nazistă) sau de nevoia eficientizării eforturilor organelor de forță și securitate ale URSS pe fronturile invizibile întru „eliberarea" sau recuperarea teritoriilor pierdute în fața adversarului.

3. Primele acțiuni ale NKGB-ului în RSSM în martie–iunie 1944 erau orientate, în esență, spre crearea propriei rețele de agentură în rândul populației băștinașe, precum și spre identificarea, demascarea și contracararea activității agenturii lăsate în spatele frontului de către serviciile secrete inamice. Activitățile contrainformative ale NKGB-ului sovietic pe frontul invizibil în primele luni de ocupație a Basarabiei, martie-iunie 1944, constituiau măsuri inerente în procesul de pregătire a terenului pentru (re)instaurarea și, ulterior, instituționalizarea regimului sovietic, cu toate structurile și componentele sale. Privind dintr-o altă optică, începu-

---

* 1944, iulie 5. Extras din „Nota informativă Nr.53" a Centrului „H", conţinând date cu caracter militar şi diverse informaţii din teritoriul basarabean, ocupat de trupele sovietice (nordul Basarabiei), obţinute de la şase refugiaţi basarabeni [21, p.314, 316].

** Ocupând Basarabia la 28 iunie 1940, autoritățile sovietice au purces imediat la crearea organelor puterii de stat. În multe localităţi comitetele executive erau organizate cu concursul nemijlocit al militarilor. Către mijlocul lunii iulie 1940 în cele 6 județe ale Basarabiei, care au intrat mai târziu în RSS Moldovenească au fost organizate 1048 de comitete executive sătești, 11 de orășele, 52 de plasă, 6 orăşeneşti şi 6 de județe. În ele au intrat circa 10 mii de persoane… Așa cum era de așteptat, în fruntea comitetelor executive și de partid au fost „aleși" simpatizanții sovieticilor, comuniștii ieșiți din ilegalitate (în preajma lui 28 iunie 1940 în Basarabia erau 375 de comuniști), ţăranii cei mai săraci. Toţi aceştia trebuiau să constituie sprijinul de nădejde al regimului la faţa locului [22, p.25].

tul activității NKGB-ului sovietic pe frontul invizibil în Basarabia în perioada de referință marca o etapă precursoare în procesul de instituționalizare a regimului sovietic în RSSM.

Complementar, în Nota informativă a SSI AR din 4-5 iulie 1944, ce reflecta situația din nordul Basarabiei ocupate de autoritățile sovietice, sunt confirmate unele dintre acțiunile represive ale NKGB-ului în contextul (re)instaurării puterii sovietice.

Referințe:

1. TRONCOTĂ, C. *România și frontul secret, 1859-1945*. București: Elion, 2007. 338 p.
2. MORARU, P. *SMERȘ în Basarabia, 1944-1954*. București: Editura Militară, 2013. 334 p.
3. *Date despre biografia lui Mordoveț Iosif Lavrentievici*. (Accesat: 28.11.2016). Disponibil: http://www.memo.ru/history/NKVD/kto/biogr/gb339.htm
4. ȚĂRANU, M. Teroarea comunistă din Basarabia în primul an de ocupație sovietică (1940-1941). În: *Destin Românesc (Serie nouă): Revistă de istorie și cultură*, 2010, an. V (XVI), nr.1 (65), p.66.
5. ȘIȘCANU, I. *Raptul Basarabiei, 1940*. Chișinău: Ago-Dacia, 1993. 176 p.
6. *Dosarul: Directivele NKVD- NKGB al RSSM pentru anul 1944, 128 pagini.* În: *Arhiva Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova.*
7. CAŞU, I. ş.a. *Al Doilea Război Mondial: memorie și istorie în Estul și Vestul Europei*. Chișinău: Cartier, 2012, 332 p.
8. MORARU, P. *Op.cit.*, p.23.
9. SUDOPLATOV, P., SUDOPLATOV, A., SCHECKTER, J.L., SCHECKTER, L. P. *Misiuni speciale. Memoriile unui maestru al spionajului sovietic.* Bucureşti: ElitLitera, 2013. 734 p.
10. MORARU, P. *Op.cit.* p.155.
11. MORARU, P. *Serviciile Secrete în Basarabia. Dicționar, 1918-1991*. București: Editura Militară, 2008. 319 p.
12. CAŞU, I. *Politica națională în Moldova sovietică, 1944-1989*. Chișinău: Cartdidact, 2000. 213 p.
13. GRIBINCEA, M. *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică, 1944-1950*. Cluj-Napoca: Dacia, 1995. 188 p.
14. MORARU P. *Serviciile de informaţii şi siguranţă româneşti din Basarabia în perioada anilor 1918-1944:* Teză de dr. hab. în istorie. Chişinău, 2016. 342 p.
15. MORARU, A. *Istoria românilor. Basarabia şi Transnistria, 1812-1993*. Chişinău: AIVA, 1995. 559 p.
16. PETRENCU, A. *Basarabia în al Doilea Război Mondial, 1939-1945*. Chişinău: Prut Internaţional 2006. 223 p.
17. POSTICĂ, E. *Rezistenţa antisovietică în Basarabia, 1944-1950*. Chişinău: Ştiinţa, 1997. 240 p.
18. ŢURCANU, I. *Moldova antisovietică. Aspecte din lupta basarabenilor împotriva ocupaţiei sovietice, 1944-1953.* Chişinău: Prut International, 2000. 331 p.
19. MORARU, P. *Op.cit.*, p.316.
20. Ibidem.
21. Ibidem.
22. GRIBINCEA, M. *Op.cit.*, p.25.

ANEXĂ

Tabel

Primele directive ale NKGB-ului sovietic în Basarabia emise până la finele lunii iunie 1944

Nr. d/o	Nr. de înregistrare	Data aprobării	Denumirea generică a primelor directive ale NKGB-ului sovietic în Basarabia
1.	4/0099	25 mai	Indicaţii privind expedierea listelor agenturii demascate
2.	1/00100	25 mai	Privind munca cu agentura
3.	1/105	26 mai	Indicaţii privind vaccinarea contra tifosului exantematic
4.	2/049	26 mai	Privind raportarea rezultatelor activităţii operative
5.	03/17	26 mai	Indicaţii privind arestarea persoanelor care au făcut serviciul în organele de reprimare
6.	1/105	26 mai	Indicaţii privind vaccinarea contra tifosului exantematic
7.	4/007	27 mai	Privind recrutarea şi crearea reţelelor de agenţi
8.	1/0111	29 mai	Privind redactarea de acte şi inventarierea bunurilor cumpărate în procesul organizării comisariatelor judeţene
9.	f/n	29 mai	Indicaţii privind vaccinarea contra tifosului exantematic

10.	2/066	30 mai	Privind antrenarea invalizilor de război în activităţi antisovietice
11.	9/34	30 mai	Privind procurarea de obligaţiuni ale statului
12.	2/070	31 mai	Privind mesajul informativ transmis de agentul „Ангел”
13.	8/0044	3 iunie	Indicaţii privind activitatea de investigații
14.	f/n		Privind stabilirea ordinii dărilor de seamă de către comisariate județene și raionale ale NKGB din RSSM
15.	2/087	4 iunie	Privind organizarea activității operative la întreprinderile industriale
16.	2/085	4 iunie	Privind sechestrarea literaturii antisovietice din instituţiile de stat și de la conducătorii acestora
17.	1/00143	5 iunie	Privind arestarea chiaburilor care au revenit din România
18.	2/0328	8 iunie	Privind demascarea agenturii germane rămase în spatele Armatei Roşii
19.	2/0117	10 iunie	Privind derularea activității de investigații
20.	2/0120	10 iunie	Privind căutarea paraşutiştilor spionajului german
21.	2/0121	10 iunie	Privind punerea la evidență a persoanelor stabilite în Basarabia în timpul retragerii trupelor germane
22.	2/0119	10 iunie	Indicaţii privind căutarea agenţilor spionajului german
23.	1/00188	16 iunie	Privind recrutarea agenturii pe linia de activitate a Direcţiei a IV-a
24.	2/0163	15 iunie	Privind demascarea agenturii în rândurile populaţiei germane
25.	2/0147	18 iunie	Privind eliberarea din arest a cetăţenilor de naţionalitate poloneză
26.	9/002	20 iunie	Privind predarea de către lucrătorii operativi ai NKGB-ului a posturilor de radio aflate în gestiune personală
27.	4/001	20 iunie	Cu privire la inventarierea bunurilor
28.	2/0215	23 iunie	Privind executarea directivelor 2/78 şi 2/79

* *Tabelul este elaborat de autor.* Sursa: Arhiva MAI al RM, extras din sechestrul Dosarului *Directivele NKVD- NKGB al RSSM pentru anul 1944, 128 pagini*.

Prezentat la 19.11.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.111-118

CZU: 377.1: 94(498.7)"19/20"

EVOLUȚIA STATUTULUI ȘCOLILOR AGRICOLE DIN BASARABIA LA SFÂRȘITUL SECOLULUI XIX – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Petru GOLBAN

Universitatea de Stat din Moldova
Liceul Teoretic „Lucian Blaga", mun. Chișinău

În decembrie 1883 a fost semnat Decretul privind înfiinţarea a trei școli agricole pe teritoriul Basarabiei. Însă, până ca acestea să funcţioneze va trece un deceniu. Cu toate că existau mai multe școli în regiune care aveau același profil, cele de la Grinăuți, Cucuruzeni și Purcari aveau un statut de funcționare aparte, care a fost discutat timp de un deceniu până a fi aprobat în varianta finală. Aceste dicuții se duceau între administrația centrală, gubernială și zemstvă. Inițiativa înființării acestor școli i-a aparținut zemstvei, considerent din care ea a solicitat și niște pârghii de conducere a școlilor, lucru nedorit de administrația centrală.

Cuvinte-cheie: *Basarabia, educație, învățământ agricol, statut, Grinăuți, Purcari, Cucuruzeni.*

THE EVOLUTION OF THE STATUTE OF THE AGRARIAN SCHOOLS FROM BESSARABIA IN THE LATE XIXTH – EARLY XXTH CENTURY

In December 1883 was signed the decree concerning the foundation of three agrarian schools in Bessarabia. But it took a decade before their activity started. Although several schools existed in this region, having the same profile, those from Grinauti, Cucuruzeni and Purcari possessed a special statute of functioning. The latter had been discussed during a decade before its final version was approved. These disputes arose among the central administration, the guberniya one and the Zemstvo. The initiative of founding these schools belonged to the Zemstvo. This is why it sought for some means of supervising the schools, a fact that the central administration disapproved.

Keywords: *Bessarabia, education, agrarian education, statute, Grinauti, Purcari, Cucuruzeni.*

La sfârșitul secolului al XIX-lea în Basarabia au fot deschise trei instituții de învățământ agricol având un statut aparte, funcționând după anumite regulamente unice în spațiul pruto-nistrean. Este vorba despre școlile agricole inferioare din satele Grinăuți, județul Soroca, Cucuruzeni, județul Orhei, și Purcari, județul Akkerman. Aprobarea regulamentului exclusiv asupra celor trei școli s-a dovedit a fi o piatră de încercare pentru administrația de zemstvă și autoritățile guberniale ori centrale. Acest aspect vom încerca să-l reconstituim, urmărind prevederile care au lungit adoptarea statutelor pentru cele trei școli pe o perioadă de zece ani.

Inițiativa deschiderii școlilor cu pricina a aparținut Zemstvei Guberniale în 1879. Această inițiativă era considerată, fără îndoială, cea mai bună acțiune întreprinsă de Zemstvă pentru dezvoltarea învățământului agricol, care urma să aducă la îmbunătățirea agriculturii în regiune. Demersurile privind construcția școlilor, proiectele statuare ale școlilor, dar și alocarea a câte 500 desetine pentru fiecare școală, au început a fi trimise din anul 1880 [1, p.104].

La baza funcționării celor trei școli a stat Înalta hotărâre din 27 decembrie 1883. Regulamentul în cauză este foarte general, fiind preconizate a fi deschise mai multe școli și nu doar în Basarabia, la care nu se face nicio referință, dar nici la alte gubernii. Articolul 1 prevedea aprobarea Statutului normal al școlilor agicole inferioare și statele de cadre didactice.

Înalta hotărâre mai prevedea: alocarea a 12 000 de ruble din bugetul de stat pentru cheltuieli necesare funcționării (art.2); alocarea a câte cel mult 500 de desetine (1 desetină = 1,09 ha) de pământ fiecării școli (art.3); eliberarea de la taxa timbrului („гербова сбора") a persoanelor/instituțiilor care au solicitat înființarea școlilor (art.4); curatorii școlilor nu vor putea fi supuși pedepselor corporale, iar cei care vor lucra trei ani în aceste instituții ori vor absolvi cursurile școlilor vor fi aboliți de pedeapsa corporală (art.5) [2, p.492]. Acest preambul a constituit piatra de temelie a numeroase instituții agricole în tot imperiul țarist, în Basarabia fiind fondate, după cum s-a menţionat mai sus, trei școli agricole.

Tabelul 1

Statele şcolilor agricole ce primesc subvenţii de la stat*

	În şcolile de gradul I			În şcolile de gradul II		
	Nr. pers.	Întreţinere anuală (ruble)		Nr. pers.	Întreţinere anuală (ruble)	
		Pentru o persoană	În total		Pentru o persoană	În total
Directorul şcolii	1	500	500	1	400	400
Profesor de discipline ştiinţifice	3	500	1500	2	400	800
Profesor de religie	1	150	150	1	150	150
Pentru învăţarea cântului bisericesc	-	-	50	-	-	50
Indemnizaţii	-	-	300	-	-	100
În total	5		2500	4		1500

Înalta hotărâre avea şi un *Statut normal* („Нормальное положение"), care conţinea informaţia despre scopul şcolilor, programă, administrare etc. Conform articolului 1, scopul şcolilor agricole inferioare este de a răspândi în popor cunoştinţe de bază despre agricultură şi ramurile ei, preponderent pe calea lecţiilor practice. Din capul locului accentul este pus pe aspectul praxiologic, era nevoie de a forma specialişti pentru ramura de bază a economiei regiunii – agricultura. În conformitate cu articolul 2, şcolile puteau fi: a) *generale* – „общие, предназначены для обучения сельскому хозяйству вообще" (destinate studierii agriculturii în general)** şi b) *speciale* –„специальные, открываемые для распространения знаний, относящихся до отделъных отраслей сельского хозяйства (deschise pentru răspândirea cunoştinţelor privind unele ramuri deosebite ale agriculturii)***, de exemplu: pomicultura, apicultura, vinificaţia etc., ambele fiind divizate în şcoli de gradul I şi II, în funcţie de volumul cursurilor [2, p.492].

Conform Tabelului 1, salariile erau diferite, pentru profesorii din şcolile de gradul I fiind ceva mai mari (cu o sută de ruble), având cu o unitate mai mult. Şcolile inferioare se aflau în gestiunea Ministerului Proprietăţilor Statului, Departamentul Agriculturii şi Industriei Rurale (art.3), şi puteau fi întemeiate de zemstve, asociaţii şi persoane particulare, cu sau fără susţinere de la stat. La deschiderea unor asemenea instituţii se va cere aprobare de la Ministerul Proprietăţilor Statului (art.4) [2, p.492].

Mijloacele financiare pentru funcţionarea instituţiilor provin din: alocaţii de la stat, capital reîntors, dacă producerea se desfăşoară pe pământul care îi aparţine, din partea celor care au întemeiat şcolile sau din donaţii (art.5). Articolul 6 la fel se referea la sursele de venit: susţinerea din partea statului poate fi: sectoare de pământ nu mai mari de 500 de desetine fiecărei şcoli, pentru folosirea fără plată pe tot timpul existenţei acesteia, alocaţii financiare. Articolul 7 a dus în impas negocierile de mai târziu dintre zemstvă şi administraţia centrală. În cazul în care statul acordă bani, drepturile şi obligaţiile în privinţa instituţiei sunt stabilite de comun acord între cel ce a întemeiat şcoala (persoană particulară, zemstvă etc.) şi Departamentul Agriculturii şi Gospodăririi Ţărăneşti. Aici e foarte imoprtant a sublinia: dacă statul acordă bani pentru construcţia/funcţionarea şcolilor, el şi va fi cel care va administra instituţiile.

Următorul articol se referea la organizarea studiilor. Cursurile în şcoală urmau să se desfăşoare pe o perioadă de trei ani şi se repartizau în trei clase. Ele constau din învăţare teoretică şi lecţii practice. Mai departe însă se va face remarca: dacă în apropierea instituţiilor nu existau şcoli primare, atunci în cele agricole putea fi deschisă o clasă pregătitoare (art.13).

Articolul 9 prevedea divizarea şcolilor în două tipuri: *generale* şi *speciale*. Şcolile generale erau divizate în alte două categorii, în funcţie de disciplinele predate.

* Tabelul integral se găseşte ca anexă la hotărârea din 27 decembrie 1883 în *Полное собрание законов Российской Империи*. Собрание Третье. Том III 1883 г. Санкт-Петербург, 1886, p.235.
** Traducerea noastră.
*** Traducerea noastră.

În şcolile de gradul I elevii acumulau cunoştinţe necesare pentru agricultură din ştiinţele exacte, învăţau metode elementare de măsurare a pământului, cultura plantelor (legumicultura, pomicultura, silvicultura etc., ţinându-se cont de specificul locului), creşterea animalelor, obiceiurile ţărăneşti, cântul bisericesc. Acolo unde permit condiţiile pentru apicultură, siricicultură şi alte ramuri se vor preda şi aceste discipline. Aspectul instructiv consta din lecţii practice (punctul 2, a), din producere şi lucrări agricole.

În şcolile de gradul II urma să se explice importanţa pentru agricultură a intemperiilor naturii, elevii învăţau despre plantele/animalele folositoare şi dăunătoare pentru agricultură, regulile de bază privind lucrarea pământului, cântul bisericesc.

Numărul de ore zilnice acordate lucrărilor se stabilesc de Statutul fiecărei şcoli (art.10); în cele speciale întemiate pentru ramuri agricole diferite (punctul 2, b) disciplinele şi numărul lor se hotărăsc de Ministerul Proprietăţilor Statului (art.11) [2, p.493].

De la cei care vroiau să fie admişi la studii în şcolile de gradul 1 erau solicitate cunoştinţe generale la nivelul cursurilor de două clase săteşti (Ministerul Învăţământului Public), iar cei care vor fi admişi în şcolile de gradul II trebuiau să dispună de cunoştinţe la nivelul şcolilor primare (art.12).

Şcolile urmau a fi supravegheate şi verificate periodic de Ministerul Proprietăţilor Statului (art.15).

Bunăstarea şcolilor şi trebuinţele se preconiza să fie asigurate de un *curator* (*epitrop*). Conducerea nemijlocită a şcolilor revenea *directorului* (art.16). Aceste două funcţii vor constitui un măr al discordiei între instituţiile care au pus umărul la edificarea celor trei şcoli în Basarabia. Numirea/alegerea în funcţii era însoţită şi de anumite competenţe pentru fiecare calitate, fapt ce a provocat discuţii îndelungate. Articolul 17 stipula întemeierea unui *Consiliu* pentru discutarea şi soluţionarea problemelor pedagogice ori gospodăreşti, sub preşedinţia epitropului, din care fac parte: directorul, profesorul de religie şi ceilalţi profesori. În lipsa epitropului, preşedintele Consiliului este directorul. Articolele 18 şi 19 erau dedicate *epitropului*, care urma să fie ales de fondatorii şcolii, fiind confirmat în această funcţie de către Ministerul Proprietăţilor Statului de comun acord cu Guvernatorul pe o reioadă de trei ani. Dacă proprietarul de pământ care a întemeiat şcoala vroia să-i revină lui acest titlu, atunci el era confirmat. Conform articolului 20, *directorul* şcolii era numit de comun acord între epitropul ei, întemeietor şi proprietarul (nominal), preponderent între persoanele care au absolvit cursuri superioare ori medii agricole şi cunosc bine agricultura.

Articolele 21-25 se refereau la ceilalţi *profesori*: cel de *religie* era ales de comun acord de către curator şi conducerea eparhială, preoţii locali ori alte persoane care au finalizat cursurile seminarului teologic*;* *profesorii de discipline agricole* în şcolile generale (punctul 2, a) erau numiţi din rândurile persoanelor care au absolvit cursurile instituţiilor agricole superioare ori medii. *Profesorii de discipline generale* erau aleşi de epitrop, iar în şcolile care erau subvenţionate de stat (punctul 6) directorii şi profesorii erau întăriţi în funcţii de Ministerul Proprietăţilor Statului; în şcolile care erau subvenţionate de stat, directorii şi profesorii, după cinci ani aflaţi în funcţiile numite, se bucurau de indemnizaţii sub formă de bani pentru mâncare în mărime de un sfert din salariu, până se va dubla.

Articolul 26 acorda fiecărei şcoli dreptul de a dispune de: a) ***Statut*** „Устав" (în cocncordanţă cu cel aprobat la 27 decembrie 1883), aprobat de Ministerul Proprietăţilor Statului *şi* b) ştampilă cu stema guberniei [2, 494].

Putem constata că în cadrul discuţiilor unele articole au suferit schimbări radicale faţă de varianta iniţială. Pe parcurs au apărut articole noi, din care cauză numărul lor nu corespundea conţinuturilor. Uneori, după rectificări repetate, se ajungea la varianta iniţială a articolului.

La 14 februarie 1892, Ministerul Proprietăţilor Statului trimite Guvernatorului Basarabiei viziunea sa asupra Statutului celor trei şcoli agricole. Astfel, articolul 1 stipula întemeierea şcolilor agricole inferioare de nivelul 1, scopul lor fiind: „распространение в народ, преимущественно путем практических занятий, основных понятий по сельскому хозяйству вообше и, в частности, по некоторым особым отраслямъ его, развитие которых признается наиболее полезнымъ в тех уездах где учреждена школа" (de a răspândi în popor, preponderent pe calea lecţiilor practice, principalele concepte despre agricultură, în general, şi, în particular, despre unele ramuri care se consideră cele mai utile în judeţele unde se întemeiază şcoala)* [3, f. 3 v.].

Articolul 3 al preconizatului Satut (1892) prevedea că ferma, câmpurile din jur, viile etc. vor servi în principal scopului de a-i învăţa pe elevi cultura câmpului şi unele domenii speciale: pomicultura, viticultura, vinificaţia, tutunăritul, zootehnia etc. Ele trebuie să slujească pentru elevi şi persoanele particulare drept

* Traducerea noastră.

exemplu de gestionare corectă a unei gospodării, de perfecționare a mașinilor, de creare a celor mai bune soiuri de vie, de copaci fructiferi. Pe lângă fiecare școală urma să fie întemeiată câte o stație meteorologică pentru observații permanente [3, f. 4].

În corespundere cu Statutul din 1883, articolul 3 [2, p.492], proiectul statuar din 14 februarie 1892 stipula gestionarea școlilor de către Ministerului Proprietăților Statului, iar supravegherea asupa corectitudinii cheltuielilor banilor revenea Direcției Administrării Mănăstirilor Închinate. Adunarea de Zemstvă Gubernială a Basarabiei avea dreptul să propună administrației locale să desfășoare inventarieri, să asiste la lecții sau la examenele elevilor [3, f. 4 v.].

La 5 ianuarie 1896, Guvernatorul Basarabiei a propus Zemstvei Guberniale ca școlile să se afle în subordinea Ministerului Proprietăților Statului, iar Direcției Administrării Mănăstirilor Închinate revenindu-i rolul de a verifica corectitudinea cheltuielilor. Administrația de Zemstvă a Guberniei Basarabia urma să aibă dreptul ca președintele ori membrii Zemstvei Guberniale să verifice școlile, să desfășoare inventarieri, să asiste la lecții, examene [4, f. 195]. Această propunere reducea la minimum controlul Zemstvei asupra celor trei școli. Ca urmare, la sesiunea XXVII a Adunării de Zemstvă Gubernială (1896) această problemă a fost din nou discutată. Zemstva considera că la momentul respectiv banii sunt cheltuiți de directorii școlilor, nu însă de dânsa ori de Direcția Administrării Mănăstirilor Închinate. Cedarea dreptului Zemstvei de a aloca bani o pune în dificultate față de Controlul de Stat. Ținând cont de acestea, Zemstva Gubernială consideră că obligația ei de a aloca bani trebuie cedată Direcției Administrării Mănăstirilor Închinate. Totodată, Zemstva considera că ar trebui să-i fie acordate mai multe drepturi privind supravegherea școlilor [5, 291].

La 20 decembrie 1896, Ministerul Proprietăților Statului trimite Zemstvei Guberniale un **nou proiect statutar** pentru cele trei instituții. Prin articolul 2 ministerul reiterează propunerea ca școlile să se afle în subordinea Direcției Administrării Mănăstirilor Închinate [6, f. 146]; cu alte cuvinte, propunerea Zemstvei nu a fost acceptată. În cadrul Adunării de Zemstvă Gubernială din 1897 acest proiect a fost supus dezbaterilor [7, p.323]. La 30 ianuarie 1901 [8, p.54-55], după un deceniu de discuții privind aprobarea așezămintelor statuare ale celor trei instituții, s-a hotărât, prin semnătură imperială, de a extinde asupra școlilor agricole inferioare din Grinăuți, Cucuruzeni și Purcari *Statutul școlii agricole inferioare a Olgăi** *din 29 ianuarie 1896,* cu mici modificări [9, p.55].

Un alt aspect contadictoriu l-a constituit *vârsta de înmatriculare*. Conform propunerii din 14 februarie 1892 (art.7), se admiteau copii de cel puțin 14 ani, iar în clasa pregătitoare – de cel puțin 13 ani [3, f.4 v.]. În proiectul statutar de la 20 decembrie 1896 Ministerul Proprietăților Statului propunea vârsta de admitere de cel puțin 15 ani (art.4) [6, p.146 v.]. La 16-17 ianuarie 1897, sub egida președintelui Zemstvei Guberniale I.V. Cristi și a epitropilor și directorilor celor trei școli agricole, administratorului mănăstirilor de peste hotare, președinților administrației de zemstvă ținutală Hotin și Soroca și a agronomului gubernial s-a desfășurat ședința specială, unde au fost puse în discuție mai multe probleme, inclusiv statutul. În privința vârstei de admitere comisia a propus coborârea ei de la 15 ani la 14 [10, f. 9 v]. Vârsta de admitere era importantă din cauza că copiii aveau nevoie de o dezvoltare fizică corespunzătoare. O bună parte din lecții aveau un caracter practic, elevii efectuau diverse lucrări agricole, pentru acestea fiind nevoie de forță fizică pe măsură. Până la urmă, s-a revenit asupra vârstei de 14 ani [9, p.82].

Taxa pentru fiecare elev a fost îndelung dezbătută. În februarie 1892 ministerul propunea ca elevii să se împartă în: a) interni („пансионер”), întreținuți totalmente din contul școlii, b) întreținuți de persoane particulare, asociații, zemstve și c) cei care trăiesc în școală, primind alimentație, dar îmbrăcăminte din cont propriu și cei care învăță în școală, dar locuiesc în afara ei, primind hrană în timpul lucrărilor. Plata pentru fiecare elev intern – 60 de ruble, pentru semiintern – 30 de ruble/anual; întreținerea elevilor, hrana, îmbrăcămintea trebuia să corespundă modului de viață țărănesc [3, f. 5].

În cadrul celei de-a XXVIII-a sesiuni ordinare, Adunarea de Zemstvă a propus spre aprobare proiectul statuar al Ministerului Proprietăților Statului, care reproduce același conținut privitor la taxa pentru studii. Totuși, ea considera că statutul influențează negativ asupra școlilor. Experiența de patru ani a demonstrat că fără contribuția Zemstvei școala nu poate supravețui, iar cea mai bună situație e la Cucuruzeni, unde se observă o foarte bună colaborare cu Zemstva locală. Chiar dacă s-a hotărât ca pentru fiecare elev să fie alocate

* Școala agricolă a Olgăi a fost întemeiată la 29 ianuarie 1896 în satul Mighe, județul Elizavetgrad, gubernia Herson, în memoria O.A. Scorjinsca. A se vedea: *Полное собрание законов Российской Империи*. Собрание Третье. Том XVI, Отделение 1, 1896 г. Санкт-Петербург, 1899, p.82.

100 de ruble, a fost micșorat numărul de elevi întreținuți de stat: de la 60 la 40, asta din dorința de a menține aceleași cheltuieli pentru fiecare școală (16 000 de ruble). La începutul anului 1896 la Purcari erau 79 de elevi interni (dintre care întreținuți de stat 66), la Cucuruzeni – 70 (întreținuți de stat), la Grinăuți – 55. Astfel, la începutul anului 1896 în total erau 191 de elevi (întreținuți de stat), mai mult de limita stabilită inițial. Reducerea numărului (de la 60 la 40 în fiecare școală, respectiv la 120 de elevi în toate trei școli) era dificilă, deoarece va fi nevoie de a fi exmatriculați numai 71 de elevi (în condițiile în care numai la Grinăuți au fost depuse 102 cereri, admiși la examene 69, iar în clasa 1 – 22) [7, p.321]. Deși la ședința specială din ianuarie 1897 s-a propus ca suma subvenționată de stat să fie modificată (în loc de 16 000 să fie alocate câte 18 470 de ruble anual), numărul elevilor pentru fiecare școală să fie de 60, iar pentru întreținerea lor să se aloce câte 80 de ruble/elev [10, f. 3 v.], propunerile nu au fost auzite. Conform așezământului final, suma alocată fiecărei școli anual constituia 16 000 de ruble [8, p.54].

O problemă pe larg dezbătută a constituit-o funcția de epitrop. Conform articolulului 18 din proiectul statutar de la 14 februarie 1892, *epitropul* („попечитель") urma să fie propus (confirmat) în această funcție Ministerului Proprietăților Statului de către Guvernator de comun acord cu președintele Administrației Guberniale Locale [3, f. 5 v.]. Epitopii trebuiau să aibă grijă de realizarea programei, de corecta desfășurare a procesului instructiv, ca lecțiile practice să fie utile pentru elevi, să vegheze întreținerea elevilor etc. Cu modul de alegere a epitropului Zemstva nu a fost de acord. Situația școlilor era critică, dat fiind faptul că ele au fost deschise (în primăvara anului 1893) fără a avea un statut aparte de funcționare. Zemstva condiționa susținerea financiară a școlilor prin aprobarea statutului și prin rolul atribuit ei. Prin anii 1892-1894 Zemstva a trimis un proiect statuar propriu, pe care nu l-am putut detecta, dar el există cu siguranță, dat fiind răspunsul Ministerului Proprietăților Statului la 27 martie 1894, prin care acesta o anunța că în decretul de înființare ea nu este nici proprietară și nici întemeitoare; respectiv, nici nu-i poate fi acordat un rol determinant în administrarea școlilor [11, p.355]. Conform Statutului școlii agricole a Olgăi, epitropul urma să fie numit de Ministerul Proprietăților Statului de comun acord cu Guvernatorul, pe o perioadă de trei ani [9, p.82]. Hotărârea din 1901 prevedea unele modificări ale acestui Statut pentru cele trei școli agricole din Basarabia. Astfel, conform articolului II. 4, epitrolpul trebuia să fie ales pe trei ani de către Adunarea de Zesmtvă Gubernială a Basarabiei, alegerea lui fiind aprobată de Ministerul Proprietăților Statului de comun acord cu Guvernatorul [8, p.54].

Înalta hotărâre din 1883 prevedea, în articolul 16, că conducerea nemijlocită necesită a fi acordată *directorului* [2. 494]. În propunerea din 1892, conform articolului 21, se reitera încredințarea conducerii nemijlocite a școlii directorului. El urma să fie ales de comun acord între epitrop și Zemstva Gubernială și confirmat în funcție de Ministerul Proprietăților Statului (art.26), având competența de a asigura întreținerea elevilor, respectarea orarului, de a acorda elevilor recompense pentru lucrul lor, de a-i supraveghea sub aspect etico-religios etc. [3, f. 6-7 v.]. Către anul 1896 optica ministerului se schimbă și el propune ca directorii să fie numiți în funcție de Ministerul Proprietăților Statului, la propunerea Departamentului Agriculturii [6, f. 147 v.], aceasta fiind și decizia finală [9, p.82].

Programa de studii și statele vor constitui un alt subiect de discuție. Conform proiectului administrării provizorii (din 14 februarie 1892), Ministerul Proprietăților Statului propune ca în fiecare din cele trei școli să existe o anumită specializare, și anume: la Grinăuți – pomicultură și silvicultură, la Cucuruzeni – vinificație și tutunărit, la Purcari – vinificație și sericicultură; tâmplăria și fierăria erau prevăzute în toate trei școli, iar dogăria – în ultimele două [3, f. 3 v.]. Comisia specială, care și-a desfășurat lucrările la începutul anului 1897, a propus ca disciplina „Zootehnie" să fie redenumită în „Creșterea animalelor", considerând că astfel ar cuprinde mai exact conținutul disciplinei: creșterea cailor, creșterea porcilor, creșterea păsărilor etc. Totodată, s-a mai propus să fie incluse următoarele discipline: horticultura, legumicultura, viticultura, tutunăritul și silvicultura [10, f. 9 v.].

Conform hotărârii din 1883, directorii școlilor de gradul 1 urmau să primească câte 500 de ruble anual, profesorii (3) – câte 500 de ruble, cei de religie – 150 de ruble, iar cei de cânt – 50 de ruble anual [2, p.235]. Se pare că un deceniu mai târziu aceste cifre nu mai corespundeau realității, din care cauză Ministerul Proprietăților Statului propune ca directorii să fie remunerați cu câte 550 de ruble anual plus, pentru gestionarea fermei, 750 de ruble anual, profesorii de religie să primeascăn câte 400 de ruble, profesorii de discipline generale câte 600 de ruble anual, afirmație confirmată de datele din Tabelul 2. Hotărârea finală prevedea câte 1300 de ruble anual pentru fiecare director, pentru profesorii de discipline generale – 600 de ruble anual,

pentru profesorii de discipline speciale – câte 850 de ruble fiecare (erau doi în fiecare școală); profesorii de religie trebuiau remunerați cu 200 de ruble anual [12, p.116-117]. Doar în cazul acestora din urmă constatăm o reducere salarială; ceilalți, pe parcursul timpului, au beneficiat de o mărire constantă, aceasta din dorința de a atrage specialiști calificați în respectivele instituții agricole, ridicând prestigiul, dar și competențele absolvenților.

Tabelul 2

Programa de studii în școlile agricole de la Cucuruzeni, Grinăuți și Purcari*

<table>
<tr><td colspan="17">Repartizarea orelor pentru cele trei școli</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Nr./ ord.</td><td rowspan="2">Disciplina</td><td colspan="15">Clasele</td></tr>
<tr><td colspan="3">Pregătitoare</td><td colspan="3">I</td><td colspan="3">II</td><td colspan="3">III</td><td colspan="3">În total</td></tr>
<tr><td>1</td><td>Religia</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">1</td><td colspan="3">1</td><td colspan="3">6</td></tr>
<tr><td>2</td><td>Limba rusă și caligrafia</td><td colspan="3">5</td><td colspan="3">3</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">12</td></tr>
<tr><td>3</td><td>Aritmetica</td><td colspan="3">4</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">1</td><td colspan="3">9</td></tr>
<tr><td>4</td><td>Planimetria</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">3</td><td colspan="3">5</td><td colspan="3">8</td></tr>
<tr><td>5</td><td>Istoria Rusiei</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">1</td><td colspan="3">1</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">4</td></tr>
<tr><td>6</td><td>Geografia</td><td colspan="3">3</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">5</td></tr>
<tr><td>7</td><td>Elemente generale ale științelor naturii</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">3</td><td colspan="3">3</td><td colspan="3">3</td><td colspan="3">9</td></tr>
<tr><td>8</td><td>Cultivarea plantelor și calculul</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">3</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">7</td></tr>
<tr><td>9</td><td>Zootehnia și veterinăria (скотоврачевание)</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">3</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">7</td></tr>
<tr><td>10</td><td>Gospodărirea laptelui</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">1</td><td colspan="3">1</td><td colspan="3">2</td></tr>
<tr><td>11</td><td>Principalele legi privind viața cotidiană a țăranilor</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">-</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">2</td></tr>
<tr><td>12</td><td>Cântul bisericesc</td><td colspan="3">2</td><td colspan="3">1</td><td colspan="3">1</td><td colspan="3">1</td><td colspan="3">5</td></tr>
<tr><td></td><td>În total</td><td colspan="3">18</td><td colspan="3">19</td><td colspan="3">19</td><td colspan="3">19</td><td colspan="3">76</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="16">În școli distincte</td></tr>
<tr><td rowspan="3"></td><td rowspan="3"></td><td colspan="5">Grinăuți</td><td colspan="5">Cucuruzeni</td><td colspan="5">Purcari</td></tr>
<tr><td colspan="15">Clasele</td></tr>
<tr><td>P</td><td>I</td><td>II</td><td>III</td><td>Tot.</td><td>P</td><td>I</td><td>II</td><td>III</td><td>Tot.</td><td>P</td><td>I</td><td>II</td><td>III</td><td>Tot.</td></tr>
<tr><td>13</td><td>Silvicultura</td><td>-</td><td>-</td><td>1</td><td>1</td><td>2</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td></tr>
<tr><td>14</td><td>Pomicultura și apicultura</td><td>-</td><td>1</td><td>1</td><td>1</td><td>3</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td></tr>
<tr><td>15</td><td>Viticultura și vinificația</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td></tr>
<tr><td>16</td><td>Tutunăritul</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>1</td><td>1</td><td>-</td><td>2</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td></tr>
<tr><td>17</td><td>Sericicultura</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>-</td><td>1</td><td>1</td><td>-</td><td>2</td></tr>
<tr><td></td><td>În total</td><td>21</td><td>21</td><td>21</td><td>21</td><td>81</td><td>-</td><td>20</td><td>21</td><td>21</td><td>81</td><td>-</td><td>21</td><td>21</td><td>21</td><td>81</td></tr>
</table>

Aceste discuții interminabile au dus la adoptarea în 1901 a unei noi hotărâri imperiale, în baza careia urmau să funcționeze cele trei instituții agricole din Basarabia, dar care a schimbat puțin și statutul instituțiilor de învățământ din Imperiul Rus. Astfel, Înalta hotărâre a Consiliului de Stat din 30 ianuarie 1901, intitulată „О преобразовании Бессарабских низших сельскохозяйственных училищ и об утверждении штата оныхъ" („Despre reorganizarea școlilor profesionale inferioare agricole din Basarabia și despre aprobarea statelor"**) [8, p.54-55], prevedea:

I. „A se extinde asupra școlilor agricole inferioare din Grinăuți, Cucuruzeni și Purcari, întemeiate pe moșiile mănăstirilor închinate Locurilor Sfinte din Răsărit, [școli] fondate în Gubernia Basarabia, în baza Așezământului Consiliului de Miniștri din 27 aprilie cu aprobare imperială, acțiunea Așezământului școlii agricole inferioare a Olgăi din 29 ianuarie 1896, având aprobare imperială cu următoarele modificări:

* Tabelul a fost preluat integral din Fondul 2, inventar 1, dosar 8861, Arhiva Națională a Republicicii Moldova. Este vorba despre proiectul administrării provizorii a școlilor agricole din Basarabia trimis de către Ministerul Proprietăților Statului Guvernatorului Basarabiei.

** Traducerea noastră.

1. Școlile profesionale agricole din Basarabia au ca scop să dea educație inferioară agricolă în general și în unele ramuri aparte, care vor fi precizate de Ministerul Pământului și Proprietăților Statului, de asemenea să înveţe meserii care au legătură cu agricultura locală.
2. Mijloacele financiare ale școlii provin din: alocații anuale a câte 16 000 de ruble, donații, contribuții, venituri proprii.
3. Epitropul școlii este ales pe trei ani de către Adunarea de Zemstvă a Guberniei Basarabia, fiind aprobat de Ministerul Pământului de comun acord cu Guvernatorul Basarabiei.
4. Pe lângă fiecare școală există un Consiliu de Supraveghere sub președinția unui împuternicit de Ministerul Pământului și Proprietăților Statului. Membrii Consiliului sunt proprietari din respectiva localitate, aleși pe trei ani de către Adunarea de Zemstvă a Guberniei Basarabia, care participă la acoperirea cheltielilor pentru întreținerea școlilor și elevilor. Comitetul de Supraveghere are grijă ca predarea în școală să aibă o orientare practică și să corespundă condițiilor locale.

II. Se aprobă proeictul statelor de funcții.

III. Se transferă către mijloacele speciale 48 000 de ruble alocate în 1892.

IV. Din sumele disponibile să se aloce:

- 10 000 de ruble pentru finisarea construcțiilor prevăzute în deviz;
- 15 000 de ruble pentru formarea capitalului circulant;
- 75 000 de ruble pentru ridicarea altor construcții [8, p.55].

Pe lângă prevederile expuse *supra* putem menţiona şi următoarele: elevii urmau să fie admiși la studii în baza unor examene (art.5); profesorul de religie trebuia să fie ortodox (art.14); Consiliul din fiecare școală avea dreptul să facă tranzacții de până la 1000 de ruble; pentru sumele mai mari trebuia să ceară acordul Ministerului Pământului și Proprietăților Statului (art.18); școlile aveau dreptul să dispună de ștampilă proprie [9, p.82-83].

Astfel, în urma documentelor analizate putem formula următoarele **concluzii:**

- Discuțiile privind adoptarea Statutului pentru cele trei școli agricole din Basarabia au durat mai bine de un deceniu finalizându-se în 1901 cu aprobarea unui statut funcțional din 1896, în baza căruia activa Școala agricolă a Olgăi.
- Amânarea aprobării Statutului punea în mare dificultate cele trei instituții, fiind pe punctul de a suspenda înmatricularea elevilor (1896).
- Proectul statutar inițial al celor trei școli agricole a suferit pe parcursul discuțiilor numeroase modificări. Scopul declarat inițial a rămas neschimbat, disciplinele predate în cadrul lecțiilor au fost completate.
- Instituția care aloca/verifica corectitudinea cheltuirii banilor după destinație a constituit un punct nevralgic în raportul dintre instituțiile statului și cele de zemstvă. Zemstva insista să se facă ordine în sfera financiară: sau să i se dea mână liberă, sau să nu aibă nicio atribuție în acest domeniu.
- Vârsta de înmatriculare în școlile agricole a oscilat între 13 și 15 ani; până la urmă, s-a optat pentru 14 ani, elevii având nevoie de o dezvoltare fizică corespunzătoare.
- Pe parcursul discuțiilor Zemstva insista asupra majorării cheltuielilor pentru fiecare elev (de la 60 ruble la 80 sau chiar 100). Ministerul Proprietăților Statului putea să cadă de acord cu aceasta numai cu condiția ca numărul elevilor să fie redus. Chiar dacă experiența de 4-5 ani a școlilor demonstra că fără susținerea Zemstvei ori fără alocații suplimentare instituțiile de învățământ respective nu puteau funcţiona, Ministerul Proprietăților Statului nu a fost totuşi de acord cu majorarea subvențiilor.
- Insistențele Zemstvei s-au dovedit a fi rezultative. Astfel, conform deciziei din 1901, ea urma să aleagă epitropii școlilor, spre deosebire de negocierile inițiale, când această prerogativă era rezervată Ministerului Proprietăților Statului.
- Un alt succes al Zemstvei Guberniale a constat în aceea că epitropilor li s-a acordat dreptul de a numi directorii de școli agricole, care urmau să fie confirmați de Ministerul Proprietăților Statului. Epitropul și directorul aveau mână liberă în privința selectării cadrelor didactice.

Referinţe:

1. *Приложения к отчету о действиях Губернской Земской Управы с 1891 по 1892 год. Бессарабское Губернское Земство*. Кишинев: Тип. А.С. Степановой. 1893. 420 с.
2. *Полное собрание законов Российской Империи*. Собрание Третье. Том III 1883 г. Санкт-Петербург, 1886, 998 с.

3. Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare AN RM), Fond 2, inventar 1, dosar 8861.
4. AN RM, F. 65, inv.1, d.936.
5. Бессарабское Губернское Земское Собрание XXVII очередного созыва 1896 года. Доклады Губернской Земской Управы и Постоновления Собрания. Кишинэу, 1896.
6. AN RM, F. 65, inv.1, d. 991.
7. Бессарабское Губернское Земское Собрание XXVIII очередного созыва 1897 года. Доклады Губернской Земской Управы и Постоновления Собрания. Кишинэу, 1897. 547 с.
8. *Полное собрание законов Российской Империи*. Собрание Третье. Том XXI, Отделение 1, 1901 г. Санкт-Петербург, 1903. 1295 с.
9. *Полное собрание законов Российской Империи*. Собрание Третье. Том XVI, Отделение 1, 1896 г. Санкт-Петербург, 1899. 1179 с.
10. AN RM, F. 65, inv. 1, d. 1022.
11. Бессарабское Губернское Земское Собрание XXV очередного созыва 1895 года. Отчеты и Доклады. Кишинэу, 1895.
12. *Полное собрание законов Российской Империи*. Собрание Третье. Том XXI, Отделение 2, 1901 г. Санкт-Петербург, 1903. 824 с.

Prezentat la 19.11.2016

CZU: 372.894(498.7))"19/20"

PREDAREA ISTORIEI ÎN INSTITUŢIILE DE ÎNVĂŢĂMÂNT SECUNDAR ÎN BASARABIA (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XIX – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

Ilie GULICA

Ziarul „Jurnal de Chişinău"

Predarea istoriei în instituţiile de învăţământ secundar din Basarabia, în a doua jumătate a secolului XIX–începutul secolului XX, are aceleaşi neajunsuri proprii conţinuturilor instrumentelor didactice din Occident axate pe cultivarea sentimentului patriotic.

Deşi un număr important din manualele şi cărţile de istorie din Imperiul Rus erau traduceri ale lucrărilor semnate de istorici germani, profesorul de istorie, punând un accent exagerat pe cultivarea sentimentului de dragoste şi devotament faţă de patrie, cultiva aversiune faţă de străini, în special faţă de polonezi, suedezi şi nemţi.

În pofida promovării învăţământului intuitiv, singura „metodă" de predare-învăţare rămânea ca odinioară, cu rare excepţii, însuşirea mecanică a temelor şi învăţarea acestora pe dinafară. Mai mult, responsabilii din învăţământ au consemnat lipsa la profesorii de istorie a aptitudinilor de predare, fie aceştia chiar absolvenţi ai instituţiilor de învăţământ superior cu profil pedagogic.

Elevii români din cadrul acestor instituţii de învăţământ au fost supuşi, în special la lecţiile de istorie, unei campanii sistematice de umilire şi discriminare, subliniindu-se absenţa originii latine a acestora atât în clasă, de către profesorii ruşi, cât şi în conţinuturile manualelor de istorie, fie acestea şi germane.

Cuvinte-cheie: *rusificare, imperiu, învăţământ secundar, naţiune, profesor de istorie, patriotism, minoritate naţională, identitate naţională, umilire, discriminare.*

TEACHING OF HISTORY IN THE SECONDARY SCHOOLS IN BESSARABIA (IN THE SECOND HALF OF XIXTH CENTURY – BEGINNING OF XXTH CENTURY)

History teaching in secondary schools in Bessarabia, in the second half of XIXth century – beginning of XXth century, has the same lacks as the contents of teaching tools from West focused on cultivating patriotism. Although, a significant number of textbooks and history books of the Russian Empire were translations of works signed by German historians, history teacher laying an exaggerated emphasis on cultivating feelings of love and devotion for homeland, cultivating hatred against foreigners, especially against Poles, Swedes and Germans.

Despite the promotion of the intuitive education, the only "method" of teaching and learning remains as before, with rare exceptions, the mechanical learning of lessons and by heart. Moreover, the responsible persons from education consign the lack of teaching skills of history teachers, being even the graduates of pedagogical higher education.

Romanian students (pupils) from these educational institutions, especially at the history lessons, were subdued to a systematic campaign of humiliation and discrimination, highlighting the absence of their Latin origin in the classroom by Russian teachers and also in the history textbooks contents, either the German books.

Keywords: *russification, empire, secondary school, nation, history teacher, patriotism, minority group, national identity, humiliation, discrimination.*

Introducere

În a doua jumătate a secolului XIX, în contextul politic tensionat dintre Marile Puteri, pe de o parte, şi în condiţiile atitudinii discriminatorii a acestora faţă de popoarele cucerite, pe de altă parte, profesorilor – fie din Europa Occidentală, fie din cea Orientală – le revenea sarcina de a cultiva elevilor dragostea de patrie şi, totodată, ura faţă de „străini". De exemplu, după proclamarea Republicii III Franceze (4 septembrie 1870), şcoala, în special profesorul de istorie, era obligată (obligat) să cultive aversiunea şi dispreţul faţă de vecinul de peste Rin. Învăţătorul francez trebuia să dezvolte patriotismul şi sentimentul răzbunării pentru a şterge umilinţa pe care francezii au suferit-o la Sedan (1871), el constituia elementul forte al noului regim. În acelaşi timp, şcoala franceză şi-a arogat dreptul de a cultiva/civiliza populaţia indigenă din colonii [1, p.8].

În Imperiul Rus, şcoala era obligată să combată ideile progresiste/democratice şi mişcarea revoluţionară, încarnată de Victor Hugo, opunându-i ortodoxia şi operele scriitorilor ruşi Lev Tolstoi, Nikolai Gogol, Ivan Turgheniev, introduşi în programă la literatura rusă. Acelaşi Dostoievski, care nu făcea parte din programă

(probabil, din cauza detenţiei sale din tinereţe), etala dispreţul eroilor săi faţă de luptătorii naţionali polonezi deportaţi în Siberia: „În afara deţinuţilor de drept comun, în închisoare se aflau şi polonezi trimişi în Siberia pentru delicte politice. Aceştia, toţi fără excepţie, îi tratau pe ceilalţi deţinuţi ca pe o turmă de vite, ca pe o gloată de robi şi-i priveau de sus, cu dispreţ; dar Raskolnikov nu putea împărtăşi felul lor de a vedea lucrurile; îşi dădea seama că, în multe privinţe, acele brute erau mult mai deştepte decât înfumuraţii polonezi" [2, p.585]. Învăţătorul/profesorul şi preotul ruşi au devenit în Basarabia instrumente ale regimului ţarist având misiunea să convingă populaţia băştinaşă dintre Nistru şi Prut despre necesitatea adoptării culturii ruse şi despre renunţarea la propria cultură, o cultură care, în opinia ideologilor imperiali, nu ar avea dreptul la existenţă. Elevilor moldoveni li se inocula ideea că nu ar face parte dintr-o naţiune cu trecut istoric, că ar fi un popor fără istorie, lipsit de misiunea istorică dominatoare. Prin urmare, în concepţia imperială, „moldovanul" era născut să trăiască supus, precum samoezii, coreenii, mordvinii, ceremişii, ciuvaşii etc., care, în opinia lui Danilevski, nu puteau forma state [3, p.234].

În ajunul Primului Război Mondial, învăţătorul de istorie şi cel de literatură au devenit, ca în cazul celui francez, un element din recuzita autorităţilor ruse folosită pentru a prolifera ura faţă de occidentali, în special faţă de germani. În Basarabia, au avut de suferit cel mai mult în urma acestei politici coloniştii germani [4, p.38]. În consecinţă, trebuie să admitem că şcoala, în special profesorii de istorie, au avut un rol important în „încălzirea creierilor" pentru Marele Război. Aceste trăsături ale discursului istoric în ajunul primei conflagraţii mondiale au fost proprii nu doar şcolii ruse, ci şi celor din Occident. De exemplu, manualele utilizate în şcolile franceze în timpul războiului erau însoţite de cărţi de lectură sau de istorie, precum *Micilor francezi, să nu uitaţi!*. În instrumentele didactice franceze, războiul apărea ca luptă dreaptă a „soldaţilor noştri viteji" împotriva „nemţilor necivilizaţi". Responsabilitatea declanşării Marelui Război era pusă pe seama ambiţiei germane de a domina lumea şi nu se discutau costurile victoriei pentru francezi [5, p.8].

În cadrul acestei lucrări ne propunem să abordăm tema predării istoriei în instituţiile de învăţământ secundar din Basarabia în a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX, programele şcolare la această disciplină, obiectivele profesorilor, metodele de predare, materialele didactice, cultura istorică, felul în care erau tratate evenimentele istorice din Istoria Românilor în manualele şcolare ruseşti şi tratamentul aplicat elevilor români în cadrul aceloraşi şcoli.

Legislaţia privind învăţământul secundar şi reprezentarea naţională

Pentru început, considerăm necesar să oferim o imagine de ansamblu a instituţiilor de învăţământ secundar ruseşti din Basarabia în perioada la care ne referim şi felul cum erau reprezentate în cadrul acestui sistem etniile dintre Prut şi Nistru. În contextul reformelor liberale din anii 60 ai secolului XIX în Imperiul Rus, a fost adoptată, la 19 noiembrie 1864, Legea privind organizarea instituţiilor de învăţământ secundar, conform căreia au fost stabilite trei tipuri de instituţii de învăţământ secundar: gimnaziu clasic cu studierea a două limbi clasice, gimnaziu clasic în care se preda limba latină şi şcoală reală. Problema privind statutul Gimnaziului din Chişinău, singura instituţie de învăţământ secundar din regiune în acel moment, cu excepţia Seminarului Teologic, a fost abordată în cadrul Consiliului pedagogic al instituţiei, precum şi la cel de-al Doilea congres pedagogic din Odesa. Deciziile adoptate de către acest for au fost comunicate pentru aplicare la 26 iulie 1865. Noul regulament precum şi statele acestor instituţii de învăţământ urmau să intre în vigoare la 1 august 1865 în toate gimnaziile din Circumscripţia de învăţământ Odesa; modificarea se aplica pentru toate clasele gimnaziului; instituţia secundară de învăţământ din Chişinău s-a transformat în gimnaziu clasic cu predarea unei limbi clasice – latina [6, p.120-130].

De asemenea, conform aceleiaşi legi din 1864, în aceste instituţii de învăţământ erau admişi copii provenind din toate stările, indiferent de statutul lor social şi confesiune; la admiterea în gimnaziu, cererea se scria pe numele directorului, iar la admiterea în progimnaziu – pe numele inspectorului, la care se anexa certificatul de naştere şi botez, actul privind gradul social, certificatul medical despre integritatea corporală (!) a candidatului şi despre faptul că nu suferea de boli ce l-ar împiedica să înveţe într-o instituţie publică [7, p.1-3].

În clasa întâi a gimnaziului erau înscrişi copiii cu vârsta între 10 şi 12 ani; copiii străinilor (*инородцев*[1]), conform Legii adoptate la 26 decembrie 1868, aveau dreptul să fie înscrişi la gimnaziu şi progimnaziu până la vârsta de 15 ani. La 28 iunie 1869, Consiliul pedagogic a stabilit vârsta limită pentru efectuarea studiilor în

[1] Termen ce desemnează, în sens larg, etnicii neslavi din Imperiul Rus; într-un sens mai îngust, cuvântul semnifică triburi mongole, turcice, finlandeze, inclusiv evreii, supuse unei legislaţii speciale (http://www.vehi.net/brokgauz/).

cadrul gimnaziului – 20 de ani. Erau admise unele excepţii pentru elevii pensionului, dar cu condiţia „dacă găsea de cuviinţă administraţia acestuia".

Profesorul Nicolai Laşkov, autor al unei schiţe istorice despre această instituţie de învăţământ, relatează cazul unui sătean care a vrut să-şi înscrie la această instituţie fiul său de 12 ani. Consiliul a decis să-l admită, motivându-şi decizia prin faptul că ţăranii „abia începeau să conştientizeze importanţa învăţământului în general, în special a educaţiei fizice" [8, p.120-130].

Admiterea în gimnazii şi progimnazii începea odată cu anul de studii, între 7 şi 15 august, însă Consiliul pedagogic putea înregistra la studii, în primele patru clase ale gimnaziului şi în toate clasele progimnaziului, şi pe parcursul anului de învăţământ, dar în condiţii temeinice, dacă elevul demonstra, în urma unor examene, capacitatea de a învăţa într-o anumită clasă.

Examenele erau susţinute în cadrul unei comisii prezidate de către directorul gimnaziului, progimnaziului sau de o altă persoană din cadrul Consiliului pedagogic ori de către profesorul disciplinei la care se susţinea proba. În clasa întâi erau admişi elevii care ştiau următoarele rugăciuni: „Doamne Iisuse Hristoase", „Împăratul cerului", „Sfinţii", „Sf. Treime", „Tatăl nostru", „Fecioară Născătoare de Dumnezeu", „Simbolul credinţei".

În clasele inferioare erau înscrişi cei care citeau cursiv şi conştient ruseşte, cei care puteau să scrie dictări, cei care ştiau adunarea, scăderea şi tăbliţa înmulţirii, exerciţii simple cu primele două operaţii. Candidaţii care voiau să fie înscrişi în clasele superioare erau obligaţi să susţină examene la disciplinele pe care le-au studiat în clasele în care au învăţat. Elevii care îşi propuneau să se înmatriculeze într-un alt gimnaziu fără examene erau obligaţi să prezinte certificate de reuşită la învăţătură. Candidaţii la înmatriculare în gimnaziile clasice, în cazul în care nu studiaseră una dintre cele două limbi, greacă şi latină, erau obligaţi să susţină examen la obiectul pe care nu îl studiase. Elevii care au învăţat doi ani în aceeaşi clasă nu mai aveau dreptul să studieze în aceeaşi clasă în alt gimnaziu.

Moldovenii, armenii, grecii şi bulgarii aveau dreptul să fie înmatriculaţi în clasa întâi până la vârsta de 15 ani, ca şi alte naţionalităţi care se bucurau de acelaşi drept în conformitate cu legea din 26 decembrie 1868, „inclusiv evreii, care reprezentau minoritatea de cea mai joasă treaptă *(самой низкой степени)*; însă, ţinând cont de dorinţa lor pentru învăţământul gimnazial, contele Tolstoi le-a acordat acest drept şi lor, alături de moldoveni, greci şi bulgari" [9, p.1-4].

Numărul elevilor care îşi făceau studiile în Gimnaziul din Chişinău a crescut continuu până în 1871, când, în baza secţiilor paralele ale celor patru clase inferioare, a fost format Progimnaziul din Chişinău. În 1884, în momentul transformării progimnaziului în Gimnaziul Nr.2, în Gimnaziul Nr.1 îşi făceau studiile circa 500 de elevi, în 1888 numărul acestora ajungând la 295. Reducerea numărului de elevi în Gimnaziul Nr.1 se explică atât prin faptul că o parte din aceştia au fost mutaţi în Gimnaziul Nr.2, precum şi prin înăsprirea regulamentului de înmatriculare a candidaţilor la studii începând din 1881. Din punct de vedere etnic, cea mai mare parte a elevilor erau ruşi. De exemplu, în anul de studii 1878–1879, din cei 415 elevi 208 erau ruşi, 103 – evrei, 31 – moldoveni, 31 – polonezi, 15 – greci, 14 – bulgari, 2 – italieni, 9 – armeni, 2 – georgieni. Autorităţile responsabile de învăţământ nu-şi puteau explica faptul că moldovenii, deşi alcătuiau majoritatea populaţiei în gubernie (circa jumătate de milion), erau slab reprezentaţi în învăţământul secundar. „Acest popor are acces doar la educaţia elementară şi nu manifestă tendinţa pentru o educaţie mai avansată. Moldovenii merg cu voinţă în şcolile publice, însă educaţia lor se opreşte aici". Evreii erau reprezentaţi într-un număr mult mai mare decât moldovenii, constituind 1/4 din elevii gimnaziului. „Elevii evrei consideră şcoala drept mijloc util pentru viaţă şi îşi asociază fiecare pas cu această consideraţie", menţiona într-un raport directorul Gimnaziului, Soloviov [10, p.19-20]. De asemenea, potrivit datelor statistice din epocă, foarte puţini elevi moldoveni reuşeau să absolvească gimnaziul, aceştia ajungând până în clasa a şasea.

Reţeaua de şcoli secundare în Basarabia s-a dezvoltat treptat pornind de la progimnazii, care deveneau în câţiva ani gimnazii. Astfel, în 1914, în Basarabia au fost înregistrate 36 de instituţii de învăţământ secundar: 15 gimnazii de băieţi, 14 gimnazii de fete, 6 şcoli reale şi un progimnaziu de şase clase [11, p.172].

Materiale didactice la Istoria Rusă

Conform programei, istoria se preda începând din clasa III şi până în clasa VII, ulterior VIII, odată cu reorganizarea cursului de gimnaziu în opt ani. În clasele III-VI (ulterior III-VII) erau prevăzute câte două ore pe săptămână, iar în clasa finală (iniţial, VII, ulterior, VIII) – trei ore pe săptămână. Odată cu constatarea eşecului sistemului clasicist, în locul orelor de limba latină şi greacă au fost introduse ore la limba rusă, franceză, germană şi istorie. Potrivit lui Nicolai Laşkov, conform unui raport privind reuşita elevilor din anii 1904-

1907, cursul episodic de Istoria Patriei din clasele mici a avut rezultate extraordinare, elevii l-au audiat cu interes captivant, fapt demonstrat de gradul înalt al reuşitei, 98% [12, p.175].

În Arhiva Naţională a Republicii Moldova se păstrează un bogat material documentar ce cuprinde dări de seamă ale profesorilor de istorie din instituţiile de învăţământ secundar din Chişinău. Din acestea se observă, de exemplu, că la Şcoala particulară de fete a lui Aleksandr Dalis, în anul de studii 1873–1874, în cele două clase de-a treia, de bază şi paralelă, începând de la 24 august până la 5 decembrie, au fost predate câte două ore de istorie pe săptămână (26 de lecţii, în total). În cadrul acestora, au fost studiate subiecte din Istoria Rusă (*Русская история*), începând cu formarea statului rus (secolul X) până la încheierea domniei lui Ivan cel Groaznic (1584). Profesorii au folosit ca material didactic manualul lui D.I. Ilovaiski, un slavofil învederat. Acesta considera naraţiunea din cronica *Летописный рассказ* despre chemarea/invitarea varegilor (*призвании варягов*) la conducerea cnezatelor ruse absolut legendară şi, în baza acestor consideraţii, respingea totul ce era legat de Riurik, ca fondator al Cnezatului Novgorodului, potrivit tradiţiei. D.I. Ilovaiski era adeptul originilor sudice ale organizării politico-statale a ruşilor. „În primele patru secole din istoria noastră, Kievul şi regiunea acestuia au servit drept puncte centrale ale vieţii politice a poporului rus. Această regiune se numea în realitate „Pământ rusesc", deoarece triburile polonilor, care o populau, se numeau „ruseşti", în primul rând" [13, p.I].

Un alt instrument didactic utilizat în aceeaşi şcoală era un atlas al lui Zolotov, articole cu caracter istoric semnate de Vasili Vodovozov, discipol al lui Uşinski. Profesorul punea accentul pe textele despre Sf. Vladimir, Vladimir Monomah (1073–1125), Aleksandr Nevski (1220–1263), despre viaţa şi moravurile tătarilor, după notele lui Giovanni da Pian del Carpine [14, p.150-160].

„Solicitând elevelor cunoaşterea evenimentelor istorice, m-am oprit în mod special la bine cunoscutele personalităţi ale fiecărei perioade (sic!): Vladimir Monomah; din vremurile jugului mongol; Aleksandr Nevski, învingătorul suedezilor şi germanilor; Daniil Romanovici, care a luptat împotriva polonezilor. Elevele au întâmpinat dificultăţi la relatarea evenimentelor istorice", notează o profesoară în darea sa de seamă. Urmărind accentele acesteia, observăm că este vorba de personalităţi care au luptat împotriva ţărilor occidentale.

La Gimnaziul de Fete din Chişinău, pentru predarea istoriei slavilor profesorii foloseau volumul istoricului rus Aleksandr Ghilferding. Această lucrare a fost tipărită în 1855, cu titlul „Istoria slavilor baltici/ *История балтийских славян*". Autorul evocă curajul slavilor baltici şi caracterul lor războinic: „Sudul Mării Baltice era populat de o mulţime de triburi slave. Erau foarte multe, mari şi mici. Cele mai importante erau pomorenii, ranii, liuticii şi veleţii, gavolenii, bodricii. Vecinii de nord şi de vest ai acestora, triburile germane, îi numeau pe toţi venzi sau vinzi... Veleţii, pentru caracterul lor războinic şi feroce, au fost numiţi de către vecinii lor liutici. Cronicile germane scriu permanent despre slavi ca despre oameni curajoşi şi cruzi; faima lor a ajuns în multe ţări. În secolul XI, englezii îi califică drept cel mai războinic popor pe mare şi uscat, iar italienii spun că sunt cei mai cruzi dintre triburile germane". Sugestiv este faptul că ediţia din 2010 a acestei lucrări a apărut cu alt titlu, şi anume: „Când Europa era a noastră / *Когда Европа была нашей*" [15, p.100].

Observăm că lupta împotriva „invadatorilor străini" ocupa locul central în aceste materiale. Drept mostră a discursului istoric ne poate servi opera cunoscutului istoric rus Maksim Maksimovici Kovalevski: „Slavii erau deseori nevoiţi să înfrunte popoarele care voiau să le cucerească teritoriul – ei ştiau să se ascundă în ierburi din locuri înalte şi să sară pe neobservate asupra duşmanului; se scufundau în apa rece a râurilor, respirând cu stuf. Popor ospitalier, slavii nu iubeau războiul. Când slavul pleca de acasă, lăsa pe masă mâncare şi nu închidea niciodată uşa ca străinul să poată să intre, să mănânce şi să se odihnească. Cu toate acestea, invadatorii nu au contenit să ne atace: rând pe rând, au venit aceştia din Nord şi din Est. În primul rând, războinicii scandinavi, în al doilea rând, polonezii şi germanii, Cavalerii Teutoni pe care Aleksandr Nevski i-a înfruntat în 1242 în Bătălia de pe Gheaţă. Din stepă au venit tătarii, care au pus jugul peste poporul rus şi s-au aliat cu polonezii. Pe de o parte, tătarii amestecaţi cu mongolii şi turcii, pe de altă parte, polonezii şi germanii – două nenorociri împotriva cărora a trebuit să lupte poporul rus în decursul întregii sale istorii" [16, p.30-31].

La Gimnaziul de zemstvă din Chişinău, în clasa V, se preda Istoria Rusă de la întemeierea statului rus până la jugul mongolilor; în clasa VI – de la domnia lui Ivan cel Groaznic (1547-1584) până la Fiodor Alekseevici (1676-1682); în clasa VII, de absolvire, – de la Petru cel Mare până la Elisaveta Petrovna (1742-1761).

Optând pentru aceste conţinuturi, profesorii urmăreau, probabil, să cultive convingeri pacifiste, însă efectul era absolut invers. Glorificându-l pe Aleksandr Nevski, ei alimentau involuntar spiritul războinic.

Materiale didactice la Istoria Universală

La Gimnaziul de fete din Chişinău constatăm o altă programă – Istoria Universală, care se preda în clasele IV, V, VI: câte trei ore pe săptămână în clasa IV şi câte două ore în clasele V–VI. În clasa IV elevilor li se transmiteau nişte cunoştinţe preliminare: istoria popoarelor orientale (evreii, fenicienii, asirienii, babilonienii, midienii şi perşii) şi „Istoria grecilor antici până la Războiul Peloponesiac". În clasa V se studia domnia împăraţilor Constantin XIII, Theodosiu XIII, expansiunea Imperiului Roman. Din Evul Mediu se studia formaţiunile statale ale germanilor, normanzilor şi statele formate de către aceştia, Carol XIII, slavii, Iustinian, statele slave şi Arabia. În clasa VI – Renaşterea şi Umanismul, Martin Luther, Reforma protestantă în Biserica romano-catolică, Reforma în Elveţia, Jean Calvin, Reforma în Anglia, Contrareforma şi Războiul de 30 de ani.

Ca materiale didactice în clasa IV erau folosite textele selectate de profesorul Hermann Weiss despre popoarele orientale, manulalul de istorie universală cu o privire specială asupra culturii al lui Gustave Zeiss [17, p.I-IV]. La Istoria Greciei Antice era folosită „Iliada lui Wagner"; în clasa V profesorii au utilizat ca material didactic Istoria Universală de istoricul german Georg Weber.

În clasa VI din aceeaşi instituţie de învăţământ au fost folosite lucrările istoricilor germani Georg Weber şi Friedrich Christoph Schlosser. Profesoara a fost preocupată de însuşirea corectă şi conştientă a faptelor istorice, oprindu-se în special la următoarele evenimente: comerţul şi coloniştii fenicieni, modul de viaţă al popoarelor orientale, modul de viaţă al grecilor, instituţiile publice, condiţiile în care s-au constituit statele germane, importanţa bisericii în acest proces; cauzele răspândirii intense a islamului, cauzele Reformei, acţiunile iezuiţilor, situaţia Germaniei după Războiul de 30 de ani (1618–1648). În raportul său, dânsa precizează că toate elevele au fost întrebate de şase ori. Dintre aceste instrumente, manualul lui Gustave Zeiss [17,VI–VII], profesor la Gimnaziul din Weimar, a fost pe larg răspândit în instituţiile de învăţământ. Spre deosebire de celelalte lucrări didactice, manualul acestui autor se deosebeşte printr-o abordare inedită a Istoriei Universale, acordând un rol mai important culturii. În timp ce celelalte volume acordă mai mult spaţiu istoriei politice, profesorul Gustave Zeiss consideră că o astfel de prezentare a faptelor istorice este incompletă. Demersul acestui autor este oarecum insolit pentru peisajul literaturii didactice din a doua jumătate a secolului XIX, când discursul istoric se reducea în mare la istoria politică şi patriotism. „Istoria politică, susţinea el, arată foarte frecvent omul din partea sa mai puţin curată, mai puţin ideală, mânată de iubirea de putere, egoism şi patimi; în timp ce lucrările scriitorilor, pictorilor şi savanţilor, marile descoperiri şi invenţii sunt rezultate ale însufleţării curate şi ale tendinţelor nobile spre binele comun. Toate acestea îmi întăresc convingerea că Istoria Universală va ocupa un loc mai important în sufletul elevilor şi îi va atrage pe aceştia atunci când se va acorda un spaţiu mai mare culturii. Istoria culturii nu trebuie să fie prezentată ca anexă a istoriei politice. Totodată, Istoria Universală nu trebuie să se reducă la viaţa politică a popoarelor, ci să includă întreaga istorie a dezvoltării umane" [17, p.VII].

Totodată, profesorul Gustave Zeiss contesta latinitatea românilor, prezentându-i drept unicii descendenţi care au mai rămas ai tracilor: „Ramura romanică a familiei indo-germanică este alcătuită din popoarele cu origini amestecate, care vorbesc limbile romanice, cu excepţia valahilor din sud-estul Europei, ce aparţin familiei trace. Popoarele romanice s-au format ca rezultat al mutaţiilor pe care le-a cunoscut Europa în epoca Marii migraţii. Unul dintre elementele centrale ale acestei ramuri este cel germanic. Aceştia sunt italienii, spaniolii, portughezii şi francezii... [17, p.15]. Neamul tracilor locuia la est de cel al ilirilor şi la nord de Grecia până la Dunăre, Marea Neagră şi Marea Egee. Câteva secole până la era noastră, reprezentanţii acestui neam s-au răspândit dincolo de Dunăre, în actuala Valahie şi Ungarie. Popoarele acestei familii au fost tracii în sens îngust, odrizii, tribalii, mezii, dacii şi, în opinia unor savanţi, macedonenii. Singurii urmaşi ai acestora, şi aceştia amestecaţi cu alte popoare, sunt, în principal, vlahii sau valahii, care se numesc români, adică romani" [17, p.18].

Istoria Universală: Istoria Franţei de la Ludovic XIV la Consulatul lui Napoleon Bonaparte, de asemenea, istoria Germaniei din aceeaşi perioadă, a Angliei, a Suediei şi Danemarcei. Se recapitula Istoria Rusă (*Русская история*) de la formarea statului până la domnia lui Boris Godunov (1587–1598); la Istoria Universală se repeta Istoria Antică. Profesoara deplânge lipsa materialelor didactice [18, p.150-160].

În timp ce instrumentele didactice la Istoria Rusă se înscriu în tendinţa epocii de cultivare a patriotismului şi, totodată, a urii faţă de „duşmanul naţional", în manualele de Istorie Universală după care se învăţa în instituţiile de învăţământ din Basarabia se foloseau traduceri ale profesorilor germani semnate în mare parte de către Niculai Cernîşevski. Aceste instrumente didactice elaborate la mijlocul secolului XIX promovează un discurs tolerant, unele dintre ele păstrându-şi valoarea academică.

Predarea istoriei la Gimnaziul Regional din Chişinău

În ce priveşte predarea istoriei la Gimnaziul Nr.1 din Chişinău, acest subiect a fost discutat în mai multe rânduri în urma controalelor efectuate de către epitropii Circumscripţiei de învăţământ Odesa. De exemplu, în 1854 a fost efectuat un asemenea control de către inspectorul de circumscripţie Lealikov, care a propus să i se facă observaţie profesorului Haşcinski pentru reuşita slabă a elevilor la istorie. Acelaşi profesor a fost criticat pentru activitatea sa în 1857 de către epitropul Circumscripţiei de învăţământ Odesa, chirurgul Nikolai Ivanovici Pirogov. Acesta, mulţumind profesorilor de limbile germană şi latină, semnala în raportul său că cele mai slabe rezultate au fost înregistrate de către profesorul de istorie, Haşcinski, care n-a reuşit să cultive elevilor dorinţa pentru cunoaşterea individuală a evenimentelor istorice, a locurilor şi ţărilor în care s-au desfăşurat acestea.

Directorul Gimnaziului Nr.1 din Chişinău, Kiril Ianovski, ne oferă o descriere mai vie a profesorului de istorie Sever Iakovlevici Haşcinski: „Acesta întreba la fiecare lecţie elevii, care erau obligaţi să răspundă *mot à mot* din manual, să nu permită înlocuirea niciunui cuvânt, chiar şi cu sinonime. Îmi amintesc de faptul că un elev din clasa a şaptea, vorbind despre introducerea creştinismului în Rusia în timpul domniei lui Vladimir, în 898, a spus: «Creştinismul exista deja de o sută de ani în Rusia». Haşcinski a corectat elevul, spunând: «Creştinismul fusese deja introdus în Rusia cu un secol în urmă!».

Uitându-mă în manualul de istorie a Rusiei, am observat că în el era scris astfel: «Un secol în urmă». Întrebând câţiva elevi, Haşcinski, în 15-20 de minute până la sfârşitul lecţiei, a predat tema nouă după manual, *mot à mot*, fără a omite ceva sau a modifica. El, sărmanul, s-a obişnuit atât de mult cu învăţarea pe de rost a manualului nu doar de către el însuşi, dar şi de către elevi, încât vedea studierea istoriei în învăţarea pe de rost a cuvintelor din manual. Ca rezultat, el se considera obligat să tocească fiecare nou manual introdus în şcoală.

„Soţia acestuia, continuă Ianovski, se plângea unei prietene: «Sever Iakovlevici al meu munceşte atât de mult, încât mi-i teamă pentru el. Se odihneşte după prânz o oră, nu mai mult, apoi ia cartea şi tot umblă prin cameră şi învaţă ba pentru o clasă, ba pentru alta; se aude doar: du, du, du...". Iar administraţia tot schimbă manualele; a fost Kaidanov, şi numaiu cum Sever Iakovlevici a terminat de învăţat această carte, au introdus manualul lui Smaragdov – a învăţat şi manualul acestuia, iar acum au introdus manualul lui Zuev – şi manualul acestuia trebuie învăţat; mare pacoste, nu altceva?!...", relatează Kiril Ianovski, directorul Gimnaziului, în memoriile sale.

„În urma acestei predări a istoriei de către Haşcinski, continuă Ianovski, în formă de cuvinte şi fraze, şi nu de idei, elevii învăţau pe dinafară temele, iar profesorul era atât de tocit şi el, încât era incapabil să formuleze o întrebare în baza celor citite. El corecta elevii în cazul în care aceştia foloseau alte cuvinte decât cele din manual la povestirea temelor."

„Odată am asistat la unul dintre examenele sale la clasa a treia sau a patra; un elev, răspunzând un subiect despre Războaiele punice (264–241 î.Hr.; 218–201 î.Hr.; 149–146 î.Hr.), s-a oprit la un cuvânt prima dată şi profesorul i-a şoptit; apoi a trebuit să i se sugereze încă de două-trei ori; şi atunci i-am pus elevului următoarea întrebare: «În loc de povestirea detaliilor, vă rog să-mi răspundeţi la următoarele întrebări: „Câte războaie punice au fost?", „Când a fost fiecare război?", „Ce consecinţe a avut fiecare?". La nicio întrebare nu a fost capabil să-mi răspundă. „Haideţi, spuneţi-mi câte războaie punice au fost?!» Elevul a tăcut. «Răspundeţi la subiectul indicat în bilet!...»".

„Elevul mi-a răspuns în cele din urmă: «Au fost trei războaie punice. Războiul punic a continuat până în...» «Câte războaie punice au fost, totuşi?» Nu a avut niciun răspuns. Şi mai curios a fost faptul desfăşurat în prezenţa lui N.I. Pirogov, care a venit în clasa VII (de absolvire) la examenul la Istoria Rusă. L-am însoţit pe Pirogov la vizitarea clasei şi, în consecinţă, la cererea lui de a chema pe cineva, l-am chemat pe un oarecare Pereteatkovici (drept cel mai bun elev la istorie, potrivit notelor), căruia i-a fost propus să ia un bilet dintre cele pregătite pentru examen. Haşcinski a citit, conform programei, întrebarea din biletul tras. Şi atunci Pereteatkovici a început totuşi ceva de felul: «În afară de măsurile menţionate pentru administrarea regiunii, considerăm necesar" etc., etc. Pirogov i-a adresat întrebarea: «Şi ce măsuri am luat?... Se vede că Dvs. învăţaţi pe de rost... Este urât!...». Pereteatkovici a răspuns în cele din urmă ceva, însă Pirogov a rămas totuşi cu o impresie proastă...".

„Pentru anii lucraţi, 25, Haşcinski a ieşit la pensie, iar în locul său a fost numit profesorul Grecişcev, absolvent al Institutului Pedagogic, al cărui conducător era Davîdov, profesor bine cunoscut, lector, însă nu

profesor pedagog, ca şi Middendorf. De aceea, şi Institutul Pedagogic nu putea fi în esenţă pedagogic. Acesta tindea să semene cu universităţile din vremurile alea, cu defectele lor", a estimat Ianovski.

„Prin urmare, studenţii care îşi fac studiile nu pot fi pedagogi. Studiile lui Grecişcev sunt foarte limitate, iar îndoiala – foarte mare. Primul debut pedagogic ar putea fi rezumat la următoarele: introdus în clasa a treia şi prezentat elevilor ca profesor de istorie, el s-a adresat elevilor cu un discurs scurt, în care a menţionat că, înainte de a relata istoria, el consideră necesar să vorbească despre ştiinţele care exercită influenţă asupra dezvoltării disciplinei respective.

După aceasta a început să le predea precipitat elevilor de 11–14 ani o lecţie în care a vorbit despre statistică, economia politică, despre diferite fenomene din Istoria naturală şi, printre altele, despre fenomenele cunoscute sub numele oxigen şi hidrogen. Lecţia a continuat de aceeaşi manieră până la sfârşit. În cele din urmă, la încheiere, ieşind din clasă, i-am spus să-mi explice de ce le-a vorbit elevilor despre asemenea subiecte. «Pentru a le spune despre ştiinţele care interacţionează cu istoria!», mi-a răspuns el. «Însă au înţeles copiii despre ce aţi vorbit Dvs., de exemplu, despre economia politică, statistică etc., deoarece vârsta lor nu depăşeşte 14 ani?» «Ei trebuie să înţeleagă, de altfel, aceasta este obligaţia mea.» «Şi a mea de asemenea»", i-a atras Ianovski atenţia.

„Pentru eficienţă, trebuie de vorbit puţin, în special copiilor, şi abia apoi trebuie obligaţi să repete cele predate. În plus, trebuie evitate noţiunile eronate", i-a mai replicat Ianovski.

„Un alt profesor de istorie, Dolinski, arată Ianovski, pervertea elevii, vizitând împreună cu ei cafenelele şi chiar localurile de desfrâu. În discuţiile cu ei nu cuteza să folosească expresii de bulevard. Era un cinic de cea mai joasă speţă. Străduindu-se să fie popular printre elevi, le permitea să facă orice în timpul lecţiilor; când era sigur că nimeni din administraţie nu va vizita clasa, fuma, invitându-i să facă acelaşi lucru. Subiectele discuţiilor sale cu elevii erau în principal preoţii, ofiţerii, precum şi profesorii şi inspectorii, pe care îi înjura copios. Era atât de cinic şi nechibzuit", s-a dat cu părerea directorul Şcolilor publice din Basarabia.

„Şi aceasta poate fi demonstrat de următoarea scenă între el (Dolinski) şi elevii clasei a şaptea, clasă de absolvire, care s-a transformat ulterior într-o dispută despre Evanghelie: unii spuneau că această carte merită să fie numită sfântă, pentru că niciuna din lucrările pe care le cunoaştem nu cuprinde atâtea adevăruri morale înalte, precum Evanghelia; alţii o asociau cu Coranul, Talmudul etc. Şi aici a intervenit Dolinski, spunându-le: „Încetaţi să vă certaţi, haideţi să vorbim despre altceva, iar despre Evanghelie vă voi spune că este prost cel care a scris-o şi cei care o citesc!".

Şi atunci unul dintre apărătorii Evangheliei, Meleca, i-a replicat: „Nu putem fi de acord cu opinia Dvs., deoarece Evanghelia este citită în decursul ultimilor aproximativ 2000 de ani şi numărul celor care o citesc nu se reduce, ci, dimpotrivă, creşte în fiecare an ce trece; prin urmare, Evanghelia nu este o carte proastă, proşti ar putea fi numiţi detractorii săi şi cei care o consideră proastă".

Dolinski a fost atât de surprins de opinia corectă exprimată de elev, încât nu a putut să-i spună nimic. Majoritatea elevilor l-au susţinut pe Meleca. Numirea lui Kiril Ianovski în funcţia de director, în locul lui Piatin, a dus la revocarea profesorului Dolinski.

Un alt caz legat de profesorii de istorie a urmat imediat după numirea lui Ianovski în funcţia de director al Gimnaziului Regional din Chişinău. Odată cu instalarea acestuia în respectiva funcţie, aproape toţi profesorii au intrat în biroul său şi i-au spus că elevii clasei a VII-a intenţionează să-i bată pe toţi profesorii lor. El i-a asigurat că va lua toate măsurile necesare, va preveni pe viitor asemenea incidente şi că îi va pedepsi pe elevii vinovaţi. A doua zi, Ianovski a convocat o şedinţă pentru a discuta acest incident. Mai întâi, i-a invitat la gazda sa pe elevii clasei a VII-a, 13 la număr, şi le-a vorbit despre zvonurile care au ajuns la el, precum că ei ar vrea să insulte profesorii.

Elevii l-au asigurat că niciunul dintre ei nu a avut intenţii duşmănoase faţă de cineva dintre profesori. Însă, ei au fost ofensaţi la examenul la istorie de către profesorul Dolinski, care şi-a bătut permanent joc de ei, în special de colegul lor, Nicoară. Vorbind despre instruirea lui Alexandru Macedon de către Aristotel, Dolinski a întrebat: „Cum era însă educaţia lui Alexandru, de exemplu, comparativ cu a voastră; chiar era el oare o asemenea maimuţă?". Întrebarea lui Dolinski a fost însoţită de un râs batjocoritor.

O consecinţă a unui asemenea examen a fost faptul că unul dintre elevi, Sokolovski, întorcându-se în camera sa la cămin, a declarat în prezenţa a doi dintre colegii săi că Dolinski era beat şi iresponsabil şi că dacă noul director ar fi asistat la examen, nu ar fi avut loc acest incident" [19, p.732-735].

Cultura istorică la Seminarul Teologic din Chişinău

Potrivit militantului pentru unirea Basarabiei cu România, Ion Pelivan, istoria era un mijloc deosebit de important în plăsmuirea conştiinţelor supuşilor Imperiului ţarist în cadrul seminarelor pedagogice, în gimnazii, alte instituţii de învăţământ, indiferent de subordonarea instituţională a acestora. „Şcolarilor mai în vârstă, evocă luptătorul naţional, mai ales celor din clasele superioare ale Seminarului, li se tălmăcea că Rusia are misiunea de la Dumnezeu de a stăpâni întreaga lume şi că această lume trebuie salvată de influenţa primejdioasă politică, morală şi culturală a Franţei voltairane, ateiste şi republicane, a Franţei putrede şi degenerate, a Franţei care este patria revoluţiilor şi a tuturor ideilor şi curentelor imorale şi antisociale". În antiteză, elevilor li se tălmăcea că „Rusia este cea mai mare şi mai tare ţară din lume, că nicio altă ţară nu are ceva asemănător cu «*Царь Пушка*» şi «*Царь Колокол*» din Moscova şi că alte ţări, popoare şi seminţii (ca grecii, bulgarii, sârbii, românii, muntenegrenii, cehii ş.a.) scăpaţi de sub jugul turcilor şi altora trăiesc numai prin mila, bunătatea, ajutorul şi răbdarea singur stăpânitorilor ţari ai Rusiei şi ai pravoslavnicului popor rus".

Totodată, profesorii disciplinelor menţionate nu ezitau să aducă ofense morale elevilor de etnie română, spunând că românii ar fi urmaşii tâlharilor exilaţi pentru faptele lor criminale din Roma şi Italia în Dacia, acum 18 veacuri. Referindu-se la acest aspect, Pelivan menţiona: „În manualul de geografie generală pentru şcolile secundare nu se vorbea despre România decât pe un spaţiu de 20-30 de rânduri. Tot aşa şi în manualul de istorie generală privitor la Istoria Românilor. Ţin minte că profesorul Seminarului Teologic din Chişinău, Elefterie Eliseevici Mihalevici, la lecţii ne povestea că despre originea românilor există în ştiinţa istorică două teorii. După una, românii ar fi de origine ţigănească. Ca probă de verosimilitate a acestei teorii dânsul se referea la lăutarii ţigani din Basarabia, care spuneau într-adevăr că sunt români şi vorbesc româneşte".

„După altă teorie, mai ştiinţifică, continuă Pelivan, românii ar fi urmaşii şi descendenţii tâlharilor exilaţi acum 18 veacuri pentru faptele lor criminale din Roma şi Italia în Dacia cucerită de împăratul Traian, după cum Rusia îşi trimite hoţii săi şi elementele periculoase statului în Siberia. Despre limba moldovenească ni se spunea că este o limbă cu totul primitivă, limbă mojicească, vorbită numai de ţărani, proşti şi inculţi, limbă în care nu se putea exprima nicio idee abstractă sau mai înaltă, o limbă veche stricată, un fel de jargon amestecat cu cuvinte ruseşti, turceşti etc. Şi că limba moldovenească nu are nimic în comun cu limba românească... Tineretul nostru şcolar, încheia Pelivan, în majoritatea lui era aşa de convins de această axiomă, încât nu-şi putea închipui că poate să existe în limba românească geometria, matematica, fizica, algebra..., adică ştiinţă şi literatură". Am putea admite că aprecierile lui Pelivan au la bază aversiunea sa faţă de sistemul ţarist de învăţământ [20, p.20].

Un alt militant pentru unirea Basarabiei cu Patria-mamă, România, Pan Halippa, relatează în memoriile sale despre profesorii, inclusiv de istorie, de la Seminarul Teologic din Chişinău. Acesta nu vorbeşte despre cultura istorică a cadrelor didactice din această instituţie de învăţământ, ci deplânge faptul că era interzisă predarea disciplinelor în limba română: „Chestiunea de mai sus o mai discutam cu preotul Mihalevici, care ne preda istoria generală, şi cu părintele Vasile Glavan, care ne preda limba franceză. Ambii ştiau să vorbească moldoveneşte bine, dar nu aveau dreptul să predea în limba noastră maternă. Ambii ne asigurau că în viaţa practică vom şti să soluţionăm această chestiune după cărţile bisericeşti vechi, tipărite în limba moldovenească… Un interesant profesor la seminarul nostru din Chişinău era şi Gheorghe Ponomariov, care ne preda istoria civilă, dar care şi el se ferea să atingă problema predării în limba maternă, deşi la origine probabil că era urmaş al vreunui panamar din Basarabia noastră" [21, p.70-71].

Concluzii

Predarea istoriei în instituţiile de învăţământ secundar din Basarabia, în a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX, are aceleaşi neajunsuri proprii conţinuturilor instrumentelor didactice din Occident axate pe cultivarea sentimentului patriotic.

Deşi un număr important din manualele şi cărţile de istorie din Imperiul Rus erau traduceri ale lucrărilor semnate de istorici germani, profesorul de istorie, punând un accent exagerat pe cultivarea sentimentului de dragoste şi devotament faţă de patrie, cultiva aversiune faţă de străini, în special faţă de polonezi, suedezi şi nemţi.

În pofida promovării învăţământului intuitiv, singura „metodă" de predare-învăţare rămânea ca odinioară, cu rare excepţii, însuşirea mecanică a temelor şi învăţarea acestora pe dinafară. Mai mult, responsabilii din învăţământ au consemnat lipsa aptitudinilor de predare la profesorii de istorie, fie aceştia chiar absolvenţi ai instituţiilor de învăţământ superior cu profil pedagogic.

Elevii români din cadrul acestor instituţii de învăţământ au fost supuşi, în special la lecţiile de istorie, unei campanii sistematice de umilire şi discriminare, subliniindu-se absenţa originii latine a acestora atât în clasă, de către profesorii ruşi, cât şi în conţinuturile manualelor de istorie, fie acestea şi germane.

Referinţe:

1. GULICA, I. Discursul patriotic în literatura didactică franceză (1870–2008). Note de lectură pe marginea manualului Histoire / Geschichte. L'Europe et le monde depuis 1945. În: *Contrafort*, 2008, nr.5(163).
2. Dostoievski. *Crimă şi pedeapsă. Roman în şase părţi, cu epilog* / Versiune românească de Ion Covaci. Prefaţă de Albert Kovacz. Bucureşti: Corint, 2014.
3. ДАНИЛЕВСКИЙ, И.Я. *Россия и Европа.* Москва, 2002.
4. *La Russie et les peuples allogènes par Innorodetz. Avec une carte ethnographique de la Russie.* Ferd. Wyss, Editeur Berne, 1917.
5. GULICA, I. Discursul patriotic în literatura didactică franceză (1870–2008). Note de lectură pe marginea manualului Histoire / Geschichte. L'Europe et le monde depuis 1945. În: *Contrafort*, 2008, nr.5(163).
6. *Кишиневская областная впоследствии губернская нынѣ Первая Гимназия. Историко-статистический очерк за 75 лѣтие ея существования (1833–1908 г.г.) составлен Законоучителем гимназии протоиереемъ Н.В. Лашковымъ при участии преподователей Н.Д. Колева и И.П. Зеленева.* Кишинев. Типография Бессарабскаго Губернскаго Правления, 1908.
7. Arhiva Naţională a Republicii Moldova (în continuare – ANRM), F. 156, inv. 1, d. 196.
8. *Кишиневская областная впоследствии губернская нынѣ Первая Гимназия. Историко-статистический очерк за 75 лѣтие ея существования (1833–1908 г.г.) составлен Законоучителем гимназии протоиереемъ Н.В. Лашковымъ при участии преподователей Н.Д. Колева и И.П. Зеленева.* Кишинев. Типография Бессарабскаго Губернскаго Правления, 1908.
9. ANRM, F. 156, inv.1, d. 196.
10. ANRM, F. 1862, inv. 25, d. 327.
11. КРАЧУН, Т.А. *Развитие школы и педагогической мысли в Молдавии.* Кишинев: Лумина, 1985.
12. *Кишиневская областная впоследствии губернская нынѣ Первая Гимназия. Историко-статистический очерк за 75 лѣтие ея существования (1833–1908 г.г.) составлен Законоучителем гимназии протоиереемъ Н.В. Лашковымъ при участии преподователей Н.Д. Колева и И.П. Зеленева.* Кишинев. Типография Бессарабскаго Губернскаго Правления, 1908; ДАНИЛЕВСКИЙ, И.Я., *Россия и Европа*. Москва, 2002.
13. *Исторія Россіи. Соч. Д. Иловайскаго. Ч. 2. Владимірскій періодъ*. Москва. 1880 г.
14. ANRM, F. 1862, inv.25, d. 256.
15. ГИЛЬФЕРДИНГ, А. *Когда Европа была нашей,* http://www.e-reading.club/chapter.php/1035032/90/Gilferding_-_Istoriya_baltiyskih_slavyan.html
16. FERRO, M. *La Grande Guerre 1914–1918* / Prèface de Pierre Renouvin, membre de l'Institut, Editions Gallimard, 1969.
17. *Учебник Всеобщей истории с точки зрения культуры. Сочинение Доктора Густава Цейса, профессора Веймарской Гимназии. Перевод И. Катаева. Часть I. Древняя История. Выпуск Первый. Восточные Народы*. Санкт-Петербург: Издание Товарищества Общественная польза, 1862. http://xn--90ax2c.xn--p1ai/catalog/000207_000017_RU_RGDB_BIBL_0000353664/viewer/
18. ANRM, F. 1862, inv.25, d. 256.
19. ЯНОВСКИЙ, К.П. Воспоминания и мысли. В: *Русский вестник*, август 1902.
20. PELIVAN, I. Basarabia cea diferită de Rusia. În: *Magazin istoric*, martie 2006.
21. CONSTANTIN, I., NEGREI, I. *Pantelimon Halippa. Apostol al Basarabiei. Studii. Documente. Materiale.* Chişinău, 2013.

Prezentat la 09.11.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.128-131

CZU: 001:378(01)

УЧЕНЫЕ ЧЕРНОВИЦКОГО УНИВЕРСИТЕТА: БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ

Олег ШИЛЮК, Мария ДЯЧУК

Черновицкий национальный университет им. Юрия Федьковича

SCIENTISTS OF CHERNIVTSI UNIVERSITY: BIBLIOGRAPHIC ASPECT OF THE RESEARCH

Issues of research of scientific heritage left by the university academicians have a great meaning within the context of study of a scientific thought development on the whole and analysis of scientific development in a separate region. In this article authors have considered study of the library funds and preparation of bibliographic indices as an important element for study of heritage left by some scientists, schools of sciences and thoughts, their foundation and development. Such bibliographic indices are a source for further scientific research.

Keywords: *Library at Chernivtsi University, Hans Gross, Friedrich Kleinwächter, Joseph Schumpeter, bibliographic index, historical bibliography, scientific heritage.*

OAMENI DE ŞTIINŢĂ DE LA UNIVERSITATEA DIN CERNĂUŢI: ASPECT BIBLIOGRAFIC AL CERCETĂRII

Problema studierii moştenirii ştiinţifice lăsate de cadrele didactice universitare are o importanţă deosebită atât în contextul cercetării evoluţiei gândirii ştiinţifice în ansamblu, cât şi pentru analiza evoluţiei ştiinţifice a unei regiuni aparte. Autorii prezentului articol consideră examinarea colecţiilor bibliotecare şi elaborarea indicatorilor bibliografici drept element important pentru studierea moştenirii unor anumiţi oameni de ştiinţă, a unor şcoli şi idei ştiinţifice în procesul afirmării şi evoluţiei lor. Asemenea indicatori bibliografici sunt şi o sursă pentru elaborarea unor cercetării ştiinţifice ulterioare.

Cuvinte-cheie: *Biblioteca Universităţii din Cernăuţi, Hans Gross, Friedrich Kleinwächter, Joseph Schumpeter, indicator bibliografic, bibliografie istorică, moştenire ştiinţifică.*

Развитие исторической науки на современном этапе обусловливает изучение прошлого через персонификацию, поскольку научное и творческое наследие выдающихся личностей составляет основу не только регионального, но и государственного развития. Объективному анализу историко-культурных процессов способствуют исследования научного наследия ученых, общественных деятелей и деятелей культуры, а также личностей, внесших важный вклад в развитие мировой науки.

Общественная необходимость в актуализации полученных нашими предшественниками знаний, которые длительное время не были в научном и культурном обращении, свидетельствует об актуальности разработки проблем библиографии научных исследований. Задача современной исторической науки – преодолеть этот пробел – решается в значительной степени с помощью библиографических исследований, которые являются источником информации по исторической тематике. Основная цель подготовки библиографических пособий, в частности биобиблиографических, – сохранение научного наследия ученых, систематизация их трудов и достижений.

В наши дни наблюдается глубокое осмысление научного наследия ученых высших учебных заведений XIX–XX вв., среди которых важное место занимает и Черновицкий университет. Открытие университета в Черновцах по настоянию буковинцев в 1875 г., согласно приказу императора Австро-Венгрии Франца Йозефа I, превратило тогдашний провинциальный город в образовательный, научный и культурный центр не только Буковины, но и империи, а затем и Европы. Сюда пришли преподавать и заниматься научной работой ученые из Вены, Праги, Берлина и других европейских столиц и городов. Среди них и те, кому суждено было стать всемирно известными деятелями науки – экономист Йозеф Шумпетер, юрист Евгений Эрлих, историк Раймунд Фридрих Кайндль, филологи Степан Смаль-Стоцкий, Василий Симович, математик Николай Боголюбов, геофизик Виктор Конрад и многие другие [1, с.9]. За почти полторастолетнюю историю своего существования Черновицкий университет внес значительный вклад в мировую науку, обогатив ее рядом научных открытий и исследований, развитием научных школ.

Основанная в середине XIX в. Краевая публичная библиотека Буковины в 1875 г. получила статус университетской библиотеки, а весь её фонд был передан учебному заведению. Правительство выделяло средства на приобретение необходимой литературы для обучения студентов. Закупались частные библиотеки в Мюнхене, Линце, Праге, Вене и других городах. Передавались дублетные издания из других университетов Австро-Венгрии, в частности Пражского. Фонды библиотеки обогатили и частные коллекции преподавателей Черновицкого университета, среди них книжные собрания первого ректора Константина Томащука, профессоров Е.Козака, И.Спивака, В.Симовича и многих других [2, с.7].

В начале XX в. появился еще один источник пополнения фондов библиотеки – университетская типография. Значительное количество научных и научно-методических работ преподавателей, а также общеуниверситетские материалы занимали достойное место на книжных полках библиотеки. В румынский период библиотека получала бесплатно по два экземпляра печатной продукции всех издательств Румынии. Кроме того, сюда поступало много ценной литературы из-за границы, в частности – из Франции, Италии, Германии, СССР и других стран.

Присвоение в 2002 г. фонду рукописей, старопечатных книг, редких изданий и фонду «Буковинензия» научной библиотеки Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича статуса научного объекта, который составляет национальное достояние Украины [3], свидетельствует об уникальности и научной значимости документов университетской библиотеки.

При исследовании фондов библиотеки Черновицкого университета было установлено, что они содержат одно из крупнейших в мире собраний разнообразных материалов многих всемирно известных ученых XIX–XX вв., в частности – Фридриха Кляйнвехтера, Йозефа Шумпетера, Ганса Гросса. Это и первые публикации научных работ ученых, их рецензии на труды других ученых того времени, а также документы, отражающие различные аспекты организации преподавательской работы в Черновицком университете.

Именно упомянутые выше личности стали предметом библиографических исследований при изучении правовой и государствоведческой литературы, которая, как предмет научного исследования, заинтересовала не только работников библиотеки, но и ученых экономического и юридического факультетов Черновицкого университета.

Четверть века посвятил университету, начиная с первого дня его основания, Фридрих Кляйнвехтер – выдающийся представитель экономического образования и науки Австро-Венгрии на рубеже XIX–XX вв. Ф. Кляйнвехтер дважды избирался ректором университета и несколько раз – деканом юридического факультета. В должности внештатного профессора законодательно-государственноведческого факультета Черновицкого университета начинал свою профессорскую карьеру Йозеф Алоиз Шумпетер – один из известнейших социологов и экономистов прошлого столетия, создавший оригинальную теорию динамического экономического развития, оказавшую сильное влияние на современную социологию и экономическую науку.

Среди важных вех на жизненном пути известного ученого-криминалиста, основоположника мировой криминалистики Ганса Густава Адольфа Гросса особую значимость представляет черновицкий период жизни ученого. В 1899 г. Ганс Гросс назначен ординарным профессором австрийского уголовного права и процесса [4, с. 29], в 1899 г. – заведующим кафедрой уголовного права и уголовного процесса, а в 1899-1900 гг. – деканом факультета права и государствоведения университета Франца Йозефа в Черновцах.

О преподавательской деятельности в Черновицком университете Фридриха Кляйнвехтера, Йозефа Шумпетера и Ганса Гросса свидетельствуют сохранившиеся в научной библиотеке тогдашние посеместровые университетские издания. К примеру, Шумпетер отличался широтой научных интересов в области экономических исследований, о чем свидетельствуют, например, курсы, которые он читал студентам: «Народно-экономическая политика», «Финансовое право», «О социальном страховании с особым акцентом на его связь с торговой и финансовой политикой», «Семинар по национальной экономике и финансовой науке», «Тренировка в анализе газетных сообщений о процессах на рынке денег». О курсах уголовного процесса, материального уголовного права и пенитенциарного права, семинарах по уголовному праву Ганса Гросса узнаем из списков публичных лекций за 1899-1902 гг. и ежегодных обзоров академических органов, профессоров, приват-доцентов, преподавателей и т.д. за указанные годы.

Именно во время преподавания в Черновицком университете Шумпетер написал свой первый фундаментальный труд «Теория экономического развития», а о весомых научных достижениях Ганса Гросса в черновицкий период его жизни свидетельствуют: «Руководство для судебных следователей как система криминалистики» (3-е изд.,1899 г.), «Подделка раритета» (1901 г.), «Энциклопедия криминалистики» (1901 г.), «Криминалистика» (1901 г.), «Собранные статьи по криминалистике» (1902 г.) и многие другие научные работы.

Именно в это время Гросс основывает периодическое издание «Архив криминальной антропологии и криминалистики», которое лично редактирует и начинает печатать в Лейпциге. Библиотека Черновицкого университета продолжала получать все выпуски «Архива» и после отъезда Ганса Гросса из Черновцов.

Авторов указателей также заинтересовали закономерности взаимосвязей между различными поколениями ученых, в частности экономистов, в Черновицком университете. Фридрих Кляйнвехтер, который вышел на пенсию летом 1909 г., уже в 1911 г. пишет письмо к министру образования с рекомендацией на должность преподавателя политической экономии в Черновицком университете Кристофора Короаме. В рекомендации он ссылается на высокую оценку исследований Короаме, а также на протекцию со стороны Йозефа Алоиза Шумпетера, который в то время перешел на работу в университет города Грац.

При подготовке библиографических указателей изучалась также библиотечная документация: реестры изданий, полученных библиотекой бесплатно; журналы учета работы библиотеки университета; книги учета межбиблиотечного обмена; старые каталоги. Анализировались и местные периодические издания.

Результатом научного сотрудничества работников библиотеки и ученых экономического и юридического факультетов Черновицкого национального университета им. Юрия Федьковича стала серия библиографических указателей «Ученые Черновицкого университета», в которой уже вышли из печати:

- «Йозеф Алоиз Шумпетер: труды ученого и литература о нем из фондов научной библиотеки Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича» (2011) [5], (билингвистический – украинский и английский языки);
- «Фридрих Кляйнвехтер» (2013) [6];
- «Ганс Гросс: труды ученого и литература о нем из фондов научной библиотеки Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича» (2015) [7], (билингвистической – украинский и немецкий языки).

Составители и научные редакторы данных библиографических указателей попытались донести информацию об уникальном документальном наследии, хранящемся в библиотеке, до ученых и всех тех, кого интересует жизнь и деятельность незаурядных личностей, таких как Фридрих Кляйнвехтер, Йозеф Шумпетер, Ганс Гросс. С целью более широкого распространения уникальной информации вышеназванные указатели представлены в научном архиве университета – ARRChNU (Academic Research Repository at the ChNU) [8].

Обычно структуру биобиблиографического указателя составляют: предисловие, основные даты жизни и деятельности, литература об ученом, список работ деятеля, вспомогательные указатели. Главными элементами структуры выпусков серии «Ученые Черновицкого университета» являются:

- введение (от составителей);
- вступительные статьи о жизненном и творческом пути ученого;
- труды ученого, в которых он выступает как автор, редактор, рецензент или составитель;
- литература о жизни и деятельности ученого;
- приложения-иллюстрации – обложки и титульные страницы изданий, автографы автора, материалы о научной и преподавательской деятельности и т.п.;
- вспомогательные указатели (именной, использованных периодических изданий, алфавитный список работ ученого).

В дальнейшем сотрудники библиотеки предполагают концентрироваться на изучении научного наследия ученых Черновицкого университета, расширении историографической и источниковой базы исследования, поскольку публикации о них содержатся в различных изданиях и требуют более детального выяснения и анализа.

В октябре 2015 г. составители библиографического указателя о Гансе Гроссе стали первыми лауреатами Муниципального отличия имени Антона Кохановского (г. Черновцы) в номинации «Научное открытие года», что свидетельствует о значимости работы и перспективности дальнейших исследований в этом направлении. Об этом свидетельствует также и интерес со стороны мирового научного сообщества к вышеуказанным изданиям, которые наряду с другими библиотечными материалами экспонируются на различных международных конференциях

Подготовка и издание библиографических указателей требует кооперации труда библиотекарей и ученых университета. Издание персональных указателей является неотъемлемым фактором сохранения и продвижения научного и образовательного наследия ученых нашего университета в социокультурном пространстве региона и будет продолжено и в последующие годы.

Литература:

1. *Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича: імена славних сучасників.* Київ: Світ успіху, 2005. 287 с.
2. *Наукова бібліотека Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: до 160-ї річниці від дня заснування: путівник.* Чернівці, 2012. 46 с.
3. *Про віднесення наукових об'єктів до таких, що становлять національне надбання: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 472-р від 19. 09. 2002 р.* [Accesat 05.10.2016] Disponibil: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/472-2002-p.
4. *Verordnungsblatt des k. k. Justizministeriums / Redigirt im k. k. Justizministerium*. Wien: Druck u. Verl. der k. k. Hof-und Staatsdruckerei, 1899. Jg.15. LXIV, 416 S.
5. *Йозеф Алоїз Шумпетер: Праці вченого та література про нього з фондів Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: бібліогр. покажч.* Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 136 с.
6. *Фрідріх Кляйнвехтер: бібліогр. покажч*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. 120 с.
7. *Ганс Гросс: праці вченого та література про нього з фондів наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: до 100-річчя з дня смерті: бібліогр. покажч.* Чернівці: Книги – XXI, 2015. 222 с.
8. *Науковий репозитарій - ARRChNU (Academic Research Repository at the ChNU).* Disponibil: http://arr.chnu.edu.ua

Prezentat la 06.10.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.132-136

CZU: 050:82-1

CONFIGURAŢII TEMATICE ŞI DE VIZIUNE ASUPRA TEXTELOR POETICE PUBLICATE ÎN REVISTA *LUMINĂTORUL* (1908-1918)

Silvia SCUTARU

Liceul teoretic „Nicolae Iorga" din mun. Chişinău

Luminătorul a fost prima revistă cu conţinut bisericesc în limba română din Basarabia ţaristă, aceasta fiind o adevărată tribună publicistică pentru clerul basarabean. Pe lângă articole de învăţătură creştinească, au fost publicate şi poezii cu caracter educativ.

În acest demers vom demonstra că, deşi versurile nu aveau o valoare deosebită a unui produs de artă, acestea au reuşit totuşi să se apropie de realitatea basarabeană. Textele poetice au redat o varietate de sentimente, preponderent dezolante, specifice perioadei elucidate.

Cu toate acestea, constatăm capacităţile limitate ale versificatorilor, care nu aveau idei clare şi exacte despre sensul unei situaţii sau împrejurări. În contrast cu ei menţionăm textele poetice ale tânărului A.Mateevici, care, de cele mai multe ori, erau ancorate în real.

Investigaţia confirmă opinia că, pe lângă tematica creştină, poeziile publicate în revista *Luminătorul* au încercat să dezvolte subiecte atipice sociale şi contestatare, dar ele nu au impulsionat libertatea de gândire şi nu au stimulat abilităţile lexicale ale versificatorilor şi cititorilor. Folosind metoda analizei, am demonstrat că imperfecţiunile textelor poetice nu au diminuat mesajele acestora, ci, dimpotrivă, ofereau românilor basarabeni un alt sistem de valori. Investigaţia confirmă cu certitudine că configuraţiile tematice şi de viziune ale versificatorilor erau influenţate de obscurantismul omniprezent în provincia Basarabia, menţinut cu succes de autorităţile ţariste.

În studiu sunt utilizate datele culese şi analizate de autor în baza a 14 numere ale acestei publicaţii.

Cuvinte-cheie: *Dumnezeu, Înviere, creştinism, pioşenie, misiunea de apostolat, decadenţă morală, tematică religioasă.*

EXHIBITION AND VISION OF SETTINGS POETIC TEXTS PUBLISHED IN *LUMINĂTORUL* (ILLUMINATOR) JOURNAL (1908-1918)

Luminătorul was the first ecclesiastical magazine in Romanian language from Tsarist Bessarabia this is a true publicist tribune for Bessarabian clergy. Besides Christian doctrine articles, poems were published with educational character. In doing so we will demonstrate that although the lyrics were not of a particular value of one art product, they still managed to approach Bessarabian reality. Poetic texts have played a variety of feelings, mostly desolated specific elucidated period.

However we see limited capacity of verse writers who lacked clear and precise ideas about the meaning of a situation or circumstances. In contrast to them mention the poetic texts of young A. Mateevici, which often were anchored in reality.

The investigation confirms the view that in addition to Christian themes, published poems in *Luminătorul* have tried to develop social and contesting atypical subjects but they had not spurred freedom of thought and did not stimulate the lexical skills of verse writers and readers. Using analysis method I have demonstrated that imperfections of poetic texts have not diminished their messages, but instead they provided Bessarabian Romanians a different value system. The investigation confirmed with certainty that theme and vision configurations of verse writers were influenced by omnipresent obscurantism in Bessarabia province successfully maintained by tsarist authorities.

The study uses data collected and analyzed by the author based on 14 numbers of this publication.

Keywords: *God, Resurrection, Christianity, piety, apostolic mission, moral decadence, religious subjects.*

Introducere

Problema privind deschiderea omului în încercarea de a înţelege sensul vieţii, de a-şi menţine verticalitatea, de a-şi păstra demnitatea, acceptarea sacrificiului şi supunerii faţă de poruncile lui Dumnezeu sunt doar o parte din tendinţele care se află într-un contrast continuu cu fragilitatea morală a omului. Existenţa acestei concomitenţe a generat misiunea de apostolat al bisericii ortodoxe, care a promovat constant învăţăturile creştine între mirenii basarabeni. În cercetarea noastră vom încerca să elucidăm acest aspect prin prisma versurilor cu tematică moral-religioasă, publicate în revista *Luminătorul*. În studiu sunt utilizate datele culese şi analizate de autor în baza a 14 numere ale acestei publicaţii. Deşi poeziile publicate conţin mai multe imperfecţiuni lexicale, fiind scrise într-un limbaj ambiguu, nu putem trece cu vederea receptivitatea emotivă şi ingenuă a preoţilor, cântăreţilor, învăţătorilor, exprimată în versurile lor.

* * *

În numărul 3 al revistei a fost publicată poezia lui I.Rădulescu *Rugăciune din Postul Mare* (după Puşkin) [1, p.9-10]. Autorul menţionează viciile omului – lenea şi fudulia, comparându-le cu un şarpe veninos. Relaţia de opoziţie între elementele antitetice coexistă, pentru a scoate în evidenţă ideea poetică a mesajului poeziei. Astfel, autorul se roagă cu smerenie lui Dumnezeu pentru fratele său, ca acesta să se bucure doar de bine. Ca urmare, iubirea, răbdarea şi smerenia vor răsări din nou în inima versificatorului.

Sava Danilov a compus mai multe versuri, printre care menţionăm poezia *Anul Nou*, publicată în numărul 2, anul 1909. „Vocea interioară" a creatorului de poezie se întreabă:

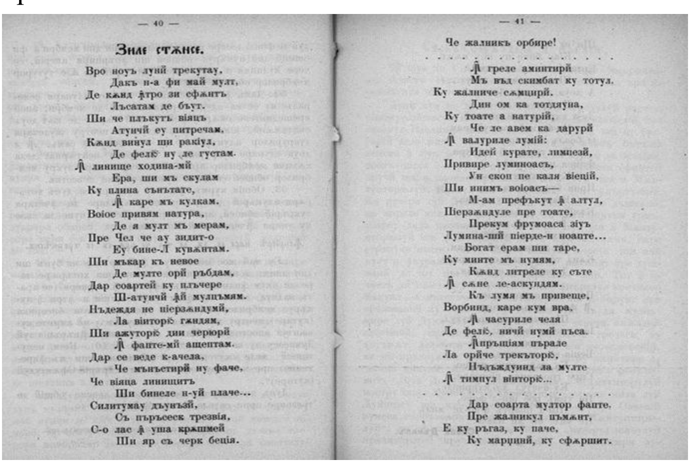
…Şi cum să o petrecem
Această scurtă viaţă?
Ca să primim în ceruri
A raiului dulceaţă?...

Acesta îşi exprimă concepţia estetică în răspunsul ce urmează: *să cerem buna pace pe jalnicul pământ…, hrană pentru suflet…şi laude pentru Domnul* [2, p.5-6], subliniind astfel secvenţa precizării moştenirii spirituale, nu însă a celei materiale.

În poezia *Zile stinse* este evidenţiată secvenţa degradării fiinţei umane, afectată de patima beţiei. După arătarea felului în care omul ce cufundă în abisul beţiei, poetul prezintă poziţia sa de om care preferă cunoaşterea revelatoare:

Anatema să fie,
Beţia înşelătoare.
Cu care omul merge
Spre groaznica pierzare:
Cu-ncetul îl cuprinde,
Pe urmă rob îl face.
Şi-l poartă fără de milă
Pe unde ei îi place. [3, p.42]

Aşadar, finalul poeziei îndeamnă cititorul să fie conştient de pericolul *beţiei înşelătoare*, care nu are îndurare faţă de cei căzuţi în capcană.

— 40 —

Зиле стинсе.

Вро ноуъ луний трекутау,
Дакъ н-а фи май мулт,
Де кѫнд Ꙟтро зи сфѫнтъ
Лъсатам де бъут.
Ши че плъкуть віяцъ
Атунчй еу питречам.
Кѫнд винул ши ракіул,
Де фелѷ ну ле густам.
Ꙟ линище ходина-мй
Ера, ши мъ скулам
Ку плина сънътате,
Ꙟ каре мъ кулкам.
Воіос привям натура,
Де я мулт мъ мерам,
Пре Чел че ау зидит-о
Еу бине-Л кувѫнтам.
Ши мъкар къ невое
Де мулте орй ръбдам,
Дар соартей ку плъчере
Ш-атунчй Ꙟй мулцъмям.
Нъдеждя не піерзѫндумй,
Ла вііторѷ гѫндям,
Ши ажуторѷ дин черюрй
Ꙟ фапте-мй ащептам.
Дар се веде к-ачела,
Че мънъстирй ну фаче,
Че віяца линищитъ
Ши бинеле н-уй плаче...
Силитумау дъунъзй,
Съ пъръсеск трезвія,
С-о лас Ꙟ уша кръшмей
Ши яр съ черк беція.

— 41 —

Че жалникъ орбире!
. . . .
Ꙟ греле аминтирй
Мъ вѫд скимбат ку тотул.
Ку жалниче сѫмцирй.
Дин ом ка тотдяуна,
Ку тоате а натурій,
Че ле авем ка дарурй
Ꙟ валуриле лумій:
Идей курате, лимпезй,
Привире луминоасъ,
Ун скоп пе каля віецій,
Ши инимъ воіоасъ—
М-ам префъкут Ꙟ алтул,
Піерзѫндуле пре тоате,
Прекум фрумоаса зіуъ
Лумина-шй піерде-н ноапте...
Богат ерам ши таре,
Ку минте мъ нумям,
Кѫнд литреле ку съте
Ꙟ сѫне ле-аскундям.
Къ лумя мъ привеще,
Ворбинд, каре кум вра,
Ꙟ часуриле челя
Де фелѷ, ничй нумй пъса.
Ꙟпръщіям пърале
Ла орйче трекъторѷ,
Нъдъждуинд ла мулте
Ꙟ тимпул вііторѷ...
. . . .
Дар соарта мултор фапте.
Пре жалникул пъмѫнт,
Е ку ръгаз, ку паче,
Ку марцинй, ку сфѫршит.

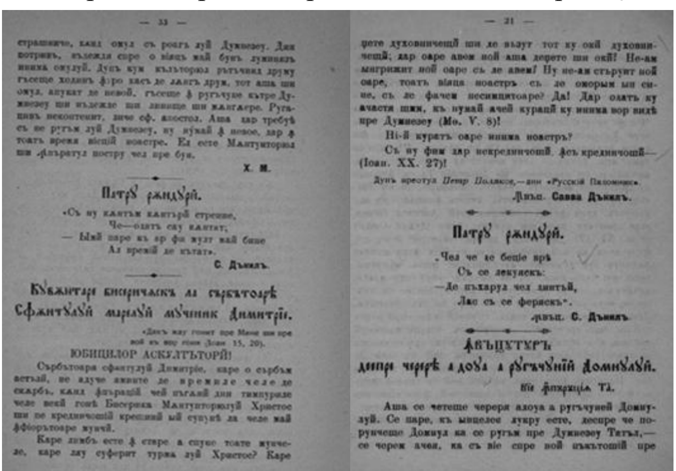
Luminătorul, 1909, nr.7, p.40-42 [Accesat: 7.03.2016]
Disponibil: http://www.moldavica.bnrm.md/

„Eul liric" al poetului se regăseşte în poezia *Eu nu găsesc cuvinte*, datorită corelaţiei autor-poezie-cititor. Viziunea despre lumea înconjurătoare este exprimată în dragostea către Dumnezeu, care este atât de mare, *încât să o spun cu gura, cuvinte nu găsesc* [4, p.19]. Cititorul descoperă subtilitatea prin care Dumnezeu ne ocroteşte cu mila Lui.

Poezia *Cugetări la o grabnică moarte* debutează cu o stare emoţională afectivă, exprimată printr-un univers interior trist, apăsat de greutatea realităţii. Secvenţa arată deznădejdea surprinsă într-o împrejurare lugubră, când omul azi îşi face planuri…*Dar mâine lipsit de ele zace,/Cosit de moarte în mormânt* [5, p.52]. Moartea se face prezentă, în viziunea versificatorului, în cel mai nepotrivit moment. În aceste împrejurări Dumnezeu va fi milostiv, dăruind fericirea cerească.

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.132-136

În anul 1915 Sava Danilov publică poezia *Patru rânduri*, în care afirmă că cel mai mare prieten şi duşman al unui om este el însuşi. Versificatorul foloseşte catrenul, iar mesajul nu este unul religios. În acelaşi context amintim poezia publicată în anul 1917, în care este reiterat pericolul primului pahar, de la care începe beţia.

Патрꙋ рꙟндꙋрй.

«Съ нy кантъм кантърй стреине,
Че—оамень сау кантат;
— Ынй паре къ ар фи мулт май бине
Ал времий де кътат».

С. Дънилъ.

Патрꙋ рꙟндꙋрй.

„Чел че ле беціе връ
Съ се лекуяскъ:
—Де пъхарул чел динтъй,
Лас съ се феряскъ".

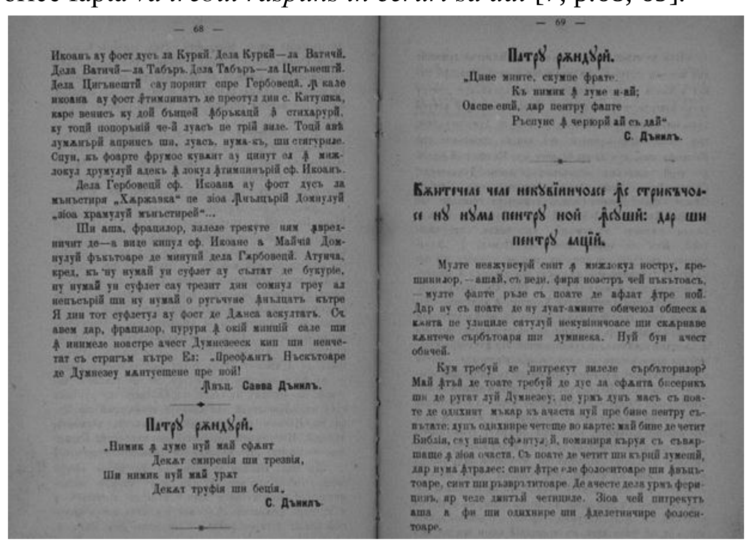
С. Дънилъ.

Luminătorul, 1915, nr.10, p.39 [Accesat: 7.03.2016]
Disponibil: http//www. moldavica.bnrm.md/

Luminătorul, 1917, nr.4, p.21 [Accesat: 7.03.2016]
Disponibil: http//www. moldavica.bnrm.md/

Sărbătoarea Paştelui simbolizează fundamentul creştinismului. Prin sacrificiul lui Iisus Hristos, Paştele a adus cu sine speranţa mântuirii şi a vieţii veşnice.[1] În poezia *Veniţi*...se conturează sentimentul de pioşenie faţă de cel care s-a jertfit pentru creştini. Aceştia sunt îndemnaţi să treacă peste sentimentele de claustrare şi să intre în biserică, care-i aşteaptă cu uşile deschise în aceste zile sacre. Oamenii sunt sfătuiţi să vină cu mic şi mare să-şi ceară iertarea de păcate şi…*Până la Sfânta Înviere/Toţi Crucea Lui s-o împărţiţi* [6, p.26].

Mai multe poezii ale lui Sava Danilov alcătuiesc catrene, care, în mod expres sau tacit, reprezintă o anumită poziţie faţă de viciile oamenilor.[2] Aserţiunile exprimate direct: *Nimic în lume nu-i mai sfânt/Decât smerenia şi trezvia*... reflectă atitudinea stabilă şi calea urmată de autor. *Trufia şi beţia* este demersul opus primei secvenţe a catrenului, fiind considerate *cele mai urâte.* Versificatorul, sub formă subiacentă, încearcă să avertizeze cititorii că pentru orice faptă *va trebui răspuns în ceruri să dai* [7, p.68, 69].

— 68 —

Дьяк. Савва Дънилъ.

Патрꙋ рꙟндꙋрй.

„Нимик ꙟ луме нуй май сфꙟнт
Декꙟт смиреніа ши трезвіа,
Ши нимик нуй май урꙟт
Декꙟт труфіа ши беціа.

С. Дънилъ.

— 69 —

Патрꙋ рꙟндꙋрй.

„Цине минте, скумпе фрате:
Къ нимик ꙟ луме н-ай;
Оаспе ешй, дар пентру фапте
Ръспунс ꙟ черюрй ай съ дай"

С. Дънилъ.

Luminătorul, 1915, nr.6, p.68-69 [Accesat: 14.03.2016]
Disponibil: http//www. moldavica.bnrm.md/

[1] Părintele Arsenie Boca afirma: *Cu Învierea lui Iisus avem chezăşia că vom învia şi noi, ca Iisus, căci El e începătorul, pentru noi, în toate.* http://adevarul.ro/locale/calarasi/cutremuratoarea-predica-arsenie-boca-moartea-dobandeste-Invierea-nu-ispraveste-totul-mormantul-sfarsitul-eliberare (Accesat: 31.03.2016)

[2] În acest sens amintim catrenele publicate în *Luminătorul*, 1915, nr.10, p.39; *Luminătorul*, 1916, nr.3, p.35, 39, 44, 50; *Luminătorul*, 1916, nr.8, p.42; *Luminătorul*, 1917, nr.4, p.21.

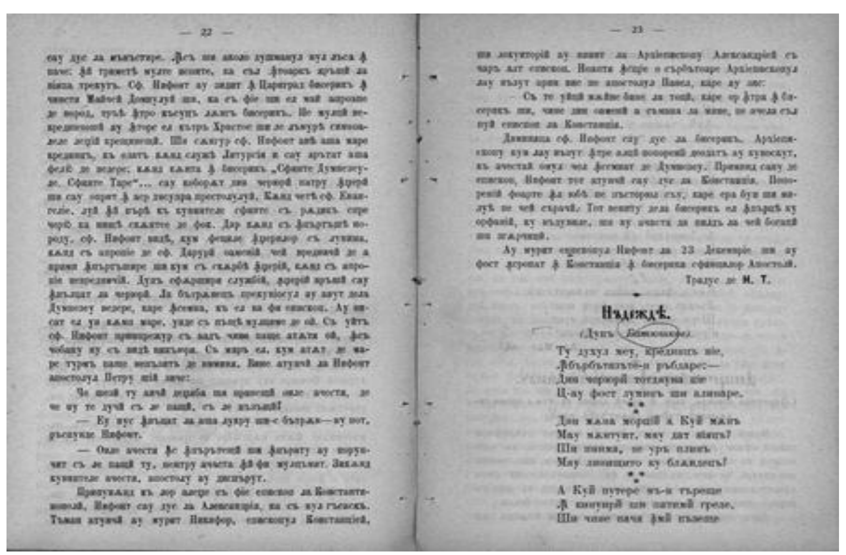
STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.132-136

Din perspectiva demersului propus în paginile studiului de faţă, menţionăm mesajul dezinvolt expus în poezia *Iubitorilor de sine.* Receptarea textului literar presupune înţelegerea nemediată a cuvântului şi predilecţia pentru dezaprobarea insensibilităţii faţă de cei *flămânzi* [8, p.53].

Prezenţa creaţiei lui Alexei Mateevici s-a înscris perfect în misiunea de apostolat al revistei *Luminătorul.* Ca urmare, se conturează o corelaţie strânsă între tematica abordată de poet şi conţinuturile publicaţiei. Poeziile cu tematică religioasă ale poetului încearcă să pună în mişcare toate facultăţile spirituale ale omului. Prin îmbogăţirea şi înnobilarea ,,eului imaterial" acesta va fi capabil să câştige viaţa veşnică. În acest sens poetul pune accentul pe rolul lui Iisus Hristos, ca o modalitate indiscutabilă a realizării sinelui[3]. Conţinutul acestor poezii exprimă sentimente de adâncă dragoste şi preţuire faţă de Hristos, care a venit să fie jertfit pentru toţi oamenii. În acelaşi timp, poezia *Iuda* reflectă trădarea ca cea mai înfiorătoare decadenţă morală şi religioasă, care poate fi comparată cu apostasia. *Iisus versus Barabas* poate fi considerat un proces judiciar sub masca justiţiei şi în numele legii, soldat cu o gravă denaturare a dreptăţii. Poezia *Pe Baraba ori pe Hristos?* reprezintă transferul abuziv de responsabilitate şi orchestrarea eliminării lui Iisus. Acesta primeşte cu smerenie soarta cumplită:

Privind la toţi cu milă la răstignit se duce,
Iertând chinuitorii cei răi: izrailtenii.
Iar ei de prin ogradă, ascunşi de după chedrii
Ei fără ruşinare azvârl într-însul pietre. [9, p.30]

O imagine semnificativă în ce priveşte modul exclusiv de abordare a credinţei este reprezentată în poezia *Nădejdea* (după Batiuşcov). Prin referiri livreşti evidente, dragostea faţă de Dumnezeu este simţită din altă perspectivă. Se scoate în evidenţă tematica trecerii timpului şi speranţa că *în cerul Domnului suit, gusta-vom linîştea cerească* [10, p.24].

— 22 —

— 23 —

Нъдеждѣ.

A.Mateevici, *Nădejdea*. În: Luminătorul, 1911, nr.12, p.23-24 [Accesat: 20.03.2016]
Disponibil: http//www. moldavica.bnrm.md/

Pe paginile revistei s-au regăsit şi mărturiile versificate ale unor preoţi, cum ar fi Ioan Poclitari. Textul poetic ingenuu al poeziei *Doamne şi stăpânul vieţii mele* este de fapt încă o treaptă spre confirmarea misiunii clerului, care prin propria lor condiţie transferă dragostea faţă de Dumnezeu spre mentalul colectiv [11, p.50-51].

În acelaşi context se înscrie şi poezia preotului M.Ignatiev *Sfârşitul Postului Mare* [12, p.39-40]. Limbajul este unul simplu, modest, mesajul fiind adaptat titlului.

Educaţia religioasă era o modalitate de cultivare a spiritului, formându-se astfel un sistem de valori spirituale morale, etice şi estetice. Versificaţia reprezenta o modalitate de materializare a acestor valori. În context aducem ca exemplu versurile seminaristului Elefteriu *Cântecul creştinesc la leagănul copilului*. Tonul moderat

[3] A.Mateevici. *Cina cea de taină* (p.25-27); *Hristos după cina cea de taină* (p.27-29); *Pe Baraba ori pe Hristos?* (p.29-30); *Iuda* (p.31-37).

al poeziei transmite mesajul ingenuu al unui tânăr, pentru care dragostea faţă de Dumnezeu ajunge până la sacrificiu:

Şi chiar dacă vrăjmaşul
S-ar scula asupra ta;
Nu te teme nici de dânsul,
Dumnezeu te-a apăra.
De a ta bună-nvăţătură
Pe cruce te vor răstigni,
Dar în rândul sfinţilor
Dumnezeu te va scrie. [13, p.60]

Poezia *Basarabia* prezintă cadrul rustic al peisajului basarabean, zugrăvit prin imagini vizuale, îmbinate cu planul teluric. Poezia este alcătuită dintr-o succesiune de tablouri în care sunt descrise elementele cadrului natural. Mesajul se regăseşte la punctul de intersecţie între *codrii cu reci izvoare, câmpiile îngălbenite, şesul cu cirezi şi românii cu cuşma pe-o ureche* [14, p.48]. Emoţia lirică ia forma unui elogiu candid consacrat Basarabiei, aceasta fiind comparată cu *raiul cu fericire/Pentru cei născuţi în tine* [ibidem]. Discursul mizează pe sfera cuvintelor şi sensurilor ce luminează pregnant frumuseţea acestui împătimit meleag. Cu siguranţă, elementul-cheie al poeziei sunt *Românii din viaţa veche/Ce poartă cuşma pe-o ureche*. Poezia prezintă o imagine idealizată a Basarabiei anului 1917, conţinutul versurilor conferind o notă de simplitate, accesibilă cititorului.

Concluzii

Analiza conţinutului tematic al versurilor publicate în revista *Luminătorul* ne permite să concluzionăm că, pentru a promova preceptele creştine, ediţia a folosit şi textul poetic alcătuit de preoţi, seminarişti, profesori. Cu siguranţă, poeziile publicate au reflectat într-o formă autentică mai multe laturi ale vieţii românilor basarabeni. Textele poetice au redat o varietate de sentimente, preponderent dezolante, specifice perioadei elucidate. Chiar dacă versurile nu aveau o valoare deosebită a unui produs de artă, totuşi acestea, în viziunea noastră, reuşeau să se apropie de realitatea basarabeană. Astfel, cititorii contau pe veridicitatea textului poetic, descoperind în el situaţii de viaţă veritabile. Cu toate acestea, constatăm capacităţile limitate ale versificatorilor, care nu aveau idei clare şi exacte despre sensul unei situaţii sau împrejurări. În contrast cu ei menţionăm textele poetice ale tânărului A.Mateevici, care, de cele mai multe ori, erau ancorate în real.

Prin urmare, investigaţia a demonstrat că, pe lângă tematica creştină, poeziile publicate în revista *Luminătorul* au încercat să dezvolte subiecte atipice sociale şi contestatare, dar ele nu au impulsionat libertatea de gândire şi nu au stimulat abilităţile lexicale ale versificatorilor şi cititorilor.

Folosind metoda analizei, am demonstrat că imperfecţiunile textelor poetice nu au diminuat mesajele acestora, ci, dimpotrivă, ofereau românilor basarabeni un alt sistem de valori. Investigaţia confirmă cu certitudine că configuraţiile tematice şi de viziune ale versificatorilor erau influenţate de obscurantismul omniprezent în provincia Basarabia, menţinut cu succes de autorităţile ţariste.

Referinţe:

1. RĂDULESCU, I. Rugăciune din Postul Mare (după Puşkin). În: *Luminătorul*, 1908, nr.3, p.9-10.
2. DANILOV, S. Anul Nou. În: *Luminătorul*, 1909, nr.2, p.5-6.
3. DANILOV, S. Zile stinse. În: *Luminătorul*, 1909, nr.7, p.40-42.
4. DANILOV, S. Eu nu găsesc cuvinte. În: *Luminătorul*, 1910, nr.1, p.18-19.
5. DANILOV, S. Cugetări la o grabnică moarte. În: *Luminătorul*, 1912, nr.8, p.51-53.
6. DANILOV, S. Veniţi... În: *Luminătorul*, 1916, nr.4, p.26.
7. DANILOV, S. Patru rânduri. În: *Luminătorul*, 1915, nr.6, p.68, 69.
8. DANILOV, S. Iubitorilor de sine. În: *Luminătorul*, 1916, nr.8, p.53.
9. MATEEVICI, A. Pe Baraba ori pe Hristos? În: *Luminătorul*, 1912, nr.3, p.29-30.
10. MATEEVICI, A. Nădejdea. În: *Luminătorul*, 1911, nr.12, p.23-24.
11. POCLITARI, I. Doamne şi stăpânul vieţii mele. În: *Luminătorul*, 1916, nr.3, p.50-51.
12. IGNATIEV, M. Sfârşitul Postului Mare. În: *Luminătorul*, 1917, nr.4, p.39-40.
13. ELEFTERIU, B. Cântecul creştinesc la leagănul copilului. În: *Luminătorul*, 1911, nr.5, p.59-60.
14. ARHIRII, P. Basarabia. În: *Luminătorul*, 1917, nr.6, p.48.

Prezentat la 19.11.2016

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Științe umanistice" ISSN 1811-2668 ISSN online 2345-1009 p.137-141

CZU: 295.48

САОШЬЯНТ – ЗОРОАСТРИЙСКИЙ СПАСИТЕЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

Станислав ИВАНОВ

Великотърновски университет «Св. Св. Кирилл и Мефодий» (Болгария)

SAOSHYANT – SALVATORUL ZOROASTRIAN AL OMENIRII
Textele antice avestice au păstrat mitul despre Mântuitorului lumii, născut din Fecioară. În mitologia escatologică iraniană Saoshyant înseamnă salvator al omenirii. În Persia antică a existat o credința despre un Mântuitor (sau mai mulți Mântuitori), care, la sfârşitul timpului, va lua parte la Judecata de Apoi, va distruge răul, îi va învia pe cei drepți şi de dragul nemuririi lor va pune capăt istoriei lumii, oferind jertfa de ispăşire (taur sacru).
Cuvinte-cheie: *Avesta, Saoshyant, Iran, Bundahishn, Denkart, Mitra erou.*

SAOSHYANT ZOROASTRIAN SAVIOR OF HUMANITY
Ancient Avestan texts preserved the myth of the Savior of the world, born of the Virgin. Saoshyant is in Iranian mythology eschatological savior of mankind. In ancient Persia, there was a belief about one Savior (or several Redeemer), who at the end of time will take part in the Last Judgment, destroy evil, resurrect the righteous for their immortality and put an end to the history of the mankind offering the atoning sacrifice of sacred bull.
Keywords: *Avesta, Saoshyant, Iran, Bundahishn, Denkard, Mithra, Hero.*

Древние авестийские тексты сохранили миф о Спасителе мира, рожденном девой. Саошьянт (авест., причастие будущего времени от глагола su `спасать`) является в иранской мифологии эсхатологическим спасителем человечества. В Древней Персии существовало верование об одном Спасителе (или нескольких Спасителях), который с наступлением конца света примет участие в Страшном Суде, уничтожит зло, воскресит праведников и ради их бессмертия положит конец истории мира приношением искупительной жертвы (священного быка). Имя Саошьянта использовалось и как общее для всех святых в маздеизме. Генезис этой идеи связан с уникальным иранским религиозным синтезом. Концепция мессианства (спасительной для всего мира миссии Спасителя) хорошо известна в научных кругах. Она широко представлена и адаптирована в больших монотеистических религиях и иудаизме. Соответственно, иудаизм воспринял идею о пришествии Спасителя из зороастризма вместе с присущими ему уникальными идеями истинного благородства и нравственности и передал ее христианству. Саошьянт или Аствaт-Эрета в маздеизме – это герой-спаситель, сын пророка Зороастра, призванный защищать людей и добиться победы добра над злом. Остановимся подробнее на роли Саошьянта в зороастрийской эсхатологии, делая упор на его миссии воскрешения мертвых, обновления мира и на космогонической битве с силами зла. Основной целью статьи является отслеживание и анализ именно этой специфики культа Саошьянта в качестве одного из основных персонажей зороастрийской мифологии, олицетворяющего вместе с Митрой сотериологические идеи в зороастризме. В болгарской литературе по этому вопросу до сих пор исследований нет.

Иранская мифология представляет картину трансцендентного столкновения бинарных оппозиций добра-зла, а эсхатологическая битва состоит из нескольких важных этапов, указывающих на пришествие трех братьев-спасителей. Их решения и действия всегда стереотипны и соответствуют алгоритму «хаос – порядок», «дисгармония – гармония». Силы зла разрушают порядок, а последователи благой веры всегда восстанавливают его, чередуются периоды конструкции и деструкции. Начало будет положено первым сыном Заратустры, с тем чтобы все закончилось победой Саошьянта. В конце тысячелетия Заратустры зло и его последователи станут доминирующими в мире со всеми пагубными последствиями. В древнем источнике Zand I Wahman Yasn подробно описана драматическая судьба праведника в эти дни. Агрессия, циничное поведение и безнравственность завладеют Землей, а грешники будут пытать праведников (цит. по: 15, с.153). Последствия окажутся катастрофическими для Ирана, моральная деградация приведет к разрушению устоев государственности и общества. Закономерно будут утрачены основные социальные, моральные и семейные ценности, наступят хаос и паника, сопровождаемые природными катаклизмами, туманами, землетрясениями и неурожайными

STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE, 2016, nr.10(100)
Seria "Ştiinţe umanistice" *ISSN 1811-2668* *ISSN online 2345-1009* *p.137-141*

годами. Бедствия будут продолжаться и будут вызывать аномалии в погоде и астрономическом времени. Годы, месяцы и дни будут становиться все короче, наступит период засухи со слабым урожаем (цит. по: 15, с.154). В результате всего этого страна будет подвергнута нашествиям вражеских племен. Впав в отчаяние и панику, праведники будут ждать пришествия Ушедара – первого из сыновей-спасителей Заратустры (помогающего расти). Именно он должен будет восстановить гармонию и равновесие во Вселенной. Он описан новым посланцем, под чьим руководством мир начнет свою реорганизацию в сторону совершенства. Он тоже, как и его отец Заратустра, принесет откровение и будет проповедовать среди людей. После его появления Зло потеряет свое превосходство, природные катаклизмы утихнут, а плодородие и счастье вновь вернутся. В борьбе с силами зла Ушедару будет помогать герой Пешотан.

Вместе с ним он уничтожит место идолопоклонства, затем разведет священный огонь и реорганизует истинную религию [13, p.56-59]. Список мифических помощников дополняет Кай-Вахрам, отважный воин и защитник праведных. В текстах «Бундахишна» подробно описаны его дела. О его рождении известит дождь–звездопад. Бесспорно, появление Кай-Вахрама является событием особой важности [подробнее см. 12, с.6]. Картина спокойствия разрушена силами зла и наступлением нового переходного периода хаоса. Это начало тысячелетия мифического Малкуса, Malkus (Махркуша – злой волшебник, злодей). Своей зловредной магией он вызовет ужасный дождь, названный «malkusan» (цит. по: 4, с.101). В результате целых три года будут властвовать морозные зимы, чередующиеся жаркими летами, будет много снега и града, которые уничтожат «Создание». Таким образом, почти все люди погибнут, идя на поклонение в храм священного огня (цит. по: 15, с.154). Потом наступит очередное преображение людей и животных в специально обустроенном тайном месте, сотворенном Йимой (в древнеиранской мифологии – предтеча человечества, культурный герой, создавший блага цивилизации). Процесс обновления будет продолжаться появлением тысячи целебных растений в противовес такому же количеству заболеваний, в результате чего люди не будут умирать от болезней, а только от старости или от насилия. Процессы реинтеграции закончатся миссией Ушедармаха (Ухшйат-Нэмаха).

Начало шестого тысячелетия будет отмечено приходом второго сына Заратустры, Ушедармаха, посланного Ахурой Маздой, для того чтобы выполнить пророчества и принести второе «Обновление» (цит. по: 4, с.83-84). Аналогии с пришествием первого сына Заратустры очевидны. Мы опять обнаруживаем процессы восстановления порядка и гармонии в мире и проповедование маздеизма. Авестийские тексты подробно излагают события жизни Ушедармаха. На протяжении двадцати дней солнце будет находиться в зените, деревья опять станут зелеными. Второй Спаситель прогонит опасных пресмыкающихся и демона Друза. Но эпоха Ушедармаха также ограничена во времени, а с её завершением силы зла вновь возьмут верх. Очередной демон, трехглавый змей Дахака (Bevarasp) освободится от оков, поранит многих людей и животных и вызовет космический хаос. В течение очередных трех тысяч лет люди будут воздерживаться от потребления мяса, растений и молока, будут питаться одной водой, как старики (цит. по: 4, с.305). За десять лет до прихода Саошьянта на землю верующие останутся без какой бы то ни было пищи, но не погибнут, так как будут воскрешены Спасителем.

Приход совершенного человека после Заратустры – апогей обновления мира. Наступление последних дней будут предвещать знамения и чудеса. Эпоха тьмы закончится предсказанным появлением третьего и самого могучего из сыновей Заратустры – Саошьянта. Это последний и важнейший герой эсхатологической битвы и главная фигура концепции спасения. Иранское учение о конце мира представлено также в произведениях древнегреческих и римских авторов. Идея о воскрешении душ вызывала интерес у древних авторов, потому что она была нехарактерна для греческой религиозной системы, считавшей, что жизнь после смерти – это всего лишь бледная тень земного существования. В третьей книге своего труда «История» Геродот приводит диалог между царем Камбисом II и его подданным, в котором упоминается о возможном воскрешении Смердиса (Бардии), – это аллюзия на идею о воскрешении и спасении в маздеизме (цит. по: 6, с.153).

Отрывки, описывающие персидскую эсхатологию, обнаруживаем также у Плутарха, в «Исиде и Осирисе» (цит. по: 5, с.43). В указанном произведении отмечен тот момент, когда люди перестанут потреблять пищу и будут удовлетворять свои экзистенциальные потребности божественным промыслом. В восьмой книге «Филиппики» Феопомп (Теопомп) тоже приводит сведения об учении магов и

идее воскрешения мертвых: «…по учению магов, люди воскреснут из мертвых, станут бессмертными и что только заклинаниями магов и держится сущее…» [цит. по: 2, с.19-20]

Позднеантичный философ Эней Газский дает параллельное описание язычества и христианства. В своем сочинении «Феофраст, или о бессмертии души и воскресении» он подробно рассматривает тему о воскрешении тел, отмечая, что пророк Зороастр уже проповедовал учение о спасении души и воскрешении плоти (цит. по: 11, pass.). Его труд чрезвычайно ценен, так как он приводит не только христианский взгляд на бессмертие души, но также сведения древних философов и языческих религий, в том числе маздеизма. Автор пытается опровергнуть языческие концепции и защитить христианскую точку зрения.

Следует подчеркнуть тот факт, что Саошьянт обладает самой большой силой и мощью по сравнению с остальными двумя сыновьями Заратустры, и он призван Ахурой Маздой реализовать конечное обновление и реконструкцию мира. Сценарий воспроизводится в третий раз. Все начинается с уже знакомых природных аномалий, продолжающихся тридцать дней и ночей. В конце периода в три тысячи лет зло опять будет доминировать в мире [подробнее: 12, с.11-12]. Будут нарушены порядок и гармония во Вселенной. Звезды, Солнце и Луна исчезнут, начнутся природные катаклизмы. Общественный порядок и семейные ценности развалятся. В этот критический момент появится Саошьянт. В литературе он наделен определениями «победитель» (verethraja), олицетворяющий правду, и «спаситель» (цит. по: 7, pass.). Именно в этом заключается его основная функция, но указанное действие возможно осуществить лишь при реализации нескольких сакральных задач, определенных Ахурой Маздой.

Саошьянт обрисован обновителем и реставратором преображенного мира. Он восстанет против представителей зла (демонов и дэвов). Мы опять возвращаемся к корням иранского дуализма, возникшего на основе вечного антагонизма между кочевниками и скотоводами. Всадники-кочевники все время опустошали территорию иранцев и являлись олицетворением зла, слугами дэвов и Ангра-Майнью. После Фрашкарда (Фрашо-керети) для них наступит возмездие, и они будут обречены на вечные пытки в аду. Саошьянту в его миссии будут помогать шестеро помощников, а также пятнадцать праведных женщин и пятнадцать праведных мужчин (цит. по: 4, с.307). Эти помощники вступят в последнюю битву. Для того, чтобы достичь, однако, окончательного обновления, нужна полная победа над дэвами. Среди помощников выделяются герои Карсасп и Кай Хосрой. Соответственно, с этой целью первым воскресят Карсаспа (пехл. Сама – охотник за драконами и эсхатологический герой). В зороастрийской традиции он совершает несколько героических подвигов.

Изначально он был мрачной фигурой, но потом опять стал героем, которому предстоит окончательно уничтожить дракона Беварспа Ажи-Дахака. Образ дракона (змея) имеет тысячелетнюю историю и распространен в фольклоре, религии и мифологии многих народов в Шумере, Египте, Китае, Элладе и пр. Он представляет собой комплексный и универсальный символ.

Впоследствии на Землю будет послан и герой Кай Хосров (Хосрой), Адур-Гушнасп. В сакральных текстах отмечено, что Кай Хосрой призван противостоять магам и ведьмам при помощи могучей силы, дарованной ему Ахурой Маздой (цит. по: 4, с.101; цит. по: 4, с.102). Он будет ждать знака Ахуры Мазды, и точно в назначенный момент придет на помощь Саошьянту, для того чтобы началось воскрешение мертвых. Смешение религиозной концепции с героической традицией мифа о герое, убивающем дракона, видоизменяет миф и вносит новый семантический компонент – идею о новом Саошьянте, приносящем окончательное и полное поражение зла и называемом «победителем».

По мнению М. Моазави, авторы пехлевийских текстов пытались объединить фигуры бессмертных помощников–спасителей в группу, в соответствии с верой в священное число семь. Бессмертные, или мессианские, фигуры сгруппированы согласно иранской царской модели. Иранский царь является или основателем династии, или реорганизатором общества и территории после периода политической и социальной дезорганизации. Шах является гегемоном, который положит конец плохому управлению и организует новую эпоху всеобщего благоденствия [12, с.9-12].

События следуют божественному промыслу вплоть до окончательной победы над злом. Саошьянту не будет покоя, так как он должен будет объединить все силы добра и повести их для окончательного разгрома дэвов. Каждый герой и бог будет сражаться со специфическим противником, последними будут уничтожены Ахриман и Архи-демон Аз, соответственно Ахурой Маздой и Сраошей. В конце битвы змей Гозихр – мифический демон – сгорит в расплавленном металле, а грязь в аду исчезнет, и

он очистится. Процесс обновления закончится воскрешением тел. Обновление вернет к жизни всех умерших со времен Гайомарта, первочеловека, до эры Саошьянта. В этих событиях обнаруживается сходство со скандинавским Рагнареком и индийской мифологией, по всей вероятности, они восходят к общему индоевропейскому мифологическому пласту [14, c.237].

Саошьянт станет отправлять молебны. Каждой молитвой он будет возвращать к жизни пятую часть мертвых. Этот процесс будет длиться пятьдесят семь лет, начнется с Гайомарта и первой пары (Машья и Машьяне), а затем продолжится остальной частью человечества – праведниками и осужденными (цит. по: 4, c.305-306). Каждый человек появится в том месте, где жизненный дух покинул его. В «Бундахишне» уточняется, что исключение будет сделано лишь для величайших грешников, для людей демонической природы, содомитов, вероотступников и ненавистных подданных Afrasiab (Афрасиаба, Афрашьяба). Только они не получат своих тел, поскольку уже превратились в демонов, и им придется разделить их судьбу. Бог огня расплавит металлы, и они потекут по земле реками. Все человечество перейдет через эту реку расплавленного металла. Для праведных металл будет как парное молоко, а для грешников – уничтожающим (цит. по: 4, c.307). Эта река сожжет все злые творения и очистит все (цит. по: 4, c.310). Каждый человек увидит свои хорошие и грешные поступки, и праведные будут отграничены от злых (цит. по: 4, c.306).

В этом ряду размышлений мы приходим ко второй важной задаче Саошьянта: суду над мертвыми и воздаянию справедливости всем, притом праведники получат блаженство и гармонию, а грешники – смерть (цит. по: 4, c.308). В «Ясне» появляется идея о том, что Заратустра выполнял также судебные функции, переданные позднее его сыну (цит. по: 9, pass.). В конце эры Фрашкард (Фрашокерети) Ахура Мазда выберет самого справедливого и беспристрастного судью, который накажет нечестивцев и вознаградит праведников.

Расплавленный металл – важнейшее испытание, определяющее выбранных для спасения. Как мы уже упомянули, это действие будет реализовано в конце священной истории, во время обновления Вселенной, когда сила перейдет в руки совершеннейшего из людей – Саошьянта (цит. по: 8, pass.). Но спасение получат только те, кто соблюдал заповеди Ахуры Мазды. Лишь они попадут в рай (цит. по: 9, pass.). Конечным итогом миссии Саошьянта является восстановление первоначального состояния, существовавшего до осквернения мира Ахриманом. Первый этап осквернения мира – это то время, когда первая пара Машья и Машьяне (рожденные от связи мифического первочеловека Гайомарта и Земли) не соблюли запрет Ормазда о том, чтобы не потреблять пищи. Поддавшись искушению Ахримана, они совершили грех, выпив молока козы, позже они стали есть овощи и мясо, чем дополнительно осквернились [10, c.161-185].

По мнению М.Элиаде, «этот мифический эпизод можно толковать двояко: 1) грех «неправды, лжи» или 2) грех, заключающийся в том, что они вкушали пищу и тем самым предопределили человеческий удел» [3, c.309], и он идентичен мифу об искушении и изгнании Адама и Евы из рая. Для того, чтобы реновировать землю и победить Ахримана, нужно добиться победы над его главным оружием – смертью. Но для реализации этой цели люди должны опять перестать потреблять пищу, получить прощение, очищение и бессмертие. Саошьянт принесет в жертву священного быка Хатайоша: этот поступок идентичен убийству Первобыка Ахриманом в начале осквернения мира (цит. по: 4, c.307-308). Убийство священного быка приведет к обновлению мира, из его жира и костного мозга приготовят напиток, смешанный с белой хаомой, который сделает воскресших людей бессмертными навечно. Маздеизм проводит сопоставление между событиями конца света и сотворением, и именно оно оказывается ключевым для толкования эсхатологии иранской религии. Те, кто жил до эпохи Обновления, получат облик сорокалетних, а те, кто умер в молодости, – пятнадцатилетних (цит. по: 4, c.307-308). Наступит полная идиллия, при которой боги и люди будут жить совместно. Голод, желание пить, старость и смерть исчезнут, не будет сексуального удовольствия без создания потомства. После Фрашкарда уже не будет демонов (цит. по: 4, c.309).

Из обсуждения данных ряда источников мы можем заключить:

1. Вера в пришествие Спасителя и вера в спасение уходит глубоко корнями в мифы древних иранцев.
2. Зороастрийская сотериология акцентирует вопросы личного и коллективного спасения и искупления грехов.

3. В сотериологических мифах зороастризма присутствует идея о загробном суде и обновлении мира.
4. Этическая доктрина зороастризма неразрывно связана с сотериологической концепцией.

Литература:

1. *Авеста в русских переводах* / Сост., общ. ред., примеч., справ. разд. И.В. РАКА. Москва: Нева, 1997. 477 с. ISBN 5-88812-039-1.
2. ДИОГЕН. *Животът на Философите* / Пр. Т. ТОМОВ. София: Народна култура, 1985. 203 с.
3. ЕЛИАДЕ, М. История на религиозните идеи и вярвания. Т. 2. София: Сонм, 2009. 535 с. ISBN978-954-8523-02-8
4. *Суждение Духа разума (Дадестан-и меног-и храд). Сотворение основы (Бундахишн) и другие тексты.* Москва: Восточная литература, 1997. 350 с. ISBN 5-02-01 7898-5.
5. ПЛУТАРХ. *Об Исиде и Осирисе* / Сост., общ. ред., примеч. И. ЕРЕМЕЕВ. Киев: УЦИММ-ПРЕС, 1996. 257 с. ISBN 966-7026-00-0.
6. ХЕРОДОТ. *История* / Под ред. П. ДИМИТРОВ. София: Наука и изкуство, 1986. 386 с.
7. *Avesta: Khorda Avesta. 13. Frawardin Yasht ("Hymn to the Guardian Angels").* [Последнее вхождение на сайт 14.12.2013] Disponibil: www.avesta.org/ka/yk13sbe.htm
8. *Avesta: Yasna: Sacred Liturgy and Gathas/Hwmns of Zarathushtra. Spentamainyush Gatha* [Последнее вхождение на сайт 16.10.2013] Disponibil: www.avesta.org/yasna/index.html#y47
9. *Avesta: Yasna: Sacred Liturgy and Gathas/Hwmns of Zarathushtra. Ushtavaiti Gatha* [Последнее вхождение на сайт 09.10.2014] Disponibil: www.avesta.org/yasna/index.html#y47
10. HINNELLS, J. Zoroastrian saviour imagery and its influence on the New Testamen. In: *Numen*, 1969, v.16, p.161-185.
11. MIGNE, J. *Patrologiæ cursus completus.* Series graeca. Vol.85. Paris, 1864. 891 с.
12. MOAZAMI, M. Millennialism, Eschatology, and Messianic figures. Iranian Tradition. In: *Journal of Millennial Studies*, 2000, 2, p.1-16. ISNN 1099-2731.
13. ROSENBERG, F. Le *Livre de Zoroastre (Zartusht Nama) de Zartusht-i Bahram Ben Pajdu.* St. Petersburg: P. Lewis, 1904. 103 p.
14. SODERBLOM, N. *La vie future d'après le Mazdéisme.* Paris: Ernest Leroux, 1901. 447 p.
15. CERETI, C. *The Zand i Wahman Yasn. A Zoroastrian apocalypse.* Roma: Instituto italianaoper il medio de estremo oriente, 1995. 277 p. ISBN: 88-6323-088-9.

Prezentat la 20.11.2016